

FFV

**FÖRENADE
FABRIKS
VERKEN**

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

FFV-utredning

SOU

1974:38

FFV

**FÖRENADE
FABRIKS
VERKEN**

**Betänkande av
1972 års
FFV-utredning**

SOU
1974:38

Statens offentliga utredningar
1974:38
Industridepartementet

FFV

Förenade fabriksverken

Betänkande av
1972 års FFV-utredning
Stockholm 1974

ISBN 91-38-01931-0

F.V.

Förbundet för...
Förbundet för...
Förbundet för...

K L Beckmans Tryckerier AB Stockholm 1974
554-0412685

Beckmans
1974 F.V. Stockholm

Till Statsrådet och chefen för industri- departementet

Kungl. Maj: t bemyndigade den 11 februari och 14 april 1972 chefen för industridepartementet att tillkalla sakkunniga för att utreda den framtida verksamhetsinriktningen m. m. för förenade fabriksverken. Med stöd av nämnda bemyndiganden tillkallades den 11 och 25 april såsom sakkunniga, ledamoten av riksdagen, förbundsordföranden Knut Johansson, förste ombudsmannen Sölve Granath, generaldirektören Eric Malmberg, f. d. ledamoten av riksdagen, direktören Holge Ottosson, förbundsordföranden Lars Sandberg och departementsrådet Nore Sundberg, varvid åt Johansson uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

De sakkunniga har antagit namnet 1972 års FFV-utredning.

Till sekreterare förordnades den 11 april 1972 organisationsdirektören Birger Jensen. Till biträdande sekreterare förordnades den 25 april 1972 numera departementssekreteraren Per Tegnér. Såsom expert åt utredningen förordnades den 19 juni 1972 numera kanslirådet Lennart Hansson.

Utredningen har den 13 november 1972 till chefen för inrikesdepartementet avgivit yttrande över utredningens rörande den skyddade sysselsättningen betänkande Skyddat arbete.

Utredningen har gjort studiebesök vid flera av förenade fabriksverkens enheter samt vid Telub AB. Utredningen har vidare besökt Kongsberg Våpenfabrikk, Kongsberg, Norge.

Utredningen har för sitt arbete främst med beskrivning och analys av nuläget inom de olika verksamhetsområdena anlitat konsultföretagen Bohlin & Strömberg AB och Maynard PRC AB. Flera anställda vid FFV har även varit sysselsatta med sådana uppgifter för utredningens räkning.

De sakkunniga får härmed överlämna betänkandet FFV Förenade fabriksverken. Det åt de sakkunniga lämnade uppdraget är därmed slutfört.

Mot vissa av utredningens principiella överväganden och förslag i betänkandet har ledamöterna Granath och Sandberg avgett reservation.

Stockholm den 17 april 1974

Sölve Granath

Knut Johansson

Eric Malmberg

Holge Ottosson

Lars Sandberg

Nore Sundberg

/Birger Jensen

Per Tegnér

Innehåll

Kapitel 1 <i>Utredningsuppdraget</i>	11
Kapitel 2 <i>Sammanfattning</i>	17
2.1 Nuvarande förhållanden	17
2.2 Principiella överväganden	18
2.2.1 Speciella förutsättningar	18
2.2.2 Företagsekonomiska krav	19
2.2.3 Samhälleliga krav	19
2.2.4 Verksamhetens inriktning, omfattning och struktur	20
2.2.5 Företagsform	22
2.3 Förslag	23
2.4 Genomförande	30
Kapitel 3 <i>Allmän översikt över förenade fabriksverken</i>	33
3.1 Förenade fabriksverkens nuvarande uppgifter och organisation	33
3.2 Tidigare utveckling av förenade fabriksverkens organisation och verksamhet	40
3.2.1 Organisationens omfattning	40
3.2.2 Organisationens utformning	44
3.2.3 Verksamhetens inriktning	47
3.3 Riktlinjer och resultat i förenade fabriksverkens ekonomiska handlande	51
3.3.1 Ställning och syften som statligt affärsverk	51
Rättslig ställning	51
Företagsekonomiska syften	51
Åtaganden vid sidan av de företagsekonomiska syftena	52
Redovisning i statsbokföringen	53
3.3.2 Förfaranden och förhållanden i olika ekonomiska avseenden	57
Kapitalförsörjning	57
Investeringar och försäljning av anläggningstillgångar	58
Driftstater	60
Löpande inkomster	61
Löpande utgifter	61
Avskrivningar	62
Övriga avsättningar	63

Skatter	64
Överskott och underskott	64
 Kapitel 4 <i>Försvarsmaterielindustrin och dess särskilda förhållanden</i>	 67
4.1 Allmänna förutsättningar	67
4.2 Upphandling av försvarsmateriel	68
4.3 Svensk försvarsmaterielindustri	70
4.4 Export av försvarsmateriel	71
 Kapitel 5 <i>Statliga företag inom försvarsmaterielindustrin i Norge och Nederländerna</i>	 73
5.1 Inledning	73
5.2 Kongsberg Våpenfabrikk och Raufoss Ammunisjonsfabrikker	73
5.2.1 Översikt över företagets utveckling	73
5.2.2 Utvecklingen av verksamheten vid Kongsberg Våpenfabrikk under 1950- och 1960-talen	76
5.2.3 Företagets verksamhetsformer	79
5.2.4 Företagets ekonomiska förhållanden	81
5.3 Artillerie Inrichtingen	82
5.3.1 Översikt över företagets utveckling	82
5.3.2 Företagets situation i början av 1970-talet	83
5.3.3 Utredningar om omstrukturering av företaget	84
5.3.4 Nya former för verksamheten	86
 Kapitel 6 <i>Analys av nuvarande ställning och framtida möjligheter för förenade fabriksverken</i>	 89
6.1 Områden för analys	89
6.2 Ekonomisk analys	90
6.2.1 Allmänna synpunkter	90
6.2.2 Resultatberäkningar	91
Allmänna begrepp och kriterier för bedömningen	91
Resultatet verksamhetsåret 1972/73	92
Resultatet verksamhetsåren 1968/69–1972/73	94
6.2.3 Pensionskostnader	96
De statliga pensionsförmånerna och deras finansiering	96
Privata pensionsförmåner och deras finansiering	96
Pensionskostnader vid förenade fabriksverken	97
6.2.4 Personalkostnadsjämförelse	98
6.3 Ställning och möjligheter inom verksamhetsområdena	101
6.3.1 Försvarsmateriel	101
Verksamhet	101
Organisation	102
Produkter och tjänster	102
Produktutveckling	103
Produktion	104
Marknad	105
Marknadsföring	107

	Åkers krutbruk	108
	Prognoser och mål	109
6.3.2	Jakt- och sportskyttevapen	111
	Verksamhet	111
	Organisation	111
	Produkter och tjänster	112
	Produktutveckling	112
	Produktion	112
	Marknad	113
	Marknadsföring	114
	Prognoser och mål	114
6.3.3	Underhåll	114
	Verksamhet	114
	Organisation	116
	Produkter och tjänster	118
	Utveckling av produkter och tjänster	119
	Produktion	120
	Marknad	122
	Marknadsföring	125
	Prognoser och mål	126
6.3.4	Civila produkter och projekt	127
	Verksamhet	127
	Organisation	128
	Produkter i tillverkning	128
	Produkter i utveckling	129
	Produktion	131
	Marknader och marknadsföring	132
	Prognoser och mål	132
6.3.5	Underleveranser och legotillverkning	133
	Verksamhet	133
	Organisation	134
	Produkter och tjänster	134
	Produktion	135
	Marknad	136
	Marknadsföring	137
	Prognoser och mål	137
6.3.6	Konfektion	137
	Verksamhet	137
	Organisation	138
	Produkter	138
	Produktutveckling	139
	Produktion	139
	Marknad	140
	Marknadsföring	141
	Prognoser och mål	141
6.3.7	Överskottsförsäljning	142
	Verksamhet	142
	Organisation	143

Produkter och tjänster	143
Produktion	146
Marknad	147
Marknadsföring	148
Prognoser och mål	149
6.3.8 Tvätt	150
Verksamhet	150
Organisation	150
Produkter och tjänster	151
Utveckling av produkter och tjänster	152
Produktion	152
Marknad	154
Marknadsföring	156
Prognoser och mål	157
6.4 Ställning och uppgifter för huvudkontoret	158
Kapitel 7 <i>Analys av nuvarande ställning och framtida möjligheter för Telub AB</i>	161
7.1 Verksamhet	161
7.2 Ekonomiskt resultat	161
7.3 Organisation	162
7.4 Produkter och tjänster	164
7.5 Utveckling av produkter och tjänster	165
7.6 Produktion	165
7.7 Marknad	166
7.8 Marknadsföring	168
7.9 Prognoser och mål	169
Kapitel 8 <i>Utredningens principiella överväganden</i>	171
8.1 Speciella förutsättningar för verksamheten vid förenade fabriksverken	171
8.2 Företagsekonomiska krav på verksamheten	175
8.3 Samhälleliga krav på verksamheten	177
8.3.1 Försvarspolitiska krav	177
8.3.2 Sysselsättningspolitiska krav	177
8.4 Verksamhetens inriktning, omfattning och struktur	179
8.4.1 Samband mellan olika verksamhetsområden	179
8.4.2 Avveckling av verksamhetsområden	182
8.4.3 Utvidgning av verksamhetsområden	183
8.4.4 Verksamhetens struktur och organisation	186
8.5 Företagsform	186
8.5.1 De statliga företagsformerna	186
8.5.2 Tidigare överväganden om företagsform för förenade fabriksverken	187
8.5.3 Några skillnader mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen	190
8.5.4 Modifiering av affärsverksformen eller övergång till aktiebolagsformen	198

Kapitel 9 <i>Utredningens förslag</i>	209
9.1 Riktlinjer för den framtida utformningen av nuvarande verksamheter vid förenade fabriksverken	209
9.2 Verksamhetsområden	210
9.2.1 Försvarsmateriel	210
9.2.2 Jakt- och sportskyttevapen	212
9.2.3 Underhåll	213
9.2.4 Civila produkter och projekt	216
9.2.5 Underleveranser och legotillverkning	217
9.2.6 Konfektion	218
9.2.7 Överskottsförsäljning	219
9.2.8 Tvätt	220
9.3 Företagskonstruktion	222
Kapitel 10 <i>Genomförande av utredningens förslag</i>	227
Reservation	233

1 Utredningsuppdraget

Utredningen rörande förenade fabriksverkens framtida verksamhetsinriktning m. m., som har antagit namnet 1972 års FFV-utredning, har haft i uppdrag att utreda frågor om såväl produktion och produkter som organisation och företagsform när det gäller den verksamhet som bedrivs av förenade fabriksverken.

Direktiven för utredningsarbetet angavs av chefen för industridepartementet, statsrådet Johansson, i ett anförande till statsrådsprotokollet den 11 februari 1972. Statsrådet anförde härvid följande.

”Försvarets fabriksverk (FFV) bildades år 1943 då ett antal av försvarets fabriker samt anläggningar för tvätt- och reparationsverksamhet för försvaret sammanfördes till ett affärsverk. År 1960 upptogs försäljning av överskottsmateriel från försvaret. Verksamheten utökades betydligt åren 1967 och 1968, då de centrala underhållsverkstäderna, som tidigare tillhört dåvarande flygförvaltningen överfördes till FFV. I samband med att verket den 1 januari 1970 överfördes från försvarsdepartementet till industridepartementet ändrades namnet till förenade fabriksverken.

FFV:s traditionella produkter och tjänster omfattar bl. a. utveckling och tillverkning av vapen, såsom handeldvapen, pansarvärnsvapen, torpeder och ammunition samt underhåll av militär materiel, tvättning av militära persedlar och försäljning av överskottsmateriel från försvaret.

I fråga om civila produkter och tjänster utgörs de viktigaste verksamheterna av tvätt av sjukhuspersedlar och försäljning av överskottsmateriel. Den civila verksamheten omfattar dessutom tillverkning av bl. a. kylkompressorer, jakt- och sportskyttevapen, uniforms- och sjukhuspersedlar samt legotillverkning av olika verkstadsprodukter. FFV förvaltar vidare statens andelar och aktier i ett antal bolag, såsom Telub AB, Industri AB Gelfa, Viking Sport Arms Co AB och KB United Stirling (Sweden) AB & Co m. fl.

Omsättningen vid FFV under verksamhetsåret 1970/71 uppgick till 557 milj. kr., varav 30 % avsåg civila produkter och tjänster. Omsättningen har ökat under en följd av år främst beroende på att nya enheter tillförts verket. De redovisade överskotten har t. o. m. verksamhetsåret 1969/70 varit tillräckliga för att förränta statskapitalet på föreskrivet sätt. För det senaste verksamhetsåret har emellertid efter extraordinära nedskrivningar på 39 milj. kr. redovisats en nettoförlust på 23 milj. kr.

Antalet årsanställda uppgick till ca 7 500 personer den 31 december 1971. Verksamheten bedrivs på 31 platser i landet med huvudkontoret i Eskilstuna.

De beslut riksdagen under våren 1972 kommer att fatta på grund av 1970 års försvarsutrednings betänkande (SOU 1972:4) Säkerhets- och

försvarspolitiken kan innebära en omstrukturering av försvarets framtida efterfrågan med konsekvenser även för FFV. Som exempel kan nämnas strävandena att minska omfattningen av underhåll av flygplan, vilket kan komma att påverka verksamheten vid de centrala underhållsverkstäderna. I detta sammanhang bör även beaktas effekten av de nyligen beslutade reglerna för krigsmaterielexport.

För att på bästa sätt utnyttja sin produktionskapacitet och uppnå viss sysselsättningsutjämning har FFV efter hand tagit upp civila produkter på sitt produktprogram. Lönsamheten för dessa produkter har dock hittills varit mindre tillfredsställande. Orsaken till detta har endast delvis kunnat härledas till svag efterfrågan på produkterna. Den främsta orsaken torde ha varit att kostnaderna vid FFV:s produktion av olika skäl varit högre än konkurrenternas, vilket minskat konkurrenskraften och dragit ner lönsamheten.

Riksrevisionsverket (RRV) har — efter gjorda analyser av FFV:s verksamhet — framlagt två revisionsrapporter under år 1971. I dessa framhålls att det är nödvändigt för FFV att precisera sina mål, anpassa marknadsfunktionen, målinrikta produktutvecklingen och förbättra styrsystemen för att på sikt förbättra lönsamheten. RRV har vidare konstaterat att FFV i ett flertal avseenden avvikit från gällande regler och instruktioner, bl. a. genom att utan bemyndigande ha bildat eller förvärvat andelar i vissa bolag. RRV anser att om de regler och villkor som gäller för affärsverken skulle vara till hinder för FFV, när det gäller att på bästa möjliga sätt uppnå sina mål, bör det övervägas att ändra reglerna eller låta verksamheten drivas i annan organisationsform.

Justitiekanslern har den 7 december 1971 fattat beslut med anledning av att min företrädare bringat de åtgärder FFV vidtagit rörande vissa borgens- och lånefrågor till justitiekanslerns kännedom för de åtgärder dessa kunde medföra. Syftet härmed var bl. a. att få gränserna för FFV:s ekonomiska handlingsfrihet klarlagda, mot bakgrund av att FFV:s verksamhet sker i konkurrens med privata företag och med tillämpning av affärsrättsliga principer särskilt i fråga om prissättningen. Justitiekanslern har förklarat att FFV handlat klart i strid mot gällande bestämmelser när verket utan bemyndigande förvärvat aktier och andelar i företag samt utlämnat lån och tecknat borgen. Med hänsyn bl. a. till att verksamhetens handlings sätt uppenbarligen förestavats av en stark strävan att uppfylla statsmakternas intentioner har justitiekanslern ansett sig kunna låta bero vid hans gjorda uttalanden i ärendet.

Det föreligger sålunda problem beträffande FFV såväl när det gäller verksamhetens inriktning som ifråga om organisationen. Med hänsyn härtill och då det är önskvärt att skapa förutsättningar för en konkurrenskraftig och mer målinriktad verksamhet anser jag en närmare utredning vara motiverad. Jag förordar att särskilt sakkunniga tillkallas för denna uppgift.

Huvuduppgiften för de sakkunniga bör vara att framlägga förslag om framtida verksamhetsinriktning för FFV. Detta förutsätter en analys av den framtida efterfrågan på materiel och tjänster från försvaret inom FFV:s kompetensområde. FFV har alltsedan tillkomsten främst varit inriktat på försvarets behov. Statsmakternas beslut rörande grunderna för den svenska säkerhetspolitiken och den långsiktiga inriktningen av totalförsvarsansträngningarna torde ge underlag för bedömning av vilka produkter och tjänster försvaret i framtiden kan komma att efterfråga. Vid bedömningen av efterfrågan på FFV:s varor och tjänster bör hänsyn tas även till i vilken utsträckning statsmakterna är beredda att medverka till att upprätthålla en viss produktionskapacitet av beredskapsskäl. Konsekvenser och kostnader härför bör redovisas särskilt. De sakkunniga bör i detta sammanhang samråda med överstyrelsen för ekonomiskt

försvar. Vid analysen bör förutsättningarna prövas för FFV att göra produktbyten och etablera samverkan med andra inhemska företag som producerar försvarsmateriel. Vissa andra försvarsmaterielproducerande företag har problem likartade FFV: s. Dessa problem kommer, enligt vad jag erfarit, att bli föremål för överväganden i berörda departement.

De sakkunniga bör om möjligt översiktligt beräkna kostnaderna för och intäkterna från den produktion av materiel och tjänster för inhemsk förbrukning och export, som FFV kan avsätta i konkurrens med andra företag. Detta gäller såväl militära som civila produkter. På grundval av en sådan beräkning bör den framtida lönsamheten av produktionen bedömas. Ett alternativ som de sakkunniga bör belysa konsekvenserna av är en på enbart militära behov grundad verksamhet inom FFV.

Förutsättningen för produktionen inom FFV måste vara att den ger full kostnadstäckning på lång sikt. Detta kan innebära att delar av den produktion som i dag bedrivs inom FFV behöver avskiljas. Detta kan exempelvis ske genom att tillverkning av vissa produktgrupper eller verksamheter läggs ned, genom produktbyten med andra företag eller försäljning av produktgrupper till andra företag. I detta sammanhang kan frågan om eventuell expansion av verksamheten i den mån denna ligger inom ramen för en ny målsättning komma upp. Självfallet skall kravet på full kostnadstäckning gälla även i detta fall. De sakkunniga bör föreslå lämpliga åtgärder för FFV: s olika produktområden. I detta sammanhang kan nämnas att riksdagens revisorer i skrivelse till Kungl. Maj: t framhållit att det bör övervägas om inte FFV: s organisation för överskottsförsäljning bör medverka vid en eventuell samordning av försäljning av produkter från verkstäder lydande under kriminalvårdsstyrelsen, socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Denna fråga bör övervägas av de sakkunniga.

I detta sammanhang bör de sakkunniga pröva förslagen i betänkandet Verksamhetsinriktningen för förenade fabriksverken, Engagemang avseende samhällsverkstäder och sjukvårdsområdet, som avlämnats av en av affärsverksdelegationen tillsatt utredning om verksamhetsinriktningen för FFV där dessa frågor behandlas.

Det kan också nämnas att den av inrikesdepartementet tillsatta utredningen rörande den skyddade sysselsättningen väntas framlägga sitt slutbetänkande under sommaren 1972. I detta kommer bl. a. vissa förslag att presenteras om ökade centrala service- och samordningsinsatser beträffande produktionen vid de i primär- och sekundärkommunal regi drivna verkstäderna för skyddat arbete. De sakkunniga bör beakta de förslag som framläggs i detta betänkande och statsmakernas ställningstagande därtill.

FFV och flera statliga institutioner föder upp försöksdjur. Frågan om myndigheters och institutioners försörjning med sådana djur avses bli föremål för särskild utredning.

FFV förvaltar som nämnts statens aktier och andelar i ett antal bolag. De sakkunniga bör för vart och ett av dessa engagemang överväga om de är förenliga med målet för FFV: s framtida verksamhet. De sakkunniga bör därvid ta ställning till om vissa bolagsengagemang bör avvecklas och i så fall föreslå formerna härför.

FFV har i anslagsframställningen för budgetåret 1972/73 tagit upp frågan om verksamhetsformen. FFV har därvid framhållit att den nuvarande formen som affärsdrivande verk har uppenbara nackdelar i förhållande till aktiebolagsformen. Det gäller såväl möjligheter till resultatutjämning och självfinansiering som möjligheter till snabbt beslutsfattande. FFV finner det angeläget att frågan om en ny företagsform snarast prövas.

De sakkunniga bör överväga lämplig företagsform för FFV. Konse-

kvenserna av att hela FFV eller delar av verket drivs som aktiebolag bör jämföras med konsekvenserna av ett bibehållande av nuvarande verksamhetsform. Om de sakkunniga förordar det senare alternativet, bör förslag lämnas rörande de ändringar som kan behöva genomföras i fråga om FFV: s ekonomiska och administrativa befogenheter.

Sedan de sakkunniga tagit ställning till FFV: s framtida verksamhetsinriktning bör de upprätta förslag till mål för FFV.

Om de sakkunniga förordar att FFV även fortsättningsvis skall vara ett affärsverk, bör förslag framläggas om erforderliga ändringar i FFV: s instruktion. De sakkunniga bör därvid också lämna förslag rörande huvuddragen i lämplig organisation för verket.

Utredningsarbetet bör bedrivas skyndsamt.”

Till utredningen har vidare enligt Kungl. Maj: ts förordnande den 14 december 1973 överlämnats en skrivelse från förenade fabriksverken jämte övriga handlingar i ärendet för att tagas i övervägande vid utredningsuppdragets fullgörande. Ärendet gäller en hemställan från förenade fabriksverken till Kungl. Maj: t den 24 januari 1973 om sådan ändring i cirkuläret (1954: 325) med föreskrifter rörande försäkring av staten tillhörig egendom, m. m., att förenade fabriksverken medges rätt att teckna dels lämpliga försäkringar med hänsyn till verksamheten, dels mot trafikförsäkring svarande ansvarighetsförsäkring.

Utredningen har bedrivit sitt arbete i huvudsakligen två etapper.

Den första etappen har främst avsett insamling och sammanställning av ett omfattande material om förenade fabriksverkens nuvarande förhållanden i fråga om uppgifter, organisation och verksamhet samt en analys av fabriksverkens ställning och framtida möjligheter inom olika verksamhetsområden. Därutöver har utredningen inhämtat uppgifter om ett par statliga företag inom försvarsmaterielindustrin i Norge och Nederländerna.

Ett mycket omfattande arbete i den första etappen av utredningsarbetet har utförts av de två konsultföretagen Bohlin & Strömberg AB och Maynard PRC AB i samarbete med anställda vid förenade fabriksverken och Telub AB. Utredningen har vidare som ett led i utredningsarbetet besökt flera av anläggningarna vid förenade fabriksverken samt Kongsberg Våpenfabrikk i Kongsberg i Norge.

Det utredningsmaterial som har tagits fram under den första etappen av utredningens arbete redovisas i huvudavsnitten 3–7 i betänkandet.

Den andra etappen av utredningens arbete har omfattat överväganden och utformning av utredningens förslag. Till grund härför har förutom det framtagna utredningsmaterialet legat olika uppgifter och synpunkter, som har framförts i första hand av konsulterna samt företrädare för försvarsdepartementet och försvarets materielverk. Vissa synpunkter har även inhämtats från landstingsförbundet.

Utredningens överväganden och förslag redovisas i huvudavsnitten 8–10 i betänkandet.

Den fråga om rätt för förenade fabriksverken att teckna olika slag av försäkringar, som har överlämnats till utredningen för övervägande, har utredningen ansett sig inte böra behandla närmare. Orsaken härtill är att ett genomförande av de förslag som utredningen lägger fram innebär att frågan inte kräver ytterligare ställningstagande från Kungl. Maj: t.

Utredningen har vidare ansett att det inte är möjligt att nu beräkna kostnaderna för ett genomförande av förslagen. Detta beror på att genomförandet förutsätter framtida överläggningar om bl. a. olika slag av kostnader mellan staten, personalens organisationer, Statsföretag AB och landstingen. Utredningen har inte ansett det vara möjligt eller lämpligt att genom något slag av kostnadsberäkningar i praktiken ange ramar, inom vilka dessa förhandlingar skall ske. Utredningen vill emellertid i detta sammanhang framhålla, att sådana kostnader för avlösning av pensions- och löneförmåner till personal, förlusttäckning m. m. som kan bli aktuella i huvudsak endast innebär en omfördelning i tiden av kostnader som förr eller senare ändå skulle komma att belasta statsverket.

2 Sammanfattning

2.1 Nuvarande förhållanden

Förenade fabriksverken (FFV) är ett statligt affärsdrivande verk som hör till industridepartementet. Enligt Kungl. Maj:ts instruktion (1965:840, ändrad senast 1973:745) bedriver FFV dels utveckling, tillverkning, försäljning och underhåll av försvarsmateriel, dels utveckling, tillverkning och försäljning av civila verkstadsprodukter, dels tvätterirörelse och dels försäljning av övertalig och kasserad materiel m. m. (överskottsmateriel) för statens och andras räkning.

Den fakturerade omsättningen för FFV uppgick under budgetåret 1972/73 till 676,2 milj. kronor. I princip gäller att verksamheten i sin helhet skall lämna ett överskott som täcker statens ränteutgifter för de medel som är investerade i verkets anläggningar. Budgetåren 1970/71–1972/73 har FFV dock redovisat underskott.

FFV består av ett huvudkontor i Eskilstuna och ett antal tillverkande fabriker, underhållsverkstäder, tvätterier och försäljningsställen för överskottsmateriel på olika platser i landet. Antalet anställda är för närvarande omkring 8 000. Anknutna till FFV är ett antal bolag som helt eller delvis ägs av staten. FFV förvaltar härvid statens aktier och övriga ägarandelar.

Utredningen har för att klarlägga FFV:s nuvarande ställning och framtida möjligheter företagit en företagsekonomiskt inriktad analys avseende de olika verksamhetsområdena inom FFV. Dessa gäller försvarsmateriel, jakt- och sportskyttevapen, underhåll, civila produkter och projekt, underleveranser och legotillverkning, konfektion, överskotts-försäljning och tvätt. I anslutning härtill har även företagets en analys av Telub AB, som bedriver underhållsverksamhet av i princip samma slag som FFV. Statens ägarandel på 51 procent i detta företag förvaltas av FFV. Övriga andelar i Telub AB ägs av ett antal enskilda företag.

Verksamhetsområdena underhåll och överskotts-försäljning ger för närvarande tillfredsställande ekonomiska resultat och förutses komma att ge sådana även under de närmast överblickbara åren. Samma gäller i stort sett även tvätteriverksamheten. För denna gäller i princip enligt avtal och överenskommelser mellan FFV och de helt dominerande kunderna, som är landstingen, krigsmakten och ett par statliga sjukhus, att verksamheten skall få täckning för sina självkostnader.

Övriga verksamhetsområden redovisar för närvarande underskott. När det gäller försvarsmateriel bedöms ett genomförande av relativt kraftiga rationaliserings- och effektiviseringsåtgärder kunna leda till att verksamhetsområdet skall uppnå ett positivt resultat efter en femårsperiod. Underleveranser och legotillverkning har till stor del en karaktär av marginellt utnyttjande av befintlig produktionskapacitet, där inte alltid full kostnadstäckning kan förutsättas. När det gäller konfektionsverksamhet bedöms möjligheterna att uppnå lönsamhet vara mycket små. I fråga om övriga civila produkter och projekt visar flera års erfarenhet att det är svårt att uppnå en lönsam produktion av sådan omfattning och karaktär, att den kan tillgodose ett i olika sammanhang uttalat syfte att åstadkomma utjämning av variationer i den försvarsmaterielinriktade produktionen. Det främsta projektet för en framtida civilt inriktad verksamhet avser för närvarande utveckling av den s. k. stirlingmotorn. I vilken mån detta kan leda till någon mera omfattande produktion för FFV i framtiden är dock svårt att bedöma.

Telub AB redovisar för närvarande tillfredsställande resultat. Framtidsutsikterna för företaget bedöms även vara relativt goda.

Allmänt gäller att de verksamhetsområden inom FFV som vid sidan av försvarsmateriel inte ger tillfredsställande ekonomiska resultat svarar för en relativt liten del av omsättningen vid FFV.

Som ett led i den ekonomiska analysen av FFV har utredningen försökt jämföra personalkostnaderna vid FFV med motsvarande vid konkurrerande svenska företag. Från FFV har hävdats att personalkostnaderna vid verket genom affärsverksformen och den till denna knutna statliga lönepolitiken har kommit att ligga högre än hos konkurrerande företag. Den av utredningen företagna jämförelsen synes bekräfta detta.

2.2 Principiella överväganden

Till grund för sina förslag lägger utredningen en rad principiella överväganden. De gäller dels speciella förutsättningar som kan anföras för vissa verksamheter, dels företagsekonomiska och samhälleliga krav som bör ställas på verksamheten, dels den inriktning, omfattning och struktur som kan komma i fråga för verksamheten och dels den företagsform som bör tillämpas.

2.2.1 *Speciella förutsättningar*

Utredningen konstaterar att *tillverkningen av försvarsmateriel* vid FFV väsentligen utgör sådan produktion som enligt givna förutsättningar för den svenska säkerhets- och försvarspolitikerna bör bedrivas inom landet. Utredningen anser därför att det är i hög grad angeläget att väsentliga delar av den produktion och produktionskapacitet i fråga om tillverkning av försvarsmateriel som för närvarande finns vid FFV kan upprätthållas även i en framtid.

När det gäller *underhåll av försvarsmateriel* finner utredningen att

statsmakterna genom såväl sina allmänna ställningstaganden som särskilda föreskrifter och beslut har tagit klar ställning för att det även i framtiden skall finnas särskilda och i första hand statliga företag för underhåll av försvarsmateriel. Av betydelse i sammanhanget torde inte minst vara olika försvarsberedskapsskäl.

Tvätteriverksamheten har en dominerande ställning såväl inom sin bransch som ännu mer när det gäller att tillgodose tvättbehoven inom den offentliga sektorn. Alternativ tvättkapacitet finns inte tillgänglig och kan inte komma till stånd under avsevärd tid. Utredningen konstaterar att detta i och för sig utgör skäl för att verksamheten måste drivas vidare under överskådlig tid. Därutöver anser emellertid utredningen att ett sammanhållande av en stor del av tvätteriverksamheten för den offentliga sektorn i en enhet av det slag som nu finns inom FFV medför betydande fördelar såväl för de olika uppdragsgivarna som i ett vidare samhällsekonomiskt perspektiv. Utredningen anser därför att det är angeläget att så långt som möjligt hålla samman tvätteriverksamhet för den offentliga sektorn i ett företag med betydande kapacitet och resurser.

2.2.2 Företagsekonomiska krav

Utredningen framhåller att utvecklingen av FFV har inneburit att verksamheten har kommit att få en i allt väsentligt helt företagsekonomisk inriktning. Utredningen finner att denna utveckling är naturlig och anser att verksamheten vid FFV så gott som helt kan hänföras till sådan industriell och affärsmässig verksamhet som inom såväl de enskilda som statliga sektorerna av näringslivet drivs enligt vedertagna företagsekonomiska principer.

Med denna utgångspunkt anser utredningen att den verksamhet som nu bedrivs inom FFV skall tillgodose sådana krav på avkastning som normalt gäller för motsvarande verksamheter inom den svenska industrin i övrigt. Detta är från såväl företagsekonomisk som samhällsekonomisk synpunkt en förutsättning för att verksamheten på lång sikt skall kunna upprätthållas och ta till vara olika möjligheter till expansion. Eftersom avkastningskraven inom den svenska industrin normalt varierar mellan olika verksamhetsområden och mellan olika tillfällen är det inte möjligt att närmare precisera ett avkastningskrav för verksamheten inom nuvarande FFV. Det väsentliga i detta sammanhang bör vara att betingelserna för verksamheten och redovisningen av den är sådana att avkastningskrav kan formuleras enligt företagsekonomiska principer och att de kan jämföras med vad som gäller för andra industriföretag.

2.2.3 Samhälleliga krav

Samhälleliga krav på verksamheten skulle enligt utredningen främst kunna avse sådana som motiveras av försvarspolitiska samt sysselsättnings- och lokaliseringspolitiska skäl.

För FFV gäller numera inte några andra krav än för övriga delar av den svenska försvarsmaterielindustrin i fråga om bl. a. krigsproduktionsåta-

ganden och vidmakthållande av viss produktionskapacitet. Utredningen anser att det är en riktig princip att den försvarsmaterielinriktade verksamhet som nu bedrivs vid FFV inte behandlas annorlunda än motsvarande verksamheter vid andra svenska företag. Det innebär att det inte bör utgå någon särskild ersättning till FFV för olika åtaganden utöver vad som normalt utgår till alla företag vid motsvarande åtaganden eller ålägganden. Med hänsyn till de företagsekonomiska krav som bör gälla för verksamheten innebär det emellertid också att i de fall verksamheten belastas med ålägganden av speciell omfattning eller karaktär bör den kompenseras för kostnaderna härför.

De fall där sysselsättnings- och lokaliseringspolitiska skäl direkt och formellt har inverkat på utformning och förläggning av verksamheten inom FFV är få och relativt små till sin omfattning. Därutöver har dock FFV fortlöpande tagit betydande hänsyn till olika sysselsättningsfrågor. I stort sett synes ålägganden och åtaganden av sysselsättnings- och lokaliseringspolitisk art för FFV inte ha varit av annan karaktär eller omfattning än vad som gäller för andra statliga företag.

Utredningen anser att det är angeläget att någon ändring av detta förhållande inte sker. De krav på särskilda åtaganden av sysselsättnings- och lokaliseringspolitisk art som ställs på den verksamhet som nu bedrivs inom FFV bör således även i framtiden överensstämma med de som ställs på verksamheten vid andra jämförbara statliga företag.

2.2.4 *Verksamhetens inriktning, omfattning och struktur*

Utredningen framhåller att utvecklingen av FFV har inneburit att en rad verksamhetsområden med olika karaktär, inriktning och omfattning har förts samman inom den organisatoriska ram som utgörs av ett statligt affärsverk.

Utredningen anger att ett skäl för *sammanhållning av skilda verksamhetsområden* inom ett företag kan vara av finansiell art.

Variationer i lönsamheten mellan de olika verksamhetsområdena kan härvid utjämnas. Utredningen anser dock att ett sammanhållande av de olika verksamhetsområdena inom FFV av finansiella skäl har mindre praktisk betydelse när det gäller FFV som statligt affärsverk och de särskilda finansieringsformer som gäller för detta.

Lämpligheten av att av finansiella skäl hålla samman de nuvarande verksamhetsområdena inom FFV kan enligt utredningen även bedömas med utgångspunkt i FFV:s ställning inom hela den statliga företagssektorn. Utredningen anser att de olika verksamheterna inom FFV i fråga om industriell och affärsmässig inriktning är av väsentligen samma karaktär som de verksamheter som hålls samman inom ramen för Statsföretag AB. Utredningen finner det vara naturligt att se verksamhetsområdena inom nuvarande FFV som mer eller mindre integrerade delar i den statliga företagssektorn under industridepartementet. Det kan då hävdas att principen om uppdelning av verksamheten på skilda områden, där variationer i lönsamhet kan utjämnas varandra, bör tillämpas mera på hela den statliga företagssektorn än på den del därav som nu ryms inom

FFV. Affärsverksformen för FFV hindrar dock genomförandet av en del åtgärder av bl. a. finansiell och organisatorisk art, som kan bli en praktisk följd av en sådan principiell syn på den statliga företagssektorn som en helhet.

Andra skäl för att hålla samman olika verksamhetsområden inom ett företag kan vara strävanden att ta till vara sådana positiva effekter — synergieffekter — i fråga om t. ex. företagsledning, produktutveckling, produktion, marknadsföring och administration, som kan uppnås genom att olika verksamheter har vissa gemensamma förutsättningar eller på något sätt kompletterar varandra. Samband av detta slag föreligger enligt utredningen endast i begränsad utsträckning mellan de olika verksamhetsområdena inom FFV. De positiva effekter som kan tas till vara härur är därför små.

I vissa fall anser utredningen att någon form av *avveckling av ett verksamhetsområde* kan vara riktig. Ett väsentligt skäl för avveckling av ett verksamhetsområde är att det inte bedöms kunna ge ett tillfredsställande ekonomiskt resultat inom överskådlig tid. Andra skäl kan vara att verksamhetsområdet inte har några påtagliga samband med övriga verksamhetsområden eller har större samband med verksamheten inom andra företag.

En avveckling av ett verksamhetsområde kan ges olika form och innebörd. I vissa fall kan det enda möjliga alternativet vara en nedläggning av verksamheten. I andra fall kan avvecklingen innebära att en verksamhet med i princip oförändrad inriktning och omfattning förs över i annan form.

Inom FFV har fortlöpande fram till början av 1970-talet skett en *utvidgning av verksamhetsområden*. I huvudsak har det skett genom att olika verksamheter med i princip oförändrad inriktning har fått ökad omfattning.

En särskild karaktär har de strävanden inom FFV som har gått ut på att ta upp en civilt inriktad verksamhet i mer eller mindre direkt anslutning till tillverkning och underhåll av försvarsmateriel. Syftet har varit att motverka förekommande variationer i beläggningen av befintliga resurser för den försvarsmaterielinriktade verksamheten. Det har emellertid inte gått att uppnå någon mera betydande omfattning på en kompletterande civilt inriktad verksamhet av detta slag eller att göra den företagsekonomiskt lönsam.

Utvecklingen inom FFV bekräftar erfarenheter från andra försvarsmaterielproducerande företag i Sverige och andra länder. De innebär att en mera omfattande civilt inriktad verksamhet vid sådana företag inte kan byggas upp och drivas med framgång, om den inte hänförs till en organisation, som är i stort sett helt skild från den försvarsmaterielinriktade verksamheten.

Utredningen anser att en effektiv användning av resurser och ett tillfredsställande ekonomiskt resultat i den verksamhet som nu bedrivs inom FFV i första hand bör söka uppnås inom de befintliga verksamhetsområdena. När det gäller en civilt inriktad verksamhet för utjämning av variationer i beläggningen av produktionsresurser och i det ekonomiska

utfallet av verksamheten ansluter sig utredningen till den uppfattning som innebär att i den mån en sådan utjämning kan uppnås, bör den ske genom en verksamhet, som drivs i en särskild organisation vid sidan av försvarsmaterielproduktionen. Utredningen anser vidare att det är tveksamt om en civilt inriktad verksamhet bör knytas till försvarsmaterielproduktionen inom ramen för en företagskonstruktion av det slag som det nuvarande FFV utgör. Utredningen utgår härvid från uppfattningen att de olika verksamhetsområdena inom FFV bör ses som mer eller mindre integrerade delar i den statliga företagssektorn under industridepartementet. Möjligheter att uppnå eftersträlvade utjämnningar bör då sökas inom hela denna företagssektor.

När det gäller verksamhetens framtida struktur och organisation anser utredningen sammanfattningsvis att det kan vara naturligt att överväga inte endast ett sammanhållande av nuvarande verksamheter vid FFV inom ett företag utan även en uppdelning av verksamheterna på flera företag.

2.2.5 *Företagsform*

Valet av företagsform för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV anser utredningen bör stå mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen. Den s. k. "tredje formen" för statlig verksamhet finns inte utformad för praktisk tillämpning. Den skulle inte heller enligt utredningen kunna erbjuda möjligheter att tillgodose olika krav på en lämplig form för verksamheten inom nuvarande FFV, som är väsentligt annorlunda än de som rymms inom affärsverksformen med däri möjliga modifieringar eller aktiebolagsformen.

Utredningen konstaterar att en utgångspunkt för tidigare överväganden om lämplig företagsform för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV ända från början ofta har varit möjligheterna att bedriva verksamheten på i stort sett samma villkor som konkurrerande företag. Utredningen ansluter sig i princip till uppfattningen att verksamheterna bör bedrivas på samma villkor som verksamheterna vid konkurrerande företag. De största förutsättningarna att uppnå detta föreligger allmänt om de drivs i aktiebolagsform.

Efter genomgång av dels olika skillnader mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen, dels olika tillämpade modifieringar av affärsverksformen och dels förslag som har framlagts av affärsverksutredningen och affärsverkskommittén samt budgetutredningen anser sig utredningen kunna konstatera att affärsverksformen med förekommande modifieringar inte kan erbjuda de möjligheter som krävs för att verksamheterna vid nuvarande FFV i olika väsentliga avseenden skall kunna jämföras med verksamheten vid konkurrerande företag.

Ett genomförande av affärsverksutredningens förslag i fråga om verksamheterna vid FFV skulle i avsevärt högre grad kunna erbjuda sådana möjligheter. Vissa grundläggande skillnader skulle dock kvarstå och medföra sämre förutsättningar för verksamheterna vid FFV att uppnå full företagsekonomisk effektivitet och konkurrensförmåga. Ett

genomförande av förslagen innebär vidare vissa ändringar i det statliga budgetsystemet och torde böra tas upp generellt för samtliga affärsverk. Det synes för övrigt vara tveksamt om affärsverksutredningens förslag över huvud taget kan komma att genomföras, i varje fall inom överskådlig tid.

Utredningen framhåller vidare att ett fullföljande av vissa av de intentioner som har angetts i betänkande från budgetutredningen kan minska möjligheterna att bedriva verksamheterna vid FFV efter företags-ekonomiska principer.

Utredningen förordar att i första hand aktiebolagsformen används för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV. Inga sådana förhållanden som utpräglad monopolställning, särskilda försvarspolitiska, sysselsättningspolitiska och liknande krav, specifika myndighetsfunktioner m. m. kan enligt utredningens uppfattning anföras för ett bibehållande av något slag av affärsverksform. I varje fall har de inte sådan karaktär och omfattning, att de inte likaväl kan förenas med aktiebolagsformen. Aktiebolagsformen underlättar vidare en samordning med de delar av den övriga statliga företagssektorn som verksamheterna vid FFV har vissa samband med och som redan bedrivs i aktiebolagsform. Den ger även större möjligheter till olika former av samverkan med enskilda företag.

2.3 Förslag

Utredningen anser att följande *riktlinjer* bör gälla för den framtida utformningen av de verksamheter som nu bedrivs inom FFV.

De båda inom nuvarande FFV dominerande verksamheterna avseende tillverkning av försvarsmateriel och underhåll av försvarsmateriel skall drivas vidare med i huvudsak nuvarande inriktning och syfte att främst tillgodose behov hos det svenska försvaret.

Tvätterverksamheten skall även drivas vidare med i huvudsak nuvarande inriktning och med syfte att i första hand tillgodose tvättbehov hos det svenska försvaret och hos statliga, landstingskommunala och primärkommunala vårdinstitutioner.

Övriga verksamheter skall drivas vidare, avvecklas eller utvidgas efter bedömningar och ställningstaganden, som för varje verksamhet beaktar bl. a. angelägenheten av de behov som verksamheten tillgodoser, verksamhetens förutsättningar ur företagsekonomisk synpunkt och dess möjligheter att komplettera de försvarsmaterielinriktade verksamheterna genom att bl. a. utjämna förekommande variationer i beläggningen av därför erforderliga resurser.

De olika verksamheterna skall tillgodose sådana krav på avkastning som normalt gäller för motsvarande verksamheter inom den svenska industrin i övrigt.

Verksamheterna skall i första hand drivas i aktiebolagsform.

De försvarsmaterielinriktade verksamheterna skall inte behandlas annorlunda än motsvarande verksamheter vid andra företag inom den svenska försvarsmaterielindustrin i fråga om beredskapsåtgärder och ersättning för härav betingade kostnader.

Verksamheterna skall inte åläggas sysselsättnings- och lokaliseringspolitiskt betingade hänsynstaganden och insatser av annat slag och i annan form än jämförbara statliga verksamheter.

Verksamheterna skall bedrivas inom en företagskonstruktion som, med beaktande av de samband som finns mellan olika verksamheter såväl inom som utom nuvarande FFV, ger möjligheter att dels skapa effektiva företagsenheter och dels ta till vara de fördelar som kan uppnås genom olika slag av samordning av skilda verksamheter. Härvid bör särskilt eftersträvas att åstadkomma en samordning med de verksamheter som bedrivs inom övriga delar av den statliga företagssektorn under industridepartementet.

Utredningen redovisar därefter sina bedömningar av förutsättningarna för *framtida verksamhet inom de olika verksamhetsområdena* vid nuvarande FFV. Utredningen föreslår vidare olika åtgärder som bör vidtagas inom ramen för dessa verksamhetsområden.

Produktionen av försvarsmateriel vid FFV representerar ett stort och specialiserat kunnande, som delvis är unikt inom Sverige. I tekniska och kvalitativa avseenden uppfyller de framställda produkterna högt ställda krav.

Det ekonomiska resultatet av försvarsmaterieltillverkningen som helhet innebär emellertid för närvarande betydande årliga underskott. Dessa avser inte hela tillverkningen utan hänför sig till vissa produkter och tillverkningsenheter.

En väsentlig orsak härtill är att FFV under flera år av olika skäl har haft en betydande överkapacitet i fråga om såväl personal som anläggningar och utrustning för tillverkning av vissa slag av försvarsmateriel. Vidare har priserna för till försvaret levererad materiel inte helt kunnat anpassas till kostnadsutvecklingen. Lönekostnaderna för FFV har även varit högre än för konkurrerande företag, vilket har bidragit till att FFV inte har kunnat hävda sig i konkurrensen om vissa beställningar från försvaret.

Inom FFV har företagits en omfattande utredning – den s. k. FMS-utredningen – avseende målsättning för tillverkningen av försvarsmateriel och utformning av en ändamålsenlig organisation för denna verksamhet. En särskild utredning har även utförts i fråga om den framtida verksamheten vid Åkers krutbruk.

Utredningen ansluter sig i stort till den i FMS-utredningen framförda uppfattningen att en produktion av försvarsmateriel av det slag som nu bedrivs vid FFV under vissa förutsättningar skall kunna effektiviseras så att den uppnår rimlig lönsamhet inom en femårsperiod. Det kräver emellertid betydande insatser för att åstadkomma ett bättre kapacitetsutnyttjande genom samtidig ökning av produktionsvolymerna och minskning av resurserna.

En viktig förutsättning för ökning av produktionsvolymerna i försvarsmaterieltillverkningen är att en ökad export kan komma till stånd. Det kräver förutom intensifierade marknadsföringsinsatser på olika exportmarknader även att gällande regler för export av försvarsmateriel inte tillämpas mera restriktivt än vad som bedöms vara absolut nödvändigt.

Utredningen anser i övrigt att alla möjligheter att sänka kostnaderna i tillverkningen av försvarsmateriel måste tas till vara. Med principiell anslutning till de förslag som har förts fram i FMS-utredningen men utan att ta ställning till de praktiska formerna för deras genomförande förordar utredningen, att produktionen av försvarsmateriel koncentreras till ett mindre antal enheter. Vidare bör utvecklingsarbete och tillverkning samordnas organisatoriskt och lokalmässigt i högre grad än vad som nu är fallet. Möjligheterna att genomföra rationaliseringar i olika led av produktionen måste givetvis fortlöpande tas till vara. På längre sikt blir det även nödvändigt att skapa nya konkurrenskraftiga produkter. Det kräver betydande utvecklingsinsatser.

Med anslutning till förslag som har lagts fram i utredningen om Åkers krutbruk förordar utredningen att produktionen av försvarsmateriel vid Åkers krutbruk successivt avvecklas under tiden fram till början av 1980-talet. Utredningen anser att den relativt långa avvecklingstiden och Åkers för industrilokalisering lämpliga läge bör ge goda möjligheter att bereda fortsatt sysselsättning för personalen i annan verksamhet på orten.

FMS-utredningen har föreslagit att produktionen av försvarsmateriel inom FFV organisatoriskt skall föras samman i en försvarsmaterielssektor med ställning som resultatenheter.

Utredningen vill med fullföljande av de syften som har kommit till uttryck i FMS-utredningens förslag förorda att den produktion av försvarsmateriel som nu bedrivs inom FFV hänförs till ett särskilt företag som drivs i aktiebolagsform.

Verksamheten i fråga om *jakt- och sportskyttevapen* har huvudsakligen tillkommit och upprätthållits för att ge viss kompletterande beläggning av de resurser som krävs för produktionen av finkalibriga militära vapen.

Beräkningar av det ekonomiska resultatet av verksamheten visar att den under en lång följd av år har medfört i förhållande till verksamhetens omsättning relativt betydande underskott. På grundval av förutsedda resultat av en ändrad uppläggning och mycket kraftig rationalisering av produktionen samt ett inlett samarbete med ett internationellt verksamt företag i jakt- och sportskyttevapenbranschen i fråga om marknadsföringen av produkterna har inom FFV tagits fram en prognos för verksamhetens resultat under femårsperioden 1973/74–1977/78. Enligt prognosen förutses underskott även under dessa år. De bedöms dock komma att successivt minska, så att verksamheten eventuellt skulle kunna bära sina egna kostnader från och med verksamhetsåret 1977/78.

Även om det kan vara i hög grad osäkert, att den angivna resultatförbättringen kan uppnås helt, anser utredningen att de nu inledda åtgärderna i fråga om produktion och marknadsföring bör ge goda möjligheter till en sådan förbättring, att en avveckling ändå framstår som ofördelaktig. Med beaktande även av verksamhetens betydelse för upprätthållande av en produktionskapacitet för finkalibriga vapen och för verksamheten vid Industri AB Gelfa förordar utredningen, att verksamheten avseende jakt- och sportskyttevapen drivs vidare ytterligare ett par år. Under denna tid bör utvecklingen av verksamhetens resultat noga följas. Därefter bör ställning på nytt tas till frågan om avveckling eller fortsatt verksamhet.

Den produktion av jakt- och sportskyttevapen som för närvarande är inordnad i verksamheten vid Gevärsfaktoriet bör av produktionstekniska skäl och i avvaktan på resultatet av framtida överväganden om verksamhetens fortsättning tills vidare bedrivs inom det föreslagna nya aktiebolaget för produktion av försvarsmateriel. Övriga delar av verksamheten avseende jakt- och sportskyttevapen bör i princip oförändrat drivas inom de befintliga aktiebolagen FFV Sport AB och Industri AB Gelfa. Dessa bör åtminstone tills vidare knytas till det försvarsmaterieltillverkande bolaget som dotterbolag.

Underhållsverksamheten vid FFV har en mycket stark anknytning till det svenska försvaret. En viss minskning av verksamheten kan bli aktuell som en följd av minskande underhållsbehov för försvarsmateriel. En civilt inriktad underhållsverksamhet av något större omfattning än den hittillsvarande bör däremot kunna uppnås. Utredningen bedömer dock att den underhållsverksamhet som nu bedrivs vid FFV även i framtiden till huvudsaklig del kommer att avse försvarsmateriel.

De redovisade ekonomiska resultaten av underhållsverksamheten innebär att denna ger betydande årliga överskott. Till stor del hänger detta samman med det system för ersättning av tillhandahållna underhållstjänster som tillämpas i fråga om avsevärda delar av verksamheten och som innebär att ersättning utgår för redovisade självkostnader med visst tillägg.

Utredningen finner det vara angeläget att i detta sammanhang framhålla, att den relativa säkerhet för verksamhetens fortbestånd och positiva ekonomiska resultat, som anknytningen till försvaret och härvid tillämpade avtal innebär, inte får leda till att kraven på största möjliga effektivitet i verksamheten eftersätts. Förekommande rationaliseringssträvanden inom underhållsverksamheten bör därför intensifieras.

Utredningen anser att det inte nu finns någon anledning att pröva frågan om ett återförande av verkstäderna till försvaret. Utredningen förordar i stället att underhållsverksamheten ges de ökade möjligheter till effektivisering och affärsmässigt handlande som ligger i ett överförande av verksamheten till aktiebolagsform.

En fråga i detta sammanhang är om underhållsverksamheten bör drivas inom ett särskilt bolag eller inordnas i samma bolag som bedriver tillverkning av försvarsmateriel. Utredningen finner att de båda verksamheterna var för sig är av sådan omfattning att de med fördel bör drivas som två skilda företag. De samband som föreligger mellan de båda verksamheterna i operativa avseenden är vidare relativt obetydliga. Utredningen anser att erforderlig samverkan bör kunna bedrivs mellan två skilda företag som hålls samman inom något slag av koncernförhållande.

Utredningen föreslår att den verksamhet som nu bedrivs inom Underhållssektorn vid FFV hänförs till ett särskilt aktiebolag.

Verksamheten vid Telub AB har haft och har fortfarande flera gemensamma drag med verksamheten inom Underhållssektorn vid FFV. Den planerade utvecklingen för Telub AB innebär dock att dessa kommer att minska relativt snabbt. Verksamheten vid Telub AB avses väsentligen

få en civil inriktning. Om utvecklingen kan fullföljas torde verksamheten på längre sikt övergå till att i betydande omfattning avse tillverkning av olika produkter. Det ekonomiska resultatet är och förutses även under de närmast kommande åren bli relativt tillfredsställande.

Utredningen föreslår att Telub AB behålls som ett särskilt företag. Det pågående samarbetet med den nuvarande Underhållssektorn bör dock fortsätta och så långt som möjligt byggas ut när det gäller det nya underhållsföretaget.

Strävandena att vid FFV skapa en lämplig kompletterande produktion av olika *produkter för civil användning* har inte varit framgångsrika. Det gäller såväl möjligheterna att i nämnvärd utsträckning uppnå en utjämning av beläggningen av produktionsresurserna som det ekonomiska utfallet. Detta har i flertalet fall inneburit underskott.

Utredningen förordar att direkta insatser för att utveckla civila produkter och bygga upp en produktion av dessa inom de föreslagna huvudsakligen försvarsmaterielinriktade företagen inte bör ske. Detta bör dock inte utesluta att verksamheten vid dessa kan omfatta viss utveckling och produktion av sådana produkter eller tjänster för civila användningar som kan erhållas som följdresultat ("spin-off") av den försvarsmaterielinriktade verksamheten. Det samma bör givetvis gälla sådana produkter och tjänster i den försvarsmaterielinriktade verksamheten som utan nämnvärd anpassning kan tillhandahållas även åt civila användare. Exempel härpå kan vara underhåll av flygmotorer för civila flygföretag och av elektronisk utrustning för civila myndigheter och enskilda företag.

I den mån en mera omfattande vidareutveckling, produktion, marknadsföring m. m. kommer i fråga beträffande en produkt, som är speciellt inriktad på civil användning, bör förläggningen av sådana insatser ske med hänsyn till vad som anses lämpligt från fall till fall och med beaktande av bl. a. förutsättningarna inom alla delar av den statliga företagssektorn.

Utredningen vill här framhålla att en ökad integrering av de föreslagna försvarsmaterielinriktade företagen i den statliga företagssektorn kan underlätta för dessa företag att från andra delar av denna sektor erhålla kompletterande verksamheter avseende viss utveckling, produktion m. m. som de kan vara särskilt lämpade för.

När det gäller det projekt som avser den s. k. stirlingsmotorn kan utredningen konstatera att FFV dels på uppdrag av KB United Stirling (Sweden) AB & Co och dels på licens från detta företag men i egen regi och i samarbete med Husqvarna AB har bedrivit och bedriver ett omfattande utvecklingsarbete. Detta har givit betydande kunskaper och praktiska erfarenheter i fråga om den speciella teknik som kommer till tillämpning inom detta område. Utredningen anser att detta utvecklingsarbete bör fortsätta i den omfattning som bestäms av fortsatta uppdrag från United Stirling och statsmakternas ställningstaganden till projektets framtida utveckling. Den fortsatta verksamheten bör knytas till det föreslagna aktieföretaget för produktion av försvarsmateriel.

Utredningen anser sig i övrigt sakna möjligheter att kunna bedöma i vilken mån projektet kan leda till produktion och marknadsföring av stirlingsmotorer och till vilken del de nu inom FFV befintliga resurserna

kan anses lämpade för att medverka häri. Det bör ankomma på i första hand United Stirling att avgöra om och hur en eventuell produktion av stirlingsmotorer eller motordetaljer skall anordnas.

Underleveranser och legotillverkning med civil inriktning kan endast bli av marginell betydelse för utnyttjandet av produktionsresurserna i de försvarsmaterielinriktade verksamheterna. I enlighet med vad som nu tillämpas inom FFV bör det kunna ankomma på ledningarna för de olika produktionsenheterna att avgöra om och i vilken mån åtaganden i fråga om underleveranser och legotillverkning skall ske.

Konfektionsverksamheten inom FFV har under flera år drivits med förlust. Föreliggande prognoser för verksamheten anger fortsatta underskott för i första hand Centrala beklädnadsverkstaden i Karlskrona (CBV) men även för Trivab Konfektions AB.

Orsakerna till detta torde vara flera. Enligt utredningens bedömning är enheterna för små för att kunna bära de fasta kostnaderna för administration, marknadsföring och utveckling. Produktionsmöjligheterna i Karlskrona är inte ändamålsenliga och produktionen torde inte kunna bära kostnaderna för en flyttning till moderna, men betydligt kostsammare lokaler.

Utredningen har också kunnat konstatera att konkurrensen på de marknader det här gäller är mycket hård.

Utredningen bedömer utsikterna att varaktigt uppnå ett tillfredsställande ekonomiskt resultat för CBV som mycket små och anser att CBV bör läggas ned. Nedläggningen bör därvid ske i en sådan takt och på ett sådant sätt att de anställdas intressen tillgodoses i olika avseenden.

För Trivab ser utredningen vissa möjligheter till fortsatt drift, då nuvarande prognoser pekar på förbättrad lönsamhet. Utredningen anser emellertid att en förutsättning för fortsatt drift är att företaget passas in i ett större företag i branschen, då företaget i dag är för litet för att kunna existera på egen hand. Denne nye huvudman finns enligt utredningens bedömning inte inom den statliga sektorn.

Överskotts försäljningen har med ett enstaka undantag, som kan hänföras till speciella förhållanden, varje år redovisat ett ekonomiskt överskott. Det ekonomiska resultatet förutses även i fortsättningen bli positivt. Vid sidan av att överskotts försäljningen i och för sig drivs vidare med ett positivt ekonomiskt resultat torde verksamheten medföra betydande fördelar för de olika uppdragsgivarna bland statliga myndigheter, samhällsverkstäder m. fl.

Utredningen förordar att verksamheten avseende försäljning av övertalig och kasserad materiel samt nytillverkade produkter från samhällsverkstäder drivs vidare med i huvudsak oförändrad inriktning. Utredningen föreslår att verksamheten hänförs till ett särskilt företag, som drivs i aktiebolagsform vid sidan av de båda försvarsmaterielinriktade företag som utredningen har föreslagit.

Tvätteriverksamheten vid FFV tillgodoser väsentliga behov av tvätt inom den offentliga sektorn. De ekonomiska förutsättningarna för tvätteriverksamheten bestäms av den samverkan som sker med berörda landsting och de långsiktiga avtal eller motsvarande som tillämpas för så

gott som hela verksamheten. De principer som härvid tillämpas innebär att tvätteriverksamheten skall erhålla full täckning av sina självkostnader.

Inom tvätteriverksamheten har ett omfattande program för utveckling och rationalisering börjat genomföras. Det förutses leda till avsevärda kostnadsbesparingar och effektiviseringar och avses även medföra att vissa balanserade "underskott" skall ha undanröjts i slutet av 1970-talet. Strävanden att söka belägga befintlig överkapacitet med tvätt från nya uppdragsgivare bland primärkommuner och enskilda industriföretag pågår vidare.

Utredningen anser det vara angeläget att påbörjade utvecklings- och rationaliseringsinsatser fullföljs. Möjligheterna att i allt väsentligt uppnå avsedda kostnadsänkningar och effektiviseringar bedömer utredningen vara stora. Det är väsentligt att tvätteriverksamhetens konkurrensförmåga kan ökas, om strävandena att belägga förekommande överkapacitet med tvätt från nya uppdragsgivare skall lyckas. Det kan dock enligt utredningens mening vara tveksamt om det blir möjligt att i erforderlig utsträckning finna avsättning för överkapaciteten. Det bör därför även kunna övervägas att anpassa kapaciteten till föreliggande behov genom avveckling av ett eller ett par tvätterier.

Tvätteriverksamheten är av sådan omfattning och karaktär, att den med fördel kan utgöra underlag för ett fristående företag.

I detta sammanhang vill utredningen framhålla de samband som föreligger mellan tvätt av sjukvårdspersedlar och användningen av dessa vid landstingens sjukvårdsinrättningar. Dessa samband och landstingens dominerande ställning som beställare av tjänster från tvätteriverksamheten har redan lett till en viss samverkan mellan FFV och landstingen i särskilda organisatoriska former. Utredningen anser att det nu finns anledning att överväga en utveckling av denna samverkan genom ett överförande av tvätteriverksamheten till landstingen.

Utredningen finner det vara angeläget att så långt som möjligt hålla samman tvätteriverksamheten i en enhet av i princip nuvarande omfattning. Det innebär att tvätt av militära persedlar och sjukvårdspersedlar även i fortsättningen till stor del bör kunna ske i samma anläggningar. Utredningen anser inte att verksamhetsform eller huvudmannskap bör ha någon avgörande betydelse i dessa avseenden.

En komplicerande faktor när det gäller företagsform kan däremot vara reglerna för mervärdesskatt. Frihet från sådan skatt kan i stort sett enligt gällande regler endast förekomma om verksamheten drivs som offentlig myndighet eller motsvarande och i "ekonomiskt samgående" mellan berörda offentliga organ.

Utredningen har underhand med landstingsförbundet aktualiserat frågor om bl. a. ett överförande av tvätteriverksamheten till landstingen. Frågorna har behandlats vid landstingsförbundets förbundskonferens den 22 januari 1974. Enligt ett utdrag ur protokoll från konferensen, som har delgivits utredningen, beslöt konferensen "att uttala sig för att landstingen, därest förenade fabriksverkens tvätteriverksamhet skulle upphöra, skulle vara beredda att på sikt ta över denna verksamhet i egen regi under förutsättning att tillräcklig förberedelsestid stod till förfogande".

Utredningen föreslår att överläggningar tas upp mellan staten och landstingen angående formerna för fortsatt drift av en sammanhållen tvätterverksamhet av det slag som nu drivs inom FFV. Syftet bör vara att få till stånd en tvätterverksamhet som i lämplig form drivs antingen helt av landstingen eller gemensamt av staten och landstingen.

Utredningen behandlar därefter frågan om lämplig *företagskonstruktion*. Utredningen anser härvid att de två föreslagna aktiebolagen för produktion av försvarsmateriel och för underhållsverksamhet bör placeras i den statliga företagsgruppen under Statsföretag AB. Detsamma bör gälla Telub AB. En eftersträvad komplettering av den militärt inriktade verksamheten med civilt inriktad sådan bör enligt utredningens uppfattning kunna underlättas i avsevärd mån inom en grupp av företag som samverkar och fördelar olika uppgifter mellan sig.

Utredningen framhåller även att en effektiv samordning mellan de tre företagen, som alla får en verkstadsindustriell inriktning, och mellan dessa och andra verkstadsföretag inom Statsföretagsgruppen är en väsentlig förutsättning för att avsedda syften skall kunna tillgodoses. Utredningen förutsätter därför att en särskild verkstadssektor organiseras inom Statsföretagsgruppen, dit berörda företag hänförs. Samordningsuppgifterna bör lämpligen handläggas av en särskilt organiserad sektorledning inom företagsgruppen.

Det särskilda bolaget för överskottsförsäljning kan enligt utredningens mening skiljas från övriga delar av det ombildade FFV och placeras inom Statsföretagsgruppen inom den konsumentvarusektor som för närvarande håller på att byggas upp och där Svenska Tobaks AB med dotterbolag ingår. Härigenom kan överskottsförsäljningen få del av de samordningsfördelar som denna sektor erbjuder.

När det gäller stirlingsprojektet och frågan om en framtida produktion av delar till stirlingsmotorer blir aktuell i Sverige konstaterar utredningen att det åligger United Stirlings styrelse att fatta beslut i denna fråga. Det är utredningens åsikt att berörda verksamhetsområden och enheter inom nuvarande FFV genom aktiebolagsformen och den föreslagna företagskonstruktionen i övrigt får avsevärt större möjligheter att framgångsrikt konkurrera om att få svara för en sådan produktion.

2.4 Genomförande

Utredningen föreslår att statsmakterna snarast möjligt fattar ett principbeslut om att de tre företagen skall komma till stånd och överta berörda delar av verksamheten vid FFV. Efter principbeslutet bör tillsättas en arbetsgrupp som får karaktären av gemensam interimstyrelse för de blivande aktiebolagen. Arbetsgruppen bör ges i uppdrag att lägga fram preciserade förslag till de åtgärder som erfordras för att företagen skall kunna bildas och träda i verksamhet. Utredningen bedömer att de nya företagen därefter bör kunna träda i verksamhet den 1 juli 1976.

Samtliga aktier i företagen bör tecknas av staten. Likvid för aktierna torde väsentligen utgå genom apportegendom i form av anläggningar

m. fl. tillgångar som överläts till företagen. Aktierna tillförs Statsföretag AB.

Engångsutgifter i samband med bildandet av de tre aktiebolagen, som avser stämpelavgifter för aktier och lagfartskostnader, bör bestridas av statsverket. Ett alternativ kan vara att statsverket genom särskilt beslut i samband med bolagsbildningarna befrias härifrån.

För de blivande tre aktiebolagen bör vidare ske en reglering av pensionskostnaderna. Härvid bör kunna tillämpas i huvudsak samma principer som tidigare har tillämpats vid motsvarande övergång till aktiebolagsform för Karlskronavarvet AB och för Svenska reproduktions AB. Principerna innebar bl. a. att staten helt svarar för kostnaderna för infriande av de pensionsförpliktelser som gäller anställda som har övergått till anställning hos de nybildade bolagen och som hänför sig till tiden före övergången till bolagen.

För behandlingen av frågor om förmåner för den personal som övergår till anställning vid de blivande aktiebolagen bör tillämpas sådana principer som innebär att ingen enskild person, som är anställd vid tillfället för verksamhetens övergång till aktiebolagsform, skall vidkännas en försämring av då utgående förmåner. De villkor som skall gälla för personalen vid övergång till anställning vid de blivande bolagen och som kan avse bibehållande av vissa förmåner eller avlösning av dessa genom någon form av engångsersättning bör bestämmas genom förhandlingar och överenskommelser mellan staten och personalens organisationer.

Utredningen framhåller vidare att all den personal som är sysselsatt inom berörda verksamhetsområden, när dessa överförs till aktiebolagsform, bör erbjudas anställning vid de nya bolagen.

Utredningar och överläggningar mellan staten och landstingen om lämplig framtida form för tvätteriverksamheten bör kunna genomföras och föras fram till konkreta förslag inom ramen för en arbetsgrupp med företrädare för berörda parter. I avvaktan på resultaten härav bör tvätteriverksamheten drivas vidare i nuvarande form. Det kan komma att innebära att affärsverket FFV övergångsvis kan behöva behållas med huvudsaklig uppgift att svara för tvätteriverksamheten även efter det att övriga verksamheter har överförts till de blivande tre aktiebolagen eller avvecklats.

Avveckling av konfektionsverksamheten bör ske med tillämpning av principer som framför allt innebär att avvecklingen bör ske på sådant sätt att den berörda personalens berättigade krav på att erhålla fortsatt sysselsättning på orten så långt som möjligt kan tillgodoses. I första hand bör eftersträvas att driva verksamheten vidare i annan form. I det fall att en nedläggning av konfektionsverksamheten bedöms vara oundviklig bör den ske i sådan takt att arbetsmarknadsorganen i samarbete med företagsledningen ges erforderlig tid att bereda personalen annan sysselsättning.

Den personal som berörs av en avveckling av konfektionsverksamheten omfattar ca 140 anställda i Karlskrona och ca 100 anställda i Ängelholm.

En rad olika insatser för rationalisering och effektivisering av verksamheten inom olika områden vid FFV pågår eller planeras. Förslag om

ytterligare sådana insatser har vidare lagts fram i första hand beträffande produktionen av försvarsmateriel. Utredningen anser att det är angeläget att förekommande insatser för en ökad effektivisering av verksamheterna fullföljs och att nya insatser fortlöpande initieras. Detta är en väsentlig förutsättning för att de olika verksamheterna även i nya former skall kunna uppnå erforderlig konkurrensförmåga och kunna drivas med tillfredsställande ekonomiska resultat.

Ett tillgodoseende av nu förutsedda krav på ökad effektivisering kommer att under de närmaste åren leda till relativt betydande minskningar av personalbehovet inom olika verksamhetsområden. Omfattningen härav uppskattas till 150–200 anställda inom produktionen av försvarsmateriel, ca 300 i underhållsverksamheten och ett antal anställda i tvätteriverksamheten som motsvarar ca 250 helårsanställda. Till en del bör personalminskningar kunna uppnås inom ramen för den s. k. naturliga personalavgången. Till en del bör även övertalig personal inom viss del av verksamheten kunna omplaceras till annan del av denna. Därutöver torde det dock bli ofrånkomligt att viss personal måste friställas och beredas sysselsättning utanför FFV eller de företag som föreslås överta de huvudsakliga delarna av verksamheten vid FFV.

Den företagskonstruktion som utredningen föreslår innebär att det inte kommer att finnas behov av en organisatorisk enhet av det slag som det nuvarande huvudkontoret utgör. De funktioner inom huvudkontoret som avser de olika verksamhetsområdena bör hänföras till de föreslagna nya företagsenheterna eller i förekommande fall avvecklas. Vissa samordnande funktioner bör vidare övertas av Statsföretag AB och under detta på ledningen av den verkstadssektor som utredningen anser bör komma till stånd.

3 Allmän översikt över förenade fabriksverken

3.1 Förenade fabriksverkens nuvarande uppgifter och organisation

Förenade fabriksverken (FFV) är ett statligt affärsdrivande verk som hör till industridepartementet. Enligt Kungl. Maj: ts instruktion (1965: 840, ändrad senast 1973: 745) bedriver FFV dels utveckling, tillverkning, försäljning och underhåll av försvarsmateriel, dels utveckling, tillverkning och försäljning av civila verkstadsprodukter och dels tvätterirörelse. Därutöver bedriver FFV även försäljning av övertalig och kasserad materiel m. m. (överskottsmateriel) för statens och andras räkning.

För krigsplanläggning i fråga om verkstäder som Kungl. Maj: t bestämmer skall FFV följa direktiv som överbefälhavaren meddelar.

FFV förvaltar fabriker, verkstäder och tvätterier samt andra statliga kapitaltillgångar som är upptagna under statens affärsverksfond för förenade fabriksverken. Bland sådana kapitaltillgångar är aktier och andra andelar i olika bolag. FFV uppbär och redovisar verkets inkomster. Med inkomsterna och med medel som i övrigt står till dess förfogande bestrider FFV verkets utgifter. FFV uppför anläggningar och byggnader som fordras för verket.

De beräknade inkomsterna och utgifterna i verkets drift tas upp i en driftstat för varje budgetår. FFV skall varje år före den 1 juni till Kungl. Maj: t avge förslag till driftstat för nästa budgetår. Driftstaterna fastställs av Kungl. Maj: t.

Investeringar i FFV:s verksamhet bestäms genom investeringsramar och investeringsanslag som statsmakterna fastställer för varje budgetår med utgångspunkt från bl. a. förslag som lämnas av FFV i anslagsframställningar till Kungl. Maj: t.

Avskrivning av tillgångar hos FFV som är underkastade värdeminskning sker genom avsättning till värdeminskningsskonto. Huvudprincipen är att avskrivning sker varje år med vissa fastställda procent av vederbörande objekts anskaffningsvärde. Därutöver kan ske extra avskrivningar som i regel bestäms genom särskilt beslut av Kungl. Maj: t.

Resultatet av FFV:s verksamhet beräknas som skillnaden mellan driftinkomsterna å ena sidan och driftutgifterna och avskrivningarna å andra sidan. Överskott skall enligt föreskrifter från Kungl. Maj: t fr. o. m. budgetåret 1972/73 i sin helhet inlevereras till statsverket.

För FFV gäller i princip att verksamheten i sin helhet skall lämna ett överskott som täcker statens ränteutgifter för de i verkets anläggningar investerade lånemedlen. Den räntesats som härvid tillämpas motsvarar statens normalränta.

FFV skall varje år före den 1 november till chefen för industridepartementet avge redovisning för verksamheten under närmast föregående budgetår.

Tillgångarna i förenade fabriksverkens fond uppgick den 30 juni 1973 till sammanlagt 794,8 milj. kr. Sedan skulderna frånräknats var kapitalbehållningen 288,6 milj. kr. Den fakturerade omsättningen under budgetåret 1972/73 var 676,2 milj. kr. Rörelsen utvisade för budgetåret ett bruttoöverskott på 12,1 milj. kr. efter avskrivningar. Nettoresultatet efter extraordinära intäkter och kostnader, bokslutsdispositioner och kommunalskatt var ett underskott på 15,0 milj. kr. Ränta på statskapitalet har härvid inte inlevererats till statsverket.

FFV leds av en *styrelse* som består av en generaldirektör och fem andra ledamöter som Kungl. Maj: t utser särskilt. Från den 1 januari 1972 är en av dessa en ledamot som har föreslagits av den största av de personalorganisationer som är företrädade vid FFV. Bland ledamöterna förordnar Kungl. Maj: t en ordförande och en vice ordförande. Generaldirektören förordnas av Kungl. Maj: t för högst sex år. Övriga ledamöter liksom ordförande och vice ordförande förordnas för högst tre år.

Generaldirektören är *chef* för FFV. Ställföreträdare för generaldirektören är en teknisk direktör.

Inom FFV finns enligt instruktionen ett huvudkontor, som indelas i avdelningar, samt ett tvätteriernas centralkontor, fabriker, verkstäder, tvätterier och en enhet för försäljning av överskottsmateriel.

Med en något mera specificerande indelning omfattar *FFV:s organisation* ett huvudkontor samt ett antal nytillverkande fabriker, underhållsverkstäder, tvätterier och försäljningsställen för överskottsmateriel. Direkt anknutna till FFV är vidare fyra aktiebolag som i olika utsträckning bedriver tillverkning, försäljning och utveckling i anslutning till FFV:s verksamhet. Aktierna i bolagen ägs helt av staten och förvaltas av FFV. Därutöver förvaltar FFV statens aktier eller ägarandelar i ett antal företag, vars verksamhet har samband med FFV och bedrivs i samverkan mellan verket och utomstående intressenter.

Huvudkontoret ligger i Eskilstuna.

Nyttillverkande fabriker är Zakrisdalsverken i Karlstad (MZ), Vanäsverken i Karlsborg (MV), Vingåkersverken i Vingåker (MÅ) och Gällöverken i Gällö (MG), vilka gemensamt kallas Ammunitionsgruppen (M), samt Carl Gustafs Stads Gevärsfaktori i Eskilstuna (GF), Torpedverkstaden i Motala (CTV), Åkers krutbruk i Åkers styckebruk (ÅKB) och Centrala beklädnadsverkstaden i Karlskrona (CBV).

Underhållsverkstäder är Centrala verkstaden i Arboga (CVA) med filial i Östersund (CVAÖ) och Centrala verkstaden i Malmslätt (CVM) med filialer i Visby och Västerås (CVMV), vilka på försök fr. o. m. den 1 juli 1973 hålls samman i vad som kallas Underhållssektorn.

Tvätterier finns i Malmö, Lund, Karlskrona, Visby, Alingsås, Ödeshög,

Norrköping, Eskilstuna, Karlstad, Hagfors, Ockelbo, Långsele, Östersund, Umeå och Boden. Av tvätterierna förvaltas och drivs elva direkt av FFV medan fyra ägs av olika landsting men drivs av FFV. Centralkontoret för tvätterierna, som har hand om den tekniska, ekonomiska och administrativa ledningen av tvätterirörelsen, ligger i Eskilstuna.

Överskottsförsäljningen omfattar ett centralt kontor och huvudförsäljningsställe i Solna och försäljningsfilialer i Kävlinge, Göteborg, Arboga och Sundsvall samt ett provisoriskt försäljningsställe i Luleå.

Aktiebolag som är knutna till FFV och som helt ägs av staten är FFV Sport AB, Industri AB Gelfa, AB Avimat och Trivab Konfektions AB. Det statliga aktieinnehav som därutöver förvaltas av FFV avser Telub AB och Swedvelop Hospital Equipment AB (Swequip). Statens aktieinnehav i Telub uppgår till 51 procent. Övriga aktier innehas av ett antal enskilda företag inom teleindustrin. I Swequip förvaltar FFV 5 procent av aktiekapitalet. Övriga delägare är omkring 30 företag som saluför olika produkter med användning vid sjukhus.

Statliga *ägarandelar* som FFV i övrigt förvaltar avser två företag i vilka FFV ingår som en av flera intressenter och medverkande i viss utvecklingsverksamhet. Företagen är Innovations AB Projection KB och KB United Stirling (Sweden) AB & Co. Övriga delägare i företagen är i huvudsak enskilda industriföretag.

Den nuvarande organisationen för det som ibland betecknas FFV-koncernen tillämpas på försök fr. o. m. den 1 mars 1972. Organisationen innebär att verksamheten vid huvudkontoret fördelas på ett antal huvudfunktioner med en koncernstab för varje funktion. De lokala enheterna för tillverkning, underhåll, tvätteriverksamhet och överskottsförsäljning har förts samman till produktionsenheter och resultatenheter. En produktionsenhet har direkt ansvar för kostnaderna i sin verksamhet, medan ansvaret för intäkterna från verksamheten och därmed förenade funktioner såsom marknadsföring och i regel även produktutveckling huvudsakligen ligger centralt på huvudkontoret. En resultatenhet är en självständig enhet, som har ansvar för både kostnader och intäkter i sin verksamhet. Det innebär att enheten som regel omfattar funktioner för både marknadsföring och produktutveckling.

Ledningsorgan för resultat- och produktionsenheter som inte drivs i bolagsform är internstyren. De arbetar i princip som styrelser i aktiebolag.

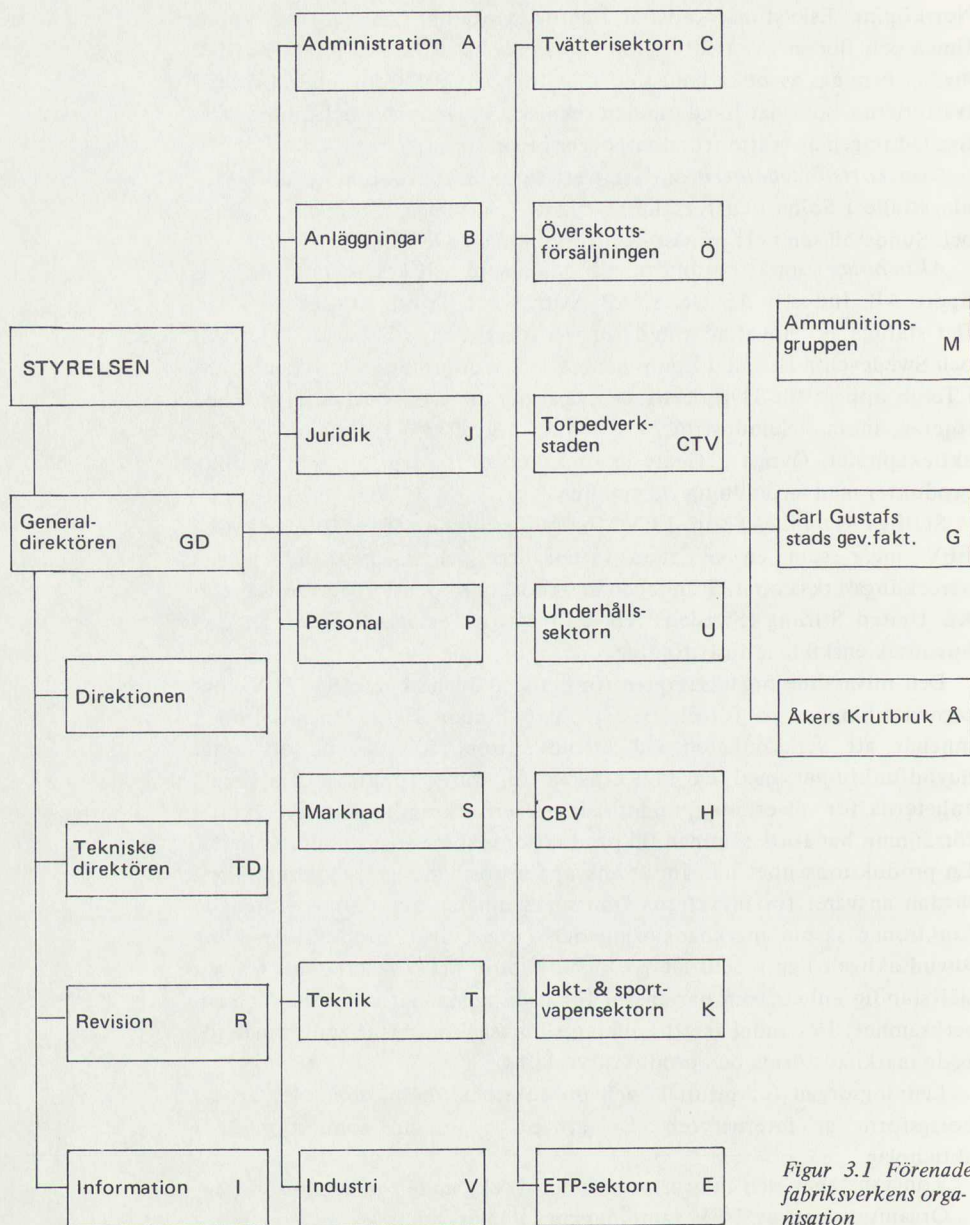
Koncernstaber och internstyren lyder direkt under generaldirektören.

Organisationen av FFV samt personalantalet vid olika enheter redovisas översiktligt i nedanstående organisationstablå och sammanställning. (Figur 3.1 och Tabell 3:1.) I det följande lämnas en redogörelse för verksamhetsinriktning och uppgifter vid de olika enheterna inom FFV.

Huvudkontoret består av verksamheten (generaldirektören och tekniske direktören), en direktion och sju koncernstaber samt en enhet för intern revision och en enhet för information.

I direktionen ingår generaldirektören, tekniske direktören och de koncernstabschefer som generaldirektören bestämmer.

Koncernstaber finns för huvudfunktionerna administration, anlägg-

Figur 3.1 Förenade fabriksverkens organisation

Tabell 3:1 Personal vid FFV (1973-12-31)

	L-tjänstemän	R-tjänstemän	Totalt
Huvudkontoret	389	—	389
Mekaniska verkstäder	493	1 329	1 822 ^a
varav GF	100	316	416
CTV	135	205	340
MZ	170	493	663
MV	60	233	293
MÅ	24	65	89
MG	4	17	21
ÅKB	37	97	134
Underhållsektorn	1 635	1 394	3 029 ^b
varav CVA	870	690	1 560
CVAÖ	66	60	126
CVM	637	556	1 193
CVMV	62	88	150
Tvätterierna	206	2 121	2 327 ^c
CBV	20	118	138
Överskottsförsäljningen	124		124
Summa FFV	2 904	5 059	7 963
FFV Sport AB	6		6
Industri AB Gelfa	3	30	33
Trivab Konfektions AB	6	97	103
Summa FFV-koncernen	2 919	5 186	8 105

^a Omräknat i heltids-
sysselsatta 1 791

^b Omräknat i heltids-
sysselsatta 2 978

^c Omräknat i heltids-
sysselsatta 2 171

ningar, juridik, personal, marknad, teknik och industri. Koncernstaberna har som huvuduppgift att var och en inom sitt område

- utveckla och underhålla riktlinjer och regler
- utveckla och underhålla administrativa system och rutiner
- följa upp att riktlinjer, regler, system och rutiner tillämpas
- utföra operativa aktiviteter såsom marknadsföring, produktplanering och konstruktion för de produktområden som inte ankommer på resultatenheter
- ge och förmedla service till enheter inom FFV som har begränsade egna resurser.

Områdena för de olika koncernstaberna är följande

- *administration*: budget, redovisning, finansiering, ADB, organisation, långtidsplanering, kontorsrationalisering och kontorsservice
- *anläggningar*: planering, investeringar, projektering och underhåll i fråga om byggnader
- *juridik*: affärs- och förvaltningsjuridik
- *personal*: personalplanering, personaladministration, utbildning, säkerhetsskydd och beredskap samt samverkansfrågor

- *marknad*: marknadsplanering, reklam och försäljning
- *teknik*: projektering, produktutveckling, kvalitetsstyrning och mätinstrument samt stirlingsprojektet
- *industri*: planering av produktionsresurser, produktionsamordning, materialstyrning med inköp, produktionsrationalisering, maskininvesteringar och krigsproduktionsplanering.

Produktionsenheter inom FFV är för närvarande Ammunitionsgruppen, Gevärsfaktoriet och Åkers krutbruk.

Ammunitionsgruppen är en organisatorisk sammanslagning av de ammunitionstillverkande enheterna Zakrisdalsverken, Vingåkersverken, Gällöverken och Vanäsverken. Till gruppen kan även hänföras AB Avimat vars verksamhet efter FFV:s förvärv av företaget i huvudsak har överfört till Zakrisdalsverken. Ammunitionsgruppens ledning är placerad vid Zakrisdalsverken.

Zakrisdalsverken tillverkar försvarsmateriel såsom ammunition för närpansarvapen, minor, raketer, patronhylsor, tändrör, tändhattar och pyroteknisk materiel m. m. Dessutom förekommer viss legotillverkning.

Vingåkersverken utför sammansättning av ammunition och gjutning av laddningar samt förstöring (störtning) av äldre ammunition.

Gällöverken utför huvudsakligen revidering av patron- och laddningshylsor av grövre kaliber.

Vanäsverken tillverkar och sätter samman finkalibrig och viss mellankalibrig ammunition samt spårlyk.

Gevärsfaktoriet tillverkar såväl försvarsmateriel som vissa civila produkter. Försvarsmaterielen omfattar finkalibriga vapen såsom gevär, automatkarbiner och kulspjutator samt granatgevär och pansarvärnspjäser. Bland civila produkter märks främst jakt- och sportskyttevapen samt komponenter till kylkompressorer. Därutöver förekommer viss legotillverkning avseende bl. a. styrsindelhus för bilar.

Åkers krutbruk tillverkar främst krut och vissa andra produkter av kemisk-tekniskt slag för försvaret såsom vapenfett och personsaneringsmedel. Vidare tillverkar Åkers krutbruk läkemedel såsom sterila salvor och desinfektionslösningar samt kemisk-tekniska produkter såsom tvättmedel för stortvätterier och massa för underreddsbehandling av bilar. Därutöver bedriver Åkers krutbruk produktion av försöksdjur och därmed förenad kontrolltestverksamhet.

Resultatenheter är för närvarande Underhållssektorn, Torpedverkstaden, Centrala beklädnadsverkstaden och Trivab Konfektions AB, FFV Tvätterierna, Överskotts-försäljningen, jakt- och sportskyttesektorn samt ETP-sektorn.

Underhållssektorn utgör en organisatorisk enhet som på försök prövas fr. o. m. den 1 juli 1973. Den omfattar de tidigare produktionsenheterna Centrala verkstaden i Arboga (CVA) med filial i Östersund (CVAÖ) och Centrala verkstaden i Malmslätt (CVM) med filialer i Visby och Västerås (CVMV). Underhållssektorns ledning är placerad i Arboga.

Vid *CVA* utförs underhåll av försvarsmateriel såsom gasturbinmotorer, tele- och elektromateriel, optisk materiel, robotar, specialvapen m. m.

Ett av de största arbetsobjekten är jet- och turboaxelmotorer för flygplan, helikoptrar, stridsvagnar och för vissa av marinens fartyg. Inom tele- och elektroombudena är verksamheten särskilt inriktad på radarutrustning men även apparater för robotar, elektroniska mätinstrument m. m. I Arboga utförs även vissa anläggningsarbeten med mekanisk och elektrisk installation för markbundna telesystem m. m.

Vid *CVAÖ* utförs främst underhåll av markbunden telemateriel, basmateriel och specialfordon.

Vid *CVM* utförs underhåll och översyn för försvaret av flygplan och helikoptrar, instrument och apparater till dessa samt säkerhetsmateriel. I Malmslätt bedrivs även tillverkning av olika industriprodukter i maskin-, plast- och plåtverkstäder. Bland tillverkningarna förekommer sådan försvarsmateriel som kapslar och balkar för flygplansbeväpning, bränsletankar, flyghjälm, formpassade gummidetaljer, akrylatglashuvor, specialemballage av glasfiberarmerad plast m. m. Vid *CVMV* utförs främst modifieringsarbeten på flygplan. Verksamheten kommer att avvecklas omkring den 1 januari 1976 i enlighet med riksdagens beslut år 1968.

Torpedverkstaden utvecklar och tillverkar torpeder. I anslutning härtil utför torpedverkstaden för svenska marinen även reparationer, översyner och modernisering av torpeder samt tillhandahåller reservdelar.

CBV tillverkar militära och civila uniformer samt till en del även olika persedlar för användning inom sjukvården.

CBV samarbetar i produktions- och marknadsfrågor mycket nära med *Trivab Konfektions AB*, som tillverkar huvudsakligen persedlar för användning inom sjukvården. *Trivab* hyr maskiner, lokaler och inventarier av *FFV*, som i sin tur hyr lokalerna av *Ängelholms Småindustrifastigheter AB* (*Ängelholms kommun*).

FFV Tvätterier utför vattentvätt och kemtvätt och i anslutning härtil även reparation av olika slag av persedlar för landstingsägda sjukvårdsinrättningar och militära förband samt i mindre omfattning primärkommunala inrättningar. Därutöver utför två tvätterier skoreparationer åt militära förband.

Överskotts försäljningen säljer främst övertalig och kasserad materiel från försvaret och även civila, statliga och kommunala myndigheter. Dessutom förekommer försäljning av produkter, som tillverkas vid såväl statliga som landstingskommunala och primärkommunala s. k. samhällsverkstäder. Det gäller bl. a. verkstäder inom kriminalvården, industriella beredskapsarbeten och skyddade verkstäder.

Jakt- och sportvapensektorn infördes på försök i september år 1973. Härigenom fördes verksamheten avseende jakt- och sportvapen samman under en gemensam chef. Sektorn omfattar *FFV Sport AB*, *Industri AB Gelfa* samt vissa delar av produktionen inom *Gevärsfaktoriet*.

FFV Sport AB bedriver utveckling och försäljning av utrustning för jakt- och sportskytte. Företaget har lokaliserats till *Gevärsfaktoriet* med hänsyn till att tillverkningen av jakt- och sportskyttevapen huvudsakligen sker där.

Industri AB Gelfa tillverkar huvudsakligen produkter av trä. För närvarande avser tillverkningen till största delen gevärsstockar. Därutöver förekommer enklare mekanisk tillverkning.

ETP-sektorn, där ETP står för Energy Transfer Products, organiserades i slutet av år 1973 med syfte att ha hand om utveckling, tillverkning och marknadsföring av sådana produkter inom områdena energiomvandling och energiöverföring, som bygger på den teknik som kommer till användning i den s. k. stirlingmotorn. Till ETP-sektorn har förts samman de funktioner för styrning och ledning av ett projekt för utveckling av stirlingmotorer och applikationer för sådana, som tidigare har ingått direkt i verksamheten vid huvudkontoret, samt de funktioner och resurser för utveckling och produktion inom detta projekt som är placerade vid CVM i Malmslätt.

3.2 Tidigare utveckling av förenade fabriksverkens organisation och verksamhet

3.2.1 *Organisationens omfattning*

Förenade fabriksverken inrättades genom statsmakternas beslut år 1943 (prop. 1943: 180, Första SäU 2, rskr 319) som ett statligt affärsverk med namnet försvarets fabriksverk. Verket hörde till försvarsdepartementet fram till den 1 januari 1970, då det överfördes till industridepartementet. Samtidigt ändrades namnet till förenade fabriksverken. Den tidigare använda förkortningen FFV bibehölls härvid.

Inom FFV fördes från början samman vissa statliga fabriker för tillverkning och även reparation och underhåll i industrimässiga former av krigsmateriel och annan materiel för försvarsändamål. Dessa fabriker hade tidigare sorterat under de olika försvarsgrensförvaltningarna. Sedan år 1940 hade dock en samordning av driften vid fabrikerna i tekniskt och ekonomiskt avseende skett genom försvarsväsendets verkstadsnämnd. Till FFV fördes även centrala anstalter för tvätt och reparation av beklädnadsartiklar för försvaret, som skulle anordnas enligt ett beslut som statsmakterna också fattade år 1943. Vidare inrättades ett centralt ämbetsverk med namnet försvarets fabriksstyrelse som skulle ha till uppgift att i administrativt, tekniskt och ekonomiskt hänseende leda fabrikerna och ha hand om nyanläggningsverksamheten vid dem.

I enlighet med statsmakternas beslut år 1943 bestod FFV under de första verksamhetsåren av försvarets fabriksstyrelse i Stockholm samt ammunitionsfabrikerna i Marieberg i Stockhom, i Karlsborg och i Zakrisdal, centrala torpedverkstaden i Motala, Carl Gustafs stads gevärsfaktori i Eskilstuna, Åkers krutbruk med den däri ingående gasmaskfabriken, arméns centrala beklädnadsverkstad i Stockholm och marinens centrala beklädnadsverkstad i Karlskrona ävensom tre centrala tvätt- och reparationsanstalter i Stockholm, Boden och Visby.

De förändringar i fråga om antalet anläggningar inom FFV som därefter har genomförts bestod fram till mitten av 1960-talet främst i att flera tvätterier succesivt tillfördes verket. Antalet tvätterier uppgick år 1960 till nio och år 1965 till tolv.

När det gäller ammunitionsfabrikerna avvecklades verksamheten succe-

sivt vid Mariebergfabriken och överflyttades till Zakrisdal. Fabriken lades ned år 1950. Enligt statsmakternas beslut år 1962 (prop. 1962: 121, SU 36, rskr 87) övertog FFV den verksamhet med sammanställning och revidering av ammunition, som bedrevs av ett antal verkstäder under armétygförvaltningen. Verksamheten fördes samman i en nyuppförd verkstad i Vingåker och en befintlig men utbyggd verkstad i Gällö. Verkstaden i Vingåker togs i bruk år 1966.

Verksamheten vid beklädnadsverkstäderna i Stockholm och Karlskrona ställdes år 1948 under gemensam ledning. År 1952 fördes hela verksamheten samman i beklädnadsverkstaden i Karlskrona.

Försäljning av överskottsmateriel var en ny verksamhet som enligt Kungl. Maj:ts uppdrag år 1960 lades på FFV. För verksamheten inrättades en särskild enhet vid fabriksstyrelsen. Försäljningsorganisationen har succesivt byggts ut under 1960-talet.

Från mitten av 1960-talet har FFV tillförts den betydande verksamheten avseende underhåll av telemateriel, motorer och flygmateriel.

Statsmakterna fattade år 1963 beslut om en samordning av underhållet av krigsmaktens telemateriel (prop. 1963: 114, SU 135, rskr 319). Beslutet innebar att driften av för krigsmakten gemensamma teleunderhållsverkstäder skulle ledas av försvarets fabriksstyrelse. Ett statligt bolag, vars aktier skulle förvaltas av fabriksstyrelsen, skulle organisera och driva en ny gemensam teleunderhållsverkstad i Växjö. I samband med beslutet angavs även möjligheten av ett framtida samarbete med den enskilda industrin inom ramen för det nya bolaget. Vidare redovisades föreliggande planer att förlägga viss teleunderhållsverksamhet till Östersundsområdet. Som en följd av beslutet övertog FFV den 1 juli 1964 försvarets televerkstad i Göteborg (FTG) och den 1 juli 1967 centrala flygverkstaden i Arboga (CVA). Redan år 1963 bildades AB Teleunderhåll. Under år 1965 började bolaget i mindre skala sin egentliga verksamhet i Växjö. Bolagets namn ändrades år 1969 till Telub AB. En filial till CVA öppnades i december 1969 i Östersund. Under åren 1969–1973 drevs verksamheten vid FTG enligt avtal av Telub AB. Verksamheten vid FTG överfördes därefter den 1 juli 1973 till försvarets materielverk.

Ytterligare verkstäder för underhållsverksamhet tillfördes FFV genom beslut av statsmakterna år 1968 (prop. 1968: 109, SU 124, rskr 282). Beslutet innebar att de centrala flygverkstäderna i Malmslätt (CVM) och Västerås (CVV) skulle överföras till FFV. Verksamheten vid CVV som flygverkstad skulle vidare i huvudsak avvecklas under budgetåret 1970/71. Verkstäderna överfördes till FFV den 1 juli 1968. Verksamheten vid CVV har därefter överförts till CVM och CVA. Den 1 juli 1969 upphörde CVV som självständig enhet. En liten kvarvarande del i Västerås överfördes i administrativt hänseende till CVM. Den avses komma att helt avvecklas omkring den 1 januari 1976.

Tvätterikapaciteten inom FFV har fortsatt att öka även efter år 1965, dels genom ny- och ombyggnad av tidigare anläggningar och dels genom att nya enheter tillkommit. Enstaka anläggningar har även avvecklats. Det nuvarande antalet tvätterier är femton.

Under åren 1968–1970 har FFV engagerats i ett antal bolag av olika

slag. Syftena härmed har främst varit att ta över eller sätta igång viss tillverkning samt att samverka med utomstående intressenter i vissa utvecklingsprojekt o. d.

FFV förvärvade genom köp från enskild ägare år 1970 företaget AB Avimat (prop. 1970: 105, SU 111, rskr 289). Företagets verksamhet, som främst avsåg tillverkning av tändrör, har i huvudsak överförs till Zakrisdalsverken.

Efter överenskommelse med Husqvarna Vapenfabriks AB övertog FFV år 1970 genom köp bolagets hela handvapensektor omfattande såväl utveckling och tillverkning som marknadsföring och försäljning av handvapen för militära och civila ändamål (prop. 1970: 105, SU 111, rskr 289). Bolaget hade överfört handvapensektorn till Kredit AB G.M. Flink & Co. Efter övertagandet har FFV överfört tillverkning och produktionsutrustning till Gevärsfaktoriet. Kredit AB G.M. Flink & Co ombildades till ett utvecklings- och försäljningsföretag avseende utrustning för jakt- och sportskytte. Företaget, som förlagts till Gevärsfaktoriet, har getts namnet FFV Sport AB efter att dessförinnan under en kort period ha kallats Viking Sport Arms Co AB.

Efter omfattande utredningar bildades genom FFV år 1971 Industri AB Gelfa för främst tillverkning av emballage i form av fiberfat, specialbyggda lådor av board och plywood för förvaring av ammunition m. m. samt gevärstockar (prop. 1970: 105, SU 111, rskr 289). Ett väsentligt syfte med bildandet av industriföretaget var att infria vissa utfästelser från statsmakterna om att skapa en ersättning för den minskade sysselsättning i Gällö i Jämtlands län, som blev en följd av centraliseringen av ammunitionsteknisk verksamhet till Vingåkersverken. Av den tillämnade produktionen har hittills huvudsakligen endast den som avser tillverkning av gevärstockar kommit till stånd.

I samband med en ökad orderingång vid CBV övertog FFV år 1970 lokaler, maskiner och personal från ett enskilt beklädnadsföretag i Ängelholm som lades ned omkring den 1 januari 1970. Härigenom fick FFV ett erforderligt tillskott till kapaciteten vid CBV. För att administrativt ha hand om verksamheten i Ängelholm bildades Trivab Konfektions AB (prop. 1971: 1 bil. 15, NU 13, rskr 120).

Efter Kungl. Maj: ts bemyndigande den 28 juni 1968 förvärvade FFV den 1 oktober 1968 AB Thörns Mekaniska Verkstad i Stockholm och Aldellverken AB i Karlskoga samt den 1 januari 1969 Köpings Mekaniska Verkstads AB. I samband med förvärvet ändrades namnet på Köpings Mekaniska Verkstad till SMT Machine Company AB (prop. 1969: 105, SU 103, rskr 247). Genom övertagandet av aktierna i de båda övriga företagen blev SMT Machine Company vidare moderföretag för dessa. De tre företagens verksamhet avsåg huvudsakligen tillverkning, marknadsföring och försäljning av verktygsmaskiner och verktyg. Syftet med förvärvet av företagen var främst att skapa arbetstillfällen i Västerås samt även att åstadkomma en strukturrationalisering inom den berörda delen av verkstadsindustrin. Den minskning av antalet arbetstillfällen i Västerås som avvecklingen av CVV innebar skulle motverkas genom att främst produktion av verktygsmaskiner inom ramen för SMT Machine Company

skulle förläggas till Västerås. Den 30 juni 1970 övertog Statsföretag AB genom köp SMT Machine Company från FFV.

SMT Machine Company förvärvade genom köp den 1 september 1969 Linson Instrument AB. Företaget har utvecklat olika produkter inom området medicinsk elektronik, huvudsakligen bestående av apparater och instrument för analys av kroppsvätskor. Förvärvet motiverades bl. a. av att företagets produkter bedömdes vara väl lämpade för produktion vid det av FFV delägda Telub AB. Genom avtal med Linson Instrument AB har Telub AB tillförts legotillverkning av företagets produkter.

Förvärvet innebär, förutom att Telub AB skulle tillverka de avsedda produkterna, vidare att AB Lars Ljungberg & Co liksom tidigare skulle svara för försäljningsverksamheten och att Linson Instrument AB skulle bedriva utveckling av nya produkter. Skäl för att Linson Instrument AB borde tillhöra FFV-koncernen ansåg FFV vara dels att företaget och Telub AB var starkt integrerade i samarbete inom såväl produktion som utveckling, dels att alla väsentliga beslut som berörde företaget måste fattas med hänsynstagande till FFV:s intressen i Telub AB och dels att verksamheten inom det medicinska området hade ett naturligt samband med andra verksamhetsgrenar inom FFV, varigenom i sin tur en samordning med motsvarande aktiviteter inom den offentliga sjukvårdssektorn bättre skulle kunna ernås. Då SMT Machine Company AB förvärvades av Statsföretag AB överenskom, att Linson Instrument AB tills vidare skulle ligga kvar hos SMT Machine Company AB, men att FFV hos Kungl. Maj:t skulle föreslå förvärv av företaget. Den 22 september 1970 hemställde FFV, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att på tilläggsstat för budgetåret 1970/71 anvisa ett investeringsanslag för förvärv av Linson Instrument AB. Kungl. Maj:t har ännu inte tagit ställning till framställningen. Under år 1971 övertogs Linson Instrument AB av Statsföretag AB i avvaktan på att överläggningar med staten om framtida huvudansvar för bolaget skulle slutföras.

Den 7 februari 1968 träffade FFV överenskommelse om utvecklings-samarbete med ett antal svenska företag. Samarbetet sker inom ramen för ett bolag som bildats särskilt för detta ändamål, Innovations AB Projection KB. Bolaget avses i princip inte disponera egen kapacitet för teknisk utveckling utan skall repliera på delägarföretagens resurser (prop. 1969: 110, SU 104, rskr 248). Delägare utom FFV är AGA AB, AB Bahco, Husqvarna AB, Mo & Domsjö AB, Gränges Essem AB samt de till Promotion-koncernen hörande bolagen AB Optimus, A Z Sellberg AB och AB Svenska Elektromagneter.

Enligt avtal den 17 juni 1968 samverkar FFV med Husqvarna AB och Kockums Mekaniska Verkstads AB för att vidareutveckla och finna lönsamma användningar av den s. k. stirlingmotorn. Samverkan sker inom ramen för det särskilt bildade bolaget KB United Stirling (Sweden) AB & Co (prop. 1969: 110, SU 104, rskr 248). Bolaget disponerar inte några egna ekonomiska resurser av betydelse utan skall i sin verksamhet falla tillbaka på delägarnas resurser. Den 27 juni 1968 ingick bolaget ett licensavtal med N.V. Philips Gloeilampenfabrieken i Holland. Enligt avtalet skall bolaget under loppet av tio år betala betydande belopp till

Philips för teknisk information. Som ett led i samarbetet har FFV åtagit sig en betydande laboratorie-, utvecklings- och provningsverksamhet m. m., för vilket FFV erhåller beställningar från bolaget. Verksamheten bedrivs i huvudsak vid CVM och CTV.

FFV bildade år 1970 tillsammans med ett trettiotal andra företag Swedevelop Hospital Equipment AB (Swequip). Delägarna i bolaget har det gemensamt att de saluför olika slag av sjukhusförnödenheter. Bolaget skall främja intressenternas försäljning på export genom att bevaka utländska marknader och avge samlade offerter på anbudsinfordringar. De samlade offerterna ställs samman av delofferter som bolaget inhämtar från i första hand de olika intressenterna.

3.2.2 *Organisationens utformning*

I det föregående har angetts att dåvarande försvarets fabriksverk vid tillkomsten år 1943 organiserades som ett statligt affärsverk omfattande ett centralt ämbetsverk med namnet försvarets fabriksstyrelse och ett antal fabriker och andra anläggningar (prop. 1943: 180, SäU 2, rskr 319).

Fabriksstyrelsen hade till uppgift att i administrativt, tekniskt och ekonomiskt hänseende leda de statliga fabriker, som hade att tillverka krigsmateriel eller annan materiel för försvarsändamål, samt att handha nyanläggningsverksamheten vid fabrikerna. Till det angivna slaget av fabriker skulle även räknas sådana som var avsedda för reparations- och underhållsverksamhet, där denna verksamhet kunde bedrivas efter samma normer som en industrimässig serie- eller masstillverkning. Vidare skulle fabriksstyrelsen i den mån så bestämdes planera, anskaffa och förvalta sådana statliga anläggningar för samma slag av tillverkning, som var avsedda att drivas av privata företag – s. k. skuggfabriker – samt tillhandahålla teknisk service för driften vid dem.

Ledningen av fabriksstyrelsen ankom på en generaldirektör som verkschef. Under denne organiserades fabriksstyrelsen på två byråer – en fabriksbyrå och en administrativ byrå. Fabriksstyrelsen placerades i Stockholm.

Ledningen av fabrikerna ankom på överingenjörer eller fabriksingenjörer.

I samband med beslutet att inrätta försvarets fabriksverk övervägdes även dels att dela ledningen av fabriker och verkstäder på flera företag och dels att driva hela eller delar av verksamheten i bolagsform. Underlag för övervägandena utgjordes främst av synpunkter och förslag från 1940 års militära förvaltningsutredning, 1941 års militära förvaltningsutredning och 1942 års militära bolagsutredning samt yttranden över dessa.

Bland de allmänna skäl för bolagsformen, som anfördes av utredningarna, var möjligheterna att driva verksamheten efter samma normer som inom privatindustrin, att snabbt anpassa organisationen för rationell drift vid skiftande produktionsbehov, att erhålla smidiga former för kapitalinvesteringar, att uppnå tids- och kostnadsbesparingar genom affärsmässiga inköp och att rekrytera och anställa personal, reglera löner, pensioner och andra förmåner och i övrigt handlägga personalfrågor i friare former.

De skäl som anfördes mot bolagsformen och för affärsverksformen hängde främst samman med olika beredskapshänsyn. Bl. a. framhölls att tillgodoseendet av de militära kraven vid uppbyggnad och organisation av de statliga krigsmateriefabrikerna till stor del gjorde dem mindre lämpade för ekonomisk drift under fredstid, att de dessutom vid låg produktion i fredsdrift måste upprätthålla en förhållandevis dyrbar militär beredskap och att olika beredskapskrav och särskilda uppgifter för de statliga fabriker i övrigt gjorde att en verksamhet i samma former och på samma villkor som gällde för enskilda företag var svår att åstadkomma. Vidare ansågs att samordningen av den statliga maskinparken för krigsmaterieltillverkning vid statens egna fabriker och vid enskilda fabriker (skuggfabriker) skulle underlättas av affärsverksformen samt att samverkan mellan fabriksledningen och statliga organ för anskaffning av krigsmateriel, krigsindustriplanering och forskning lättare skulle kunna åstadkommas om fabriker drevs som affärsverk.

De myndigheter och organisationer som yttrade sig över utredningarna förordade så gott som samtliga affärsverksformen för fabriker. Härvid framhölls i första hand att denna bättre tillgodosåg beredskapskraven och behoven av samverkan mellan fabriker och olika statliga myndigheter än bolagsformen.

Departementschefen (prop. 1943: 180) ansåg sig inte böra förordade att ledningen av driften vid fabriker och verkstäderna anförtroddes åt ett statligt bolag utan förordade affärsverksformen. Bland skälen härför framhöll han särskilt att det vid bolagsdrift torde vara svårt att på betryggande sätt tillgodose beredskapssynpunkterna. Han ville även fästa uppmärksamheten på de konsekvenser, som skulle uppkomma genom att helt olika principer i organisations- och lönehänsyn skulle komma att tillämpas vid de i huvudsak nytillverkande verkstäderna och vid de i huvudsak reparerande verkstäderna inom försvarsgrenarna, samt de olägenheter som skulle göra sig gällande om någon av verkstäderna senare skulle ändra karaktär i angivet hänseende.

De angivna utredningarna och särskilt 1942 års bolagsutredning berörde frågan om en uppdelning av fabriker och verkstäder på flera företag. Bolagsutredningen förordade närmast att beklädnadsfabrikationen skulle omhändertas av ett särskilt bolag, som eventuellt skulle utvidgas till att omfatta vissa större tvättinrättningar och reparationsverkstäder samt att vapen- och ammunitionsfabriker skulle sammanföras i ett bolag. Uppdelningen motiverades av de skilda funktionerna hos produkterna i de båda verksamhetsgrenarna. Utredningen föreslog även som alternativ att samtliga fabriker och verkstäder skulle föras samman i ett gemensamt företag. Härvid framhölls bl. a. att administrationskostnaderna skulle bli lägre med endast ett huvudkontor och att verkstadsteknisk sakkunskap i ökande utsträckning anlitas även inom beklädnadsindustrin. Bland de myndigheter och organisationer som yttrade sig i frågan var uppfattningarna delade. Flertalet uttalade sig dock för en uppdelning av verksamheten på två företag. Departementschefen förordade att fabriker och verkstäder fördes samman i ett företag.

I ett föregående avsnitt har redogjorts för hur fabriksverkets organisa-

tion successivt har kommit att omfatta flera fabriker och andra anläggningar. Det gäller främst tvätterier och underhållsverkstäder. Det centrala ledningsorganet – fabriksstyrelsen – har också utvidgats och omorganiserats. Fram till mitten av 1960-talet gällde det främst utökningar av den ursprungliga organisationen med nya enheter och vissa andra modifieringar.

En från år 1945 provisoriskt organiserad anläggningsbyrå infogades i fabriksstyrelsen efter beslut av 1960 års riksdag (prop. 1960: 110, SU 266, rskr 266). Fabriksstyrelsen utökades vidare efter beslut av 1963 års riksdag (prop. 1963: 110, SU 114, rskr 266) med en tvätteribyrå. Efter beslut av 1962 års riksdag (prop. 1962: 1 bil. 2, SU 14, rskr 14) utövas den högsta ledningen av fabriksverket av en särskild styrelse i vilken generaldirektören ingår tillsammans med ett antal andra ledamöter som Kungl. Maj: t utser särskilt.

En mera omfattande omorganisation av försvarets fabriksverk företogs efter beslut av 1965 års riksdag (prop. 1965: 119, SU 163, rskr 398). Den nya organisationen utformades huvudsakligen i överensstämmelse med förslag som efter olika utredningar lagts fram av fabriksstyrelsen. Organisationen innebar följande.

Verksstyrelsen bestod av en generaldirektör och chef för fabriksverket, en överdirektör och ställföreträdare för generaldirektören samt fyra andra ledamöter.

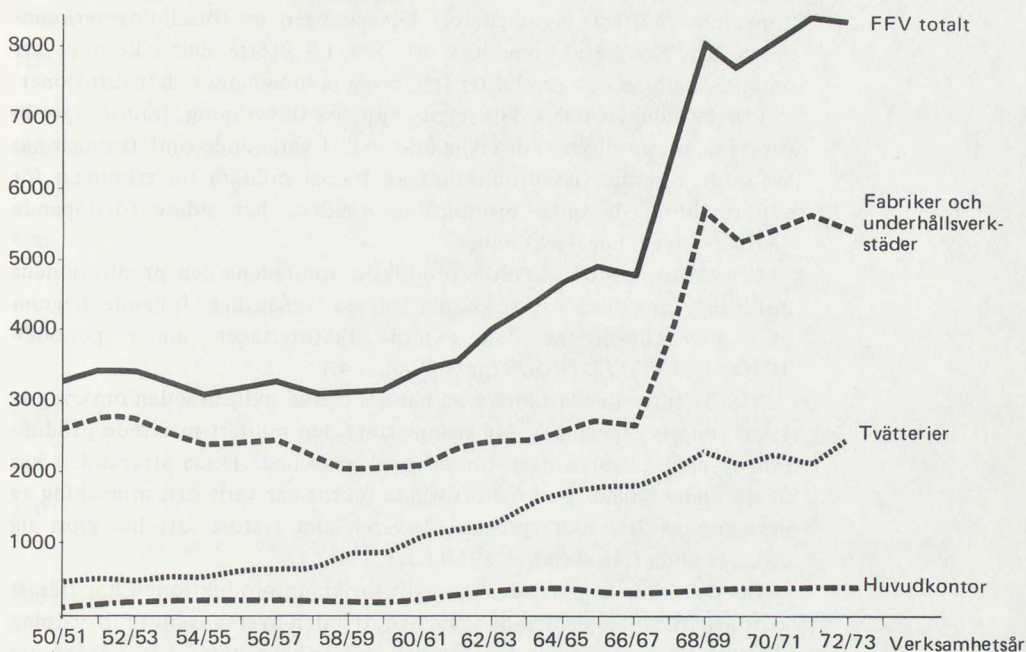
Den centrala administrationen organiserades på ett huvudkontor med sju avdelningar. Avdelningarna var försäljningsavdelning, ekonomiavdelning, teknisk avdelning, produktionsavdelning, anläggningsavdelning, personalavdelning och organisationsavdelning. Vid sidan av huvudkontoret inrättades tvätteriernas centralkontor.

Fabriker och andra anläggningar fördes till en del samman i produktgrupper med gemensam och i vissa avseenden självständig ledning och administration. En kemisk- teknisk produktgrupp bildades av Åkers krutbruk, den beslutade fabriken för sammansättning av ammunition i Vingåker och de sammansättningsverkstäder som avsågs komma att föras samman i fabriken i Vingåker. Denna grupp, Åkersgruppen, skulle tekniskt och administrativt ledas från Åkers krutbruk. Tvätterierna och tvätteriernas centralkontor bildade vidare en särskild produktgrupp.

För att tillgodose landstingens önskemål om bättre insyn och ökat medinflytande inrättades ett tvätteriråd vid varje tvätteri. Vidare inrättades ett centralt tvätteriråd för samordning av de lokala tvätterirådens verksamhet och för behandling av frågor av gemensamt intresse m. m. I tvätteriråden skulle ingå företrädare för tvätteriernas kunder och för fabriksverket.

I enlighet med beslut av 1961 års riksdag (mot. 1961:I: 182 och II: 290, SU 36, rskr 87) flyttade försvarets fabriksstyrelse under år 1965 till Eskilstuna.

Efter beslut av 1969 års riksdag (prop. 1969: 110, SU 104, rskr 248) inrättades en tjänst för teknisk direktör i utbyte mot den tidigare tjänsten för överdirektör. Syftet härmed var att åstadkomma en ytterligare förstärkning av ledningsfunktionen och anpassning till de nya

Figur 3.2 Antalet anställda vid FFV vid slutet av verksamhetsåren 1950/51–1972/73

verksamhetsgrenar som var under uppbyggnad. Vissa administrativa uppgifter som ankommit på överdirektören övertogs av generaldirektören. Den tekniske direktören fick ett samlat ansvar för teknisk utveckling och produktion.

Fortsatta utredningar har vidare lett fram till successivt genomförande av den koncernorganisation för FFV, som f. n. tillämpas på försök och som innebär att verksamheten inom huvudkontoret fördelats på koncernstaber och de lokala enheterna uppdelats i resultatenheter och produktionsenheter. Koncernorganisationen har beskrivits närmare i ett föregående avsnitt.

Omfattningen av FFV:s organisation under åren 1944–1971 åskådliggörs genom ovanstående diagram över utvecklingen av antalet anställda under perioden 1950/51–1972/73. (Figur 3.2.)

3.2.3 Verksamhetens inriktning

Verksamheten vid FFV har alltid till en dominerande del avsett produktion av krigsmateriel och viss annan materiel samt från 1960-talet även underhållstjänster för det svenska försvaret. En ökande andel av verksamheten har vidare gällt tvätteriverksamhet. Från att från början också främst ha varit inriktad på försvarets behov har denna utvecklats så att den till större delen avser tvätt för sjukhus och vissa andra civila institutioner. Försäljningen av överskottsmateriel har varit helt inriktad på en civil marknad även om den försålda materielen från början främst

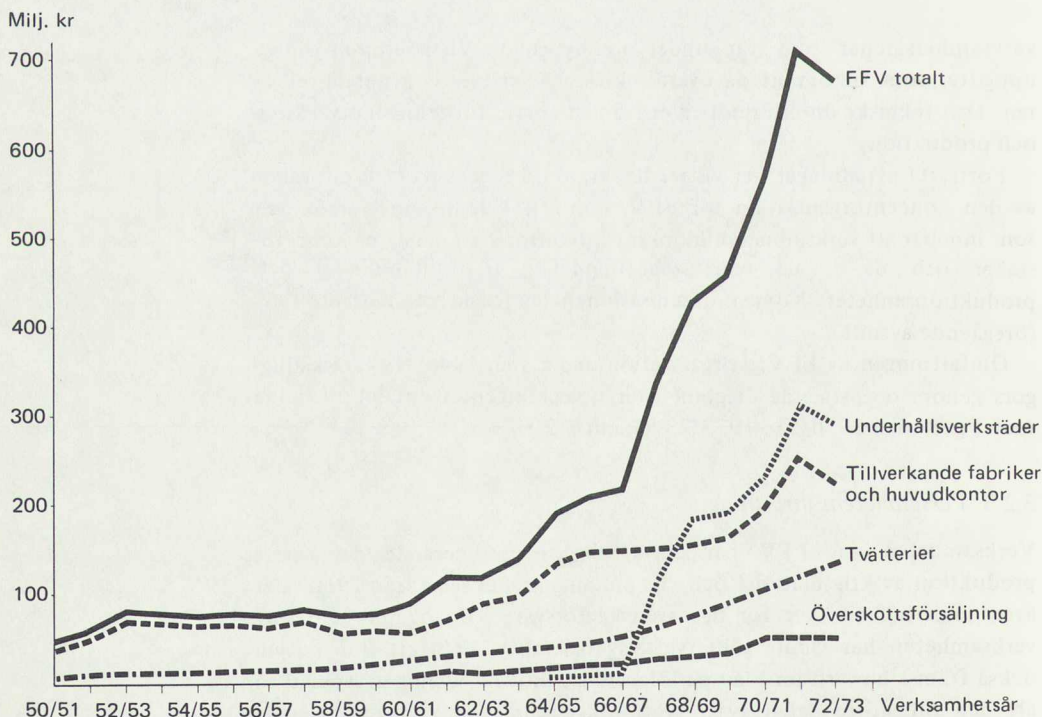
kom från militära myndigheter. Utvecklingen av försäljningsverksamheten har emellertid inneburit att den till större delen kommit att omfatta materiel och produkter från civila myndigheter och institutioner.

I verksamheten har vidare tagits upp viss tillverkning, främst legotillverkning, av produkter för civila ändamål. I varierande omfattningar har även förekommit viss produktion av främst militära tillverkningar för export. Inom de olika produktionsområdena har vidare fortlöpande bedrivits utvecklingsverksamhet.

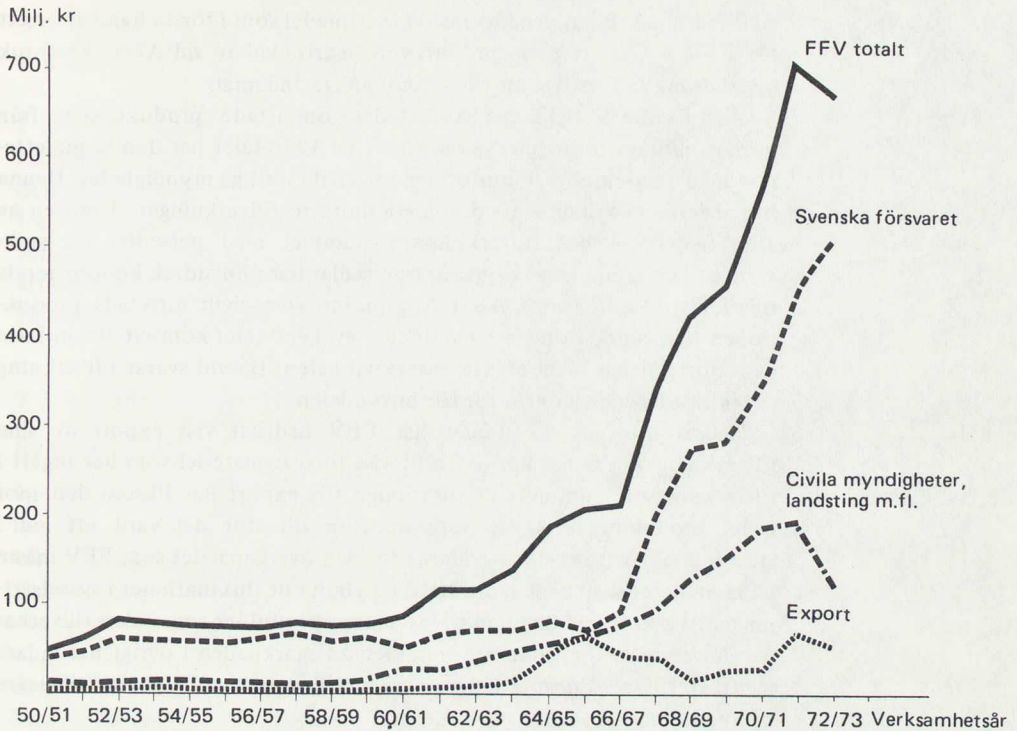
Utvecklingen inom de olika produktionsområdena och produktionens inriktning mot olika slag av kunder belyses översiktligt i följande diagram över utvecklingen av den externa faktureringen under perioden 1950/51–1972/73. (Figurerna 3.3 och 3.4.)

Vid de tillverkande fabrikerna har det huvudsakligen sedan omkring år 1960 funnits strävanden att komplettera den militärt inriktade produktionen med tillverkningar för en civil marknad. Dessa strävanden har ökat under senare år. En pådrivande faktor har varit den minskning av beställningar från det svenska försvaret som i stort sett har gjort sig gällande ända från slutet av 1950-talet.

De skäl som angetts för den civilt inriktade produktionen har främst varit att i kostnadsänkande syfte utnyttja den överkapacitet i utrustning och personal som FFV har för att upprätthålla beredskap i fråga om produktion av försvarsmateriel samt att motverka störningar i sysselsätt-

Figur 3.3 Extern fakturering vid FFV 1950/51–1972/73 fördelad på olika verksamhetsområden

Figur 3.4 Extern fakturering vid FFV 1950/51–1972/73 fördelad på olika slag av kunder

ningen på grund av fluktuationer i de svenska försvarsbeställningarna. Den civila tillverkningen har dock även medfört viss komplettering av resurserna med speciell utrustning.

Vid Zakrisdalsverken upptogs under år 1960 serietillverkning av kylkompressorer. Tillverkningen har därefter utvidgats till att omfatta hela kylsystem. Produktionens omfattning har varierat år från år men sedan mitten av 1960-talet legat på en i stort sett oförändrad nivå. Under 1973 överflyttades tillverkningen till Gevärsfaktoriet i Eskilstuna och begränsades till att endast omfatta komponenter till kylkompressorer.

Gevärsfaktoriet i Eskilstuna har sedan början av 1960-talet tillverkat skyttegevär för civila behov. Verksamheten utvidgades år 1970 när FFV från Husqvarna AB övertog tillverkning av bl. a. jakt- och sportskyttevapen.

Civilt inriktad produktion vid de mekaniska verkstäderna inom FFV har i övrigt huvudsakligen avsett legotillverkning för enskilda industri-företag. Härvid har FFV strävat efter att genom fleråriga överenskommelser få tillverkning av olika slag av produkter. Från mitten av 1960-talet och fram till år 1973 bedrev sålunda Gevärsfaktoriet legotillverkning av kap-, slip- och polermaskiner. Under senare år har tillkommit bl. a. tillverkning av styvspindelhus för bilar.

Vid Åkers krutbruk upptogs under år 1968 tillverkning av vissa läkemedel och speciella kemisk-tekniska produkter med inriktning på en

civil marknad. Bl. a. produceras ett tvättmedel som i första hand är avsett för FFV:s tvätterier. Sedan år 1968 bedrivs vidare vid Åkers krutbruk uppfödning av försöksdjur för vetenskapliga ändamål.

Vid Centrala beklädnadsverkstaden omfattade produktionen från början militära uniformer. Från slutet av 1950-talet har den kompletterats med tillverkning av uniformer för civila statliga myndigheter. Denna har sedermera kommit att dominera uniformstillverkningen. I mitten av 1960-talet utökades tillverkningsprogrammet med persedlar för sjukvården. Tillverkningen av sjukvårdspersedlar har i huvudsak koncentrerats till Trivab Konfektions AB i Ängelholm. Den civilt inriktade produktionen har sålunda under senare delen av 1960-talet kommit att omfatta den större delen av konfektionsverksamheten. Härvid svarar tillverkning av sjukvårdspersedlar i sin tur för huvuddelen.

Sedan slutet av 1940-talet har FFV bedrivit viss export av sina tillverkningar. Främst har det gällt viss försvarsmateriel som har ingått i tillverkningsprogrammet. Produktionen för export har liksom den mot civila produkter inriktade verksamheten till stor del varit ett led i strävandena att sänka kostnaderna för den överkapacitet som FFV måste hålla av beredskapsskäl samt att söka jämna ut fluktuationer i sysselsättningen. Leveranser till utlandet av sådana produkter som också tillverkas för det svenska försvaret och den svenska marknaden i övrigt har vidare medfört tillverkningar i längre serier, vilket gett möjligheter till lägre kostnader och priser för produkterna.

Restriktioner i fråga om export av krigsmateriel har särskilt från senare delen av 1960-talet hindrat en utveckling av exportverksamheten. Hårdnande konkurrens har dock även bidragit härtill.

Produktutveckling har fortlöpande bedrivits främst i fråga om olika slag av vapen och ammunition.

Utvecklingsverksamhet avseende civila produkter har intensifierats under senare delen av 1960-talet. FFV har härvid inlett samarbete med utomstående företag inom ramen för bl. a. Innovations AB Projection KB och KB United Stirling (Sweden) AB & Co. De mest betydande insatserna i fråga om den civilt inriktade produktutvecklingen gäller stirlingsmotorn.

Utvecklingsverksamheten bedrivs dels som betalda uppdrag från beställare, som främst utgörs av militära myndigheter, och dels som av FFV finansierad verksamhet för att ta fram produkter av betydelse för den framtida produktionen inom FFV. Under 1960-talet har en avsevärd förskjutning ägt rum i förhållandet mellan beställd och egenfinansierad utvecklingsverksamhet. I början av 1960-talet utgjorde den beställda utvecklingsverksamheten 75 procent och den egenfinansierade 25 procent av den samlade verksamheten. Sedan slutet av 1960-talet är förhållandet i stort sett det omvända.

Utvecklingsverksamheten har under en stor del av 1960-talet dragit kostnader som har uppgått till 8 å 9 procent av de nytillverkande fabrikenas omsättning. Mot slutet av 1960-talet har förhållandet ökat till 10 å 12 procent.

3.3 Riktlinjer och resultat i förenade fabriksverkens ekonomiska handlande

I det inledande avsnittet om FFV:s nuvarande uppgifter angavs de riktlinjer och krav som gäller för FFV i ekonomiskt avseende. Innebörden härav behandlas närmare i det följande. Härvid knyts an till de förhållanden som gäller för de statliga affärsverken i allmänhet. Framställningen ansluter till stor del till den redogörelse som har lämnats av affärsverksutredningen i betänkandet (SOU 1968: 45) Affärsverken – ekonomi, konkurrens och effektivitet.

3.3.1 Ställning och syften som statligt affärsverk

Rättslig ställning

FFV är ett statligt affärsverk och som sådant i väsentliga avseenden likställt med en statlig förvaltningsmyndighet. Ett affärsverk är således till skillnad från ett statligt aktiebolag inte en självständig juridisk person. Det äger inte de tillgångar som utnyttjas i verksamheten utan dessa tillhör den samlade statsförmögenheten. Affärsverket förvaltar endast tillgångarna. De statliga förvaltningsrättsliga föreskrifterna är till stor del tillämpliga för ett affärsverk. Det innebär bl. a. att ett affärsverk inte har full handlingsfrihet i ekonomiska frågor och i personalfrågor. Beslutanderätten i frågor av mera grundläggande betydelse ligger hos riksdagen och/eller Kungl. Maj:t. Ett affärsverk har dock väsentligt större befogenheter än en statlig förvaltningsmyndighet.

De mål och riktlinjer som styr affärsverkens ekonomiska handlande är inte i alla delar klart uttalade och presenterade. Till en del kommer de till uttryck i instruktioner, redovisningsföreskrifter, uttalanden i propositioner och utskottsutlåtanden m. m. Därutöver har de till stor del kommit att utvecklas genom företagens egen praxis. I det följande redogörs för de mål och riktlinjer som f. n. gäller för FFV som affärsverk.

Företagsekonomiska syften

De ekonomiska syften som ligger till grund för verksamheten vid FFV innebär att verket med sina intäkter skall dels täcka sina kostnader inklusive avskrivningar och dels därutöver lämna en tillfredsställande avkastning på det disponerade statskapitalet. Därmed menas det kapital som staten i huvudsak tillskjutit för investeringar över kapitalbudgeten.

Den i princip företagsekonomiska inriktningen av affärsverkens handlande påverkas i praktiken av att verken i olika fall har att ta hänsyn till andra samhällseliga syften än de rent företagsekonomiska. Några klara regler för avvägning mellan företagsekonomiska och andra syften föreligger inte. Affärsverkens ekonomiska handlande kan i väsentliga hänseenden påverkas av statsmakterna, som har ett avgörande inflytande i fråga om verkens kapitalförsörjning och investeringsvolym. Av betydelse i sammanhanget är vidare vilka riktlinjer som gäller för beräkning av

avskrivningar m. m. och för vad som är att anse som tillfredsställande avkastning. Klara och enhetliga sådana riktlinjer med allmän giltighet för alla affärsverken saknas i stort sett.

För FFV har i princip gällt att verksamheten i sin helhet sedan driftskostnader och avskrivningar blivit täckta skall lämna ett överskott som täcker statens ränteutgifter för de i verkets anläggningar investerade lånemedlen. Kungl. Maj: t har fastställt den räntesats som sålunda skall tillämpas. Räntesatsen var under en lång följd av år 3,6 procent för att för 1963/64 höjas till 4 procent och för 1964/65 och 1965/66 till 5 procent. För budgetåren 1966/67–1971/72 fastställdes den att motsvara statens normalränta. Räntesatsen var då 5,75, 5,75, 6, 6,25, 6,75 och 6,75 procent. Därefter har Kungl. Maj: t föreskrivit att överskott fr. o. m. budgetåret 1972/73 i sin helhet skall inlevereras till statsverket. Härigenom upphävdes tidigare föreskrifter om hur överskott skulle bestämmas för fabriksverkens rörelse.

Åtaganden vid sidan av de företagsekonomiska syftena

I föregående avsnitt har angetts att affärsverken vid sidan av de företagsekonomiska syftena måste ta hänsyn till andra samhällliga syften. Det gäller ibland i en utsträckning som inte förekommer för privata företag. De särskilda hänsynstagandena kan gälla näringspolitiska, försvarspolitiska, konjunkturpolitiska och sociala frågor. För FFV anses framför allt föreligga viss skyldighet att i fredstid vidmakthålla fabriker- nas krigsberedskap.

Även om några klara regler inte föreligger för avvägning mellan ekonomiska och andra syften i affärsverkens verksamhet har dock den uppfattningen vuxit fram, att ansvaret för de beslut och ekonomiska konsekvenser som hänger samman med de särskilda icke företagsmässiga åliggandena i huvudsak bör ligga på statsmakterna. Detta gäller i varje fall då verkens företagsekonomiska intressen måste ge vika. Som exempel härpå kan nämnas att riksdagen anvisar särskilda s. k. avskrivningsanslag för att finansiera en del av de investeringar affärsverken åläggs utföra för försvarsändamål liksom för anläggningar, som av andra skäl av statsmakterna bedömts angelägna trots att de inte är motiverade ur företagsekonomisk synpunkt. Genom sådan särskild medelsanvisning uppnås att någon förräntningsplikt inte uppstår för sådana investeringar. Till FFV har t. ex. för budgetåret 1973/74 anvisats ett anslag för anskrivning av en verkstadsbyggnad för underhållsverkstaden i Östersund. Anslaget uppgick till 3,7 milj. kronor, vilket ansågs motsvara det lokaliseringsbidrag som skulle ha utgått till ett företag med annan företagsform vid motsvarande investering.

I vissa fall får affärsverken direkt ersättning för utförande av arbeten eller fullgörande av andra åtaganden genom särskilda anslag på driftbudgeten. Till FFV har t. o. m. budgetåret 1971/72 utgått ersättning för merkostnader hänförliga till krigsproduktionsåtaganden genom ett särskilt beredskapsanslag. Anslaget för budgetåret 1971/72 uppgick till 3,3 milj. kronor. När det nya planerings- och budgeteringssystemet för

försvaret började tillämpas fr. o. m. budgetåret 1972/73 infördes den förändringen att särskilda medel för beredskapsåtgärder för krigsproduktion ställs till försvarets materielverks förfogande. Ersättning till FFV motsvarande det tidigare särskilda anslaget utgår tills vidare ur dessa medel. Ordningen med en särskild verksamhet för beredskapsåtgärder för krigsproduktion och därtill anvisade medel avses komma att bibehållas t. o. m. budgetåret 1975/76. Därefter bör verksamheten föras över till de tre huvudprogrammen för försvarsgrenarna för att ingå i den fortlöpande avvägningen mellan freds- och krigsanskaffning av olika slag av materiel. Detta anses bättre stämma överens med grundtankarna i program-budgeteringen.

Redovisning i statsbokföringen

I statsbokföringen behandlas varje affärsverk som en fristående produktiv fond. Den löpande verksamheten redovisas åtskild från investeringar och andra kapitalökande åtgärder. Nettoresultatet – överskott eller underskott – av den löpande verksamheten redovisas över driftbudgeten som en inkomst för statsverket eller som en särskild medelansvinning. Statsverkets utgifter för investeringar i fonderna redovisas över kapitalbudgeten. Denna redovisning sker dock brutto genom att den även innefattar medel som inom fonderna avsatts för framtida investeringar.

Affärsverkens *tillgångar och skulder* redovisas i balansräkningsform under särskilda kapitalfonder – statens affärsverksfonder – i rikshuvudboken. I fondredovisningen upptas såväl tillgångar som skulder brutto. Detta innebär bl. a. att verkställda avskrivningar redovisas under ett värdeminskningsskonto på skuldsidan i balansräkningen i stället för att föranleda en motsvarande nedräkning av de bokförda tillgångsvärdena.

Vidare gäller att fondredovisningen sker efter bokföringsmässiga grunder till skillnad från statsbokföringen i övrigt, där kassamässig redovisning tillämpas. Sålunda redovisas exempelvis inte bara det kassamässiga resultatet av verkställda betalningstransaktioner utan i viss omfattning även uppkomna fordringar och skulder.

På balansräkningens *tillgångssida* redovisas anläggningstillgångar – fastigheter, maskiner, inventarier o. dyl. – samt lager till de faktiska anskaffningskostnaderna, "historiska anskaffningsvärden". Beträffande lagerredovisningen gäller dock vissa undantag. Sålunda tillämpar bl. a. FFV en företagsekonomisk värdering och nedskrivning av lagret. Övriga tillgångar såsom fordringar, kassa m. m. upptas i huvudsak till faktiska belopp. Möjligheterna att skriva ned osäkra fordringar är begränsade. På balansräkningens *skuldsida* ingår bl. a. det disponerade statskapitalet. Detta utgörs i huvudsak av summan av de faktiska belopp, som statsmakterna genom tiderna tillskjutit för investeringar eller såsom förslag för rörelsen med avdrag för vad verken förmått amortera. Såsom amortering räknas inleverans till statsverket av avskrivningsmedel i de fall ett verks investeringar är lägre än dess egna avskrivningsmedel och övriga kapitalmedel. Uppskrivning av statskapitalet genom exempelvis en uppvärdering av tillgångar till högre belopp än de historiska anskaffnings-

värdena sker i allmänhet inte. Nedskrivning av statskapitalet kan däremot ske genom att verket medges rätt att göra en motsvarande extra avsättning till värdeminskningsskonto eller genom anlåtande av fonden för oreglerade kapitalmedelsförluster.

Bland skulderna ingår vidare värdeminskningsskontot. Genom att bruttoredovisning tillämpas upptas under värdeminskningsskontot bl. a. summan av alla faktiskt verkställda avskrivningar på tillgångar som inte utrangerats. Under värdeminskningsskontot redovisas vidare de extra avsättningar som har medgivits bl. a. för att möjliggöra en nedskrivning av statskapitalet. Vidare upptas hos några verk under särskilda delkonton av värdeminskningsskontot vissa speciella avsättningar i övrigt, såsom avsättningar för framtida pensionskostnader.

Övriga skuldposter upptas i huvudsak med faktiska belopp.

Balansomslutningen för FFV vissa år anges i nedanstående sammanställning av balansräkningar under perioden 1959/60–1972/73. (Tabell 3: 2.)

Affärsverkens *kapitalförsörjning* kommer till uttryck i statsbokföringen bl. a. såsom medelsanvisningar över kapitalbudgeten. För *investeringar* anvisar riksdagen särskilda s. k. investeringsanslag. Anslagen beräknas brutto motsvarande hela investeringskostnaden. De medel affärsverken själva inom fonderna förmått uppsamla för investeringar, exempelvis genom avskrivningar, redovisas samtidigt i riksstaten såsom en inkomst för statsverket. Finansieringen av investeringarna framgår närmare av s. k. investeringsstater som fogas till riksstaten. Tillskott av *rörelsemedel* för affärsverken kan också ske i form av investeringsanslag över kapitalbudgeten. Vidare kan sådana tillskott ske genom att affärsverken medges rätt att ta i anspråk rörlig kredit i riksgäldskontoret.

Affärsverkens *driftinkomster, driftutgifter och rörelseresultat* redovisas i form av vinst- och förlusträkningar i anslutning till kapitalfondernas balansräkningar. Redovisningen sker liksom i balansräkningarna enligt bokföringsmässiga grunder. Härvid blir de belopp som redovisas för avskrivningar o. d. helt naturligt beroende av vilka avskrivningsprinciper som tillämpas. Dessa återverkar givetvis i sin tur på rörelseresultatet.

Vissa uppgifter om omsättning, driftkostnader, avskrivningar och nettoresultat för FFV under perioden 1950/51–1972/73 redovisas i nedanstående sammanställning. (Tabell 3: 3.)

Rörelseresultatet redovisas också som angetts i det föregående över driftbudgeten. Inlevererat överskott tas upp som inkomst för statsverket. Någon uppdelning av det inlevererade överskottet i ränta på statskapitalet och övrigt överskott görs inte. Underskott kan täckas med en särskild medelsanvisning över driftbudgeten. Sålunda tillskjutna medel räknas inte in i det av verket disponerade statskapitalet. De underskott som uppstått i verksamheten vid FFV under budgetåren 1970/71–1972/73 har dock inte täckts på detta sätt utan balanserats till kommande år.

Affärsverkens *icke företagsekonomiska förpliktelser* kommer även delvis till uttryck i statsbokföringen genom särskilda anslag på driftbudgeten. För FFV har det gällt det särskilda anslag för bestridande av beredskapskostnader som anvisades t. o. m. budgetåret 1971/72. Vidare

Tabell 3: 2 Balansräkningar per den 30 juni åren 1960-1973

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Tillgångar														
<i>Omsättningsstillgångar</i>														
Likvida tillgångar	29,0	20,5	16,9	9,6	3,4	6,0	3,3	1,8	3,0	18,6	2,5	1,6	2,3	17,0
Fordringar	11,3	18,7	20,8	27,2	31,0	48,1	49,4	48,7	90,8	111,6	162,0	191,1	237,0	247,3
Varuläger	45,7	52,3	55,2	71,0	86,6	85,5	103,2	136,7	176,2	220,8	235,3	249,7	278,2	234,8
Summa omsättningsstillgångar	86,0	91,5	92,9	107,8	121,0	139,6	155,9	187,2	270,0	351,0	399,8	442,4	517,5	499,1
<i>Anläggningstillgångar</i>														
Aktier och andelar	-	-	-	-	7,7	7,7	7,7	7,7	7,7	14,6	19,6	11,9	9,8	9,7
Maskiner och inventarier	42,3	45,9	49,4	53,0	58,2	63,5	77,6	90,9	117,2	152,3	168,3	184,3	211,7	212,1
avgar ackumulerade avskrivningar	26,6	28,3	29,9	31,9	34,9	37,5	39,9	42,5	61,7	84,0	88,5	94,1	98,2	100,9
bokfört restvärde	15,7	17,6	19,5	21,1	23,3	26,0	37,7	48,4	55,5	68,3	79,8	90,2	113,5	111,2
Fastigheter	56,2	56,7	58,5	60,6	67,4	78,8	92,6	111,5	158,5	198,6	206,9	224,7	224,2	252,9
avgar ackumulerade avskrivningar	23,9	24,8	25,7	26,7	27,6	28,6	29,8	30,4	52,9	72,6	73,1	74,2	71,7	78,1
bokfört restvärde	32,3	31,9	32,8	33,9	39,8	50,2	62,8	81,1	105,6	126,0	133,8	150,5	152,5	174,8
Summa anläggningstillgångar	48,0	49,5	52,3	55,0	70,8	83,9	108,2	137,2	168,8	208,9	233,2	252,6	275,8	295,7
Balanssumma	134,0	141,0	145,2	162,8	191,8	223,5	264,1	324,4	438,8	559,9	633,0	695,0	793,3	794,8

Tabell 3: 2 Balansräkningar per den 30 juni åren 1960–1973 (forts.)

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Skulder och eget kapital														
<i>Kortfristiga skulder</i>														
Skulder till leverantörer	3,4	5,0	5,2	4,5	5,8	9,5	3,3	9,8	39,5	49,5	25,8	19,6	24,1	27,5
Övriga kortfristiga skulder	9,9	11,6	9,1	13,5	13,3	16,5	17,4	24,8	24,6	58,6	137,9	124,2	152,6	170,1
Förskott från kunder	38,4	42,5	47,1	50,9	46,1	54,9	92,9	94,2	133,6	149,8	141,5	218,7	234,9	204,7
Summa kortfristiga skulder	51,7	59,1	61,4	68,9	65,2	80,9	113,6	128,8	197,7	257,9	305,2	362,5	411,6	402,3
<i>Långfristiga skulder</i>														
Rörlig kredit hos Riksgäldskontoret	—	—	—	7,0	22,5	22,7	—	17,0	13,0	3,0	16,5	17,5	—	—
Maskinfond för landstingsvävsterier	0,2	0,5	0,8	1,2	1,7	2,2	2,7	2,9	3,2	3,2	3,2	3,5	4,7	4,5
Övriga långfristiga skulder	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14,1	24,7	89,5
Summa långfristiga skulder	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19,9	6,2	33,8
Summa långfristiga skulder														
<i>Eget kapital</i>														
Statskapital	50,4	51,8	54,7	57,4	73,2	86,2	110,5	139,5	171,0	246,4	270,3	295,9	319,2	339,0
Övriga egna medel	31,7	29,6	28,3	28,3	29,2	31,5	37,3	36,2	53,9	49,4	23,7	13,9	-7,5	3,8
Balanserad förlust														
Nettoförlust för året														
Summa eget kapital	82,1	81,4	83,0	85,7	102,4	117,7	147,8	175,7	224,9	295,8	294,0	286,8	287,5	288,6
<i>Balanssumma</i>	134,0	141,0	145,2	162,8	191,8	223,5	264,1	324,4	438,8	559,9	633,0	695,0	793,3	794,8

Tabell 3: 3 Omsättning, driftkostnader, avskrivningar och nettoresultat (milj. kr.)

År	Omsättning	Driftkostnader						Avskrivningar		Nettoresultat			Summa		
		totalt		därav											
				löner		övrigt									
		mkr	mkr	%	mkr	%	mkr	%	mkr	%	mkr	%	%		
1950/51	45,4	42,0	92,6	21,0	46,3	21,0	46,3	2,2	4,8	1,2	2,6	100,0			
1951/52	59,0	54,7	92,7	24,8	42,1	29,9	50,6	2,6	4,4	1,7	2,9	100,0			
1952/53	80,0	75,1	93,9	29,6	37,0	45,5	56,9	2,6	3,2	2,3	2,9	100,0			
1953/54	78,0	73,3	94,0	29,4	37,7	43,9	56,3	2,9	3,7	1,8	2,3	100,0			
1954/55	75,3	70,9	94,1	29,6	39,3	41,3	54,8	3,0	4,0	1,4	1,9	100,0			
1955/56	76,4	71,7	93,8	31,7	41,5	40,0	52,3	3,2	4,2	1,5	2,0	100,0			
1956/57	73,1	68,1	93,2	35,3	48,2	32,8	45,0	3,3	4,5	1,7	2,3	100,0			
1957/58	80,1	74,3	92,7	36,7	45,8	37,6	46,9	3,9	4,9	1,9	2,4	100,0			
1958/59	73,6	67,6	91,8	34,9	47,4	32,7	44,4	4,1	5,6	1,9	2,6	100,0			
1959/60	78,0	72,3	92,7	36,5	46,8	35,8	45,9	3,9	5,0	1,8	2,3	100,0			
1960/61	77,2	72,2	93,5	41,3	53,5	30,9	40,0	3,2	4,2	1,8	2,3	100,0			
1961/62	93,8	88,5	94,4	47,5	50,6	41,0	43,8	3,4	3,6	1,9	2,0	100,0			
1962/63	109,4	103,8	94,9	54,8	50,1	49,0	44,8	3,6	3,3	2,0	1,8	100,0			
1963/64	138,3	132,4	95,7	64,1	46,3	68,3	49,4	3,6	2,6	2,3	1,7	100,0			
1964/65	183,8	176,1	95,8	74,4	40,5	101,7	55,3	4,0	2,2	3,7	2,0	100,0			
1965/66	205,3	196,4	95,7	83,9	40,8	112,5	54,9	4,6	2,2	4,3	2,1	100,0			
1966/67	213,9	202,2	94,6	93,8	43,8	108,4	50,8	5,4	2,5	6,3	2,9	100,0			
1967/68	333,1	315,9	94,8	133,6	39,7	182,3	55,1	7,2	2,2	10,0	3,0	100,0			
1968/69	421,3	399,4	94,8	188,7	44,7	210,7	50,1	11,6	2,8	10,3	2,4	100,0			
1969/70	454,5	425,0	93,5	201,5	44,4	223,5	49,1	14,1	3,1	15,4	3,4	100,0			
1970/71	557,4	565,2	101,4	229,5	35,4	368,2	66,0	15,2	2,7	-23,0	-4,1	100,0			
1971/72	719,7	720,1	100,1	274,8	38,2	445,3	61,9	15,8	2,2	-16,2	-2,3	100,0			
1972/73	697,9	695,1	99,6	271,5	38,9	423,6	60,7	17,8	2,5	-15,0	-2,1	100,0			

anvisas över driftbudgeten särskilda avskrivningsanslag till affärsverken för att möjliggöra omedelbar avskrivning av vissa investeringar som görs för försvarsändamål o. d.

3.3.2 Förfaranden och förhållanden i olika ekonomiska avseenden

Kapitalförsörjning

Statsmakterna svarar för affärsverkens kapitalförsörjning. Självständig upplåning är sålunda inte tillåten för verken. Ett naturligt undantag utgörs de kortfristiga krediter som erhålls från olika leverantörer.

I frågor rörande kapitaltillskott görs skillnad mellan finansiering av anläggningstillgångar och omsättningstillgångar, dvs. mellan tillskott för investeringar och för ökning av rörelsemedel. Enhetliga principer saknas dock för vad som ur finansieringssynpunkt skall betraktas som tillgångar av det ena eller andra slaget liksom även för vad som omedelbart kan avskrivas, dvs. täckas med driftmedel.

En form av vad som kan benämnas självfinansiering är emellertid av intresse i samband med affärsverkens kapitalförsörjning. För affärsverkens del skulle graden av självfinansiering kunna uttryckas som förhållandet mellan avskrivningsmedel inom fonden med tillägg av övriga

kapitalmedel jämte överskott utöver normal förräntning av statskapitalet och bruttoinvesteringarna minskade med avskrivningsmedel från riksstaten i form av s. k. avskrivningsanslag.

Vid beräkningen av det kapitaltillskott – investeringsbemyndigande – som statsverket tillskjuter i form av förräntningspliktigt kapital medtages endast affärsverkens egna avskrivningsmedel samt övriga kapitalmedel och avskrivningsanslag.

Några regler eller uttalanden om lämplig storlek av självfinansieringsgraden saknas för affärsverken. Avskrivningarna påverkar dock storleken av det förräntningspliktiga kapitalet. De principer som tillämpas för avskrivningarna får således betydelse för självfinansieringsgraden.

Affärsverkens behov av rörelsemedel skall i första hand täckas av driftinkomsterna. Som en följd av säsongmässiga likviditetsförändringar eller av rörelsens expansion kan dock uppkomma tillfälliga eller permanenta behov av tillskott av rörelsemedel. Dessa avses böra täckas på i huvudsak två sätt. Det ena innebär att medel via särskilda investeringsanslag över kapitalbudgeten långvarigt ställs till förfogande som förslag för rörelsen. Sådana medel räknas in i det bokförda statskapitalet och skall förräntas enligt de principer om tillfredsställande avkastning som gäller statskapitalet överhuvudtaget. Det andra sättet innebär att medel enligt statsmakternas beslut mera kortfristigt ställs till förfogande i form av rörlig kredit i riksgäldskontoret. För dessa medel skall ränta erläggas terminsvis. Den rörliga krediten inräknas således inte i statskapitalet utan behandlas som ett fristående lån.

För FFV uppgick det högsta medgivna beloppet för den rörliga krediten under en följd av år fram till budgetåret 1963/64 till 15 milj. kronor. Beloppet har därefter höjts vid flera tillfällen. År 1964 höjdes det till 40 milj. kronor, år 1968 till 70 milj. kronor och år 1972 till 170 milj. kronor, varav dock tills vidare endast 120 milj. kronor får utnyttjas.

Systemet med tillskott av rörelsemedel måste ses mot bakgrund av att affärsverken har starkt begränsade möjligheter att behålla vinstmedel i rörelsen. Varje månad skall inkomstmedel, som inte erfordras som förslag för rörelsen under den närmaste tiden, inlevereras till statsverket.

I praktiken föreligger ytterligare två vägar för verken att erhålla vissa tillfälliga tillskott av rörelsemedel. Den ena är att verken efter anmälan till chefen för finansdepartementet kan få uppskov med inleverans av överskottsmedel. Det andra innebär att verken lyfter investeringsanslagen innan medlen erfordras för utbetalningar för investeringar, vilket dock innebär samtidig förräntningsplikt från lyftningstillfället.

Investeringar och försäljning av anläggningstillgångar

Affärsverken får som regel inte företaga investeringar utan statsmakternas godkännande. Detta lämnas i form av att statsmakterna för varje budgetår dels fastställer en viss investeringsvolym för varje verk i form av en s. k. investeringsram och dels anvisar medel för investeringarna i form av investeringsanslag över kapitalbudgeten. Förslag beträffande investeringsramar och investeringsanslag lämnas av verken i anslagsframställningar.

Investeringsanslagen redovisas som förut nämnts brutto, dvs. de inkluderar verkens egna avskrivningsmedel. Finansieringen av investeringarna redovisas närmare i s. k. investeringsstater. På investeringsstatens ena sida redovisas investeringarnas storlek enligt investeringsanslaget. På andra sidan upptas de medel som finns tillgängliga inom fonden eller måste ställas till förfogande för att de beslutade investeringarna skall kunna genomföras. Bland tillgängliga medel är främst de kapitalmedel som avses tillföras fonden genom verkets under budgetåret beräknade avsättningar till värdeminskningsskonto. Vidare redovisas här de medel som i form av avskrivningsanslag kan ha anvisats över driftbudgeten för omedelbar avskrivning av investeringar för försvarsändamål o. d. Slutligen upptas här eventuella "övriga kapitalmedel". Dessa utgörs av medel som friställs för investering genom försäljning av icke helt avskrivna kapitaltillgångar, genom återbetalningar av vissa fordringar m. m. Investeringsstatens saldo anger det nettotillskott av kapitalmedel som erfordras för att de beslutade bruttoinvesteringarna skall kunna genomföras. Detta nettotillskott benämns investeringsbemyndigande.

Investeringsbemyndigandet är närmast att betrakta som en lånemedelsanvisning på riksgäldskontoret. Det är avsett att tas i bruk när de inom fonden tillgängliga kapitalmedlen inte förslår för att täcka de inom investeringsramen medgivna investeringarna. Då ett verk tar investeringsbemyndigandet i anspråk sker således ett tillskott av statsmedel till fonden och det på fonden bokförda statskapitalet ökas i motsvarande mån.

Om de inom fonden tillgängliga medlen under ett budgetår skulle överstiga det belopp som tagits i anspråk för investeringar inbetalas skillnaden till riksgäldskontoret. Investeringsbemyndigande kan i riksstaten införas med negativt belopp om återbetalning förutses. En sådan återbetalning innebär en amortering på det kapital staten tidigare ställt till förfogande för fonden. Det bokförda statskapitalet minskas således med det återbetalda beloppet.

Försäljning av anläggningstillgångar beslutas vad gäller maskiner, fordon och annan lös egendom av verken själva. Försäljning av fastigheter får intill vissa lägre värdegränser beslutas av verken men skall i övrigt underställas statsmakternas prövning.

Inflytande köpeskillning anses som kapitalmedel i den mån den motsvarar den sålda tillgångens bokförda och inte avskrivna värde. Det är sådana kapitalmedel som i investeringsstaterna redovisas som "övriga kapitalmedel". Överstiger köpeskillningen det icke avskrivna värdet skall skillnaden i regel redovisas som vinst och behandlas som driftinkomst för fonden. Om emellertid en sådan vinst uppgår till ett visst högre belopp är numera föreskrivet, att tillgången skall uppvärderas innan eller samtidigt med att köpeskillningen redovisas. Det innebär att vinsten inte kommer verket till del som driftinkomst utan i stället tillförs verkets övriga kapitalmedel som en finansieringspost. Om däremot köpeskillningen inte täcker det bokförda värdet uppkommer en kapitalmedelsförlust.

En sådan förlust regleras i regel genom en extra avsättning till värdeminskningsskontot och påverkar därvid verkets kostnader.

Tabell 3: 4 Investeringar och finansiering (milj. kr.)

År	Brutto- investe- ring	Finansierat genom:			
		Avskriv- ningsme- del från riksstaten	Avskriv- ningsme- del inom fonden	Övriga kapital- medel	Investe- ringsbe- myndi- gande
1950/51	3,6	0,2	2,2	0,0	1,2
1951/52	3,5	0,2	2,6	—	0,7
1952/53	4,4	0,1	2,5	—	1,8
1953/54	4,7	—	2,9	—	1,8
1954/55	6,9	—	3,0	—	3,9
1955/56	8,0	—	3,2	—	4,8
1956/57	7,5	—	3,3	—	4,2
1957/58	4,4	—	3,9	0,0	0,5
1958/59	2,5	—	4,1	0,0	-1,6
1959/60	3,2	—	4,0	0,0	-0,8
1960/61	4,6	—	3,2	0,0	1,4
1961/62	6,2	—	3,4	—	2,8
1962/63	6,2	—	3,6	0,0	2,6
1963/64	19,4	—	3,6	0,1	15,7
1964/65	17,1	—	4,0	0,1	13,0
1965/66	28,9	—	4,6	0,1	24,3
1966/67	34,7	—	5,4	—	29,3
1967/68	35,4	—	7,1	0,1	28,2
1968/69	81,4	—	11,3	0,3	69,8
1969/70	45,4	—	13,5	14,2	17,7
1970/71	52,2	—	23,0	3,4	25,8
1971/72 ^a	43,7	—	20,5	3,6	19,6
1972/73 ^a	39,2	0,3	20,1	—	18,8

^ainkl. medel för finansiering av stirlingprojektet

Investeringarna vid FFV och finansieringen av dem under perioden 1950/51—1972/73 belyses av uppgifter i ovanstående sammanställning. (Tabell 3: 4.)

Driftstater

I fråga om den löpande verksamheten har affärsverken i allmänhet betydligt större handlingsfrihet och befogenheter än i fråga om kapitalförsörjning och investeringar.

Verken skall dock före varje verksamhetsår till Kungl. Maj: t inkomma med förslag till driftstater, vilka fastställs av Kungl. Maj: t. Driftstaterna upptar de belopp som beräknas inflyta och utgivas under olika utgifts- och inkomsttitlar. Det nettoresultat som framgår av beräkningarna bör givetvis om möjligt ansluta till de avkastningskrav som anses gälla för varje verk.

I praktiken har flertalet affärsverk och däribland FFV fått överta den årliga inkomst- och utgiftsregleringen. I den mån det beräknade rörelse-resultatet uppnås brukar det anses vara av mindre betydelse om beräkningarna för de enskilda posterna i driftstaten följts eller inte. Vissa

mindre poster maximeras emellertid av Kungl. Maj: t av principiella skäl vid fastställandet av driftstaten. Det gäller t. ex. representationskostnader. De maximerade posterna får inte överskridas utan medgivande.

Löpande inkomster

Inkomsterna i affärsverkens löpande verksamhet utgörs av betalningar för levererade varor och tillhandahållna tjänster, köpeskillingar för försålda tillgångar, hyresinkomster, räntor och tillfälliga intäkter samt ersättningar över driftbudgeten för särskilda insatser för statens räkning.

Beräkningen av de priser och taxor som ligger till grund för affärsverkens huvudsakliga inkomster sker enligt olika regler för de skilda verken. Tillämpade taxor fastställs i betydande omfattning av Kungl. Maj: t. För FFV gäller dock att verket helt självständigt bestämmer priserna för sina varor och tjänster.

I de ursprungliga bestämmelserna för försvarets fabriksverks fond anges att prissättningen av produkterna från FFV skulle avpassas så att det årligen uppstår ett överskott som motsvarar det fastställda förräntningskravet. I den instruktion som gällde för FFV åren 1960–1965 angavs även att företagsekonomiskt ändamålsenliga principer skulle tillämpas vid prissättningen av produkterna.

Löpande utgifter

I fråga om regleringen av löpande utgifter för löner, sociala åtaganden, materiel m. m. har affärsverken i allmänhet själva erforderliga befogenheter. När det gäller löner finns dock begränsningar som i stort sett innebär att verken inte kan besluta om större löneförmåner än som motsvarar extra tjänst i lönegrad B 5.

Affärsverkens pensionsutgifter består dels av ATP-avgifter i sedvanlig omfattning och dels av direkta utgifter för utgående pensioner. Med hänsyn till att utgående pensioner i huvudsak baseras på åtaganden före ATP-reformen innebär de nuvarande dubbla pensionsutgifterna under en relativt lång övergångsperiod en inte oväsentlig merbelastning för verken i förhållande till andra företag. Särskilt gäller detta sådana verk som har ett minskande antal anställda.

Ett affärsverk kan således i princip inte av löpande inkomster avsätta medel för mötande av framtida pensionsutbetalningar. De pensionsförpliktelser som ett verk ådrager sig för den vid varje tillfälle anställda personalen kommer inte till uttryck förrän utbetalning av pensioner skall ske i en mer eller mindre avlägsen framtid. Detta medför väsentliga avvikelser i fråga om pensionskostnadernas tidsmässiga redovisning och belastning av verksamhetens resultat i jämförelse med ett pensionsystem, som innebär att kostnaderna för ådragna pensionsförpliktelser genom försäkringsmatematiskt beräknade årliga avsättningar till någon form av pensionsfond hänförs till det verksamhetsår då de uppstår. Avvikelsernas riktning och omfattning bestäms av utvecklingen av personalens omfattning och sammansättning.

För FFV har hittills gällt och gäller fortfarande att de redovisade pensionskostnaderna i form av utbetalade pensioner är väsentligt mindre än de försäkringsmatematiskt beräknade värdena av ådragna pensionsförpliktelser. Detta är en följd av verkets fortgående expansion, som innebär att antalet pensionärer är relativt litet i förhållande till antalet anställda i aktiv verksamhet. Inom överskådlig framtid kommer det motsatta förhållandet att göra sig alltmera gällande inom FFV, så att kostnaderna för utbetalade pensioner kommer att bli större än de försäkringsmatematiskt beräknade värdena av ådragna pensionsförpliktelser. Denna utveckling blir mera markerad vid ett stagnerande eller minskande personalantal.

Ett affärsverk har dock möjligheter att i någon mån ta hänsyn till framtida pensionsbelastningar. Det kan vid avsättningar till värdeminskningsskonto företa viss – men starkt begränsad – extra avskrivning. De sålunda avsatta medlen kan i princip tas i anspråk om verket sedermera får Kungl. Maj: ts medgivande att minska avskrivningar i samband med särskilt betungande pensionsutbetalningar. Då de extra avsättningarna inte beräknas enligt försäkringsmatematiska grunder är de hittills gjorda avsättningarna otillräckliga och relativt blygsamma. FFV har inte företagit några avsättningar av angivet slag.

Verken erlägger sjukförsäkringsavgift i likhet med andra företag.

I fråga om räntekostnader gäller särskilda förhållanden för affärsverken. För det disponerade statskapitalet föreligger sålunda inte en ovillkorlig ränteplikt utan i stället ett normerande avkastningskrav. För disponerad del av de rörliga krediterna erläggs räntor.

Avskrivningar

Affärsverkens avskrivningar kan lämpligen indelas i ordinarie avskrivningar och extra avskrivningar.

Enligt gällande principer skall avskrivning ske för samtliga i bruk varande tillgångar, vilka är underkastade värdeminskning. Det gäller oberoende av om de anskaffats med anslagsmedel eller andra medel. Principen avser anläggningstillgångar och således inte omsättningstillgångar såsom lager.

Avskrivningarna sker genom avsättning till värdeminskningsskonto.

Affärsverken kan vidare, som nämnts i det föregående, i begränsad utsträckning avsätta medel för täckande av framtida pensionsförpliktelser.

Beträffande avskrivningarnas storlek gäller som huvudprincip att avskrivning skall ske årligen med vissa fastställda procent av varje objekts anskaffningsvärde. Avskrivningen skall avvägas, så att den totala avsättningen för ett objekt, när det utrangeras, motsvarar anskaffningskostnaden efter avdrag av beräknat restvärde. Samtliga affärsverk tillämpar numera s. k. konstant avskrivning, vilket innebär att avsättningen för ett objekt eller en objektgrupp blir jämnt fördelad över den beräknade livslängden.

Avskrivningsprinciperna har för flera affärsverk kompletterats med

regler om att avskrivning skall ske på objektens återanskaffningsvärden. Så är fallet för postverket, televerket och statens järnvägar efter beslut av 1951 års riksdag. Härvid hänvisas bl. a. till inträffade förändringar av penningvärdet. Sedan budgetåret 1959/60 tillämpar även vattenfallsverket avskrivning på återanskaffningsvärden. Beräkning av återanskaffningsvärden för olika objekt sker som regel med ledning av särskilda prisindex för olika objektsgrupper.

För FFV tillämpas avskrivning på anskaffningsvärden. Övergång till avskrivning på återanskaffningsvärden har aktualiserats vid ett par tillfällen (uttalanden av departementschefen i prop. 1967: 1, bil. 6 och prop. 1968: 109). Ett avgörande i frågan har dock fått anstå med hänvisning till att frågan om affärsverkens hela redovisningssystem var föremål för översyn inom affärsverksutredningen. Kungl. Maj: t har i stället föreskrivit att FFV under budgetåret 1967/68 skulle till statsverket inleverera vinstmedel, som med 2 milj. kronor översteg det fastställda förräntningskravet, samt under vardera budgetåret 1968/69 och 1969/70 göra extra avskrivningar med 2 milj. kronor.

Affärsverken underställer årligen i samband med förslagen till driftstater Kungl. Maj: t beräkningar av avskrivningarna för det kommande budgetåret. Förslag om lämplig livslängd för nya slag av anläggningar eller ändringar av fastställd livslängd för befintliga anläggningar underställs också Kungl. Maj: t i detta sammanhang.

Vid FFV sker avskrivning av arbetsmaskiner med 7–20 procent per år. Inventarier avskrivs i princip helt redan vid inköpet. Byggnader avskrivs med 2–3 procent per år.

Det bör framhållas att de redovisade huvudprinciperna för avskrivningar inte tillämpas enhetligt för alla affärsverk. För vissa verk eller särskilda investeringar inom dessa finns särbestämmelser.

Vid sidan av de ordinarie avskrivningarna förekommer även extra avskrivningar. De sker också genom avsättning till värdeminskningsskonto. De kräver särskilt medgivande av Kungl. Maj: t utom då det gäller en extra avskrivning i samband med att ett icke helt avskrivet objekt uttrangeras. Till grund för en extra avskrivning kan ligga olika syften. Ett syfte som bl. a. har anförts för FFV (uttalande av departementschefen i prop. 1969: 110) är att öka ett verks självfinansiering. Som angetts i det föregående påverkar avskrivningarna storleken av de investeringsbemyndiganden som verket behöver utnyttja och därmed det förräntningspliktiga statskapitalet. Några bestämda regler för vad som motiverar extra avskrivningar finns emellertid inte.

Övriga avsättningar

Utöver de ordinarie och extra avskrivningarna har affärsverken endast i undantagsfall ansetts ha rätt eller skyldighet att göra nedskrivning av tillgångar, avsättning till fonder eller andra särskilda bokslutsdispositioner.

I fråga om lagervärdering har i princip ansetts gälla att lagret i balansräkningen skall upptas till det faktiska anskaffningsvärdet. Före-

skrifter om möjlighet eller skyldighet för affärsverken att använda driftmedel för att skriva ned lagret saknas i huvudsak. Nedskrivning för inkurans synes allmänt tillämpas av verken. Inom FFV värderas och avskrivs lagret enligt de principer som tillämpas av enskilda företag. FFV gör sålunda avsättningar av driftmedel till lagerreserv.

Skatter

Samtliga affärsverk är enligt 7 § förordningen om statlig inkomstskatt befriade från skatteskyldighet till staten för all inkomst. Verken har inte heller skyldighet att erlagga statlig förmögenhetsskatt.

I fråga om den kommunala beskattningen råder i viss mån skilda regler för de olika verken.

Vad först angår den kommunala beskattning som utgår från det s. k. garantibeloppet om 2 procent av taxeringsvärdet för skattepliktig fastighet, har vissa av affärsverkens fastigheter enligt 5 § kommunalskattelagen undantagits från skatteskyldighet. Undantagna är dels statens byggnader för allmän styrelse eller förvaltning och dels byggnader, anläggningar och markområden som omedelbart fordras för driften av post- och teleförbindelser, järnvägar, kanaler m. m. I övrigt föreligger skatteskyldighet för affärsverkens fastigheter.

Det har i praktiken förekommit att samtliga affärsverk påförts kommunal inkomstskatt på grundval av garantibelopp.

I detta sammanhang kan också nämnas att affärsverken i förekommande fall är skyldiga att erlagga skogsvårdsavgift.

I fråga om kommunal beskattning utöver den som är knuten till garantibelopp för fastigheter gäller enligt 53 § kommunalskattelagen att skatteskyldighet föreligger dels för inkomst av jordbruksdomäner, skogar samt uthyrda eller med tomträtt eller vattenfallsrätt upplåtta fastigheter och dels för inkomst av rörelse som inte kommer från bank- eller försäkringsrörelse eller av kommunikationsverk med tillhörande byggnader och anläggningar eller av industriell verksamhet, som huvudsakligen avser att tillgodose statens egna behov.

I praktiken har samtliga affärsverk utom statens järnvägar vid enstaka tillfällen påförts kommunal inkomstskatt för större eller mindre del av verksamheten.

Mervärdeskatt har i begränsad utsträckning påförts fabriksverken, postverket, statens järnvägar, vattenfallverket och televerket.

Överskott och underskott

Det årliga resultatet av affärsverkens verksamhet räknas fram som skillnaden mellan å ena sidan driftinkomsterna och å andra sidan driftutgifterna och avskrivningarna.

Verken har f. n. små möjligheter att genom resultatutjämnande bokföringsmässiga åtgärder påverka det redovisade nettoresultatet.

I princip har verken inte heller någon rätt att disponera över uppkomna överskott. Dessa skall fortlöpande under verksamhetsåret

inlevereras till statsverket i den mån de inte behövs såsom förlag i rörelsen.

I den mån underskott uppkommer skall det i princip täckas genom att verket anvisas medel över driftbudgeten. Någon formell skyldighet att återbetala sådana medel finns inte. Under senare år uppkomna underskott för FFV har dock som angetts i det föregående inte täckts på detta sätt utan hittills balanserats till kommande år och tillsammans med årets förlust redovisats som "kvarstående förlust" under eget kapital.

4 Försvarsmaterielindustrin och dess särskilda förhållanden

4.1 Allmänna förutsättningar

Det svenska försvarets inriktning prövades av 1970 års försvarsutredning, vars betänkande Säkerhets- och försvarspolitikern framlades i början av år 1972 (SOU 1972: 4). En på utredningen baserad proposition framlades av Kungl. Maj: t våren 1972 (prop. 1972: 75). De bedömningar som legat till grund för utformandet av säkerhets- och försvarspolitikern innebär bl. a. att det militära försvaret får den största krigsavhållande effekten, om det byggs upp för att vara i vidsträckt mening uthålligt. Uthållighet bör därför ges företräde framför initialstyrka. Vidare bedöms den operativa styrkan på kort sikt kunna minskas medan handlingsfriheten bör ökas. I försvarsutredningens betänkande framhålls beträffande handlingsfriheten. "Handlingsfriheten avser också möjligheterna att inom landet vid ändrade säkerhetspolitiska förutsättningar kunna öka tillförseln av materiel till försvaret. Härför krävs att en grundläggande handlingsfrihet kan bibehållas beträffande vissa centrala materielslag."

Sverige har sedan länge haft en försvarsmaterielindustri med möjligheter att utveckla och tillverka så gott som all materiel för det svenska försvaret. Stora delar av denna materiel är av sådan teknisk komplexitet att endast få länder haft möjlighet till en sådan inhemsk produktion. Såsom exempel på detta kan nämnas flygplan 37 Viggen. Försvarsutredningen har gjort följande uttalande om den svenska försvarsmaterielindustrins betydelse: "Försvarsutredningen anser det väsentligt att det i den fortsatta försvarsplaneringen skapas förutsättningar för att bibehålla en inhemsk försvarsmaterielindustri. Detta förhållande torde vara av grundläggande betydelse för omvärldens tilltro till vår deklarerade säkerhetspolitik. Möjligheterna att bibehålla en inhemsk tillverkning av försvarsmateriel kan bli större om viss vapenexport medges i enlighet med de grunder härför som statsmakterna nyligen angivit."

Statsmakterna anser det som väsentligt att Sverige har en väl utbyggd försvarsmaterielindustri som medger att landets import av sådan materiel inte blir av sådant slag att den kan medföra risk för politiska påtryckningar från exportlandet. Dessa klart deklarerade ståndpunkter beträffande den svenska försvarsmaterielindustrin måste kompletteras med andra förutsättningar under vilka branschen arbetar för att erhålla en klar bild av försvarsmaterielindustrins framtida möjligheter.

4.2 Upphandling av försvarsmateriel

Det svenska försvarets upphandling av materiel handhas främst av försvarets materielverk (FMV). Verksamheten inom försvarets område kräver planering på lång sikt. FMV deltar i nära samarbete med försvars- och försvarsgrensstaberna i det militära planeringssystemet. De långsiktiga prognoser som görs för det militära försvaret infattar förutom politiska och strategiska prognoser även militärtekniska prognoser. Med dessa som utgångspunkt utformas utkast till olika framtida vapensystem, som sedan noggrant värderas med hänsyn till målsättningen. Redan i detta skede kan försvarsmaterialindustrin vara inkopplad. Först därefter kan utvecklingen av systemet påbörjas. FMV har ansvaret för genomförandet av utvecklingsarbetet, men utveckling eller konstruktion sker i allmänhet inte i egen regi. Utvecklingstiden för mer komplicerade vapensystem är i allmänhet lång, vilket medför att utvecklingskostnaderna väger mycket tungt i den slutliga kostnaden för ett nytt vapensystem.

FMV:s förhållande till industrin präglas i princip av ett kund-leverantörsförhållande, men som framgått av ovanstående beskrivning är inslaget av samverkan stort. Förutom beställd utveckling av materiel utvecklar också industrin produkter på "egen risk" för eventuell försäljning på inhemska eller utländska marknader. Den utveckling som sker på uppdrag från FMV innebär i allmänhet inte att det företag som erhållit utvecklingsuppdraget automatiskt är tillförsäkrat rätten att tillverka produkten i fråga. I många fall innebär dock utvecklingsarbetet att företaget i fråga får ett så stort försprång i kunskaper om produktion att det i praktiken blir omöjligt att lägga tillverkningsordern på annat företag. Flera företag kan dock i vissa fall ha haft utvecklingsuppdrag för samma produkt, varvid den som löser uppdraget på bästa sätt får handha produktionen. Marknadsförhållandena för försvarsmateriel är ofta sådana att någon egentlig inhemsk konkurrens inte kan anses råda. För att kunna upprätthålla någon form av kontroll av priserna gör FMV så att bland kontraktsvillkoren ingår att FMV:s revisorer fortlöpande skall kunna granska leverantörens bokföring med avseende på den aktuella leveransen, så att eventuella "övervinster" inte förekommer. FMV har noggranna bestämmelser exempelvis om vilka kostnader som får medräknas vid prissättningen och hur produktivetsförbättringar skall påverka priset.

Konkurrensen ökar i de fall FMV även vänder sig till utländska företag. Mot anskaffning utomlands talar flera skäl, bl. a. risken för politiskt beroende, behovet av att säkerställa nödvändig krigsproduktion samt sekretesskäl, vilka bör uppmärksammas vid jämförelse med svensk leverantör. I vissa fall har inte svensk industri resurser för att utveckla och tillverka viss materiel eller det kan endast ske till helt orealistiska kostnader. Den materiel som utvecklas och tillverkas av industrierna i USA och Europa får ofta en spridning till flera länder, vilket gör att styckepriset blir lågt trots höga utvecklingskostnader. Den svenska direktimporten av försvarsmaterial uppgår f. n. till ca 10 % av beställningsvolymen räknat i kronor. Dessutom finns utländska underleverantörer till svenska huvudleverantörer.

Departementschefen har i ovannämnda prop. 1972:75 framhållit att det varken är möjligt eller önskvärt att ange hur stor del eller vilken typ av försvarsmateriel som bör tillverkas inom landet. Den självförsörjningsgrad beträffande försvarsmateriel som nu föreligger bör dock inte tillåtas sjunka alltför mycket. Departementschefen framhåller vidare att den anskaffning av väsentlig materiel som sker genom import bör ske på ett sådant sätt att Sverige inte kommer i beroendeställning till andra länder.

Försvarsmateriel kan oftast inte användas för civilt bruk. Undantag till denna regel utgörs främst av sådan materiel som egentligen är en militär applikation av civil materiel. Exempel på detta är t. ex. terrängbilar. Detta innebär att utveckling av militär materiel ofta inte med fördel kan kombineras med utveckling av materiel för civilt bruk. De utvecklingsresurser som ett försvarsmaterielproducerande företag bygger upp kan inte annat än på sikt anses användbara för andra ändamål. I flera fall är dessa utvecklingsresurser unika för landet. Dessa resurser måste ha en relativt jämn beläggning för att företagen skall kunna behålla dem. Erhåller inte företagen order blir ofta konsekvenserna i dessa fall att en unik resurs måste avvecklas.

FMV håller sig underrättade om företagens möjligheter att producera för försvaret väsentliga materielslag inom landet, så att åtgärder kan vidtas i händelse av att något för landet väsentligt kunnande inte längre kan upprätthållas. FMV måste i dessa fall ofta väga den kortsiktiga lönsamheten som uppstår genom att importera till lågt pris mot att på lång sikt kunna behålla väsentliga resurser inom landet.

Även tillverkning av försvarsmateriel skiljer sig från tillverkning av civila produkter. Kravet på noggrannhet vid tillverkning av försvarsmateriel är extremt stora. Toleranserna vid tillverkningen är ofta mycket små. Dessutom måste kontroller och slutprovningar ske i mycket större utsträckning. Det svenska försvaret anses ha mycket höga kvalitetsfordringar på inköpt materiel. Även om maskinparken i många fall kan vara densamma för militär och civil produktion innebär de här nämnda skillnaderna stora svårigheter för personalen att ställa om sig från mer noggrann och därmed tidskrävande tillverkning till mindre. De flesta företag med dessa förutsättningar gör heller inte därför en sådan omställning.

Vid införandet av ett nytt vapen eller vapensystem ligger naturligtvis i försvarets intresse att detta skall kunna införas snabbt på alla berörda förband i såväl freds- som krigsorganisationen för att undvika störningar i utbildningen och förbandens funktionsduglighet. När det nya vapnet eller systemet införts räknar man med att det skall ha förhållandevis lång livslängd, även utan modifieringar. Detta innebär att tillverkningsperioden blir väsentligt mycket kortare än livslängden.

Försvarsmaterielindustrins intresse är i flera fall avvikande, då man önskar en takt i tillverkningen som svarar mot befintliga resurser och så att när tillverkningsperioden är slut andra leveranser till försvaret på ett annat eller ersättande vapen eller vapensystem kan påbörjas. Som exempel på detta kan nämnas FFV:s tillverkning av finkalibriga vapen. Ett nytt finkalibrigt vapen införs i den svenska armén med cirka femton

till tjugo års mellanrum, medan införandeperioden kan vara ca fem år tills hela armén är utrustad. På främst utvecklingssidan men även på tillverkningsidan är det svårt att kombinera med andra produkter och kompetensen måste upprätthållas tills nästa "generation" vapen skall införas. Det s. k. sällanköpsmönstret beträffande försvarsmateriel har medfört att industrin får svängningar i såväl möjligheter att sysselsätta personalen som i lönsamheten. Ett sätt att eliminera dessa svårigheter har varit att ta upp produktion av civil materiel. Ett annat har varit att söka exportera försvarsmateriel.

1972 års försvarsbeslut kommer att innebära att försvarets möjligheter att anskaffa materiel inte ökar räknat i volym. Under de kommande åren kommer beställningsvolym för materiel och tjänster att uppgå till ca 2,5 miljarder kronor per år. De vapensystem som nu utvecklas är betydligt dyrare än tidigare "generation". Detta är en internationell företeelse som medför en omstrukturering av försvarsmakten. I Sverige läggs tyngdpunkten i omstruktureringen på kvantitet. Ett skäl härför är att det svenska försvaret bygger på värnpliktsystemet. Gjorda utredningar visar att sysselsättningen för försvarets räkning inom industrin under en femårsperiod kommer att gå ner med ca 25 %. Detta kommer sannolikt att innebära att konkurrensen om beställningarna ökar, eftersom företagen som befinner sig på en krympande marknad kommer att ta upp utveckling och tillverkning av produkter som inte legat inom produktprogrammet tidigare.

4.3 Svensk försvarsmaterielindustri

Som nämnts går ca 90 % av försvarets beställningsvolym till inhemska företag. Dessa beställningar beräknas ge upphov till 3–4 % av sysselsättningen i hela tillverkningsindustrin och 6–8 % av sysselsättningen i verkstadsindustrin, vilket innebär 30 000–40 000 manår. De angivna procentandelarna torde inte ha ökat under den senaste tioårsperioden. Av försvarets materielanskaffningsutredning (Ds Fö 1970: 12) framgår att 22 företag svarar för 75 % av FMV:s engagemang. Uppgifterna avser år 1969, men torde inte ha förändrats på något avgörande sätt sedan dess. För resterande 25 % svarar mer än 4 000 olika leverantörer. De största leverantörerna till det svenska försvaret är Saab-Scania AB (främst flygdivisionen), FFV, AB Bofors, Volvo-Flygmotor AB, Karlskronavarvet AB, AB L M Ericsson, Stansaab Elektronik AB, Philips Teleindustri AB, Svenska Radio AB, AGA AB samt Hägglund & Söner AB. Vissa av de här nämnda företagen och vissa andra mindre företag har en stor andel försvarsleveranser och är därför mycket känsliga från sysselsättningssynpunkt.

Av vad utredningen erfarit kommer 1972 års försvarsbeslut att medföra en minskning i faktureringen från flera företag, dock utan att denna minskning kan anses få drastiska effekter. Tyngdpunkten i nedgången kommer att ligga på elektronikindustrin. I framtiden kommer specialiseringen hos företagen att bli ännu hårdare, vilket medför att ett

färre antal företag kan beräknas vara starkt beroende av försvarsbeställningar. För de företag som uppnår monopolställning kommer långtidsavtal, som bl. a. reglerar beläggning och pris att bli allt mer nödvändiga.

4.4 Export av försvarsmateriel

Export av försvarsmateriel sker från Sverige endast efter tillstånd av Kungl. Maj: t eller i vissa mindre frågor av chefen för handelsdepartementet. Riksdagen har fastställt (prop. 1971:146, UU 1971:21, rskr 1971:343) de riktlinjer som skall gälla vid tillståndsgivningen. Denna sker restriktivt och endast till politiskt stabila länder och av materiel som kan betecknas som defensiv. Den ovan nämnda försvarets materielanskaffningsutredning uppger att den svenska exporten av försvarsmateriel under slutet av 1960-talet genomsnittligt uppgått till ca 160 milj. kr. per år. En eventuell export av flygplan 37 skulle höja denna siffra betydligt.

Den svenska försvarsmaterielindustrin har länge hävdat att det är en förutsättning att få exportera för att få rimliga serielängder för att kunna minska styckkostnaden. Eftersom utvecklingskostnaderna är stora betyder serielängden mycket för styckkostnaden. Tillverkning för enbart det svenska försvaret, med oftast behov av mindre serier, blir alltför dyrbar.

Exportmarknaden för försvarsmateriel är hård i synnerhet som de sedvanliga konkurrensmedlen från företagen som pris, kvalitet, leveranstider, service utökas med vissa förmåner som exportlandet kan bevilja som t. ex. mycket goda krediter och erbjudanden om kompensationsbeställningar. Dessa förmåner får då i allmänhet ses som ett led i landets utrikespolitik. På stora delar av försvarsmaterielområdet finns idag en betydande överkapacitet, vilket ytterligare försvårar möjligheter till export. Sverige kan dock anses ha en viss fördel i konkurrensen på exportmarknaden genom sin alliansfria ställning. Flera länder kan anse det lämpligare att köpa från Sverige än från ett land tillhörande någon försvarspakt, vilket är fallet med alla försvarsmaterielexporterande länder utom Sverige, Schweiz och Österrike.

Om man jämför FFV med motsvarande företag i utlandet drivna i statlig regi visar det sig att de senare i betydligt större utsträckning är skyddade mot konkurrens på grund av stor köptrohet från upphandlande myndigheter, subventioner och assistens vid exportförsäljning. De krav som reses på kompensationsbeställningar torde numera vara betungande för svensk försvarsmaterielproducerande industri. Sverige har vid inköp av försvarsmateriel inte tillämpat kompensationskrav.

Den internationella handeln med försvarsmateriel är mycket svåröverskådlig. I de flesta västeuropeiska länder liksom i USA, Canada och Japan är sådan export underkastad statlig kontroll, i avsikt att förhindra att vapen exporteras till annat än till "godkända" länder. Export av försvarsmateriel är naturligen förknippad med respektive lands försvars- och utrikespolitik. Detta har medfört att de försvarsmaterielproducerande företagen har helt säregna marknadsförutsättningar. I de flesta länder är det naturligt att dessa företag arbetar till viss del på uppdrag av de

militära förvaltningarna. Detta innebär att företagen i många fall har en säker marknad. Om det aktuella landet ingår i en försvarsallians kan marknaden bli än större. I detta sammanhang kan dock konstateras att försvarsmaterielen inom NATO hittills inte varit enhetlig.

Ett sätt att dämpa kostnadsstegringarna och öka förutsättningarna att upprätthålla en svensk försvarsmaterielindustri är samverkan mellan utländska och svenska företag i utvecklingsarbete och produktion. Sådant samarbete har redan inletts.

5 Statliga företag inom försvarsmaterielindustrin i Norge och Nederländerna

5.1 Inledning

I Norge och Nederländerna finns några statliga företag som i flera avseenden liknar de försvarsmaterielproducerande delarna av förenade fabriksverken. Likheterna gäller främst företagets allmänna utveckling från statliga förvaltningsenheter med huvudsaklig uppgift att tillverka viss krigsmateriel för det egna landets behov till mera fristående industriföretag med en bredare produktionsinriktning. Även när det gäller vissa delar av denna utveckling finns likheter. Det gäller bl. a. variationer i efterfrågan på försvarsmateriel, kostnadsutveckling, konkurrenssituation och strävanden att komplettera en minskande produktion av försvarsmateriel med en civilt inriktad produktion. Utvecklingen av de norska och nederländska företagen har i vissa avseenden kunnat drivas längre än vad som hittills varit möjligt vid förenade fabriksverken.

De företag som avses är de norska Kongsberg Våpenfabrikk och Raufoss Ammunisjonsfabrikker och det nederländska Artillerie Inrichtingen.

5.2 Kongsberg Våpenfabrikk och Raufoss Ammunisjonsfabrikker

5.2.1 Översikt över företagets utveckling

Kongsberg Våpenfabrikk (KV) bildades år 1814 för tillverkning av handvapen och ammunition för den norska armén. Raufoss Ammunisjonsfabrikker (RA) tillkom år 1896 för tillverkning av ammunition. Båda företagen utvidgades mycket kraftigt under första världskriget. Minskningen av militära beställningar efter kriget ledde till att företagen efter beslut av Stortinget tog upp en civilt inriktad produktion vid sidan av den militära.

KV började efter första världskriget tillverka olika slag av verktyg för den civila marknaden. Efter hand utvecklade sig företaget till en mekanisk verkstad med betydande leveranser till den norska industrin.

Omställningen efter kriget var svårare för RA eftersom produktionsutrustningen där till stor del utgjordes av specialmaskiner för ammunitions-

tillverkning. För att utnyttja den speciella utrustningen började företaget producera ammunition för export. Detta gav emellertid upphov till sådant politiskt motstånd att RA efter hand måste upphöra med exportproduktionen. RA tog också upp produktion av kullager men måste efter få år avveckla denna på grund av alltför hård konkurrens. Däremot lyckades RA arbeta upp en civil produktion av ståljudgods samt halvfabrikat av koppar och mässing.

Fram till den 1 juli 1948 utgjorde KV och RA företagsenheter inom den egentliga statsförvaltningen och sorterade under försvarsdepartementet. Den direkta ledningen av företagen ankom på direktörer med tämligen begränsad handlingsfrihet.

Fr. o. m. den 1 juli 1948 organiserades de båda företagen som självständiga rättssubjekt enligt en särskild lag. Vart och ett av företagen fick en ledning omfattande ett representantskap, en styrelse och en administrerande direktör som i stort sett motsvarade ledningen inom ett aktiebolag. Representantskapet hade härvid sådana funktioner som ankommer på bolagsstämman.

Även om företagen förutsattes kunna ta upp lån på den allmänna kapitalmarknaden finansierades den starka expansion som skedde efter omorganiseringen väsentligen genom ägartillskott och lån från staten. Staten som även efter omorganiseringen av företagen förutsattes ha visst ansvar för deras förpliktelser gav vidare garantier för lån.

Syftet med organisationsändringarna år 1948 var att öka företagets effektivitet. En delegering av befogenheter och ansvar till styrelse och representantskap, vars ledamöter utsågs med hänsyn till deras kvalifikationer i fråga om företagsledning, skulle ge en bättre garanti för en effektiv och säker drift av företagen. Krav angavs även i fråga om affärsmässig beräkning och redovisning av kostnader och intäkter i företagets verksamhet.

De båda företagen hänfördes även efter omorganiseringen till försvarsdepartementets område. Detta gällde fram till år 1953 då de fördes över till industridepartementets område.

KV förfogade år 1948 väsentligen över vanliga mekaniska verktygsmaskiner. Dessa var genomgående nedslitna. Produktionslokalerna tillfredsställde endast delvis de krav som kunde ställas för en rationell och ekonomisk produktion. Leveranserna till det norska försvaret var små. Efterfrågan på allmänna verkstadsprodukter och legoarbeten för den norska industrin var emellertid betydande som en följd av importrestriktioner och de behov som behövde täckas vid återuppbyggnaden av den norska industrin efter kriget.

Allt efter som importrestriktionerna hävdes försvann en väsentlig del av de civila beställningar som KV hade fått under återuppbyggnadsperioden. Ungefär samtidigt medförde Norges anslutning till NATO ändrade förutsättningar för försvarsmaterielproduktionen vid KV.

I denna situation stod KV inför valet mellan två alternativa utvecklingslinjer. Det ena alternativet var att fungera som en underhålls- och reparationsverkstad för försvaret och samtidigt utföra legoarbeten för den norska industrin. Detta skulle leda till en väsentlig minskning av

sysselsättningen och det var tveksamt om verksamheten kunde göras lönsam.

Det andra alternativet var att bygga ut företagets produktionsresurser och tekniska kunnande så att KV kunde hävda sig i internationell konkurrens om leveranser av kanoner och handeldvapen till det norska försvaret och andra NATO-länder. Detta skulle bl. a. kräva att företaget skaffade sig en försäljningsavdelning och byggde upp en högt kvalificerad konstruktions- och utvecklingsavdelning. Av de båda alternativen valdes det andra. Det utformades närmare i en moderniseringsplan år 1953, som antogs av Stortinget samma år.

KV har därefter genomfört en omfattande utvidgning och utvecklats till en "intelligensindustri" inom både det civila och det militära området. Företaget har blivit en av Norges större exportörer av högfördädlade industriprodukter. I samarbete med olika forskningsinstitutioner har KV utvecklat avancerade vapensystem m. m. och civila produkter inom de servomekaniska och elektroniska områdena. Produkterna inom dessa områden har kunnat hävda sig bra på världsmarknaden.

Huvudprodukter på den militära sidan har varit och är raketer, elldedningssystem, databehandlingsutrustningar, tändrör, kanoner och handvapen. På den civila sidan är det bildelar, mekaniska legoarbeten, navigationsutrustningar, gasturbiner och industriell elektronik såsom numeriska styrningssystem för ritningsmaskiner, skärbrännare och verktygsmaskiner.

Försäljningsvärdet vid KV har från mitten av 1950-talet till början av 1970-talet utvecklat sig från ca 20 milj. nkr per år till närmare 300 milj. nkr. Härvid har de militära produkterna svarat för den större delen. Från senare delen av 1960-talet avser ca 40 procent av försäljningen civila produkter. Under 1960-talet utgjorde exporten ca 70 procent av de samlade leveranserna. Under senare år har den uppgått till mellan 40 och 50 procent. Antalet anställda vid KV har från mitten av 1950-talet till början av 1970-talet ökat från ca 1 000 till ca 2 800.

RA hade år 1948 en organisation och utrustning för tillverkning av ett stort antal olika ammunitionstyper för det norska försvaret. Produktionsuppläggningsen avsåg de flesta leden i ammunitionstillverkningen. Den civila produktionen avsåg endast utfyllnadsarbeten.

Efter Norges anslutning till NATO inordnades RA i organisationens system för gemensam försvarsmaterielproduktion. Företaget utformades för massproduktion av vissa ammunitionstyper med det europeiska NATO-området som marknad. Av beredskapsskäl blev den militära kapaciteten överdimensionerad i förhållande till fredsbehoven och en del av anläggningarna placerade i bergutrymmen. Utbyggnadsplanerna för denna modernisering godkändes av Stortinget år 1953.

Under åren 1953–1959 genomförde RA mycket betydande produktionsprogram. En väsentlig del av leveranserna gick på export till andra NATO-länder. När den militära produktionen var som störst år 1956 uppgick antalet anställda till ca 2 200. Mot slutet av 1950-talet minskade behovet av konventionell ammunition hos NATO-länderna kraftigt. RA kom in i en akut krissituation som ledde till att antalet

anställda måste minskas med ca 800 trots att stora ansträngningar gjordes för att utvidga den civila produktionen.

Enligt en utbyggnadsplan som antogs av Stortinget år 1964 företog RA därefter en systematisk utbyggnad av den civila produktionen. Utbyggnadsplanen grundades på erfarenheter om att det inte var möjligt att bygga upp en konkurrenskraftig civil produktion som utfyllnad i den militärt inriktade verksamheten. Den civila produktionen inriktades på de områden där RA tidigare hade speciella produktionserfarenheter, nämligen stålgiutning, bearbetning av aluminium och tillverkning av metallskruv. Ungefär samtidigt lade NATO åter huvudvikten på konventionella försvarsmedel.

Efter utbyggnaden har RA haft en stabil militär produktion medan den civila produktionen samtidigt ökat kraftigt.

Huvudprodukter på den militära sidan är konventionella ammunitions typer och små raketer. På den civila sidan är det stålgiutods samt halvfabrikat och bearbetade produkter i koppar, mässing och aluminium. Försäljningen vid RA som år 1963 uppgick till 115 milj. nkr har ökat till ca 240 milj. nkr år 1971. Om därtill läggs företagets andelar i försäljningen från dotterföretag utgjorde försäljningen år 1971 nära 330 milj. nkr. Andelen militära produkter som i mitten av 1960-talet var ca 60 procent hade år 1971 minskat till ca 40 procent. Av de samlade leveranserna under de första åren av 1970-talet avsåg ca 50 procent export. Antalet anställda vid RA som år 1960 var ca 1 400 uppgick år 1971 till ca 2 300. Vid dotterföretag sysselsattes år 1971 ca 330 personer.

Under 1950-talet kom det att ifrågasättas om den organisationsform, som de båda företagen enligt särskild lag erhöll år 1948 var i överensstämmelse med grundlagen. Med hänvisning till bl. a. detta förhållande ombildades företagen år 1968 till statliga aktiebolag enligt den allmänna aktiebolagslagen. I sammanhanget framhölls även från industridepartementet att aktiebolagsformen tidigare hade ansetts mest ändamålsenlig för övriga statsföretag inom industri- och bergverksområdena och också var vanlig för liknande större privata industriföretag. Departementet förutsatte vidare att de tre företagen skulle drivas efter vanliga affärsmässiga principer och med den funktions- och ansvarsfördelning mellan företagens olika organ som följde av aktiebolagslagen.

5.2.2 Utvecklingen av verksamheten vid Kongsberg Våpenfabrikk under 1950- och 1960-talen

Den generalplan för KV som antogs år 1953 och genomfördes under åren närmast därefter ledde till en utbyggnad av produktionsverkstäderna för mekanisk produktion och en viss modernisering av maskinparken. Generalplanen syftade till att ge KV möjligheter att tillverka lätta luftvärnskanoner och handvapen.

Företagets huvudprodukt från 1955 var en automatisk och fjärrstyrd luftvärnskanon, som tillverkades på licens för försäljning till olika NATO-länder. Genom ett effektivt samarbete med de norska myndighe-

terna fick KV beställningar på denna kanon långt in på 1960-talet. Kanonproduktionen ökade successivt från 1954 och utgjorde i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet omkring hälften av hela produktionen.

Kanonproduktionen präglade utbyggnaden och organisationen av företagets produktionsapparat under dessa år. Produktionen krävde ett tekniskt avancerat tillverknings- och kontrollsystem samt en noggrann planläggning och ledning av produktionen. KV genomförde därför år 1955 en omfattande omorganisation av de tekniska avdelningarna. Det ledde till en markant ökning av antalet tjänstemän för produktionsberedning och produktionsledning.

När kanonproduktionen hade kommit igång tog KV år 1957 upp tillverkning av bildelar. Det skedde i första hand för att utnyttja en produktionskapacitet som ursprungligen var avsedd att utnyttjas för tillverkning av handvapen. Kunskap om och tillämpning av avancerade produktionsprocesser är inom detta område avgörande för ett företags konkurrensförmåga. När bildelsproduktionen påbörjades måste KV därför utveckla och ta i bruk effektiva metoder för planering, uppläggning och ledning av processer för mekaniserad masstillverkning. Bildelsproduktionen har från 1950-talet svarat för mellan 15 och 25 procent av de samlade leveranserna från KV.

En viktig förändring av målsättningen för KV var att företaget mot slutet av 1950-talet tog sikte på en internationell marknad för såväl militära som civila produkter. KV hade emellertid inte några egna produkter utvecklade och anpassade för en internationell marknad. Målsättningen fullföljdes därför till en början genom licensavtal och samarbetsavtal. Ett viktigt licensavtal på det civila området avsåg produktion och försäljning av rotationspressar. Samarbetsavtalen omfattade i första hand produktion av bildelar och tillverkning av raketer.

En erfarenhet av licensättagandena, och det gällde då särskilt rotationspressarna, var att marknaden blev för liten och att lönsamheten var dålig.

KV har vidare tidvis fyllt ut sin verksamhet med legotillverkning av bl. a. verktyg. Erfarenheterna av legotillverkningen var emellertid att den inte gav önskad kontinuitet i verksamheten. Under 1950-talet omfattade legotillverkningen upp till hälften av produktionen. Den har därefter minskats för att numera avse endast ett par procent av produktionen.

Mot slutet av 1950-talet stod det klart att den militärtekniska utvecklingen gick mot en ökande användning av vapen och vapensystem där elektronisk utrustning utgör en allt större del av systemen. För att behålla sin ställning som leverantör av försvarsmateriel måste KV därför utvidga sin kompetens på elektronikområdet och anpassa sig till en ny marknad. Det krävde uppbyggnad av resurser för såväl utvecklingsverksamhet som produktion och försäljning inom de nya områdena.

En komplettering av den mekaniska produktionen med elektronisk och servoteknisk utveckling och produktion kom att prägla verksamheten vid KV under slutet av 1950-talet och första hälften av 1960-talet. Omläggningen skedde till en början genom licenstillverkning av raketer och delvis också därmed sammanhängande system. Därutöver påbörjades

egen produktutveckling av lätta raketer, databehandlingsutrustning och vapensystem. Efter hand har företagets egna produkter övertagit en ökande del av produktionen och marknadsföringen.

KV inrättade en egen avdelning för produktutveckling. Den byggdes upp successivt för att vid mitten av 1960-talet omfatta ca 150 anställda.

I början av 1960-talet satte KV också igång utveckling av några civila produkter som kunde väntas få en starkt ökande efterfrågan på den internationella marknaden. Det gällde elektronisk styrningsutrustning för mekanisk industri och annan industriell automatisering samt gasturbiner som kraftmaskiner på land och i fartyg. Utvecklingsverksamheten inom de två civilt inriktade områdena tog i anspråk en betydlig del av företagets tekniska och finansiella kapacitet.

Under 1960-talet var investeringarna i utveckling av produkter och processer större än investeringarna i maskiner och anläggningar. En betydande del avsåg härvid de civilt inriktade projekten. F. n. uppgår kapaciteten för utveckling av egna produkter till ca 30 milj. nkr per år, vilket motsvarar ca 12 procent av omsättningen. Därtill kommer av det norska försvaret betald utvecklingsverksamhet för 10–12 milj. nkr per år.

Utvecklingen av de civila produkterna gav mera betydande resultat först i slutet av 1960-talet. Marknadsföring, produktionspassning och uppbyggnad av produktionsapparaten för dessa produkter var under stark utveckling vid övergången till 1970-talet.

Företagets utveckling inom det elektroniska området skedde vid sidan av den kapacitet inom det mekaniska området som fanns tidigare. Det innebar att antalet anställda ökade från ca 1 200 år 1960 till ca 2 000 år 1964. Därefter följde en stagnationsperiod. Från 1965 till 1968 låg försäljningen på samma nivå. Under denna period satte KV in sina resurser på marknadsintroduktion och produktutveckling, utveckling av processer och system samt förändring av organisationen för att få bättre förutsättningar för insatser på en internationell marknad för såväl civila som militära produkter.

Leveranserna av försvarsmateriel från KV avsåg under första hälften av 1960-talet till stor del export. Dessa leveranser som var sporadiska och gav enstaka stora utslag i produktion och försäljning upphörde helt i slutet av 1960-talet. Även leveranserna till det norska försvaret ökade starkt i början av 1960-talet vid genomförandet av en uppbyggnad av flottan för att märkbart avta under åren 1966–1968. Senare har leveranserna till den norska armén ökat i jämn takt för att mot slutet av 1960-talet utgöra en tyngdpunkt i företagets leveranser.

Fram till år 1964 ökade exportleveranserna från KV kraftigt. Detta år omfattade de ca 80 procent av företagets samlade leveranser och ca 15 procent av den samlade norska verkstadsindustrins export. Därefter har exportandelen minskat på grund av att det norska försvaret har tagit en större del av leveranserna av försvarsmateriel. Leveranserna till det norska försvaret uppgick år 1969 till ca 100 milj. nkr och år 1970 till ca 130 milj. nkr. Detta var något mer än 50 procent av de samlade leveranserna från KV. År 1971 var den relativa andelen ca 40 procent.

5.2.3 Företagens verksamhetsformer

Fram till den 1 juli 1948 drevs KV och RA enligt de principer som gäller för enheter inom statsförvaltningen. Företagens ledning ankom i stor utsträckning på försvarsdepartementet och i sista hand Stortinget. Direktörerna vid företagen hade ganska begränsad handlingsfrihet. Särskilda styrelser eller andra ledningsorgan fanns inte. Produktionsmedlen anskaffades i stort sett genom anslag på statsbudgeten. Frågor om produktionens inriktning, ändring av organisationen, inrättande av tjänster o. d. måste föreläggas statsmakterna för beslut. Tjänstemännen vid företagen var statstjänstemän och deras lön bestämdes enligt de statliga avlöningsreglementena. Leveranser till det norska försvaret skedde till vad som betecknades som självkostnadspris. En rad utgifter som vanligtvis räknas som omkostnader i produktionen bestreds dock med medel direkt från statsbudgeten. Vid försäljning till civila kunder inräknades normalt en viss förtjänst i priset.

Under perioden 1948–1968 drevs de två militära företagen i en särskilt tillskapad företagsform som angavs i en lag om dessa. Företagsformen innebar att varje företag skulle utgöra ett "självständigt rättssubjekt" utan att vara aktiebolag. Staten överlät härvid det kapital, som var nedlagt i vart och ett av företagen, till förvaltning och drift av ett representantskap, en styrelse och en administrerande direktör, som fick befogenhet att fatta de beslut som hörde samman med den industriella driften samt ansvar för att företaget fick en ändamålsenlig ledning och bar sig ekonomiskt.

Representantskapet hade 15 ledamöter. Av dessa utsågs nio av Stortinget och sex av Kongen. Styrelsen bestod av den administrerande direktören, som anställdes av representantskapet, och sex övriga ledamöter, som utsågs av Kongen. Av dessa representerade en tjänstemännen och en arbetarna vid företaget.

Representantskapet hade främst till uppgift att anställa administrerande direktör efter förslag från styrelsen, att yttra sig över verksamhetsberättelsen innan den tillställdes vederbörande departement och Stortinget och att efter förslag från styrelsen avgöra vissa investerings- och finansieringsfrågor.

Av företagets nettoöverskott skulle sammanlagt 25 procent användas till olika välfärdsändamål o. d. för de anställda. Resten av överskottet skulle fördelas av representantskapet efter förslag från styrelsen. Det förutsattes i förarbetena till lagen att denna del av överskottet alltid skulle användas för ändamål som gagnade företaget — bl. a. förbättring, omläggning och rationalisering av verksamheten.

Före företagets ombildning till egna rättssubjekt år 1948 var de anställda tjänstemännen statstjänstemän. Arbetarna avlönades enligt ett särskilt avlöningsreglemente som innebar vissa fördelar jämfört med förhållandena inom det enskilda näringslivet. Tjänstemän som anställdes efter ombildningen blev inte statstjänstemän. Redan anställda tjänstemän fick dock rätt att behålla sin ställning som statstjänstemän. Denna rätt utnyttjades av många, men de allra flesta uppgav senare frivilligt

ställningen som statstjänstemän. Arbetare som anställts före ombildningen förutsattes också få behålla sina särskilda anställningsvillkor. Regleringen av anställnings- och löneförhållanden i övrigt överläts åt företagets styrelser.

I den särskilda lagen om de militära företagen föreskrevs vidare att företagen skulle ha egna pensionsordningar. Denna fråga löstes emellertid så att tjänstemännen fortsatte som medlemmar i Statens Pensjonskassa och att arbetarna togs in som medlemmar i Pensjonsordningen för statens arbeidere.

De skäl som anfördes för ombildningen av de militära företagen till egna rättssubjekt var främst att ge deras verksamhet en form som så långt som möjligt kunde bidra till en affärsmässig och lönsam drift.

År 1968 ombildades företagen till helt statsägda aktiebolag. Efter ombildningen till aktiebolag blev företagets högsta beslutande organ generalforsamlingen (bolagsstämman) som representerades av det ansvariga statsrådet. Styrelse och administrerande direktör fick i stort sett samma uppgifter och befogenheter som tidigare. Representantskapet bibehölls men fick annan sammansättning och andra uppgifter i enlighet med aktiebolagslagen. Antalet ledamöter i representantskapet minskades till elva. De anställda representerades med två tjänstemän och två arbetare. Representantskapets uppgifter blev främst rådgivande och kontrollerande.

Genom en reform i fråga om de anställdas medbestämmanderätt, som innebar en anpassning av förhållandena i de statliga aktiebolagen till vad som gäller för enskilda aktiebolag, har representantskapet fr. o. m. år 1973 fått vidgade uppgifter i egenskap av bedriftsforsamling. Antalet ledamöter har bestämts till tolv varav en tredjedel utses av och bland de anställda. Två tredjedelar av antalet ledamöter utses av generalforsamlingen.

Bedriftsforsamlingen kan göra framställning till styrelsen i alla frågor. Efter förslag från styrelsen avgör den frågor som gäller investeringar av betydande omfattning i förhållande till företagets resurser samt rationalisering eller omläggning som medför större ändring eller omDispositionering av arbetsstyrkan. Som en särskild ordning för de statliga aktiebolagen gäller dock att avgörandena kan omprövas av generalforsamlingen, dvs. det ansvariga statsrådet. Bedriftsforsamlingen utser vidare styrelsen. Detta kan ske enligt en proportionell metod.

Vid ombildningen av företagen till aktiebolag gjordes en rekonstruktion av deras kapitalstruktur och fastställdes nya principer för deras finansiering. Härvid var utgångspunkten att ge företagen en ekonomisk ställning som så långt som möjligt likställde dem med motsvarande enskilda företag. För framtiden bör företagen inrätta sig efter vad som är affärsmässigt önskvärt och möjligt. Ytterligare expansion bör företagen finansiera på samma sätt som andra företag. De bör också vara underkastade samma krav på avkastning och utdelning av vinst.

De särskilda föreskrifterna om avsättning av viss del av eventuellt överskott till välfärdsändamål m. m. för de anställda skulle inte gälla för de till aktiebolag ombildade företagen. Anslutningen av de anställda till

de statliga pensionsordningarna bibehålls dock tills vidare för aktiebolagen. De enstaka tjänstemän – fyra vid KV och två vid RA – som velat behålla ställningen som statstjänstemän har också fått göra det.

Ett samband mellan KV och RA markeras genom att de ledamöter i företagets bedriftsforsamlingar och styrelser som inte representerar de anställda utgörs av samma personer. Administrerande direktören vid KV innehar vidare samma befattning vid RA.

5.2.4 Företagens ekonomiska förhållanden

När de militära företagen år 1948 ombildades till "självständiga rättssubjekt" bestämdes värden för det produktiva kapital som hänfördes till företagen. Härvid undantogs värdet av sådana delar av anläggningar m. m. som var överdimensionerade av militära skäl. Som utgångspunkt för beräkning av värdena togs de bokförda värdena.

Under tiden som "självständiga rättssubjekt" fick företagen vissa kapitaltillskott och driftkrediter från staten. Därutöver tog de upp lån som garanterades av staten.

KV redovisade i början av 1950-talet vissa överskott. Under resten av tiden som "självständigt rättssubjekt" redovisade KV varken överskott eller underskott. Under hela perioden 1948–1968 gav KV inte någon utdelning på det fasta kapitalet.

RA redovisade åren 1950 och 1951 vissa överskott. Fram till år 1959 redovisades i övrigt varken överskott eller underskott. Åren 1960–1962 uppstod vissa underskott som dock i stort sett kunde täckas fram till år 1968. RA gav inte heller någon utdelning på det fasta kapitalet under hela perioden 1948–1968.

Båda företagen gjorde under perioden som "självständiga rättssubjekt" avskrivningar i enlighet med riktlinjer från skattemyndigheterna. Inget av företagen gjorde några fondavsättningar av betydelse. Avsättningar i enlighet med den särskilda lagen för företagen avseende olika välfärdsändamål för de anställda var mycket obetydliga och förekom inte efter år 1951.

Vid ombildningen år 1968 av de militära företagen till statliga aktiebolag var en utgångspunkt att ge dem en normal kapitalstruktur. Företagen skulle bl. a. ges efter norska förhållanden normalt eget kapital och driftkrediterna i statskassan skulle överföras till privata banker. Företagen skulle vidare för framtiden inrätta sig efter vad som är affärsmässigt önskvärt och möjligt. De skulle också ha normalt ansvar i fråga om avkastning och utdelning på aktiekapitalet.

I propositionen om ombildning av företagen till aktiebolag antog industridepartementet att ett normalt eget kapital för KV och RA borde uppgå till 60 milj. nkr. Vid ett totalkapital på ca 200 milj. nkr, som de två företagen väntades ha inom kort tid, innebar detta att det egna kapitalets andel utgjorde ca 30 procent. Även om det kunde övervägas att fördela det egna kapitalet på aktiekapital och fonder ansåg departementet att aktiekapitalet för vart och ett av företagen borde vara 60 milj. nkr.

Ett aktiekapital på 60 milj. nkr i vardera företaget täcktes dels genom

konvertering av befintligt fast kapital och dels genom konvertering av två statslån och dels genom anslag på statsbudgeten.

Företagen hade tidigare inte kunnat ge säkerhet för lån i sina anläggningstillgångar. Enligt industridepartementets bedömning hade de med hjälp av statsgarantier fått i vart fall lika stora långsiktiga lån som de normalt hade kunnat påräkna i form av lån mot säkerhet i anläggningstillgångarna. Det skulle inte överensstämma med principen om likställdhet mellan de statliga företagen och privata företag om KV och RA fick möjlighet att ytterligare utnyttja sina anläggningstillgångar som säkerhet för lån, krediter m. m. Departementet förutsatte därför att de statsgaranterade lånen skulle ges säkerhet i företagens anläggningstillgångar.

Förekommande statliga driftkrediter förutsattes komma att avvecklas successivt under de närmaste fem åren och övertas av privata banker. Överenskommelse härom träffades med en privat bank, som också gick med på att tillgodose företagets behov av ökat driftkapital i framtiden.

De båda företagen KV och RA har under åren 1969–1971 redovisat visst överskott. Utdelning på aktiekapitalet har endast lämnats för år 1970. Företagen har under samma period företagit betydande investeringar i anläggningar och utrustning. När det gäller kostnaderna i verksamheten har företagen något högre kostnader för pensioner och sociala åtaganden för personalen. Det hänger främst samman med att de anställda fortfarande är anslutna till de statliga pensionsordningarna. Merkostnaderna har uppskattats till 2–5 procent på den samlade lönesumman.

5.3 Artillerie Inrichtingen

5.3.1 *Översikt över företagets utveckling*

Under nära trehundra år har statsföretaget Artillerie Inrichtingen i Zaandam varit det mest betydande industriföretaget för framställning av vapen, ammunition och pyrotekniska produkter i Nederländerna. Företaget hade sin största omfattning under perioden 1914–1918. Antalet anställda uppgick då till ca 8 000. År 1970 var antalet anställda ca 1 600 och år 1972 ca 1 100.

Fram till i maj 1940 hade företaget så gott som uteslutande uppgifter för den nederländska krigsmakten. Uppgifterna bestod främst i utveckling och utprovning av vapen, tillverkning och renovering av ammunition, anskaffning, kontroll, översyn, underhåll och utveckling av teknisk materiel samt förrådshållning av utrustning och verktyg för en snabbt ökad produktion av vapen och ammunition m. m.

Efter Nederländernas kapitulation i maj 1940 upphörde omedelbart all militärt inriktad verksamhet. Förekommande militär personal lämnade företaget. I oktober 1941 ombildades företaget till ett aktiebolag med den nederländska staten som enda delägare. Den civila personalen och den för uppgifterna mer eller mindre lämpliga utrustningen sattes in i en produktion av lantbruks- och verktygsmaskiner.

År 1945 inrättades de gamla verkstäderna på nytt för sitt ursprungliga ändamål. Det beslöts vidare att den civila produktionen skulle bibehållas. Den militära stab som tidigare funnits vid företaget återinfördes inte utan placerades i försvarsministeriet.

Efter flera principiella diskussioner under åren 1948–1958 ombildades Artillerie Inrichtingen den 1 januari 1959 åter till ett statsföretag. Företagets uppgift var i första hand tillverkning och försäljning av vapen, ammunition och annan krigsmateriel samt därutöver tillverkning och försäljning av andra industriprodukter som hade samband därmed.

De principiella diskussionerna hängde samman med en uppfattning att ett företag som producerar vapen och ammunition i särskild grad måste stå under direkt kontroll av myndigheter och därför måste ha ställningen av ett statsföretag. Denna uppfattning har dock sedermera ansetts kunna överges.

Genom beslut av statsmakterna år 1972 gavs möjligheter dels att bilda ett aktiebolag i vilket den militära produktionen vid Artillerie Inrichtingen skulle ingå och dels att bilda ett särskilt aktiebolag för den civila produktionen vid företaget. Det förutsattes i samband härmed att det aktiebolag som skulle överta den militära produktionen vid företaget till större delen skulle ägas av den nederländska staten. En mindre andel av aktierna skulle dock innehas av ett enskilt västtyskt företag. Vid tidpunkten för statsmakternas beslut kunde inte anges någon bestämd form för den fortsatta verksamheten vid den civila avdelningen inom Artillerie Inrichtingen. Undersökningar pågick om lämpligheten av att låta verksamheten övertas av eller drivas i samverkan med annat företag. Aktierna i ett nytt bolag för den civila produktionen skulle tillvidare kunna förvaltas av statsföretaget Artillerie Inrichtingen. Statsföretaget borde emellertid upphöra inom överskådlig tid.

Efter angivna beslut har den militära produktionen vid statsföretaget Artillerie Inrichtingen den 1 januari 1973 överförs till ett nybildat aktiebolag som fått namnet Eurometaal N.V.

5.3.2 Företagets situation i början av 1970-talet

När formen som statsföretag år 1958 valdes för Artillerie Inrichtingen tillmättes statsmakternas behov av att påverka och kontrollera verksamheten vid ett krigsmaterielproducerande företag större betydelse än ekonomiska överväganden.

Ledningen av företaget ankom vid sidan av en direktion på ett råd med nio ledamöter. Av dessa utsågs ordförande och två övriga ledamöter av försvarsministern, en ledamot av ekonomiministern, en av inrikesministern, en av social- och hälsovårdsministern och en av finansministern. Övriga två ledamöter utgjordes av en sekreterare och en revisor.

Efter år 1958 bestod uppgifterna för Artillerie Inrichtingen huvudsakligen i tillverkning och renovering av ammunition för den nederländska krigsmakten, förrådshållning av erforderlig utrustning för en snabb ökning av produktionen, översyn och underhåll av vapen och viss optisk utrustning samt drift av en avdelning för tillverkning av civila produkter.

Antalet anställda vid företaget uppgick år 1970 till ca 1 600, varav ca 350 var sysselsatta i den civila avdelningen. I augusti 1972 hade antalet anställda gått ner till ca 1 100, främst genom minskningar på den militära sidan. Möjligheterna att överföra personal mellan den militära och den civila sektorn var mycket begränsade. Det berodde på att utrustningen för tillverkning m. m. av ammunition var mycket specialiserad och inte användbar för annan produktion.

Personalen vid statsföretaget hade inte ställning som statstjänstemän. Anställningsförhållandena bestämdes genom avtal mellan företagets ledning och personalen. Avtalens innehåll anslöt delvis till förekommande avtal inom metallindustrin och delvis till olika reglementen för statstjänstemän.

Enligt en företagen uppskattning beräknades verksamheten vid Artillerie Inrichtingen under år 1969 innebära underskott på 1,5–3,5 milj. gulden. Den årliga merkostnaden för den nederländska staten vid ett bibehållande av den dåvarande verksamheten vid företaget jämfört med anlåtande av andra tillverkare m. m. uppskattades till 4,4–7 milj. gulden.

5.3.3 *Utredningar om omstrukturering av företaget*

På uppdrag av försvarsministern gjorde ett konsultföretag under åren 1969–1970 en utredning om förhållandena vid Artillerie Inrichtingen och förutsättningarna för en fortsättning av företagets verksamhet.

I samband med utredningen konstaterades bl. a. följande förhållanden.

Utveckling av vapen och av ammunition har som en följd av tekniska faktorer kommit att alltmer drivas parallellt. Dessutom har utvecklingsverksamheten genom tillkomsten av integrerade vapensystem blivit så komplicerad och kostnadskrävande att den endast kan bedrivas av stora och specialiserade företag. Den tekniska utvecklingen av produktionsutrustningen har även lett till större kapacitet, bl. a. genom automatisering. Vapensystemen har vidare fått relativt korta livslängder. Den internationella utvecklingen har lett till ett större ömsesidigt beroende mellan länderna och begränsat deras tidigare strävanden efter självständighet och oberoende på försvarsmaterielområdet.

Dessa förhållanden har lett till att Artillerie Inrichtingen med sin relativt lilla omfattning och med sin splittrade produktsammansättning kommit i ett läge, där företaget blivit alltför starkt beroende av nederländska behov och beställningar från det nederländska försvaret. Företagets begränsningar i fråga om specialisering och omfattning i verksamheten utgjorde bakgrunden till de rådande tekniska och marknadsstrukturella förhållandena och till behovet av att finna nya vägar för verksamheten.

Betydelsen av Artillerie Inrichtingen för den nederländska försvarsberedskapen hade också begränsats. Det nederländska försvaret var inte uteslutande beroende av företaget för att täcka sitt behov av ammunition. För alla slag av ammunition fanns alternativa leverantörer. Komplicerad ammunition såsom raketer och bomber m. m. måste det nederländska försvaret redan tidigare anskaffa från utländska leverantörer.

Det samma gällde även vid anskaffning av det första behovet av ammunition i samband med införandet av nya vapensystem.

Den civila avdelningen vid företaget hade kunnat ta fram högvärdiga precisionsmaskiner till priser som gav täckning för kostnaderna eller endast små förluster. Omsättningsökningen var emellertid inte tillräcklig för att inte stora förluster skulle kunna uppstå kommande år.

Försäljningen av produkterna sköttes av ett utomstående försäljningsföretag. En stor del av den härvid uppnådda omsättningen hänförde sig till utformning och sammanställning av komplexa maskiner, som speciellt anpassades efter kundernas behov. Tack vare en tekniskt god uppläggning med en form av "enhetsmaskiner" kunde kostnaderna för produktionen av sådan specialutrustning hållas nere.

Avsaknaden av en egen försäljningsapparat, liten reklaminsats och en inte optimal insats från försäljningsföretaget gjorde att den kommersiella grunden för den civila avdelningen var för liten. Omsättningen på ca 10 milj. gulden år 1969 borde vara minst två eller tre gånger större för att företaget med fördel självt skulle kunna svara för försäljningen.

Högt tekniskt kunnande hos personalen, modern och väl underhållen utrustning och en ändamålsenlig administration gav den civila avdelningen goda möjligheter för framtiden. En nära samverkan med ett företag som disponerade en god försäljningsorganisation inom EG-området bedömdes kunna ge avdelningen möjligheter till en utvidgning som den tekniskt sett förtjänade.

Utredningen ledde bl. a. till följande slutsatser.

Företaget var i tekniskt kvalitativt hänseende jämställt med andra liknande företag. I ekonomiskt hänseende hade emellertid tekniska och marknadsmässiga förändringar lett till att kostnaderna för en fortsatt verksamhet blivit högre och skulle komma att öka. Ur ekonomisk synpunkt var det därför osannolikt att företagets dåvarande verksamhet kunde fortsätta i oförändrad form.

Rationaliseringsåtgärder inom företaget skulle inte varaktigt kunna vända den ofördelaktiga utveckling som var en följd av ofullständigt utnyttjande av företagets kapacitet. Successivt ökande underskott skulle därför behöva täckas via statsbudgeten.

En strukturellt betingad förändring av den ofördelaktiga utvecklingen skulle däremot kunna åstadkommas genom samverkan eller samgående mellan Artillerie Inrichtingen och annat företag. Företaget skulle därigenom kunna få möjlighet till internationell utveckling, ökad omfattning i verksamheten och specialisering.

Förutsättningar för en sådan utveckling var intern sanering och omstrukturering inom företaget. Härvid skulle potentiellt starka avdelningar förstärkas, förlustbringande verksamheter avvecklas, onödigt överkapacitet tas bort och centrala administrativa funktioner anpassas till det omstrukturerade företaget.

Rationaliseringarna bedömdes på kort sikt kunna leda till en minskning av personalen med 150 anställda.

Utredningen om företagets struktur i ekonomiska m. fl. avseenden följdes av en särskild undersökning med syfte att finna en lämplig

samverkanspartner för Artillerie Inrichtingen. Sökandet efter en partner utsträcktes inom ett stort område, i första hand inom Beneluxområdet men därefter även inom hela EG-området.

Redan i ett tidigt skede av undersökningen stod det klart att inget av de företag som var intresserade av att samverka med Artillerie Inrichtingen kunde göra det i fråga om både den militära och den civila produktionen. Det visade sig också snart att endast den västtyska marknaden i någon mera betydande utsträckning var tillgänglig för företagets produkter. Av de företag i Förbundsrepubliken Tyskland som var intresserade i en samverkan var det endast ett som omedelbart kunde erbjuda sådana konkreta förslag till samverkan, att de gav utsikt till en lönsam verksamhet inom inte alltför lång tid. Närmare förhandlingar och överväganden ledde till att en ramöverenskommelse om samverkan och formerna härför träffades.

Vid undersökningen av samverkansmöjligheterna för Artillerie Inrichtingen förutsattes, att en översyn och ändring av företagsformen kunde bli aktuell. Överenskommelsen med det tyska företaget innebar också, att samverkan skulle ske inom ett nederländskt aktiebolag, där den nederländska staten innehade aktiemajoriteten.

Överenskommelsen om samverkan med det västtyska företaget sattes också i visst samband med en utveckling av ett bredare samarbete i europeiska sammanhang. Ett sådant samarbete, som skulle beröra flera företag, skulle på längre sikt kunna öppna en väg till internationell samverkan i fråga om utveckling av vapen och ammunition och ge det nya aktiebolaget möjlighet att delta i utveckling och tillverkning av hela vapensystem.

5.3.4 Nya former för verksamheten

Vid statsmakernas ställningstagande till en lösning av problemen vid statsföretaget Artillerie Inrichtingen bedömdes det enda godtagbara alternativet vara det som innebar, att företagets militära och civila produktion hänfördes till skilda företag i aktiebolagsform och att företaget för militär produktion samverkade med ett utomstående företag, som härvid gick in som delägare i företaget.

En fortsättning av statsföretaget i oförändrad form skulle oundvikligen leda till att den rådande ofördelaktiga situationen förvärrades och att ökande förluster måste täckas genom försvarets anslag på statsbudgeten.

Ett tredje alternativ som kunde övervägas var avveckling av företaget. Detta skulle inte bara medföra förlust av militärtekniskt kunnande, produktionskapacitet i fråga om ammunition samt arbetstillfällen, vilket i och för sig skulle vara olämpligt, utan även till ansevärda avvecklingskostnader. Dessa kostnader beräknades till omkring 100 milj. gulden. De bestod huvudsakligen av avgångsersättningar och andra avtalsenliga ersättningar till personalen.

Genom beslut av statsmakerna under hösten 1972 bildades ett särskilt aktiebolag, som skulle överta den militära produktionen vid Artillerie Inrichtingen och börja sin verksamhet den 1 januari 1973.

Företaget drivs gemensamt av den nederländska staten och det västtyska företaget, med vilket överenskommelse om samverkan hade träffats. Det har formen av ett nederländskt aktiebolag, där statens andel uppgår till 70 procent och det västtyska företagens till 30 procent. Företaget har övertagit anläggningar, utrustning m. m. från såväl Artillerie Inrichtingen som det västtyska företaget. Verksamheten koncentreras till produktion av mellan- och grovkalibrig ammunition, medan motsvarande produktion vid det västtyska företaget avvecklas. Den tidigare tillverkningen av finkalibrig ammunition vid Artillerie Inrichtingen avvecklas.

Ombildningen av statsföretaget till aktiebolag föranledde särskilda åtgärder för personalen.

Den personal vid Artillerie Inrichtingen som kom i fråga härför skulle erbjudas likvärdig anställning vid bolaget.

Staten skulle svara för sådana ekonomiska åtaganden i form av avgångsersättningar, pensioner m. m. gentemot personalen, som hänförde sig till dess tidigare anställning vid Artillerie Inrichtingen. Det gällde både anställda som inte gick över till det nya bolaget och sådana som i samband med övergången kunde ha särskilda anspråk.

Genom överenskommelser med personalorganisationerna reglerades olika ekonomiska förhållanden för de anställda i samband med ombildningen av statsföretaget till aktiebolag. För den personal som gick över till det nya bolaget uppstod en ofördelaktig skillnad i nettoinkomst till följd av vissa skillnader mellan de delvis särskilda anställningsförhållandena vid statsföretaget och de anställningsförhållanden enligt gällande avtal inom metallindustrin, som skulle tillämpas för det nya bolaget. Överenskommelserna med personalorganisationerna avsåg allmänna lönetillägg, särskilda ersättningar, betalning av pensionspremier m. fl. åtgärder, som alla syftade till att ge den som övergick till bolaget oförändrade samlade anställningsförmåner.

När det gäller det nya bolagets framtidsutsikter har samverkan med det västtyska företaget ansetts kunna ge den åsyftade ökningen av verksamhetens omfattning och specialisering. Härigenom kan uppnås betydande förbättringar i sysselsättning och kapacitetsutnyttjande. Till de effektivitetsförbättringar som erhålls genom ökat kapacitetsutnyttjande kan även läggas förbättringar genom den interna sanering och omstrukturering av statsföretaget som förutsattes vara genomförd, när det nya bolaget började sin verksamhet.

För den civila avdelningen vid Artillerie Inrichtingen har hittills ingen slutlig lösning kunnat anges. Undersökningar har företagits om lämpligheten av att låta denna potentiellt starka avdelning övertas av eller gå samman med andra företag. I avvaktan på den vidare utvecklingen har det ansetts vara önskvärt, att av den civila avdelningen bilda ett särskilt aktiebolag samtidigt med tillkomsten av det nya bolaget för den militära produktionen. Detta skulle vara lämpligt ur såväl företagsorganisatorisk synpunkt som personalsynpunkt. Den personal som fördes över från statsföretaget till det nya bolaget för civil produktion fick samma villkor som den som gick över till bolaget för den militära produktionen. Statens aktier i det civilt inriktade bolaget skulle förvaltas av statsföretaget

Artillerie Inrichtingen som författningsmässigt skulle behållas tillsvidare. Det borde dock eftersträvas att avveckla statsföretaget inom en inte alltför avlägsen framtid.

6 Analys av nuvarande ställning och framtida möjligheter för förenade fabriksverken

6.1 Områden för analys

Verksamheten inom FFV avser flera vitt skilda områden. För en detaljerad analys av verksamheten är det bl. a. mot bakgrund härav nödvändigt att särskilja olika delar av verksamheten. Utredningen har därvid ansett det vara lämpligt att i stället för att följa den organisatoriska indelningen i produktionsenheter m. m. söka föra samman de olika produkt- och serviceområdena inom FFV till särskilda verksamhetsområden. Detta ger goda möjligheter till helhetsbedömningar och beaktande av samband mellan verksamhetens olika organisatoriska delar.

De verksamhetsområden som utredningen har valt för närmare analys avser

- försvarsmateriel
- jakt- och sportskyttvapen
- underhåll
- civila produkter och projekt
- underleveranser och legotillverkning
- konfektion
- överskottsförsäljning
- tvätt

Indelningen i verksamhetsområden har främst tillämpats för analyser av FFV:s ekonomiska resultat, ställning och möjligheter i marknadshänseende m. m.

Verksamhetsområdena har avgränsats enligt följande.

Verksamhetsområdet *försvarsmateriel* omfattar huvudsakligen utveckling, tillverkning och marknadsföring av militär utrustning. Köpare av dessa produkter och utvecklingstjänster är dels det svenska försvaret – direkt genom främst försvarets materielverk (FMV) eller till en del genom enskilda företag såsom s. k. huvudleverantörer – dels utländska militära myndigheter direkt eller genom särskilda upphandlingsorgan. Med försvarsmateriel avses i första hand vapen och ammunition och andra för militärt bruk anpassade produkter och tjänster. Hit hänförs dock inte uniformer samt tvätt och reparation av militära persedlar.

Det berörda systemet med s. k. huvudleverantörer innebär att verksamhetsområdet även innefattar produktion och leverans av komponenter,

detaljer och tjänster som kommer till användning hos andra företag i deras produktion av försvarsmateriel. Inom verksamhetsområdet faller vidare sådan upphandling och leveranskontroll som FFV utför på uppdrag av militära myndigheter. Den nytillverkning som förekommer vid CVM i Malmslätt hänförs till verksamhetsområdet försvarsmateriel.

Till verksamhetsområdet *jakt- och sportskyttevapen* hänförs all utveckling, produktion och marknadsföring av finkalibriga vapen, som inte är avsedda för militärt bruk. Verksamhetsområdet innefattar således förutom vapentillverkning vid Gevärsfaktoriet främst även verksamheten vid FFV Sport AB och Industri AB Gelfa.

I verksamhetsområdet *underhåll* ingår verksamhet för underhåll av militär materiel och civil utrustning samt härmed förenad teknisk konsultationstjänst avseende utformning av underhållssystem, instruktioner m. m.

Verksamhetsområdet *civila produkter och projekt* omfattar olika verksamheter avseende produkter med inriktning på civila behov med undantag av jakt- och sportskyttevapen, konfektion, tvätt samt underleveranser och legotillverkning. Verksamheterna inom området avser dels produktion och försäljning av egna produkter och komponenter och dels vissa utvecklingsprojekt. Tyngdpunkter inom området är tillverkning av kylkomponenter och utvecklingsverksamhet främst i fråga om stirlingmotorer.

I verksamhetsområdet *underleveranser och legotillverkning* har förts samman olika tillverkningar av produkter och komponenter för andra företag.

Till verksamhetsområdet *konfektion* hänförs all verksamhet vid CBV och Trivab Konfektions AB.

Verksamhetsområdet *överskottsförsäljning* omfattar all den verksamhet avseende begagnade samt vid samhällsverkstäder nytillverkade produkter som bedrivs vid den särskilda enheten för överskottsförsäljning.

Verksamhetsområdet *tvätt* omfattar olika slag av tjänster i fråga om tvätt, lagning och uthyrning av textilprodukter och skodon för såväl militära som civila behov.

6.2 Ekonomisk analys

6.2.1 Allmänna synpunkter

En väsentlig punkt i målsättningen för FFV är lönsamhetskraven. För en bedömning av de olika verksamhetsområdena är en företagsekonomisk analys av dessa nödvändig. Vissa brister i FFV:s interna redovisningssystem medför vissa problem vid en sådan analys speciellt där entydiga resultatområden ännu inte finns etablerade. Detta gäller exempelvis försvarsmaterielverksamheten. I föreliggande analys kan dock resultaten inom de olika verksamhetsområdena anses ge en acceptabel bild av den verkliga situationen. Insatser pågår för närvarande att förändra redovisningen på ett sådant sätt att den blir mera orienterad till produkter och verksamhetsområden.

FFV:s redovisnings- och kalkylprinciper har successivt anpassats till vad som kan sägas vara praxis inom svensk verkstadsindustri. Vissa begränsningar i detta avseende gäller de verksamhetsområden där aktiviteterna är grundade på långsiktiga samarbetsavtal, t. ex. tvätteri- och underhållssektorerna.

I tidigare kapitel har presenterats sammanställningar av de officiellt redovisade uppgifterna om FFV:s ekonomiska förhållanden. I sin kalkylmässiga redovisning har FFV under senare år tillämpat andra principer än de av Kungl. Maj: t fastställda. Exempelvis har FFV för verksamhetsåret 1972/73 tillämpat mera skärpta regler för avskrivningar och varulagervärdering i sin kalkylmässiga redovisning än i den officiella.

I det följande presenteras en ekonomisk analys av FFV för verksamhetsåret 1972/73 som är byggd på kalkylmässiga principer och kan sägas ge en godtagbar bild av de berörda verksamhetsområdena, vilka definierades i tidigare avsnitt. De i denna analys presenterade uppgifterna skiljer sig av skäl som nämnts från de officiellt redovisade. Vidare redovisas en mera översiktlig resultatberäkning för verksamhetsåren 1968/69–1972/73.

6.2.2 Resultatberäkningar

Allmänna begrepp och kriterier för bedömningen

Till utgångspunkt för den kalkylmässiga analysen av de olika resultaten vid FFV:s verksamhetsgrenar har tagits de resultatuppgifter som officiellt redovisats för verket. Dessa uppgifter har dock korrigerats med hänsyn till extraordinära kostnader och intäkter, så att tillfälliga eller onormala händelser inte skall påverka bedömningen. De kalkylmässiga regler som gäller för FFV:s interna redovisning har tillämpats och de beräknade resultaten har delats upp och redovisats på ett antal olika ekonomiska begrepp, som definieras här.

Extern fakturering avser värdet av fakturerade varor och tjänster med undantag av rörelsefrämmande poster, t. ex. avyttring av utrangerade maskiner och uthyrning av oanvända lokaler.

Tillverkning och lokal administration omfattar kostnader för producerade varor och tjänster. Här innefattas kalkylmässiga avskrivningar och räntor. Dessutom ingår kostnaderna för de producerande enheternas lokala administration.

Bruttovinst ojusterad avser skillnaden mellan den externa faktureringen och tillverkningskostnaderna inkl. lokal administration men exkl. kostnadsdifferenser i tillverkningen och gemensamma centrala kostnader.

Kalkyldifferenser anger skillnaden mellan förkalkylerade och verkliga kostnader.

Sysselsättnings- och omkostnadsdifferenser inkluderar kostnaderna dels för icke utnyttjad kapacitet, dels differenser mellan budgeterade och verkliga omkostnader.

Justerad bruttovinst är ett resultat av den ojusterade bruttovinsten med hänsynstagande till ovannämnda differenser i produktionen.

Försäljningskostnader omfattar i huvudsak de centrala kostnaderna för marknadsföring och försäljning.

HK-administration omfattar de centrala administrativa kostnaderna som sålunda inte ingår i kostnaderna för den lokala administrationen. Vissa av kostnaderna kan mera exakt fördelas direkt på de olika verksamhetsområdena, t. ex. kostnaderna för dataservice, medan andra kostnader måste fördelas relativt schablonmässigt på de olika verksamhetsområdena.

Produktutveckling avser kostnader för utveckling av egna produkter. Utveckling enligt uppdrag redovisas under rubriken extern fakturering, tillverkningskostnader och lokal administration.

Resultat inkl. kalkylmässig ränta anger i vilken mån FFV eller ett visst verksamhetsområde ger förräntning av sysselsatt kapital. Med sysselsatt kapital avses summan av tillgångarnas bokförda värden. Resultatet inkl. kalkylmässiga räntor är främst relevant vid jämförelser mellan olika verksamhetsområden. Vid sådana jämförelser måste kapitalintensiteten beaktas.

Resultat efter kalkylmässiga avskrivningar men före kalkylmässiga räntor och bokslutsdispositioner tar ingen hänsyn till verksamhetens kapitalbehov och vidare har sålunda ej hänsyn tagits till extraordinära kostnader och intäkter som finns redovisade i den officiella redovisningen bl. a. för att erhålla en mera normal bedömning av resultatet.

Resultatet verksamhetsåret 1972/73

Det kalkylmässigt beräknade resultatet för FFV och dess olika verksamhetsområden framgår av nedanstående sammanställning. (Tabell 6: 1.)

Till de angivna uppgifterna kan följande speciella kommentarer göras.

1. Försvarsmaterielsektorn uppvisar en betydande kalkylmässig förlust bl. a. förorsakad av stora sysselsättningsdifferenser på grund av ett lägre kapacitetsutnyttjande än budgeterat. De åtgärder som inletts på olika områden indikerar en successiv förbättring av resultatet. En bidragande förklaring till den höga återföringen av kalkylmässiga räntor är de betalningsvillkor som tillämpas inom detta verksamhetsområde.
2. Jakt- och sportskyttevapen bildades som sektor år 1973 för att effektivisera verksamheten. Insatser har vidtagits som indikerar icke oväsentliga förbättringar. Betydande förluster har åsamkats av den i sektorn ingående tillverkningen vid Gevärsfaktoriet. Trots det kraftigt negativa resultatet har verksamheten bidragit till täckningen av vissa fasta kostnader vid Gevärsfaktoriet, vilka skulle belastat försvarsmaterielsektorn om verksamheten avvecklats, eftersom alternativ användning av resurserna saknas för närvarande.
3. Underhållssektorn regleras genom ett långsiktigt avtal med FMV, som hittills i princip givit täckning för samtliga kostnader samt 8 procents vinst.
4. I resultatet för år 1972/73 för civila produkter och projekt ingår

Tabell 6: 1 FFV: s kalkylmässiga resultat verksamhetsåret 1972/73 (mkr)

	Försvars- materiel	Jakt- och sportskyt- tevapen	Underhåll	Civila pro- dukter och projekt	Underle- veranser och lego- tillverkn.	Konfek- tion	Överskotts- försäljning	Tvätterier	FFV totalt
Extern fakturering	214 050	5 266	255 569	15 050	1 838	14 915	43 956	126 825	677 469
Tillv. kostn. och lokal adm.	194 628	6 541	231 034	18 930	1 258	17 173	43 700	129 258	642 522
Bruttovinst ojusterad	+19 422	-1 275	+24 535	-3 880	+580	-2 258	+256	-2 433	+34 947
i % av fakturering	+9,1	-19,5	+9,6	-25,8	+31,6	-15,1	+0,6	-1,9	+5,2
Kalkyldifferenser	-7 224	-2 125	-	-1 936	-	-	-	-	-11 285
Sysselsättning och omk. diff.	-20 746	-890	-1 000	-135	-	+56	-	-	-22 715
Justerad bruttovinst	-8 548	-4 290	+23 535	-5 951	+580	-2 202	+256	-2 433	+947
i % av fakturering	-1,7	-65,6	+9,2	-39,5	+31,6	-14,8	+0,6	-1,9	+0,1
Försäljningskostnader	2 500	231	813	2 432	226	-	-	-	6 202
HK, administration	9 113	282	3 781	982	73	168	280	2 667	17 346
Produktutveckling	7 039	-	0	2 783	-	-	-	-	9 822
Resultat inkl. kalkylm. räntor	-27 200	-4 803	+18 941	-12 148	+281	-2 370	-24	-5 100	-32 423
Aterföring av kalkylm. räntor	16 581	566	2 478	1 603	113	14	116	8 123	29 594
Resultat e. kalkylm. avskrivn. men före kalkylm. räntor o. bok- slutsdisp.	-10 619	-4 237	+21 419	-10 545	+394	-2 356	+92	+3 023	-2 829

betydande avvecklingskostnader för den nu nedlagda produktionen av kylkompressorer. De medel som staten genom FFV med direkt anslag på kapitalbudgeten satsar i KB United Stirling (Sweden) & Co ingår inte i denna redovisning. Däremot ingår FFV:s egen utvecklingsverksamhet inom detta område.

5. Överskotts försäljningen uppvisar 1972/73 en temporär försämring, på grund av fel i redovisningen. Tidigare år, liksom budget för kommande år pekar på bättre resultat.

6. I tillverkningskostnaderna på tvättsektorn ingår en kalkylmässig nedskrivning av persedlar med 6,1 milj. kr. Anskaffningsvärdet utgör 43 milj. kr.

Resultatet verksamhetsåren 1968/69–1972/73

De av FFV officiellt redovisade resultaten för verksamhetsåren 1968/69–1972/73 anges i nedanstående sammanställning (tabell 6: 2). Av sammanställningen framgår att FFV i sitt bokslut redovisat vissa extraordinära kostnader som främst har avsett nedskrivning av lager till verkligt värde.

Utöver dessa poster kan ytterligare justeringar behöva införas för att ett företagsekonomiskt rättvisande resultat skall kunna erhållas. Inom verksamhetsområdet tvätt har FFV under ett antal år vid tvätteriet i Eskilstuna tillämpat ett system med persedeluthyrning, där FFV skall få täckning bl. a. för ränte- och amorteringskostnader genom tvättpriset. FFV har emellertid inte genomfört nedskrivning i sina räkenskaper annat än året 1972/73 på persedlarna i den takt som avsetts, då diskussioner förs med de aktuella landstingen bl. a. om prissättningsprinciperna och fördelningen av kostnaden för plagg som försvinner. Resultatet för åren 1968/69–1971/72 bör justeras så att vissa kostnader för nedskrivningar på persedelbeståndet belastar resultatet. Hur stora dessa nedskrivningar bör vara kan inte avgöras förrän förhandlingarna är avslutade, men torde uppgå till 4–6 milj. kr. per år. FFV har i sin officiella redovisning inte rätt att göra reserveringar för potentiella förluster, utan endast faktiskt konstaterade sådana.

För verksamhetsåren 1968/69 och 1969/70 inlevererades de uppkomna officiellt redovisade överskotten 10,3 milj. kr. resp. 15,4 milj. kr. till statsverket i enlighet med gällande föreskrifter. För de redovisade förluster som därefter uppkommit på tillsammans 54,2 milj. kr. har FFV inte haft någon möjlighet att utjämna resultatet med under tidigare år intjänade vinstmedel utan hela beloppet kvarstår i balansräkningen. Enligt gällande budgetregler för affärsverken kan inte förluster föras bort genom nedskrivning av statskapitalet utan endast genom att medel svarande mot förlustens storlek tillförs. Detta kan ske genom att "kvitta" mot kommande års vinster eller att medel tillförs anslag på driftbudgeten. Förlusterna har belastat FFV:s likviditet.

Tabell 6: 2 FFV: s resultat under verksamhetsåren 1968/69–1972/73. Officiell redovisning (milj. kr.)

	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	Totalt
Resultat före extraordinära intäkter och kostnader	10,3	14,5	6,6	13,5	8,3	53,2
Extra ordinära poster	–	0,9	–29,5	–29,7	–23,3	–81,6
Årets resultat	10,3	15,4	–22,9	–16,2	–15,0	–28,4

Anm.: Till de ovan redovisade resultaten kommer kostnader av flera slag, redovisade i texten, vilka ökar förlusterna.

6.2.3 *Pensionskostnader*

De statliga pensionsförmånerna och deras finansiering

Statligt anställd personal erhåller vid uppnådd pensionsålder pension som i princip uppgår till 65 procent av lönen i den lönegrad vederbörande var placerad i vid avgången under förutsättning att vederbörande haft 30 pensionsgrundande tjänsteår. Vid kortare anställningstid nedsätts pensionen proportionellt. I dessa pensionsförmåner ingår allmän folkpension AFP och allmän tjänstepension ATP. Den statliga pensionen kompletterar således AFP och ATP upp till vederbörandes pensionsnivå.

För den statliga pensionen gäller att pensionärerna erhåller ökning i utgående pension som bestäms efter överläggningar mellan staten och personalorganisationerna. Staten bestämmer dock utgående belopp eftersom dessa frågor inte är förhandlingsbara. Någon garanti för en viss på förhand bestämd pensionsförhöjning efter pensionering finns inte inbyggt i systemet. För affärsverken gäller också det s. k. sistahandsansvaret, dvs. att affärsverket får bära hela pensionskostnaden för all inom statlig tjänst intjänad pension om pensionären vid avgången var anställd vid affärsverket.

AFP finansieras främst genom arbetsgivareavgifter. ATP finansieras genom ett avgiftssystem som innebär att arbetsgivaren, dvs. även t. ex. affärsverken inbetalar en viss procentsats av den utgående lönen. Den statliga pensionen finansieras genom att en viss procent av lönesumman för de statligt anställda förs till en särskild inkomsttitel på driftbudgeten, vilket i princip skall motsvara aktuella utbetalningar. Några fonder byggs i princip inte upp för denna pensionering.

För affärsverken gäller dock att statens personalpensionsverk (SPV) svarar för utbetalningen av pensionerna men att SPV regelbundet fakturerar resp. affärsverk med skillnaden mellan utbetalt belopp och utgående förmåner enligt AFP och ATP, dvs. faktisk utbetalning för den statliga kompletteringspensionen.

I och med ATP-systemets utbyggnad kommer ATP att svara för en allt större del av den utgående pensionen till tidigare statsanställda, vilket innebär att kostnaden för affärsverken kommer att sjunka räknat i fasta priser.

Kostnaden för affärsverken för den statliga kompletteringspensionen uppstår främst åren närmast efter avgången, då pensioneringsperioderna är 60–63 år för R-tjänstemän och 65–66 år för L-tjänstemän, dvs. flera år innan AFP och ATP utgår.

Privata pensionsförmåner och deras finansiering

Kompletteringspension till AFP och ATP har tidigare inom den icke-statliga sektorn främst utgått till tjänstemän. Finansieringen av denna pension har gjorts genom successiva avsättningar till pensionsstiftelse eller försäkringsinrättning under vederbörande pensionärs hela aktiva tid så att en medelsreserv byggs upp, svarande mot gjorda men till betalning inte förfallna pensionsutfästelsers kapitalvärde. Förmågan att utbetala pen-

sion blir då beroende av medelsreserven och dess avkastning. Någon garanti för indextillägg eller andra förmåner som inte var kända när avsättningarna gjorts kan med detta system inte lämnas.

Pensionskostnader vid förenade fabriksverken

FFV har vad gäller den officiella resultatredovisningen följt gällande direktiv och kostnadsbelastat verksamheten med faktiskt utbetalda pensioner. Någon reservering för framtida utbetalningar har inte gjorts. I FFV:s kalkylmässiga redovisning har bland tillverkningskostnaderna medtagits ett pensionskostnadspålägg uppgående till 19 procent på kontant lön. För verksamhetsåret 1972/73 var de faktiska utbetalningarna för pension samt ATP-avgifter 9,2 milj. kr. mindre än de gjorda kalkylmässiga påläggen. Enligt de översiktliga beräkningar som gjorts inom FFV torde det kalkylmässiga pålägget motsvara de försäkringsmatematiskt beräknade kostnaderna för nuvarande personalsammansättning. Pensionskostnaden för R-tjänstemännen är betydligt högre än för L-tjänstemännen, dels på grund av den tidigare pensioneringen, dels på grund av den i allmänhet kortare intjänandeperioden. Om inflationstakten kommer att öka eller de nuvarande pensionsvillkoren förbättras är det tveksamt om det kalkylmässiga pålägget är tillräckligt. Eftersom enligt gällande regler i det officiella resultatet för FFV ingår endast kostnader motsvarande faktiska utbetalningar, bör detta resultat justeras med skillnaden mellan utbetalningar och försäkringsmatematiskt beräknade kostnader för att man skall erhålla ett företagsekonomiskt rättvisande resultat. Hur stor denna skillnad har varit för åren före 1972/73 har utredningen inte kunnat erhålla några säkra uppgifter om. I affärsverksutredningens betänkande (SOU 1968: 46) nämns beloppet 6,5 milj. kr. för år 1967.

Genom att FFV enligt gällande regler inte kunnat reservera medel för kommande pensionsutbetalningar har FFV ådragit sig en pensionssskuld i likhet med övriga affärsverk. Hur stor denna skuld är har utredningen inte haft möjlighet att beräkna. I det ovan nämnda betänkandet från affärsverksutredningen har emellertid en mycket approximativ beräkning gjorts. Denna beräkning, som grundar sig på år 1967 gällande förhållanden då t. ex. centrala underhållsverkstäderna endast delvis ingick i FFV, gav till resultat att pensionsskulden vid FFV uppgick till 200 milj. kr. Genom att det nu finns betydligt fler anställda och utgående pensioner höjts torde denna summa i dag vara för liten. En mycket översiktlig beräkning tyder på att beloppet är runt 300 milj. kr. Beloppets stora betydelse framgår vid jämförelse med statskapitalet i FFV som den 30 juni 1973 uppgick till 339 milj. kr. Eftersom FFV enligt gällande regler inlevererat uppkommet överskott till statsverket och detta överskott beräknats på förutsättningen att endast pensionsutbetalningarna belastat resultatet bör fondbildningen anses åvila statsverket.

Gällande principer för pensionskostnaderna torde inom en överskådlig framtid leda till att de faktiska utbetalningarna för pensioner inom FFV kommer att överstiga de kalkylmässigt riktiga avsättningarna i likhet med

vad som är fallet vid SJ. Nuvarande princip försvårar avsevärt möjligheter-na till en riktig företagsekonomisk bedömning vid FFV.

6.2.4 *Personalkostnadsjämförelse*

Inom ramen för den ekonomiska analysen har försök gjorts att jämföra FFV:s personalkostnader med motsvarande kostnader för konkurrerande svenska företag, då det flera gånger från FFV har hävdats att personalkostnaderna vid FFV genom affärsverksformen och den till denna knutna statliga lönepolitiken har kommit att ligga högre än för konkurrerande svenska företag, speciellt efter år 1970. Jämförelsen delas upp på tjänstemän (L-tjänstemän) och arbetare (R-tjänstemän). En försvårande faktor vid jämförelsen är att det saknas en accepterad form för jämförelser mellan den inom staten använda löne- och personalkostnadsstatistiken och motsvarigheten inom konkurrerande industri.

R-tjänstemän

En jämförelse mellan genomsnittsförtjänsten för en R-tjänsteman inom FFV och motsvarande tal för andra kollektivanställda grupper utanför FFV omöjliggörs av det förhållandet att FFV genom sin sammansatta verksamhet som företag är unikt i Sverige. För respektive verksamhetsgren kan dock vissa jämförelser göras vilket bl. a. kontinuerligt sker beträffande försvarsmaterielproduktionens och underhållsverksamhetens olika enheter där jämförelse sker med statistik från Verkstadsföreningens regioner. Vidare sker jämförelse mellan löneutvecklingen inom tvätteri- och konfektionsverksamheten med statistik för motsvarande förhållanden inom textil- och konfektionsindustrin.

Vid en jämförelse med externa företag måste helt naturligt beaktas svårighetsgraden av de arbeten som utförs och de anställdas yrkesskicklighet för att ett tillförlitligt resultat skall erhållas.

Mekaniska och underhållswerkstäder, R-löner. För hela FFV:s mekaniska verksamhet och större delen av underhållssektorns verksamhet torde det bästa jämförbara materialet vara den lönestatistik som Verkstadsföreningen och Metallindustriarbetareförbundet gemensamt tar fram. Arbets-tagarna har där sedan länge liksom i FFV hänförts till sysselsättnings- och lönegrupper.

Av den gjorda jämförelsen, som avser andra kvartalet 1972, framgår att FFV:s kontantlöner ligger högre än genomsnittet för Verkstadsföreningen. Skillnaden uppgår till ca 1:72 kr./tim. Inom samma sysselsättningsgrupp ökar skillnaden med fallande lönegrupp, vilket är ett resultat av den statliga låglönepolitiken. Själva gruppen bestäms genom en av arbetsgivaren gjord kodifiering av de anställdas praktiska och formella yrkesskicklighet.

För Verkstadsföreningens statistik föreligger varken standardavvikelse, variationsbredd eller andra uppgifter som anger spridningen inom varje sysselsättningsgrupp. Det kan då hävdas att det är svårt att säga var inom

spridningsområdet konkurrenterna till FFV:s mekaniska verkstäder ligger. Detta försvårar jämförelsen.

Skillnaderna i lönenivåer har dock uppstått sedan 1970 och har i sin helhet samband med den sedan dess bedrivna statliga lönepolitiken. Några större förändringar i strukturen har ej skett som förändrar kraven på yrkesskicklighet m. m. inom Verkstadsföreningens område i stort och heller inte inom FFV jämförbara verksamheter varför statistiken sedd ur längre perspektiv torde vara jämförbar vad beträffar utvecklingen av de löneskillnader som är speciellt betydelsefulla och signifikanta i detta sammanhang. För de jämförbara R-tjänstemän som arbetar inom försvarsmaterielområdet och underhållsområdet uppgår FFV:s merkostnad inom jämförbara områden till ca 5,8 milj. kr./år i vad avser direkt lön. Som ovan sagts gäller jämförelsen med Verkstadsföreningens genomsnitt.

Tvätterier och konfektionsindustri, R-löner. Beträffande utvecklingen för kontantlönen inom tvätteriområdet kan sägas att den statliga låglönepolitiken ej varit lika markerad som inom ovan nämnda områden. Dock har löneskillnaderna utvecklats från ca 50 öre/tim. år 1970 till ca 1:20 kr./tim. år 1972 jämfört med utvecklingen inom den privata textil- och konfektionsindustrin.

Beträffande nivån inom CBV har denna legat något under motsvarande nivå med undantag för år 1971 då den då genomförda lönepolitiken innebar att CBV kom att ligga avsevärt ovanför textil- och beklädnadsbranschen. Detta förhållande återställdes dock till det tidigare förhållandet år 1972.

Sociala kostnader. För analys av de sociala kostnaderna år 1973 kan presenteras ett underlag enligt nedanstående sammanställning (tabell 6:3).

Det bör observeras att den skillnad som i annat sammanhang påtalas beträffande sättet att beräkna pensioner har belastat ovanstående kalkyl men ej ingår i övriga jämförande beräkningar.

Tabell 6:3 Sociala kostnader i procent av kontant lön vid FFV (R-tjm.) och motsvarande inom SAF-området.

	FFV	SAF-området
ATP	8,2	8,2
Statlig pension ^a	12,5	—
Allmän sjukförsäkring	3,2	3,2
Allmän arbetsgivareavgift	4,0	4,0
Gruppliv	0,4	0,4
Semester ^b	11,1	8,1
Sjuklön ^b	4,2	
Avgångsbidrag		0,2
Yrkesskadeförsäkring		0,4
AGS		1,1
STP		0,8
Summa	43,6	26,4

^a Grov uppskattning
^b Ingår i kontantlönen

Anm. Vid jämförande beräkningar med andra områden enligt ovan och vid kalkylering måste en omfördelning mellan lön och sociala kostnader göras för att uppnå jämförbarhet.

Om de tidigare angivna löneskillnaderna beaktas och de i jämförelsen ej ingående lönerna (t. ex. för vissa delar av underhållspersonalen, för tvättpersonalen och konfektionsverksamheten) kan anses vara lika med marknaden i övrigt kan skillnaden för sociala kostnader uppskattas till ca 17 milj. kr./år. Totalt skulle FFV:s merkostnader 1972 då uppgå till 23 milj. kr./år för R-tjänstemännen enligt denna beräkning. FFV hävdar att denna siffra i stället är 38–40 milj. kr.

Skillnaderna i de sociala kostnaderna beror främst på pensionsåldern, som för R-tjänstemännen är 60–63 år, och semesterns längd. Vad gäller sjuklönen torde de förändringar som införts i socialförsäkringen från den 1 januari 1974 medföra att denna post reduceras för FFV:s del eftersom den från FFV utgående sjuklönen ersätts från sjukkassan direkt till arbetsgivaren FFV med ett betydligt högre belopp än tidigare. FFV betalar dock till skillnad mot den privata industrin lönebikostnader på sjuklönen. Reduceringen motsvarar ca 2 procent på lönebikostnaden, dvs. ca 5 milj. kr.

L-tjänstemän

För närvarande saknas en enhetlig tolkning av det material som tagits fram genom befattningskodifiering enligt det system som utarbetats av SAF, SIF, SALF och HTF och som genomförts i FFV beroende på det samråd som pågår om utvecklingsarbete inom detta område inom avtalsverket. En jämförelse har dock gjorts med de koder som för närvarande finns inrapporterade vid samtliga FFV-enheter. Av denna framgår att lägre befattningshavare hos FFV i lönehänseende torde ligga över genomsnittet för den allmänna marknaden vilket också varit avsikten med de senaste årens statliga lönerörelse, medan lönerna för de högre befattningshavarna av samma anledning är lägre. Var skärningspunkten ligger och hur stora löneskillnaderna är kan dock icke statistiskt fastläggas. Relativa löneläget för FFV beräknas dock till 93 procent enligt denna jämförelse.

Tabell 6: 4 Sociala kostnader i procent av kontant lön vid FFV (L-tjm.) och motsvarande inom SAF-området

	FFV	SAF-området
ATP	8,2	8,2
Statlig pension ^a	10,0	–
Allmän sjukförsäkring	3,0	3,0
Yrkesskadeförsäkring	–	0,3
ITP	–	8,6
Gruppliv	0,3	0,3
Avgångsersättning	–	0,2
Semesterlön ^b	12,0	8,2
Sjuklön ^b	2,5	0,6
Allmän arbetsgivareavgift	4,0	4,0
Summa	40,0	33,4

^a Grov uppskattning

^b Ingår i kontantlönen

Anm. Vid jämförande beräkningar med andra områden enligt ovan och vid kalkylering måste en omfördelning mellan lön och sociala kostnader göras för att uppnå jämförbarhet.

Sociala kostnader, L-tjänstemän. Vad gäller L-tjänstemännens sociala kostnader år 1973 föreligger ett material som framgår av ovanstående sammanställning (tabell 6: 4).

Det bör observeras att den skillnad som i annat sammanhang påtalats beträffande sättet att beräkna pensioner har belastat ovanstående kalkyl men ej ingår i övriga jämförande beräkningar.

I likhet med vad som gäller för R-tjänstemännen kan konstateras att skillnaderna i sociala bikostnader utgör en väsentlig del av FFV:s totala kostnadsbild. I stort uppväger dessa den skillnad i kostnader för L-tjänstemän som har samband med den något lägre lönenivån.

För FFV utgör personalkostnaderna ca 51 procent av totalomsättningen. Enligt FFV uppgår merkostnaderna för all FFV-personal under budgetåret 1971/72 till ca 30 milj. kr. i jämförelse med vad som skulle vara fallet för ett konkurrerande bolag under budgetåret 1971/72. För 1972/73 uppger FFV att skillnaden är 37–40 milj. kr. beroende på de nya löneformer som införts hösten 1972, som t. ex. innebär en hög fast månadslöneandel för all R-personal.

Personalorganisationerna SF och FCTF anser att merkostnaden är väsentligt lägre än den FFV presenterar, men har avstått från en närmare precisering med hänsyn till att en riktig kostnadsjämförelse inte är möjlig att genomföra beroende på bl. a. olikheter i struktur, verksamhetens uppbyggnad och i det primärstatistiska materialet. Enligt förbunden kan därför inte en analys av föreliggande statistiska skillnader göras.

6.3 Ställning och möjligheter inom verksamhetsområdena

6.3.1 Försvarsmateriel

Verksamhet

Verksamheten inom området försvarsmateriel omfattar huvudsakligen utveckling, tillverkning och marknadsföring av vapen och ammunition. De volymmässigt dominerande produkterna är finkalibrig ammunition, pansarvärnsmateriel, torpeder och artilleri-, granatkastar- och stridsvagnsammunition. Andra produkter är finkalibriga vapen, tändrör och stridsdelar till raketer och robotar.

Den nuvarande verksamheten inom området är en direkt utveckling ur den verksamhet som dominerade i de fabriker och verkstäder som på 1940-talet fördes samman i försvarets fabriksverk.

Efterfrågan på produkter och tjänster från verksamheten finns hos försvarsmakterna i Sverige och utlandet samt i någon mån hos andra försvarsmaterieltillverkande företag, som i egenskap av huvudleverantörer för viss materiel kan efterfråga komponenter och tillbehör till denna materiel från underleverantörer.

I fråga om vissa produkter för det svenska försvaret är FFV utsatt för direkt konkurrens från såväl svenska som utländska företag. För en viss del av produktsortimentet har dock FFV av olika skäl i praktiken en ställning som ensam leverantör till det svenska försvaret.

Försäljning till utlandet sker i hård konkurrens, som bl. a. beror på att det råder överkapacitet i världen i fråga om försvarsmateriel. Vidare förekommer olika speciella hinder för försäljning av försvarsmateriel.

Organisation

Verksamheten inom området försvarsmateriel sker inom den organisatoriska ram som främst omfattar produktionsenheterna Gevärsfaktoriet (GF), Åkers krutbruk (ÅKB) och Ammunitionsguppen (M), vilken består av de tillverkande enheterna Zakrisdalsverken (MZ), Vingåkersverken (MÅ), Gällöverken (MG) och Vanäsverken (MV), samt resultatenheten Centrala torpedverkstaden (CTV). Till verksamhetsområdet hänförs även förekommande tillverkning av militära produkter vid CVM.

Marknadsföringen av produkter från de olika produktionsenheterna handhas av koncernstab marknad vid huvudkontoret. En stor del av produktutvecklingen inom detta område ankommer vidare på koncernstab teknik vid huvudkontoret. Ansvar för marknadsföring och utveckling av produkter från resultatenheten CTV ligger direkt på denna enhet.

Personalens antal och fördelning på olika enheter inom verksamhetsområdet samt anställningsformer framgår av tidigare i avsnitt 3.1 intagen sammanställning (tabell 3: 1).

Produkter och tjänster

Det stora flertalet produkter, som f. n. ingår i verksamhetsområdet, hävdar sig väl på den svenska marknaden på så sätt, att FFV svarar för de helt dominerande delarna av leveranserna av dessa slag av produkter till det svenska försvaret. En etablerad ställning har FFV i fråga om torpeder, pansarvärnsmateriel, finkalibriga vapen, finkalibrig ammunition samt stridsdelar till robotar.

Produkter som FFV med framgång har kunnat avsätta på utländska marknader är mellanpansarvärnsvapen med ammunition samt torpeder.

De finkalibriga vapen för militärt bruk som f. n. produceras av FFV är sådana som tillverkas på licens. Licenserna omfattar inte rätt till export.

En speciell verksamhet som bl. a. tillkommit i miljövärdande syfte är den s. k. störningen av ammunition, dvs. förstörelse av kasserad ammunition. Denna verksamhet bedrivs vid MÅ.

Produktionen inom verksamhetsområdet har hittills kännetecknats av produkter med hög kvalitet och omfattande serviceåtaganden. Betydande service har särskilt lämnats i form av utbildning av trupp och tekniker i samband med leverans av ny materiel.

Flera volymtunga produkter i sortimentet riskerar att snart bli omoderna, varför behovet av komplettering av sortimentet är stort. Detta kan ske genom modifieringar av gamla produkter eller genom utveckling av nya.

Produktutveckling

Utveckling av försvarsmateriel bedrivs f. n. främst genom särskilda enheter vid huvudkontorets koncernstab teknik och en teknisk avdelning inom ammunitionsgruppen med placering vid MZ samt genom en teknisk avdelning vid CTV. Resurserna i utvecklingsarbetet utgörs dels av personal till ett antal av ca 220 personer och dels laboratorier, skjutfält och verkstäder.

Utvecklingsarbetet omfattar dels projekt som finansieras av FFV och dels utvecklingsuppdrag som helt eller delvis beställs och betalas av i huvudsak försvarets materielverk.

Utöver det i produktutvecklingsarbetet normala samarbetet mellan leverantör och kund samarbetar FFV i fråga om produktutveckling i organiserad och avtalsreglerad form med olika svenska och utländska företag samt med institutioner som t. ex. FOA.

Under senaste femårsperiod har insatserna för utveckling av försvarsmateriel med undantag av torpeder uppgått till mellan 12 och 16 milj. kr. per år. Härav har i genomsnitt två tredjedelar eller mellan 8 och 12 milj. kr. per år avsett av FFV finansierade egenutvecklade produkter.

De egenutvecklade produkternas betydelse för FFV:s verksamhet i fråga om militära produkter framgår i stora drag av följande uppgifter. Under åren 1967/68–1970/71 uppgick den årliga orderingången på försvarsmateriel utom torpeder till mellan 160 och 180 milj. kr. Den andel av orderingången som avsåg egenutvecklade produkter sjönk under perioden från ca 54 procent till ca 37 procent. Orderingången under 1971/72 sjönk till ca 130 milj. kr. För egenutvecklade produkter sjönk dock orderingången inte mera än att andelen 37 procent kunde bibehållas. Enligt ett försök till framtidsbedömning kommer betydelsen av andelen egenutvecklade militära produkter utom torpeder att öka till mer än 70 procent under verksamhetsåret 1977/78.

Utvecklingsarbetet i fråga om försvarsmateriel utom torpeder omfattade våren 1972 ca 90 projekt och delprojekt av olika storlek och i olika utvecklingsstadier. Valet av projekt för utveckling av annan försvarsmateriel än torpeder har till stor del kommit att bestämmas inom de särskilda utvecklingsenheterna. Under år 1972 har dock införts nya system för marknadsplanering och produktplanering. Detta medger en inriktning av utvecklingsarbetet som mera medvetet beaktar marknadens behov och möjligheter.

Det nuvarande utvecklingsprogrammet innebär att tillgängliga resurser redan är belagda t. o. m. budgetåret 1974/75. Investeringar i produktutveckling kommer under den närmaste femårsperioden att öka. Utvecklingsprogram finns upprättat med projekt inplanerade som ger god beläggning av resurserna för denna period, även vid naturliga bortfall av projekt. Ett effektivt utnyttjande av framför allt resurserna för utveckling av andra militära produkter än torpeder och därmed sammanhängande produkter begränsas även i någon mån av att resurserna är fördelade på enheter på olika orter.

Utvecklingsresurserna vid CTV är f. n. väl utnyttjade. God beläggning

kan även förutses för de närmaste åren. Utvecklingen av torpeder har kunnat bedrivas till avsevärt lägre kostnader än vad som gäller för förekommande konkurrenter. Utvecklingsarbetet bedrivs i nära och gott samarbete med huvudavdelningen för marinmateriel vid försvarets materielverk.

Produktion

Produktionen av försvarsmateriel omfattar dels mekanisk och dels sprängteknisk tillverkning.

Mekanisk tillverkning sker vid GF, MZ, CTV och underhållssektorns nytillverkande avdelning vid CVM. Tillverkningen är i huvudsak konventionellt upplagd men innehåller även flera inslag av avancerad tillverkningsteknik. Den mekaniska tillverkningen är jämförbar med sådan tillverkning vid andra industriföretag. En specialiserad mekanisk tillverkning förekommer vidare vid MV. Den anläggningsmässiga kapacitetsutnyttjningen har sedan lång tid tillbaka varit låg, speciellt gäller detta de mekaniska verkstadsresurserna för tillverkning i små och medelstora serier.

Vid GF uppgår den anläggningsmässiga kapacitetsutnyttjningen för närvarande till ca 70 procent. Produktiviteten har genom två rationaliseringsetapper under 1969/70 och 1973/74 avsevärt förbättrats främst genom en kraftig minskning av kontors- och servicepersonalen vid i stort sett oförändrad produktionsvolym. För närvarande pågår utrangering av gamla och dåligt belagda maskiner samt omdisponering av lokalerna vilket beräknas medföra ett bättre materialflöde och frigörande av utrymmen för alternativ användning.

Produktionslokalerna vid GF är goda och detsamma gäller den större friliggande verkstadslokal för mekanisk tillverkning vid MZ som för närvarande är under om- och tillbyggnad. Däremot har den del av bergverkstaden i Zakrisdal, som används för mekanisk tillverkning, en utformning som i vissa avseenden försvårar rationell materialhantering.

Vid MZ har nyligen ett större antal gamla maskiner med låg beläggning utrangerats. Även i övrigt pågår här rationaliseringsåtgärder av samma karaktär som vid GF.

Produktionen vid CTV karaktäriseras av att den i huvudsak avser en enhetlig produkt. Detta innebär vissa fördelar när det gäller rationell utformning av produktionsapparaten genom att det ger stora möjligheter till bl. a. ändamålsenlig anpassning av maskinparken, jämnt materialflöde och gott utnyttjande av personalen. Sådana möjligheter har i stor utsträckning tagits tillvara vid CTV. Produktionen fungerar mycket bra och olika rationaliseringar företas fortlöpande.

Den tillverkande avdelningen vid CVM kännetecknas av stor mångsidighet i fråga om tillverkning i små och medelstora serier. Den har en modern maskinpark väl lämpad för tillverkning av kvalificerade detaljer.

Större delen av produktionen vid MV utgörs av mekanisk tillverkning även om denna är av mycket speciellt slag. Tillverkningen av hylsor och kulor för handvapenammunition är en helt mekanisk process med

mycket god effektivitet. Maskinparken är gammal och därför genomförs nu ett omfattande flerårigt reinvesteringsprogram.

Sprängteknisk tillverkning förekommer främst vid MZ och MÅ samt ÅKB. Den bygger på ett exklusivt kunnande om speciella metoder och processer. Motsvarande verksamhet förekommer endast vid ett fåtal andra företag i Sverige. Produktionstekniskt sett kan FFV anses ha nått mycket långt inom detta område.

Vid ÅKB bedrivs tillverkningen för flertalet kruttyper i lokaler, som delvis är hårt förslitna och som därför behöver ersättas med nya om driften på längre sikt skall kunna upprätthållas. Efter en rationalisering genomförd under år 1972 är verksamheten nu lönsam.

Vid MZ ligger en del av den sprängtekniska produktionen i en bergverkstad. Detta innebär inte någon mera avsevärd nackdel ur produktionsteknisk synpunkt eftersom verksamheten kännetecknas av små produkter, korta avstånd mellan olika produktionsställen och hög automatisering. Produktionen sker i övrigt i ett flertal små byggnader som är spridda inom ett stort område. Detta dikteras av vissa säkerhetskrav men försvårar möjligheterna till ett effektivt materialflöde. Utrustning och metoder för produktionen är däremot mycket bra.

MÅ har modernare anläggningar än MZ. De är liksom de använda arbetsmetoderna rationella och väl anpassade till nuvarande produktion och kan efter viss komplettering och omDisposition utnyttjas för betydligt större produktionsvolym än den nuvarande.

FFV har tidigare haft brister i produktionseffektiviteten. Vissa kvalitets- och produktionsstörningar har också förekommit främst i den mekaniska tillverkningen. Under de senaste åren genomförda tillsammans med nu pågående åtgärder för rationalisering av försvarsmaterielproduktionen beräknas dock medföra en produktivitetsökning som delvis kompenserar de under samma period kraftigt ökade personalkostnaderna.

Marknad

Inom de områden för försvarsmateriel där FFV för närvarande gör sig gällande är verkets ställning på den svenska marknaden av naturliga skäl god. Särskilt gäller det torpeder, viss pansarvärmsmateriel och finkalibriga vapen. Marknadsandelen räknad på orderingången för dessa volymmässigt betydande produkter uppgick budgetåret 1972/73 till mellan 90 och 100 procent. Andelen för de i övrigt betydande produkterna granatkastarmateriel och artilleriammunition var 85 och 60 procent. Uppgifterna för budgetåret 1972/73 torde i stort sett vara representativa även för de närmast föregående åren. Finkalibrig ammunition tillverkas förutom vid MV av AB Norma Projektilfabrik i Åmotsfors.

När det gäller FFV:s ställning på utländska marknader lägger den militära sekretessen allvarliga hinder i vägen för möjligheterna att bedöma marknadsandelar. På torpedområdet har dock FFV erövrat hela den skandinaviska marknaden och det torde finnas möjligheter för utvidg-

ningar till marknader med torpedbehov men utan egna resurser för utveckling och tillverkning inom området.

Den pansarvärnsmateriel som FFV idag tillverkar är fortfarande konkurrenskraftig på den internationella marknaden. Kraftfulla utvecklingsinsatser krävs dock för att ta fram ett nytt pansarvärnssystem för marknadsföring i början av 1980-talet.

När det gäller annan försvarsmateriel har FFV inte någon betydande ställning på utländska marknader. Vissa artiklar vinner dock långsamt ökat intresse. Det gäller bl. a. viss artilleriammunition. Produkter av stapelvarukaraktär såsom finkalibrig ammunition och handgranater är inte lämpade för export från FFV på grund av den hårda konkurrensen och produkternas ringa komplicitet. På längre sikt torde däremot bl. a. granatkastarmateriel, rökammunition m. m. kunna bli av intresse för försäljning på utländska marknader.

Vid försäljning på utländska marknader förekommer i stor utsträckning vid sidan av vanliga krav på konkurrensförmåga i fråga om produkternas kvalitet och pris m. m. även olika slag av hinder som hänger samman med exportlicensgivning, företräde för det egna landets försvarsmaterieltillverkande industri av beredskaps- och prestigeskäl, olika slag av subventioner åt det egna landets industri, erbjudanden och krav i fråga om långa krediter, sammankoppling av inköp av försvarsmateriel med krav på kompensering för försäljning från landets egen industri m. m.

För svensk export av försvarsmateriel föreligger avsevärda restriktioner. Riksdagen har antagit (prop. 1971: 146) vissa generella riktlinjer för handläggningen av exportlicensfrågor. I princip får endast s. k. defensiv materiel exporteras. Vidare får export ej ske till länder som kan betraktas som politiskt instabila eller är invecklade i väpnad konflikt. Kungl. Maj: t eller i vissa fall chefen för handelsdepartementet beviljar exportlicens. Licens beviljas för så gott som all materiel till de nordiska länderna samt de neutrala länderna i Europa. För FFV har de gällande reglerna medfört att begäran om exportlicens i vissa fall avslagits, vilket medfört ett bortfall av sysselsättningsbefrämjande och lönsamma order.

Allmänt gäller vidare att kostnadsläget vid FFV enligt utredningens bedömning är jämförelsevis högt. Detta förhållande har blivit särskilt markerat under de senaste åren och gäller inte endast jämfört med utländska konkurrenter utan även i förhållande till svensk industri. FFV har inte kunnat anpassa priserna efter de snabbt stigande kostnaderna. I sina offerter har FFV ofta räknat med priser som innebär för små vinstpålägg. I flera fall har FFV erbjudit priser som ligger under självkostnaderna eller till och med tillverkningskostnaderna för att åtminstone till någon del få täckning för fasta kostnader. Orsaken till detta är bl. a. det kalkylsystem FFV tillämpat samt en uttryckt policy att upprätthålla produktionsnivån i verkstäderna.

De flesta kontrakt som avser fleråriga åtaganden inom verksamhetsområdet försvarsmateriel innehåller klausuler enligt vilka det överenskomna priset till en del skall uppräknas efter förändringar i verkstadsindustrins löneindex (SCB index H 10), till en annan del skall uppräknas efter förändringar i ett visst materialprisindex (SCB index J 3) och till

ytterligare en del skall vara fast. Under de senaste åren har löner och lönebikostnader vid FFV ökat betydligt snabbare än de använda indexserierna anger. Det innebär att FFV utöver de avvikelser som tidigare nämnts inte får full kompensation för inträffande kostnadsökningar under ett visst antal år.

Marknadsföring

Den interna organisationen för marknadsföring av försvarsmateriel utom torpeder består främst av två försäljningssektioner vid huvudkontoret. Den ena sektionen svarar för den svenska marknaden och den andra för utländska marknader. Därutöver finns tre produktchefer för analys och planering av marknadsfrågor samt en befattningshavare för säljstöd. Personalen vid de angivna marknadsföringsenheterna omfattar 27 tjänstemän.

I sitt arbete får marknadsföringsenheterna stöd från andra koncernstabber samt produktionsenheter. Det gäller medverkan i de särskilda förklaringar, diskussioner, förevisningar, tester och uppföljningar i avancerade tekniska frågor som ofta ingår i marknadsföringsarbetet.

Marknadsföring av torpeder ankommer på CTV. Arbetet bedrivs i samarbete med den centrala marknadsföringsorganisationen för övriga militära produkter, framför allt i fråga om exportförsäljning.

Personalresurserna för marknadsföring av försvarsmateriel kan anses vara små med hänsyn till det relativt stora verksamhetsområdet och omsättningens storlek. Det gäller särskilt vid en jämförelse med förhållandena hos andra försvarsmaterieltillverkande företag. Flera försvarsmaterieltillverkande företag i utlandet kan i hög grad begränsa sina marknadsföringsinsatser genom att de inte behöver konkurrera i full utsträckning på sina inhemska marknader och genom att de vid försäljning på andra marknader ofta får stöd av militära organ och politiska förhållanden och instanser.

På de flesta utländska marknader för vilka exportlicens kan påräknas har FFV provisionsagenter. I Storbritannien finns en fast anställd representant och marknaderna i Schweiz och Belgien bearbetas av en egen medarbetare som är stationerad i Förbundsrepubliken Tyskland.

Representanterna på de olika marknaderna är i allmänhet väl ägnade att medverka vid genomförande av aktuella affärer men de brister i vissa fall i fråga om överföring av information till FFV. Detta torde vara en allmän erfarenhet bland svenska industriföretag utan egna företrädare i utlandet.

Systematisk insamling av relevanta marknadsdata har kommit till stånd under de senaste åren men ännu inte givit önskvärd effekt.

Såvitt utredningen kunnat bedöma är kontakterna mellan FFV och den dominerande kunden försvarets materielverk i allmänhet täta och goda. Dessa kontakter är av största vikt för att FFV skall få del av kundens planer och krav på kommande system samt ge kunden information om FFV:s utvecklings- och orderläge m. m.

Den organisation som nu gäller för marknadsföring av försvarsmateriel

infördes under hösten 1971. Samtidigt infördes ett modernt system för marknadsplanering. Grundtanken i detta är att fältorganisationen i Sverige och i utlandet skall svara för den löpande försäljningen medan produktcheferna skall inrikta sig på marknadsanalyser, marknadsplanering, lönsamhetsuppföljning och sortimentsutveckling.

Även om den nya organisationen innebar både en förbättring och en resursökning finns det utrymme för fortsatt effektivisering. Särskilt produktchefernas insatser har hämmats väsentligt genom brister i redovisningssystemet, kalkylsystemet och statistiken. Dessa brister avhjälpas successivt för att få möjlighet att hela tiden ha tillgång till relevanta försäljningsdata.

Statistiken är vidare inte tillfredsställande när det gäller att periodiskt jämföra uppnådda resultat med gällande mål. Fältorganisationens möjligheter att påverka utvecklingen och avhjälpa brister i fullföljandet av planer har särskilt på exportmarknaderna begränsats av otillräckliga resurser.

Åkers krutbruk

Åkers krutbruk (ÅKB) är en produktionsenhet direkt underställd GD. ÅKB har visst eget marknadsföringsansvar. Den militära tillverkning som idag bedrivs där, främst kruttillverkning och apteringar till granatladdningen, har sedan många år kompletterats med ett antal civila produkter. I en intern utredning inom FFV har den framtida verksamheten vid ÅKB klarlagts. I utredningsrapporten framgår att den militära produktion som bedrivs där idag på sikt måste läggas ned. Skälen till detta är att om produktionen skall kunna bedrivas vid ÅKB under 1980-talet krävs omfattande nyinvesteringar av såväl driftsekonomiska som miljö- och säkerhetsskäl. Det föreligger inte något krav på att av beredskapsskäl behålla tillverkningen vid ÅKB.

Produktionen av krut i Sverige sker f. n. dels vid ÅKB och dels vid AB Bofors. Den svenska marknaden är inte större än att behoven helt kan tillgodose från en modern produktionsenhet. I detta sammanhang kan anges att AB Bofors förfogar över betydligt modernare anläggningar än de vid ÅKB. I rapporten nämns att en lönsam produktion av krut vid ÅKB torde kunna fortgå till i början av 1980-talet.

De civila produkter som idag finns vid ÅKB kommer att försvinna bl. a. på grund av bristande lönsamhet under de närmaste åren. En särställning intar produktionen av försöksdjur vid ÅKB, som förutses överföras till annan huvudman, men troligen med oförändrad lokalisering till Åker.

I och med att krutproduktionen läggs ned kommer den kvarvarande militära verksamheten att bli för liten för att motivera en egen produktionsenhet. I utredningsrapporten föreslås därför att denna verksamhet överförs till försvarsmaterielsektorn.

Prognoser och mål

Som framgått av den redovisade ekonomiska analysen har verksamhetsområdet försvarsmateriel givit upphov till betydande förluster under budgetåret 1972/73.

Under år 1973 har en arbetsgrupp inom FFV utrett förutsättningarna för att bilda en försvarsmaterielsektor inom FFV. Gruppen har vidare utrett en sådan sektors målsättning med avseende på verksamhetsinriktning, lönsamhet och volym samt skisserat riktlinjerna för sektorns marknadsföring, produktutveckling, produktion och administration. Arbetet kan ses som ett led i den sektorisering av FFV som började med bildandet av resultatenheterna konfektion, tvätt och torpeder och den försöksvis införda underhållssektorn. Utredningen har under arbetets gång följt gruppens arbete.

Gruppen har avlämnat en rapport, den s. k. FMS-utredningen där FMS står för försvarsmaterielsektorn. Sammanfattningsvis anføres i FMS-utredningen att hittills beslutade rationaliseringsåtgärder bör kunna medföra att den tidigare förlusten halveras under innevarande verksamhetsår. Detta är emellertid inte tillräckligt utan sådana åtgärder måste vidtagas att verksamheten inom en begränsad tid kan uppnå normal lönsamhet. Arbetsgruppen anser att lönsamhet bör kunna uppnås inom en femårsperiod under förutsättning att följande åtgärder vidtas.

- En försvarsmaterielsektor bildas med ett produktorienterat och väl definierat lönsamhetsansvar.
- Sektorn uppdelas i tre resultatenheter, grovkalibrig, finkalibrig och marin, som inom sig handhar och samordnar marknad, utveckling och produktion. Detta torde lättast ske om dessa funktioner för varje resultatenhet lokaliseras till samma plats, förslagsvis Karlstad, Karlsborg resp. Motala.
- Såväl utvecklings- som marknadsfunktionerna effektiviseras och utökas, så att FFV:s möjligheter att sälja det idag och på sikt utökade befintliga produktprogrammet förbättras.
- Att eftersom den svenska marknaden är för liten för ett lönsamt företag möjligheterna till export ej inskränks.
- Den nuvarande överkapaciteten minskar genom att antalet fabriker inom sektorn minskas med minst en i förhållande till nuläget samt att FMS-sektorn inte skall belastas med kostnader för den enhet som inte inlemmas i sektorn.
- Personalkostnadsnivån anpassas bättre till den som gäller för övrig svensk industri.
- Produktion av civila produkter inom sektorn begränsas till viss legotillverkning.

Utredningsgruppens rekommendationer till minskning av överkapacitet har skett efter noggrann analys av flera alternativ. Besparingarna som görs om utredningsgruppens förslag genomförs uppskattas till 7–8 milj. kr./år i 1973 års penningvärde. Kostnader för flyttning av personal och maskiner plus vissa mindre nyinvesteringar är då inräknade. Som nämnts

förutsätter förslaget att sektorn inte belastas med de kostnader som uppstår i och med att den nuvarande överkapaciteten minskas som resurs för försvarsmaterieltillverkning.

Med de förutsättningar utredningsgruppen räknat med blir resultatet att lönsamhet för sektorn uppnås tidigast verksamhetsåret 1975/76, om sektorn bildas 1 juli 1974.

Lönsamhetsökningen förklaras främst av den ökade volymen och de förbättrade bruttovinstmarginalerna. Dessa beror främst på de nya produkterna, den ökade produktiviteten och det förbättrade kapacitetsutnyttjandet.

Av utredningsgruppen uppgjorda prognoser anger att faktureringen beräknas öka för sektorn från 172 milj. kr. under verksamhetsåret 1972/73 till 331 milj. kr. 1977/78, eller enligt ett lägre alternativ 268 milj. kr. 1977/78, varav största delen av ökningen kommer på den grovkalibriga underenheten och till stor del avser export. Faktureringsökningen kräver inte en motsvarande personalökning dels på grund av rationaliseringsåtgärder, dels på grund av ett lägre förädlingsvärde för de nya produkterna. Av prognoserna framgår att den grovkalibriga resultat-enheten redan året 1974/75 uppnår tillfredsställande lönsamhet. Den marina är nu lönsam. Den finkalibriga resultat-enhetens lönsamhet är helt beroende av det svenska försvarets beställningar och de prisöverenskom-melser som kan träffas för dessa.

Av prognosen över personalbehovet framgår att behovet sjunker med 130 personer i och med att viss överkapacitet försvinner därigenom att en koncentration av tillverkningen görs, men att därefter är behovet relativt konstant, dock med viss utökning av personalen i Karlstad.

Under utredningsarbetets gång har en referensgrupp från personalen följt arbetet och har avgivit ett yttrande över förslagen. Referensgruppen tillstyrker i stort att en särskild försvarsmaterielsektor bildas, men man ställer sig tveksam till uppdelningen på underenheter. Man anser vidare att under förutsättning att FFV tar upp ytterligare civil tillverkning lämplig att förlägga till någon av de tillverkande enheterna kan den militära produktion som i dag bedrivs koncentreras. Vidare framhålls att en överföring av resurserna för marknadsföring och produktutveckling skulle medföra att flera för företaget värdefulla personer skulle sluta. Referensgruppen anser inte att utredningen presenterat tillräckligt vägande skäl för en utflyttning från Eskilstuna av föreslagen omfattning och att lokaliseringspolitiska och sociala konsekvenser inte diskuterats.

Sammanfattningsvis anser FMS-utredningen att det under de angivna förutsättningarna finns möjlighet till betydande resultatförbättringar så att en kommande försvarsmaterielsektor kan uppnå lönsamhet. De viktigaste åtgärderna förutom normal rationalisering är att eliminera överkapaciteter, öka orderingången dels genom ökad export och dels genom ett på sikt ökat produktsortiment samt att lokalisera aktiviteter med funktionellt samband till en plats.

6.3.2 Jakt- och sportskyttevapen

Verksamhet

Verksamhetsområdet jakt- och sportskyttevapen omfattar sådan utveckling, produktion och marknadsföring av finkalibriga vapen för jakt- och sportskytte som omhänderhas av Gevärsfaktoriet (GF), FFV Sport AB och Industri AB Gelfa i vilka bolag FFV förvaltar statens aktier.

Marknadsföring och produktutveckling har t. o. m. budgetåret 1972/73 ombesörjts av FFV Sport AB. Tillverkning har skett vid GF på beställning från FFV Sport AB samt vid Industri AB Gelfa.

I september 1973 infördes på försök en ny organisation av området jakt- och sportskyttevapen, som innebär att rörelsen i sin helhet samlades till en resultatenheter inom FFV.

De dominerande produkterna är olika typer av studsare för jakt. Andra produkter är sportskyttegevär, tillbehör och reservdelar. Vidare utför GF ompipning av angivna slag av gevär.

Genom köp från Husqvarna Vapenfabriks AB övertogs år 1970 detta företags tillverkning av jaktvapen och automatkarbinen AK 4. Sortimentet ansågs vara lämpligt för beläggning av tillverkningsresurserna vid GF. Redan under 1950-talet hade GF tillverkat ett enklare jaktvapen och ett gevär för sportskytte, vilka i huvudsak utgjort en utveckling av det militära geväret m/96.

Utbudet av produkter inom verksamhetsområdet vänder sig till jägare och tävlingsskyttar. En marknad för detta slag av produkter finns i hela världen. FFV har dock hittills främst vänt sig till köpare i Norden, Tyskland, USA och Canada. Konkurrensen på utländska marknader är hård. I Sverige har FFV en dominerande ställning när det gäller kulvapen för jakt och i än högre grad för sportskytte.

Organisation

Verksamheten inom området jakt- och sportskyttevapen har såsom framgått av det föregående organisatoriskt varit uppdelad på FFV Sport AB, Industri AB Gelfa och FFV direkt. De båda företagen har ingått som resultatenheter i FFV-koncernen.

Inom FFV har verksamheten främst avsett GF, där ca 50 personer har varit sysselsatta med direkt tillverkningsarbete och 3–4 personer med indirekt arbete för produktionen. Vid Industri AB Gelfa har ca 20 personer varit sysselsatta med tillverkning av gevärsstockar för jakt- och sportvapen. Antalet sysselsatta vid FFV Sport AB har genomsnittligt uppgått till 7–8 personer. För marknadsföring i USA bildades år 1971 ett dotterbolag till FFV Sport AB, FFV Sports Inc., med 3–4 anställda. Försäljningen har huvudsakligen bedrivits genom fristående kommissionsagenter. För försäljning på den svenska marknaden anlitar FFV Sport AB två utomstående grossistföretag.

Den ovan beskrivna organisationen, där tillverkning och marknadsföring varit uppdelad på tre olika enheter, visade sig successivt under åren 1970–73 medföra betydande samordningsproblem. I september 1973

infördes på försök en ny organisation för jakt- och sportvapenrörelsen, vilken innebar att denna som helhet sammanfördes till en resultatemhet inom FFV under en gemensam chef. I denna resultatenhet, kallad Jakt- och Sportvapensektorn, ingår Industri AB Gelfa, vissa produktionsavsnitt som tidigare ingått i den samlade produktionen vid GF samt FFV Sport AB.

Marknadsföringen i USA förändrades i februari 1974 genom att verksamheten vid dotterbolaget FFV Sports Inc. nedlades och ett försäljningsavtal ingicks med ett på den amerikanska marknaden tidigare etablerat distributionsföretag på jakt- och sportvapenområdet. FFV har vidare slutit ett ramavtal med ett internationellt verksamt företag i jakt- och sportvapenbranschen för kommande lansering av FFV:s produkter i vissa andra länder än de som f. n. bearbetas.

Produkter och tjänster

Det tillverkade sortimentet omfattar kulvapen för jakt och vissa former av sportskytte. Produkterna täcker relativt väl den svenska efterfrågan på de aktuella vapentyperna. Inom området hagelvapen, vilket utgör en minst lika stor marknad som kulvapen, saknas helt egentillverkade produkter. Till en del täcks denna brist genom köp och vidareförsäljning av ett färdigt hagelgevär.

På exportmarknaderna, särskilt USA och Canada, framstår det tillverkade sortimentet såsom begränsat. Även inom kulvapenområdet uppvisar försäljningen i dessa länder nämligen en betydligt större spridning på olika vapentyper och prisklasser än i Sverige. Inom sin speciella vapentyp tillhör FFV-vapnen en högkvalitetsklass.

Inom det egna tillverkningsprogrammet återfinns ett antal varianter på yttre utförande. Vissa lyxvarianter tillverkas, men däremot inte mera utpräglade lågprisvarianter.

Produktutveckling

Huvuddelen av det nuvarande utvecklingsarbetet inom verksamhetsområdet jakt- och sportskyttevapen avser produkter som skall komplettera det nuvarande sortimentet men även viss vidareutveckling av nuvarande produkter. Kostnaderna för produktutveckling uppgår till 300 000–400 000 kr. per år. Projektkalkylerna har hittills antytt rimliga avkastningskrav.

Produktion

Produktionen av jakt- och sportskyttevapen vid GF har hittills varit i hög grad integrerad med den där bedrivna militära vapenproduktionen. Motivet till detta är att produktionen av jakt- och sportskyttevapen till stor del har avsetts ge utfyllnad och utjämning av beläggningen av de tillverkningsresurser som finns för den övriga produktionen. Tillverkningen av jakt- och sportskyttevapen beräknades under verksamhetsåret

1972/73 ta i anspråk ca 20 procent av den totala budgeterade kapaciteten vid GF. Det relativt stora antalet varianter innebar dock att jaktvapenproduktionen svarade för en avsevärt större andel av fabriakens planerings- och beredningsarbete. Med den organisation som hittills har tillämpats och det gällande redovisningssystemet har det varit svårt att utläsa vapnens produktionskostnad. Företagna kalkyler ger dock till resultat att de verkliga produktionskostnaderna avsevärt överstiger försäljningspriset.

Orsakerna till den förlustbringande verksamheten i fråga om speciellt jaktvapen är flera. Integreringen av produktionen av jakt- och sportskyttevapnen i den övriga produktionen vid GF har inneburit att någon för jaktvapen väl anpassad uppläggning av produktionen inte genomförts. En rad olika punktrationaliseringar har inte kunnat minska tillverkningskostnaderna tillräckligt. Härför krävs en mera genomgripande omstrukturering av produktionsuppläggningsen. En sådan har därför genomförts. Den innebär att en egen produktionslinje har lagts upp för tillverkningen av jakt- och sportskyttevapen. Härigenom kan mera betydande sänkningar av såväl direkta som indirekta produktionskostnader åstadkommas.

Förutom de angivna bristerna i jaktvapenproduktionens rationalitet har de dåliga resultaten även varit en följd av igångkörningsproblem vid stocktillverkningen vid Industri AB Gelfa i Gällö. Verksamheten där har tillkommit av lokaliseringspolitiska skäl för att ge ersättning för en minskad sysselsättning, som blev en följd av centralisering av ammunitionsteknisk verksamhet till Vingåkersverken. Uppdelningen av tillverkningen på två produktionsställen innebär vissa problem och merkostnader.

FFV anser att verksamheten utgör ett viktigt stöd för en tillverkning av finkalibriga militära vapen, eftersom visst produktionskunnande är gemensamt.

Marknad

Inom verksamhetsområdet jaktvapen har Sverige varit den viktigaste marknaden för FFV, följt av USA och Canada. När det gäller sportskyttevapen dominerar Sverige helt genom att sportskytte med kulvapen ännu inte nått någon nämnvärd spridning i andra länder.

Under verksamhetsåret 1972/73 fakturerades sammanlagt ca 10 000 vapen, varav drygt 8 000 var jaktvapen. Av jaktvapnen såldes hälften på den svenska marknaden och hälften på export. De cirka 2 000 sportskyttevapnen såldes till helt övervägande del i Sverige. Av den svenska marknaden torde FFV ha ca 60 procent i aktuella pris- och kvalitetsklasser. I USA torde FFV:s marknadsandel vara ca 1 procent. I fråga om sportskyttevapen beräknas FFV ha ca 95 procent av den svenska marknaden.

I USA är konkurrensen på jaktvapenmarknaden mycket hård. Vapen i den prisklass där FFV konkurrerar svarar f. n. för en relativt sett mindre andel av totalmarknaden än i Sverige.

Den samlade omfattningen av marknaderna för jaktvapen bedöms

komma att bli relativt oförändrad under de närmaste åren. För sportskyttevapen förutses någon ökning.

Marknadsföring

För marknadsföring av i första hand jaktvapen på den svenska marknaden har FFV Sport AB från början anlitat utomstående grossister. Det sportskyttevapen som utvecklades från det militära geväret m/96 säljs direkt av FFV. Ett skäl för att anlita utomstående grossister är att försäljningsvolymen ansetts vara för liten för en egen säljorganisation. Grossister kan vidare ha större möjligheter att utjämna säsongvariationer.

Vid sidan av grossisternas marknadsföringsinsatser har FFV Sport AB en egen marknadsman som även besöker olika vapenaffärer. Utomlands är FFV Sport AB representerat på olika sätt i femton länder. Formerna varierar från importerande lagerförande grossist till provisionsagenter.

Kostnaderna för marknadsföringsinsatserna för verksamhetsåren 1973/74–1977/78 förutses uppgå till ca 1,5 milj. kr. per år.

Prognoser och mål

Den ekonomiska analys som har redovisats i det föregående ger en bild av det beräknade ekonomiska resultatet för verksamhetsområdet jakt- och sportskyttevapen under verksamhetsåret 1972/73.

Inom jakt- och sportvapensektorn har uppställts vissa mål för faktureringen under femårsperioden 1973/74–1977/78, som innebär en kraftig ökning från 6,6 milj. kr. till 14,2 milj. kr. Med utgångspunkt i dessa mål och produktionskostnaderna har gjorts en resultatprognos för den kommande femårsperioden. En ny produktionsupplägging och en mycket kraftig rationalisering kommer att medföra sänkta produktionskostnader. Trots detta innebär resultatprognosen underskott för samtliga år inom femårsperioden. Förlusterna, som för verksamhetsåret 1973/74 beräknas uppgå till ca 4,5 milj. kr., minskar emellertid snabbt och det anses inom FFV finnas vissa förutsättningar för att verksamheten skall kunna bära sina egna kostnader från och med verksamhetsåret 1977/78.

6.3.3 Underhåll

Verksamhet

Verksamhetsområdet underhåll omfattar den verksamhet i fråga om teknisk konsultverksamhet och materielunderhåll avseende huvudsakligen försvarsmateriel, och då främst flygmateriel, som bedrivs vid underhållssektorns verkstäder i Arboga (CVA), Malmslätt (CVM), Östersund (CVAÖ) och Västerås (CVMV). Inom vad som ibland betecknas som FFV-koncernen bedrivs underhållsverksamhet även vid Telub AB. Denna verksamhet behandlas särskilt i ett följande avsnitt.

Verksamheten vid underhållsverkstäderna har utvecklats ur den verksamhet som med början under senare delen av 1920-talet hänfördes till

centrala verkstäder inom flygvapnet och senare flygförvaltningen. Först under 1960-talet överfördes verkstäderna till FFV.

Flygvapnet tillämpar ett underhållssystem för flygmateriel, där erfarenheterna av materielens drift utnyttjas inte endast inom den direkta underhållsverksamheten utan även vid konstruktion och anskaffning av ny materiel. Underhållssynpunkter beaktas redan från det att materielen projekteras.

Underhållsarbetet är med hänsyn till behov och till krav på effektiv och ekonomisk verksamhet indelat i kategorier som hänförs till tre underhållsnivåer. Kategori A som avser service utförs vid förband i direkt anslutning till dess operativa verksamhet. Kategori B avser tillsyn vid flottiljverkstad. Kategori C avser översyn, reparation och modifiering och ankommer på central verkstad som har tillgång till utbildad personal, utrustning och lokaler av sådant speciellt slag att de inte kan tilldelas förband.

Tidigare uppdelades underhållsarbetet mellan de centrala verkstäderna i stort sett efter bruksenheter, t. ex. flygplan. Tyngdpunkten i arbetet låg då på översynen av själva flygplanet medan underhållet av apparater och utrustning kunde ske i små specialverkstäder för elmateriel, hydraulmateriel m. m., som var anslutna till varje central flygverkstad. Från början av 1950-talet har underhållet på själva flygplansskrovet successivt minskats för att till slut i allt väsentligt tas över av flottiljverkstäderna. Samtidigt har mängden och kompliciteten av apparater och utrustning successivt ökat. En annan uppdelning av underhållsarbetet mellan de centrala verkstäderna blev då aktuell.

En plan för utveckling av specialverkstäder vid de olika centrala verkstäderna gjordes upp. Den princip för uppdelning av underhållet efter materieltyp som härvid tillämpades kallas huvudverkstadsprincipen.

Reparation och översyn av motorer kom sålunda i huvudsak att förläggas till centrala flygverkstaden i Malmslätt (CVM) medan centrala flygverkstaden i Västerås (CVV) i allt väsentligt specialiserades på reparation och översyn av flygplanen i övrigt. Centrala flygverkstaden i Arboga (CVA) utvecklades till i första hand televerkstad. Av vissa beredskapskäl har CVA sedermera tillförts resurser för reparation och översyn av motorer. Numera har i stort sett all underhållsverksamhet avseende motorer hänförts till CVA. Vid CVM bedrivs huvudsakligen underhåll av apparater och instrument samt olika slag av mekanisk utrustning. CVMV håller på att successivt avvecklas och avses komma att läggas ned helt omkring den 1 januari 1976.

Intill mitten av 1950-talet hade centrala flygverkstäderna nästan enbart verkställande uppgifter som gällde t. ex. att utföra översyner, reparationer och modifieringar av materiel. Förberedelser, planläggning och etablering av de samlade underhållsresurserna för olika materieltyper utfördes så gott som helt av flygförvaltningens egen personal. Denna svarade även för uppgiften att kontinuerligt följa funktionen hos materielen och hos underhållssystemet. Därefter har emellertid många av dessa uppgifter successivt lagts ut till de centrala verkstäderna.

Sättet att arbeta med centrala verkstäder, som även medverkar i att

förbereda och planlägga den samlade underhållsverksamheten, är den närmare innebörden av den s. k. huvudverkstadsprincipen. Denna är så utformad, att såväl en statlig som en enskild verkstad skall kunna anlitas som huvudverkstad för viss materiel.

Huvuduppgifterna för en huvudverkstad är teknisk konsultverksamhet och materielunderhåll. Den tekniska konsultverksamheten avser de förberedande och uppföljande insatserna medan materielunderhållet avser de olika verkställande åtgärderna på materielen.

En huvudverkstad för viss materiel måste ha ingående kunskap om denna materiel. Det gäller dels kunskap om den materiel som vid varje tillfälle är i operativ drift inom försvaret och dels kunskap om den tekniska utvecklingen över huvud taget inom materielområdet.

Kunskap om materielen krävs för att verkstaden skall kunna föreslå dels erforderliga kontinuerliga ändringar i underhållsföreskrifter och dels eventuella modifieringar av materielen. Denna kunskap erhålls genom kontinuerlig uppföljning, som sker i samband med det direkta underhållsarbetet. För att uppföljningen skall vara effektiv krävs ett mycket nära samarbete med de enheter som svarar för den operativa materielens förvaltning. När det gäller flygvapnet är det flygflottiljerna. För att samarbetet skall bli effektivt och över huvud taget möjligt krävs vidare, att personalen vid huvudverkstaden har en ingående kännedom om de operativa miljöer som materielen utnyttjas i och de funktioner som den tjänar.

Kunskap om den tekniska utvecklingen inom materielområdet krävs bl. a. för att huvudverkstaden alltid måste vara beredd på att biträda försvarets materielverk vid projektering och/eller anskaffning av ny materiel och därvid ge synpunkter på det framtida underhållet av denna materiel. För att huvudverkstaden skall kunna fullgöra denna funktion på ett tidigt stadium i anskaffningsprocessen krävs en mycket stor kontaktyta mellan verkstaden och försvarets materielverk, som kan utvecklas även utanför de formella informationsvägarna.

Verksamheten vid underhållsverkstäderna inom FFV avser till den helt dominerande delen underhållstjänster till flygvapnet. Även om armén och marinen har behov av underhållstjänster utöver vad som klaras av egna verkstäder har verksamheten vid underhållsverkstäderna endast i mycket liten utsträckning hittills avsett sådana tjänster. De leveranser av underhållstjänster som därutöver avsett civila statliga myndigheter och enskilda företag har varit tillfälliga och helt obetydliga.

Organisation

Underhållsverksamheten inom FFV drevs fram till den 1 juli 1973 i en organisation som bestod av de båda generaldirektören direkt underställda produktionsenheterna CVA med filial i Östersund och CVM med filial i Västerås. Fr. o. m. den 1 juli 1973 tillämpas på försök en organisation som innebär att verksamheten hålls samman inom en resultatenhet – underhållssektorn – med en gemensam chef direkt under generaldirektören.

Tabell 6: 5 Personal inom underhållssektorn den 1 januari 1974

Avdelning	Arboga		Malmslätt		Västerås		Östersund		Summa	
	L-tjm.	R-tjm.	L-tjm.	R-tjm.	L-tjm.	R-tjm.	L-tjm.	R-tjm.	L-tjm.	R-tjm.
Operativa avdelningar för										
flygplan	308	195	346	264	62	88			716	547
motorer	125	275							125	275
elektronik	248	89	75	221	67	60			315	149
tillverkning			55	2					75	221
materialundersökningar	7								62	2
Summa operativa avdelningar	688	559	476	487	62	88	67	60	1 293	1 194
Stabsavdelningar för										
underhålls- och kvalitetsteknik	10		5						15	
produktionservice	89	129	63	68					152	197
administration	56	1	54						110	1
marknad	9								9	
personal	26		21						47	
Summa stabsavdelningar	190	130	143	68					333	198
Summa underhållssektorn	878	689	619	555	62	88	67	60	1 626	1 392

Underhållssektorns organisation omfattar fem operativa avdelningar för verksamhet avseende flygplan, motorer, elektronik, tillverkning och materialundersökningar samt fem stabsavdelningar avseende underhålls- och kvalitetsteknik, produktionservice, administration, marknad och personal. Inom de tre först nämnda operativa avdelningarna är verksamheten uppdelad på tekniska sektioner för det tekniska konsultarbetet och den tekniska beredningen av verkstadsarbetet och produktionssektioner för verkstadsarbetet. Drift och underhåll av anläggningar samt skötsel av den gemensamma materielhanteringen ingår dock i uppgifterna för stabsavdelningen för produktionservice.

Personalens antal och fördelning på olika enheter inom underhållssektorn samt anställningsformer framgår av ovanstående sammanställning (tabell 6: 5).

Sambanden mellan huvudkontoret och underhållsverkstäderna har ända sedan dessa inordnades i FFV varit mindre än för andra produktionsenheter inom verket. Trots att koncernstaben för marknadsfrågor har haft ansvaret för försäljning och beläggning vid underhållsverkstäderna har dessa i praktiken varit relativt självförsörjande och fungerat som resultatenheter.

Produkter och tjänster

Underhållsverksamheten är inriktad mot olika materielområden. De är flygplan, apparater och instrument i flygplan, robotar och vapen, motorer, markelemateriel, basmateriel och telemätinstrument. Därutöver förekommer viss säkerhetsutrustning m. m. Verksamheten innebär utförande av olika åtgärder och andra insatser inom de skilda materielområdena. De är tillsyn, översyn och reparation, montering och installation, modifiering, teknisk konsultverksamhet, normalieverksamhet och kontroll och provning.

Vid CVM förekommer vid sidan av underhållsverksamheten viss nytillverkning av främst beväpningskapslar för flygplan samt materialundersökningar vid ett särskilt laboratorium. Vidare bedrivs utvecklingsarbete avseende stirlingsmotorer vid CVM. Denna verksamhet hyr i princip lokaler och administrativ service från CVM.

Materielgruppen apparater och instrument i flygplan dominerar när det gäller disponerade direkta arbetstimmar i den samlade underhållsverksamheten. Den svarade för ca 33 procent av de nära 3,2 milj. arbetstimmarna under verksamhetsåret 1971/72. Därefter kom markelemateriel med ca 21 procent samt motorer och flygplan med drygt 14 procent för vardera gruppen. När det gäller extern fakturering är dock materielgruppen motorer störst. Under verksamhetsåret 1971/72 svarade den för ca 33 procent av de ca 270 milj. kronor som fakturerades för underhåll. Gruppen apparater och instrument svarade för ca 25 procent, markelemateriel för ca 15 procent och flygplan för ca 13 procent.

Materielgruppen apparater och instrument i flygplan har stor betydelse i fråga om direkta arbetstimmar både vid CVA med CVAÖ och CVM med CVMV. Skillnaderna mellan de båda centrala verkstäderna är främst

att de dominerande materielgrupperna därutöver vid CVA är marktelemateriel och motorer medan de vid CVM är hela flygplan. Vid CVA är vidare materielgrupperna basmateriel samt robotar och vapen relativt betydande.

Produktionen inom underhållsverksamheten avser så gott som helt att tillgodose behov hos det svenska försvaret och då huvudsakligen flygvapnet. Produkter och tjänster uppfyller väl de krav som ställs i detta sammanhang i fråga om såväl omfattning som kvalitet. Till stor del sammanfaller de krav som nu ställs på verksamheten med de krav som finns inom en civil marknad för motsvarande underhållstjänster. I vissa avseenden ställs dock andra krav inom en civil marknad. När det t. ex. gäller motorunderhåll ställs större krav på underhållsföretaget att svara för reservdelsförsörjning och tillhandahålla översynsutrustningar, som är specialiserade för olika motortyper. Inom den civila flygindustrin har vidare motortillverkaren större inflytande över underhållsarbetet även om detta utförs av en fristående underhållsverkstad. Tillhandahållande av underhållstjänster på en civil marknad kan vidare ställa större krav på löpande och snabb anpassning av produktionstekniska och administrativa rutiner till skiftande behov hos flera olika kunder.

När det gäller kostnaderna för produkter och tjänster inom underhållsverksamheten vid FFV torde de allmänt sett för tekniskt arbete överensstämma med eller ligga under dem hos förekommande konkurrenter. Kostnaderna för verkstadsarbeten som är arbetsintensiva är dock höga beroende på det relativt höga löneläget för verkstadspersonal vid FFV.

Utveckling av produkter och tjänster

Produkter och tjänster i underhållsverksamheten kan anses vara tillhandahållande och utnyttjande av dels anläggningar och utrustning av såväl allmänt som speciellt slag och dels personal för planläggning, beredning och verkställande av underhåll samt utredning och rådgivning i olika materielfrågor.

En väsentlig del av den tekniska konsultverksamheten avser utredning och rådgivning med karaktär av utveckling. Det gäller t. ex. underhållsplanläggning för nya objekt och system, uppföljning och utvärdering av materielens funktion, specifikation och konstruktion av utrustningar för provning och underhåll av objekt och system och utveckling av modeller, metodiker m. m. för styrning av underhållsinsatserna. Detta utvecklingsarbete bedrivs på uppdrag av och i nära samarbete med försvarets materielverk och utgör en del av underhållsverkstädernas produktion.

Utvecklingsarbete vid sidan härom och för egen räkning har endast bedrivits i mycket begränsad omfattning. Det har bl. a. avsett området för miljöteknik.

Produktion

Produktionen av underhållstjänster sker dels genom teknisk konsultverksamhet och dels genom materielunderhåll.

Den tekniska konsultverksamhetens inriktning och karaktär har behandlats i föregående avsnitt och då ansetts mer eller mindre hänförlig till olika slag av utvecklingsarbete. De huvudsakliga produktionsresurserna i den tekniska verksamheten utgörs av personal med kunskaper inom ett stort antal materiel- och teknikområden. Det är av väsentlig betydelse att kunskaperna inom allmänna teknikområden kompletteras med kunskaper om de speciella materielobjekt och materielsystem som underhållsverkstäderna har att ta befattning med såsom huvudverkstad eller enligt särskilda uppdrag avseende ny materiel m. m. Den tekniska personalen inom underhållssektorn uppgick under 1972 till ca 570 personer. Av dessa hade ca 370 s. k. fackingenjörsutbildning eller motsvarande och ca 15 akademisk utbildning. Återstoden hade varierande teknisk eller administrativ utbildning.

Personalens kunskaper inom olika materielområden inhämtas, bibehålls och utvecklas i allmänhet genom kurser och liknande som anordnas av försvarets materielverk. En mera allmän utbildning av teknisk och administrativ karaktär bedrivs av underhållsverkstäderna själva.

Produktionen i fråga om materielunderhåll för försvaret är till sin volym relativt förutbestämd och svår att påverka från FFV:s sida. Den bestäms av existerande flygplan eller motsvarande, planerat driftuttag, principer för fördelning av underhåll mellan olika instanser och tillgängliga medel hos försvaret.

Produktionen måste väsentligen inriktas på behandling av enstaka objekt. Serieproduktion förekommer endast undantagsvis och då huvudsakligen i samband med modifieringar. Detta hänger samman med att materielsortimentet totalt och inom olika materielområden är mycket brett och att frekvenserna för materielens insändning till underhållsverkstäderna varierar mycket för olika slag av materiel. Som exempel kan anges den verksamhet vid CVM som avser utbytesenheter. Av totalt 2 000 olika typer av utbytesenheter kom 247 eller ca 12 procent in för åtgärd mera än 12 gånger under verksamhetsåret 1971/72, medan 1 259 typer eller ca 63 procent inte kom in till verkstaden någon gång under året. Utöver utbytesenheterna förekom vid CVM ca 3 000 andra slag av underhållsobjekt, som alla har mycket låg insändningsfrekvens. En mycket liten del av hela materielsortimentet svarar alltså för huvuddelen av produktionsresursernas beläggning, men beredskap måste alltid finnas för alla slag av underhållsobjekt. Objekten är till stor del mycket komplicerade och kraven på korta genomloppstider stora. Detta gör att såväl teknisk beredning som produktionsberedning, planering samt underhåll av materielkännedom hos personalen är viktiga faktorer i ett underhållssystem.

Under verksamhetsåret 1971/72 utfördes sammanlagt vid CVA och CVM ca 75 000 uppdrag. Genomsnittligt tog varje uppdrag 30–35 direkta arbetstimmar i anspråk. Variationerna mellan olika uppdrag är

dock mycket stora. För översyn av enklare instrument kan åtgå mindre än 1 timme medan t. ex. stor översyn av en motor kräver 800–1 000 timmar.

Produktionsresurserna för materielunderhåll utgörs av personal, utrustning och anläggningar, som fördelas på verkstäder för olika materielområden, verkstäder för allmän bearbetning och olika produktionsstaber. Produktionsavdelningarna är helt självförsörjande i fråga om resurser för såväl direkt materielunderhåll som härför erforderlig planering, beredning m. m. CVM har dessutom organisation för mer eller mindre seriebetonad tillverkning av t. ex. kapslar för olika slag av beväpning.

Kvaliteten på den personal som verkställer översyner, reparationer m. m. bestäms till stor del av den utbildning som den har fått. Det gäller såväl allmän yrkesutbildning som speciellt materielinriktad utbildning. Utbildningsstandarden varierar för närvarande mycket mellan olika personalgrupper. I stort sett gäller dock att R-tjänstemän i direkta produktionsuppgifter har kompletterat en god allmän yrkesutbildning med fortlöpande vidareutbildning inom olika teknik- och materielområden. Personal för planerings- och beredningsuppgifter har vanligtvis rekryterats från arbetsledargruppen. Denna personal har god praktisk erfarenhet men sämre teoretiska kunskaper. De allmänna kurserna för planerare och beredare tillgodoser inte de krav som ställs i fråga om militär underhållstjänst.

Den utrustning i form av maskiner, jigggar, mallar, fixturer, provutrustning m. m. som används i materielunderhållet utgörs dels av allmän verkstadsutrustning och dels av speciell utrustning, som är anpassad för olika typer av materiel. Den allmänna utrustningen tillhör i regel FFV medan den typbundna utrustningen tillhandahålls av försvarets materielverk. I vissa fall kan typbunden utrustning användas för andra ändamål än den i första hand är avsedd för. I den mån det inte medför olägenheter för materielverket får FFV utnyttja sådana möjligheter mot särskild ersättning. Värdet av den typbundna utrustningen uppgår till uppskattningsvis 60 procent av värdet för den samlade utrustningen vid underhållsverkstäderna.

Utrustningen omfattar ett mycket stort antal enheter. Den är genomgående av hög standard. Det gäller särskilt utrustning för motor-, apparat- och instrumentunderhåll och inom de el- och teletekniska områdena. Förekommande utrustning för tillverkning är vidare mycket bra när det gäller plåtbearbetning, maskinbearbetning, ytbehandling, mekanisk mätning och svetsning.

Anläggningarna vid underhållsverkstäderna omfattar byggnader, berg-rumsanläggningar m. m. av varierande ålder och karaktär. I flera fall är anläggningarna särskilt anpassade för vissa slag av materiel eller åtgärder. Det gäller t. ex. verkstäder för underhåll av robotar, utrymmen för motorprovning och verkstäder för instrumentunderhåll som har särskilt höga krav på renlighet. I detta sammanhang kan framhållas att en minskning av antalet underhållsobjekt av visst slag inte medför möjligheter till motsvarande minskning av erforderliga anläggningar. Dessa bestäms till mycket stor del av antalet objekttyper och den utrustning som behövs för underhåll av de olika objekttyperna.

Anläggningarna i Arboga och Malmslätt har successivt reparerats och byggts om. Några större investeringar har dock inte företagits. I Östersund togs en ny anläggning i bruk under år 1972. Förekommande anläggningar är i stort sett tillfredsställande för underhåll av nuvarande materiel. Den successiva anpassningen av lokaler torde emellertid i framtiden kräva större investeringar än tidigare. Det beror bl. a. på anläggningarnas ålder. Övergång till flygplan 37 kräver investeringar i anläggningar för underhåll av såväl motorer som apparater och instrument.

Marknad

Den viktigaste marknaden för underhållsverksamheten inom FFV utgörs av den upphandling av underhållstjänster avseende försvarsmateriel som sker genom försvarets materielverk och där främst av huvudavdelningen för flygmateriel. I stort sett gäller det sådan kvalificerad översyn, reparation och modifiering av materiel som inte underhålls av verkstäder vid flygvapnets flottiljer. Underhållsverkstäderna vid FFV har sedan länge en dominerande ställning som leverantör av underhållstjänster till flygvapnet och fungerar numera som huvudverkstäder för de volymmässigt mest betydelsefulla materielsystemen. Ställningen som huvudverkstad för viss materiel innebär ett ganska stabilt läge för underhållsverkstaden under en längre period då den inte är utsatt för direkt konkurrens.

Även armén och marinen har behov av underhållstjänster utöver vad som klaras av egna verkstäder. Principen om huvudverkstäder tillämpas inte så konsekvent här som inom flygvapnet. Underhållsverkstäderna vid FFV har hittills endast i ringa omfattning utsetts till huvudverkstäder för materiel vid armén och marinen. Över huvud taget har FFV:s försäljning av underhållstjänster till armén och marinen hittills varit obetydlig trots att betydande behov finns på områden som skulle passa FFV:s resurser och kompetens. Dessa behov tillgodoses för närvarande genom tjänster från i första hand de materieltillverkande företagen och en rad olika små enskilda företag.

En del civila statliga myndigheter kan ha vissa behov av tjänster i fråga om underhåll av olika slag av materiel. FFV har dock hittills endast haft ett fåtal små uppdrag från vattenfallsverket.

När det gäller underhåll av apparater och instrument finns även behov av underhållstjänster vid institutioner inom områdena för sjukvård, utbildning och forskning.

Behov av underhållstjänster av det slag som FFV har kompetens och resurser för att utföra föreligger vidare hos olika enskilda företag. Det gäller bl. a. översyn och reparation av motorer för civila flygföretag. FFV har hittills inte utfört några sådana tjänster.

Möjligheter för FFV att erhålla uppdrag på underhåll av försvarsmateriel för utländska krigsmakter är i stort sett obefintliga på grund av de krav på inhemska underhållsresurser som normalt finns i de flesta länder.

Till förtydligande av den allmänna bilden av marknaden för det slag av underhållstjänster som FFV för närvarande erbjuder kan anges olika förhållanden avseende de skilda materielområdena.

När det gäller flygplan med apparater och instrument avser 90–95 procent av den totala faktureringen flygvapnet. Armén och marinen svarar för ca 5 procent av faktureringen. De viktigaste konkurrenterna är försvarets förbandsbundna verkstäder, civila flygverkstäder, enskilda företag med tillverkning eller leveranser i övrigt av flygmateriel, telemateriel och andra slag av försvarsmateriel samt tekniska konsultföretag. Under senare år har konkurrensförhållandena skärpts något vilket bl. a. beror på att företag med tillverkning av materiel sökt kompensera minskade beställningar från försvaret med uppdrag i fråga om underhållstjänster. FFV:s konkurrensförmåga har vidare på grund av en ogynnsam kostnadsutveckling för löner och lönebikostnader försämrats särskilt i fråga om översyner, reparationer och modifieringar. För tekniska konsulttjänster torde dock FFV ha lägre kostnader än civila konkurrenter.

Intressanta marknader för underhållstjänster av samma slag som de som avser flygplan med apparater och instrument kan finnas inom bilindustrin i fråga om testutrustningar, och skolor i fråga om undervisnings- och laborieutrustningar.

Underhållstjänster av det slag som gäller robotar och vapen har endast en militär marknad. Konkurrens förekommer från företag med tillverkning av ammunition och robotar, försvarets egna provningsorgan och förbandsverkstäder. De tillverkande företagen saknar dock erfarenhet av underhållsverksamhet och synes även ha insett att tillverkning och underhåll ställer helt skilda krav på organisation och personalresurser. Minskad omfattning av verksamheten vid förbandsverkstäderna, som är en följd av anslagsutvecklingen för försvaret, har medfört en tendens till att förlägga mera underhållsarbete avseende vapen och robotar till dessa verkstäder.

I fråga om underhåll av flygmotorer täcker FFV i det närmaste helt föreliggande behov inom det svenska försvaret. Underhållstjänster för försvaret svarar för 99 procent av beläggningen av FFV:s resurser för motorunderhåll. Andra marknader för det slag av underhållstjänster som FFV erbjuder i fråga om motorer representeras främst av civila flygbolag. Hittills har FFV endast i mycket begränsad omfattning fått uppdrag från civila flygföretag. Vid sidan av flygmotorer kan vidare finnas en viss marknad för underhållstjänster i fråga om industriturbiner och marina installationer.

De främsta konkurrenterna i fråga om underhåll av motorer är företag med tillverkning av motorer, flygföretagens egna underhållsverkstäder samt försvarets egna verkstäder när det gäller den militära marknaden.

Inom området markelemateriel svarar FFV endast för ca 30 procent av underhållsbehovet hos det svenska försvaret. Mot bakgrunden härav och med hänsyn till att de nuvarande underhållsresurserna vid FFV är anpassade till behoven inom flygvapnet och därmed i huvudsak även övriga försvarsgrenar kan försvaret förutses komma att utgöra den största marknaden för FFV:s underhållstjänster inom detta materielområde. De nuvarande resurserna är dock till stor del användbara för att tillgodose underhållsbehov utanför försvaret. Av störst intresse är härvid olika slag

av myndigheter såsom luftfartsverket, civilförsvaret, kommuner och landsting m. fl. De efterfrågar stora resurskrävande underhållsarbeten. FFV:s konkurrensförmåga är störst för sådana arbeten.

Konkurrensen i fråga om underhåll av telemateriel är betydande. När det gäller materielunderhåll är den främsta konkurrenten till FFV försvarets egna underhållsorgan vid teleanläggningar och regionala verkstäder. Genom minskat underhåll har det uppstått en överkapacitet på uppskattningsvis ett par hundra anställda vid dessa verkstäder. Denna torde komma att öka ytterligare genom de rationaliseringar som kan uppnås genom sammanförandet av försvarets teleunderhållsresurser till s. k. teleservicebaser. Strävanden att utnyttja denna överkapacitet innebär en betydande konkurrens för FFV, som i stort sett inte går att påverka genom prisändringar eller andra åtgärder.

Konkurrens från enskilda företag med tillverkning av telemateriel förekommer främst i fråga om tekniskt arbete samt installations- och monteringsarbeten. Under det mest intensiva uppbyggnadsskedet för flygvapnets stridsledningssystem under 1960-talet skaffade sig flera materielleverantörer var och en för sig och i samarbete stora resurser för tekniskt arbete. Även om dessa nu håller på att minskas innebär de en betydande konkurrens för FFV. Även Telub AB tillkom i detta sammanhang. När det gäller installations- och monteringsarbeten utgörs konkurrenterna till FFV av en stor del av den svenska teleindustrin samt även televerket och försvarets regionala verkstäder.

Underhållsverksamheten avseende basmateriel riktar sig för närvarande helt mot det svenska försvaret. När det gäller vissa slag av basmateriel finns dock behov av det slag av underhållstjänster som FFV tillhandahåller även på andra håll. För flygplatsmateriel gäller det luftfartsverket. För olika slag av elektromateriel och specialfordon finns underhållsbehov hos civilförsvaret, landsting och andra kommuner samt även enskilda företag. De främsta konkurrenterna till FFV är försvarets egna verkstäder och enskilda företag med tillverkning av de olika slagen av materiel.

Inom materielområdet telemätinstrument avser underhållsverksamheten vid FFV huvudsakligen försvarets behov. FFV täcker härvid i det närmaste helt förekommande behov av underhåll av teletinstrument. Vissa slag av instrument underhålls dock delvis av personal vid flottiljer och motsvarande. Även om underhåll av instrument hos civila användare för närvarande endast bedrivs i liten omfattning finns här stora behov, som väl kan tillgodoses genom nuvarande slag av resurser vid FFV. De civila användare, som härvid främst är aktuella, är statliga institutioner och företag såsom universitet och högskolor, televerket, Sveriges Radio, statens vattenfallsverk, statens järnvägar och rikspolisstyrelsen, landstingens sjukhus och skolor, kommunala skolor samt enskilda företag.

När det gäller konkurrens i fråga om underhåll av teletinstrument kan konstateras, att några resurser som motsvarar dem vid CVA inte finns i landet. Ett stort brittiskt företag har dock under senaste tiden visat intresse för den svenska marknaden. Vissa landsting har planer på att bygga upp egna resurser. Instrumentleverantörerna ger service för sina egna produkter. Beträffande kvalitet och kostnader torde FFV/CVA

kunna hävda sig väl mot nuvarande konkurrenter. Anpassningen till civila uppdragsgivares krav på flexibilitet i rutiner m. m. är dock dålig.

Marknadsföring

Behoven av särskild marknadsföring av underhållstjänster från FFV och av resurser härför måste ställas i relation till verksamhetens inriktning mot olika marknader och konkurrensförhållandena inom dessa.

Av tradition är underhållsverksamheten vid FFV huvudsakligen inriktad på försvarsmateriel och då främst materiel vid flygvapnet. Frågan om att erbjuda underhållstjänster till civila användare av liknande materiel har aktualiserats först under de senaste åren.

Förhållandena i fråga om upphandling av underhållstjänster för försvaret skiljer sig i flera avseenden från vad som gäller för olika tänkbara civila marknader. Kungl. Maj: t har meddelat föreskrifter för försvarets materielverk som innebär att begreppet huvudverkstad bör tillämpas inom verkets hela verksamhetsområde. Med huvudverkstad avses "sådan verkstad som för särskilt definierade materielsystem, materielobjekt eller tekniska områden utsetts för att förbereda, utveckla, planlägga och genomföra materielunderhåll". I föreskrifterna anges vidare att materielverket "bör i första hand utse Förenade Fabriksverken respektive Telub eller, undantagsvis, regional eller lokal verkstad som huvudverkstad för olika materielobjekt, tekniska områden eller materiel-system".

Förhållandena mellan försvarets materielverk och FFV i fråga om underhållsverksamheten regleras därutöver i ett princip- och ramavtal, som hittills har upprättats för perioder om fem år. Nu gällande avtal avser fem år fr. o. m. den 1 juli 1973. Avtalet ger dock parterna möjlighet att ta upp ändringar som kan betingas av FFV-utredningens pågående arbete.

Princip- och ramavtalet kan anses innebära att FFV erhåller viss ersättning för att tillhandahålla olika underhållsresurser för försvaret. Det sker genom att försvarets materielverk för varje budgetår garanterar en sammanlagd omsättning för underhållsverkstäderna, som skall utgöra 90 procent av föregående budgetårs verkliga omsättning. Grundprincipen i avtalet är i övrigt att verkstäderna skall få skälig betalning för ett ur effektivitetssynpunkt godtagbart arbete. Tillämpningen av avtalet har emellertid medfört en stor andel av arbeten på löpande räkning. För dessa arbeten betalar materielverket verkstädernas självkostnader med tillägg av vinst, som i regel beräknas till 8 procent av självkostnaderna. En ökad användning av fasta priser kräver att materielverket i högre grad än hittills kan precisera beställda arbeten och att FFV kan för- och efterkalkylera arbetena med större säkerhet.

Faktureringen från FFV till försvarets materielverk avser till ca 70 procent olika slag av "fasta" beställningar enligt huvudverkstadsuppdrag eller liknande. Återstående 30 procent avser sådana arbeten som FFV får efter offert och/eller i konkurrens med andra leverantörer av underhållstjänster.

Förekommande civila beställare av underhållstjänster ger inte FFV

några avtalsreglerade garantier och liknande. FFV arbetar här i alla avseenden i konkurrens med andra företag.

Innan CVA och CVM överfördes till FFV hörde de båda till flygförvaltningen, som därefter har uppgått i försvarets materielverk. De utgjorde en intern resurs inom försvaret. En följd härav var att någon egentlig försäljning av tjänster inte förekom. Efter det att underhållsverkstäderna överförts till FFV har materielverket i huvudsak hållit fast vid att beställa underhållstjänster från dem. Även om det formellt har uppstått ett förhållande av köpare och säljare mellan materielverket och FFV har behovet av en aktiv försäljning från FFV inte varit särskilt stort. Faktureringen från underhållsverkstäderna har kontinuerligt stigit till och med verksamhetsåret 1971/72. Först i samband med 1972 års försvarsbeslut har angetts att en långsamt avtagande efterfrågan på underhållstjänster kan väntas från materielverket.

Den sammanhållna organisation för underhållsverksamheten som tillämpas på försök fr. o. m. den 1 juli 1973 innebär att underhållssektorn utgör en resultatenhet som omfattar fem materielgrupper. Var och en av dessa har ett preciserat resultatansvar. Ansvar för marknadsföringen inlemmas härvid i det operativa arbetet inom naturliga resultatområden. Härigenom blir det möjligt att integrera den aktiva marknadsföringen i planeringen och målformuleringen inom avgränsade delenheter för vissa huvudtyper av underhåll. Marknadsföringsaktiviteterna kan samordnas och målinriktas mera än tidigare. Centralt inom underhållssektorn finns en stabsavdelning med ansvar för resultatenhetens samlade marknadsföring och med en liten enhet för långsiktig planering och bearbetning av marknadsfrågor samt för vissa tjänster till de operativa avdelningarna.

Prognoser och mål

Ett beräknat ekonomiskt resultat för verksamhetsområdet underhåll under verksamhetsåret 1972/73 har angetts i den ekonomiska analys som har redovisats i det föregående.

Det angivna resultatet får bedömas vara gott. Det bokförda driftskapitalet inom verksamhetsområdet uppgår till ca 95 milj. kr. Driftskapitalets marknadsvärde kan beräknas till ca 163 milj. kr. Avkastningen på det bokförda driftskapitalet utgör således 22 procent och på det marknadsmässiga driftskapitalet 13 procent. Avkastningen beräknas härvid på resultatet före räntor. Den får anses vara mycket hög.

Till en del förklaras de goda resultaten av tillämpade värden och avskrivningar på kapitaltillgångar. När CVA och CVM överfördes till FFV synes anläggningarna ha varit bokförda till mycket låga värden eller helt avskrivna. I de här redovisade resultatberäkningarna har endast de bokförda avskrivningarna kunnat beaktas. Tillämpning av kalkylmässiga avskrivningar skulle ha reducerat det redovisade resultatet och driftskapitalets avkastning.

Med utgångspunkt i 1972 års försvarsbeslut och den förutsedda utvecklingen av antal divisioner och flygplan samt uttaget av flygtid kan

en prognos för den nuvarande beställningsvolymen ställas upp. En sådan prognos visar att behovet av direkta arbetstimmar för underhållsverksamheten under de kommande åren kommer att minska successivt, så att det verksamhetsåret 1980/81 uppgår till ca 70 procent av behovet 1971/72. Utvecklingen förutses bli olika för tekniskt arbete och översyns- och reparationsarbete. Den minskade arbetsvolymen förutses komma att så gott som helt avse översyns- och reparationsarbete. Volymnedgången beräknas till ca 40 procent för produktionspersonalen och ca 10 procent för den tekniska personalen. När det gäller nedgångens fördelning på CVA och CVM förutses den bli ca 20 procent vid CVA och ca 40 procent vid CVM.

Den förutsedda utvecklingen utgår från ett antagande att FFV:s andel i fråga om underhållstjänster för försvaret i varje fall inte minskar. Antagandet grundar sig till största delen på nuvarande huvudverkstadsuppdrag till FFV samt Kungl. Maj:ts föreskrifter om att begreppet huvudverkstad bör tillämpas inom försvarets materielverks hela verksamhetsområde och att materielverket i första hand bör utse FFV och Telub AB eller undantagsvis regional eller lokal verkstad inom försvaret till huvudverkstad.

6.3.4 *Civila produkter och projekt*

Verksamhet

Till verksamhetsområdet civila produkter och projekt hänförs i detta sammanhang dels sådan verksamhet som har till syfte att söka efter och utveckla produkter och tjänster för FFV att föra ut på en civil marknad och dels sådan tillverkning av olika produkter för civila behov som FFV bedriver i relativt liten omfattning och mer eller mindre integrerad med den militärt inriktade produktionen. De verksamheter i fråga om jakt- och sportskyttevapen, konfektion, tvätt och försäljning av överskottsmateriel som bedrivs inom särskilda enheter och som också vänder sig till civila marknader behandlas särskilt. Det gäller också den civilt inriktade verksamheten i fråga om underleveranser och legotillverkning för andra företag.

Det största utvecklingsprojektet avser utveckling av den s. k. stirlingmotorn. Tillverkningen avser främst komponenter till kompressordetaljer, elektroniska mätton och vissa läkemedel samt kemisk-tekniska produkter. Därtill kommer uppfödning av försöksdjur.

Verksamheten i fråga om civila produkter och projekt har huvudsakligen bedrivits sedan början av 1960-talet. Skälen för denna verksamhet har främst varit att utnyttja förekommande överkapacitet i fråga om personal och utrustning, att motverka störningar i sysselsättningen på grund av fluktuationer i beställningar på försvarsmateriel men även kompensera sådana minskningar av den militärt inriktade verksamheten, som har förutsetts bli en följd av exportsvårigheter och minskande beställningar från det svenska försvaret.

De produkter som tagits upp för utveckling eller tillverkning vänder sig till en rad olika marknader.

Organisation

Verksamheten i fråga om civila produkter och projekt är till stor del inordnad i de olika verksamhetsområdena och enheterna inom FFV.

Olika slag av utvecklingsarbete avseende produkter för civila marknader sker inom koncernstab teknik vid huvudkontoret. För vissa utvecklingsprojekt som drivs i samverkan med utomstående intressenter har skapats särskilda former. Det gäller främst stirlingmotorprojektet, som även i andra avseenden intar en särställning.

Stirlingmotorprojektet drivs inom ramen för KB United Stirling (Sweden) AB & Co. Intressenter i projektet är FFV och Kockums Mekaniska Verkstads AB. En viss utvecklingsverksamhet för projektet bedrivs av FFV på uppdrag av United Stirling inom en särskild enhet vid CVM.

Gemensamt med Husqvarna AB driver FFV utveckling av en mindre stirlingmotor. Detta sker på licens från United Stirling. FFV:s verksamhet inom stirlingområdet har fr. o. m. 1 januari 1974 organiserats i en särskild resultatenhets enhet underställd generaldirektören och benämnd ETP-sektorn.

Verksamhet för uppspårande av nya material och nya processer m. m. bedrivs inom Innovations AB Projection KB. Delägare i företaget är vid sidan av staten genom FFV även AGA AB, AB Bahco, Husqvarna AB, Mo & Domsjö AB, Gränges Essem AB samt Investment AB Promotion representerat av A. Z. Sellberg AB, AB Optimus och AB Svenska Elektromagneter.

Tillverkning av produkter för civila behov har främst skett vid MZ, GF och ÅKB. Vid MZ har sedan början av 1960-talet bedrivits tillverkning av kylkompressorer. Under 1973 begränsades tillverkningen till att omfatta komponenter till kylkompressorer och flyttades till GF. Vid GF tillverkas även elektroniska mätdon. Tillverkning av vissa läkemedel och kemisk-tekniska produkter samt uppfödning m. m. av försöksdjur sker vid särskilda enheter vid ÅKB.

Produkter i tillverkning

Den tillverkning av produkter som i detta sammanhang hänförs till området civila produkter och projekt avser som angetts i det föregående huvudsakligen kylkompressorer och komponenter för sådana, läkemedel, kemisk-tekniska produkter och elektroniska mätdon. Därutöver bedrivs uppfödning av försöksdjur och därmed förenad kontrolltestverksamhet. Kompressorkomponenter dominerar bland de här aktuella tillverkningsprodukterna.

Tillverkning av kylkompressorer togs upp vid MZ i början av 1960-talet. Verksamheten inriktades till en början på kompressorer för kylenheter inom hushållsområdet. Då detta inte gav ett tillfredsställande resultat inriktades verksamheten från år 1967 på större kompressorer, som är lämpade för bl. a. sådana kylenheter som används vid distribution och försäljning av livsmedel. En tillfredsställande lönsamhet kunde ändå

inte uppnås. Mot bakgrund av ett stort antal reklamationer i fråga om en av kompressortyperna, som föranledde en rad korrigeringsåtgärder, och förseningar i utvecklingen av nya produkter samt bedömningar av marknads- och konkurrensförhållanden har FFV inriktat verksamheten mot licenstillverkning av kompressorkomponenter. Enligt avtal skall FFV under åren 1973–1975 och sannolikt även 1976 tillverka komponenter till kylkompressorerna på licens och leverera detaljsatser till ett utländskt företag som svarar för sammansättning och marknadsföring av de färdiga kompressorerna.

År 1968 tog FFV i samarbete med dåvarande Militäräpoteket upp tillverkning av vissa läkemedelsprodukter vid ÅKB. Produkterna är sterila lösningar, sterila salvor och automatiska injektionssprutor med motmedel mot nervgas. Tillverkningen av vissa kemisk-tekniska produkter påbörjades också vid ÅKB år 1968. Det gäller bl. a. legotillverkning av halvfabrikat för färgindustrin och ett miljövänligt tvättmedel som var avsett för tvätterierna inom FFV och andra s. k. processtvätterier. Försök gjordes vidare att modifiera tvättmedlet till ett hushållstvättmedel men på grund av komplikationer i miljövårdshänseende avstod FFV att gå in på denna marknad. För närvarande produceras endast tvättmedel för processtvätterier och underredsmassa för bilar.

Tillverkningen av elektroniska mätdon har sitt ursprung i en utveckling av apparater för speciella behov av mätning och kontroll inom vapentillverkningen vid FFV. För närvarande serietillverkas två grupper av elektroniska mätinstrument vid GF. Härutöver tillverkas speciella instrument i enstaka eller ett fåtal exemplar. I verksamheten ingår även anpassning av givare till de olika instrumenten.

Mätinstrument av det aktuella slaget används inom mekanisk verkstadsindustri i alla industriländer. När det gäller de av FFV tillverkade instrumenten bedöms det för närvarande inte finnas några väsentliga luckor i produktprogrammet. Däremot bedöms det nödvändigt att på relativt kort sikt få fram modernare instrumentversioner.

Uppfödning av försöksdjur påbörjades år 1968 vid ÅKB. Initiativet till verksamheten som drivs på försök kom från en utredningsgrupp vid universitetkanslersämbetet som hade Kungl. Maj:ts uppdrag att samordna och rationalisera anskaffningen av djur för vetenskapliga försök. Verksamheten vid ÅKB omfattar uppfödning av kanin och marsvin samt i begränsad omfattning kontrolltester i anslutning till den egna djurproduktionen. I avvaktan på resultaten av den särskilda utredningen rörande försörjningen av djur för vetenskapliga försök drivs verksamheten vidare trots att den i nuvarande omfattning medför och förutses komma att medföra förluster. Kungl. Maj:t har avslagit FFV:s begäran om förlusttäckning för denna verksamhet.

Produkter i utveckling

Strävandena inom FFV att bygga upp en civilt inriktad verksamhet har lett till att ett betydande antal projekt av mycket varierande karaktär och avseende olika slag av produkter har tagits upp till behandling. Många av

dessa projekt har visat sig inte svara mot förväntningarna och avbrutits. I några fall har projekten förts fram till utveckling av bestämda produkter och även till försök med marknadsföring av dem. Utvecklingen av elektroniska mätinstrument har som framgår av det föregående lett till fortlöpande tillverkning och marknadsföring av ett mindre sortiment produkter.

Som tidigare nämnts är FFV delägare i KB United Stirling (Sweden) AB & Co i Malmö, vars huvudsyfte är att utveckla en stirlingmotor av en storleksklass främst lämpad för lastbilar, bussar och arbetsfordon. Stirlingmotorn kan kortfattat beskrivas som en energiomvandlare med extern värmeförsel t. ex. genom kontinuerlig förbränning, som ger motorn följande karaktäristiska egenskaper: låg halt av skadliga avgaser, låg ljudnivå samt flerbränsleegenskaper, dvs. förmåga att utnyttja ett stort antal olika typer av bränslen eller andra värmealstrare. Mot bakgrund av skärpta miljövårdskrav och kraftigt stigande energipriser torde stirlingmotorn bli allt intressantare som alternativ till den i dag dominerande dieselmotorn. Stirlingmotorn är ännu inte tekniskt färdigutvecklad, speciellt med tanke på att motorn också skall bli ekonomiskt konkurrenskraftig.

Förutom United Stirling har de tyska företagen MAN (Maschinenfabrik Augsburg, Nürnberg AG) och MWM (Motorenwerke Mannheim AG) och det amerikanska företaget Ford Motor Co fått licens från Philips Gloeilampenfabrieken i Holland. Ett licensavtal har ingåtts mellan United Stirling, Ford och Philips för ömsesidigt utnyttjande av varandras utvecklingsresultat. Avtalet reglerar också vissa marknadsfrågor och licensfrågor. United Stirling avser att ta upp samarbete med internationellt verksamma motortillverkare för tillverkning och marknadsföring av motorn. De stirlingspecifika delarna i motorn kommer förmodligen att tillverkas i ett företag med närmare anknytning till United Stirling än genom licensgivning.

United Stirlings verksamhet har hittills finansierats med hälften i direkt tillskott från ägarna och hälften genom lån i Sveriges Investeringsbank mot solidarisk borgen från ägarna. Sedan år 1972 har FFV:s tillskott skett genom speciellt anslag på kapitalbudgeten. Sådana anslag har beviljats på 11,7 milj. kr. FFV har utöver detta tillskjutit medel främst för tiden före år 1972. Medelstillskotten har till viss del lämnats såsom utförda utvecklingsuppdrag vid stirlinggruppen vid CVM, numera ETP-sektorn. Till viss del (ca 7 milj. kr.) är dessa medelstillskott ej kostnadsförda utan upptagna som tillgång i FFV:s balansräkning. Staten har genom FFV och solidariskt med Kockum gått i borgen för lån på 34 milj. kr. FFV har tillsammans med Husqvarna AB startat ett samarbete gällande utveckling av en mindre stirlingmotor än den som utvecklats av United Stirling. Denna utveckling sker på licens från United Stirling. Denna mindre motor är avsedd för användning inom såväl industrin som fritidssektorn, men kan även anpassas för militära applikationer. Samarbetet mellan parterna är inriktat på att även utveckla olika typer av system där små stirlingmotorer ingår. Denna mindre motor är tekniskt enklare och kommer inte att ställa så stora krav på bl. a. produktionsin-

vesteringar som den större motorn. Detta innebär att tillverkning av den mindre motorn ligger betydligt närmare i tiden än för den större motorn, där kommersiell lansering inte torde vara aktuell förrän omkring år 1980. FFV:s del av detta samarbetsprojekt sköts av den nybildade ETP-sektorn.

En av de främsta orsakerna till FFV:s medverkan i stirlingsmotorprojektet är strävandena att satsa på sådana produktområden där kunskaper om stirlingtekniken kan kommersiellt exploateras för att motverka en minskande sysselsättning i den militärt inriktade verksamheten. FFV har skaffat sig ett stort kunnande på detta teknikområde samt gjort studier på olika tänkbara applikationer.

Enligt FFV:s bedömning torde denna kunskap komma att resultera i att FFV under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet torde kunna ta upp nya produkter på sitt program. Detta torde enligt FFV:s bedömning medföra stora möjligheter till ökad sysselsättning inom FFV-koncernen. Uppbyggnaden av denna produktion liksom vidareutvecklingen av stirlingsmotorn torde komma att ställa stora krav på FFV, bl. a. av finansiell art. Strävan är att efter företagsekonomiska principer begränsa produktsortimentet till områden med stor konkurrenskraft.

I den utveckling av produkter för civil användning som bedrivs helt inom FFV förekommer ett antal projekt av varierande karaktär. Vid sidan av några mera omfattande projekt utförs mindre utredningar och löpande utvärderingar av olika idéer till utveckling av produkter. Dessa idéer hämtas såväl inom som utom FFV. Numera sker vidare en systematisk sökning efter underhållsprojekt.

Bland de mera omfattande projekten har två nått lanseringsstadiet. Det gäller dels en apparat för tvättning av sängliggande patienter, som benämnts Badaren, och en konstgödselspridare. De förhoppningar som förelegat beträffande dessa projekt har emellertid inte infriats. FFV försöker nu mot ersättning överlåta den vidare tillverkningen och marknadsföringen till andra. I fråga om patienttvättapparaten krävs även fortsatt teknisk utveckling.

Ett annat projekt avser fortsatt utveckling av elektroniska mätdon. Som framgår av det föregående pågår viss tillverkning av mätinstrument. En utveckling av modernare instrument bedöms dock vara nödvändig. I samband härmed har diskuterats olika möjligheter att utvidga utvecklingsarbetet till att omfatta mera övergripande lösningar på kontrollproblemet inom den mekaniska verkstadsindustrin. De elektroniska mätinstrumenten kan komma att utgöra ett led i ett mera omfattande kontrollsystem.

Produktion

Den tillverkning av produkter för civil användning som förekommer vid FFV är spridd på flera av de olika enheter vars huvudsakliga verksamhet avser produktion av försvarsmateriel. Den är dock till stor del organisatoriskt och även lokalmässigt skild från den övriga verksamheten vid de olika enheterna. Det antal personer som sysselsätts i den civilt inriktade verksamheten är jämförelsevis litet.

Tillverkningen av detaljer och komponenter till kylkompressorer bedrevs fram till år 1973 tillsammans med annan mekanisk bearbetning och tillverkning vid MZ. Montering och sammansättning av kylkompressorer bedrevs i en särskild lokal i anslutning till tillverkningen. Under år 1973 har tillverkningen av detaljer och komponenter till kylkompressorer flyttats till GF och där inordnats i den övriga verkstadsproduktionen. Montering och sammansättning av kylkompressorer har upphört.

Sysselsättningen i kylkompressortillverkningen uppgick under år 1972 till ca 70 årsarbeten. När tillverkningen under år 1973 begränsades till tillverkning av detaljer och komponenter minskade sysselsättningen till ca 30 årsarbeten.

Tillverkningen av elektroniska mätdon är också förlagd till en lokal vid GF. Organisatoriskt ingår tillverkningen som en sektion inom koncernstabens för teknik. Den seriemässiga tillverkningen sysselsätter för närvarande en man på heltid och en förman på deltid. Härtill kommer viss sysselsättning för tillverkning av speciella instrument i enstaka exemplar.

Den civilt inriktade verksamheten vid ÅKB avseende tillverkning av läkemedel och kemisk-tekniska produkter samt uppfödning av försöksdjur bedrivs i särskilda lokaler i några av de många byggnader som finns inom ÅKB:s område. Sysselsättningen i tillverkningen av läkemedel uppgår till ca 12 årsarbeten och i tillverkningen av kemisk-tekniska produkter till ca 3 årsarbeten samt i djurproduktionen till ca 12 årsarbeten.

Marknader och marknadsföring

De produkter som har tagits upp till tillverkning och utveckling i den civilt inriktade verksamheten vid FFV är avsedda för avsättning på flera olika marknader av skiftande karaktär. Valet av produkter har ofta skett utan tillräcklig kontakt med förekommande marknader. I flera fall har det mera bestämts av förekomsten av vissa förutsättningar och resurser för utveckling eller produktion av en viss produkt än av en systematisk inventering och värdering av lämpliga marknader. En svårighet i marknadsföringen är vidare att verksamheten huvudsakligen inriktats på enstaka produkter och inte på ett bredare sortiment som skulle tillgodose behoven inom ett visst marknadsområde. Marknadsföringen av de tillverkande produkterna ombesörjs ofta av utomstående företag.

Prognoser och mål

Den civilt inriktade verksamheten vid FFV har hittills inte fått någon mera betydande omfattning. Tillfredsställande lönsamhet har i stort sett inte heller kunnat uppnås. Den ekonomiska analys som har redovisats i det föregående ger en bild av det beräknade samlade ekonomiska resultatet för tillverkning och utveckling av civilt inriktade produkter under verksamhetsåret 1972/73.

När det gäller de skilda tillverkningsprodukterna och utvecklingsprojekten kan följande anföras.

Tillverkningen av kylkompressorer har i stort sett medfört stora förluster under hela den tid som den har bedrivits. Den nu genomförda omläggningen till tillverkning av kompressorkomponenter förutses dock medföra en tillfredsställande lönsamhet under de tre eller fyra år som den ingångna överenskommelsen avser.

Bättre lönsamhet har däremot kunnat uppnås i tillverkningen av läkemedel och kemisk-tekniska produkter. Produktionen av läkemedel bedrevs i samarbete med dåvarande Militärapoteket. Då denna institution den 1 januari 1974 överfördes till Apoteksbolaget ökar konkurrensen från andra enheter med motsvarande verksamhet. Detta kan enligt bedömningar inom FFV innebära att den nuvarande läkemedelsproduktionen vid ÅKB bör upphöra under år 1974. När det gäller tillverkningen av kemisk-tekniska produkter har en omfattande konkurrens hittills försvårat en utvidgning av verksamheten. Dess nuvarande omfattning gör att den endast kan drivas som komplement till annan verksamhet vid ÅKB.

Försöksverksamheten med uppfödning av och tester på laboratoriedjur har medfört betydande förluster för FFV. Resultatet av den pågående utredningen om försörjning av djur för vetenskapliga försök kan enligt bedömningar inom FFV bli en något ökad djurproduktion vid ÅKB år 1974.

Lönsamheten i fråga om tillverkning av elektroniska mätdon har varierat mellan olika order. Större order torde ha medfört viss vinst medan flera mindre order har inneburit förlust. Investeringarna i produktutveckling har dock hittills inte återvunnits genom försäljning. Vid bedömning av lönsamheten bör emellertid även beaktas att den ursprungliga motiveringen för utvecklingsarbetet var att tillgodose speciella behov av mätning och kontroll inom FFV:s egen produktion. Betydande besparingar har även uppnåtts i denna produktion. De är dock svåra att beräkna.

Bland pågående utvecklingsprojekt är det utan jämförelse mest betydande det som gäller stirlingsmotorn. I det föregående har berörts att betydande utvecklingsinsatser återstår. Enligt bedömningar inom FFV bör projektet dock kunna drivas så, att en serieproduktion av en stirlingsmotor för användning i lastbilar kan påbörjas kring år 1980.

Denna utveckling förutsätter att flera för projektet väsentliga såväl tekniska som marknadsmässiga frågor får en gynnsam lösning. Av väsentlig betydelse är vidare om och i vilken mån FFV genom särskild teknisk kompetens, kostnadsläge m. m. kommer att framstå såsom den lämpligaste att handha någon del av produktionen av komponenter.

6.3.5 Underleveranser och legotillverkning

Verksamhet

Verksamhetsområdet underleveranser och legotillverkning omfattar sådan tillverkning som FFV enligt olika slag av uppdrag utför åt andra företag med civilt inriktad verksamhet. I FFV:s produktion av försvarsmateriel

ingår därutöver normalt relativt omfattande underleveranser av detaljer och komponenter till andra försvarsmaterieltillverkande företag.

Underleveranser avser sådana åtaganden där FFV på uppdrag av annat företag tillverkar komponenter eller hela produkter och levererar dessa till uppdragsgivaren. Tillverkningen sker enligt uppdragsgivarens underlag men kan kräva visst kunnande om produkten liksom investeringar i specialutrustning och ett omfattande beredningsarbete från FFV. Åtaganden i fråga om underleveranser förutsätter vanligen ett flerårigt samarbete mellan uppdragsgivaren och FFV.

Legotillverkning sker också på uppdrag av annat företag men har mera karaktären av tillfälliga beställningar. Tillverkningen sker enligt underlag från uppdragsgivaren, som har allt kunnande om produkten. Ibland kan denne även tillhandahålla material och detaljerade produktionsanvisningar. Legotillverkning är en marginell verksamhet hos FFV och bedrivs med befintliga produktionsresurser för att jämna ut beläggningen av dessa.

Typiska exempel på underleverantörsåtaganden från FFV är den pågående tillverkningen av detaljer för bilindustrin. Verksamheten har hittills inte haft någon större omfattning. Den årliga omsättningen har under senare år varierat mellan 4 och 8 milj. kronor.

Efterfrågan på underleveranser och legotillverkning liksom utbud av sådana tjänster förekommer vid alla slag av företag. Enligt undersökningar av Sveriges Mekanförbund svarar underleveranser för ca 25 procent av det samlade värdet av verkstadsproduktionen i landet. Vissa mönster kan dock urskiljas. Företag som huvudsakligen fungerar som underleverantörer är vanligen ganska små. Andelen underleveranser är särskilt stor i vissa branscher. Det gäller t. ex. bilindustrin, varvsindustrin och försvarsmaterielindustrin. För legotillverkning gäller vidare att företag, som lägger ut uppdrag på sådan, normalt har alternativet att själva ombesörja tillverkningen. Efterfrågan på legotillverkning varierar därför med konjunkturen.

Organisation

Verksamheten i fråga om underleveranser och legotillverkning är organisatoriskt och produktionsmässigt inordnad i den egentliga verksamheten vid de mekaniska verkstadsenheterna inom FFV. I första hand gäller det GF, CTV och den tillverkande delen av underhållssektorn. Dessa enheter har även ansvaret för försäljning av egen outnyttjad produktionskapacitet.

Produkter och tjänster

I det föregående har nämnts några exempel på de varierande produkter som FFV har tillverkat enligt olika åtaganden i fråga om underleveranser och legotillverkning.

Allmänt sett har verksamheten mer eller mindre direkt anknytning till den inriktning i fråga om bl. a. produktionserfarenhet, kunnande och

kvalitetsmedvetande som ges av den egentliga verksamheten vid FFV. Det gäller oavsett om åtagandena kan fullgöras med befintliga produktionsresurser eller, som fallet ofta är vid underleveranser, kräver mer eller mindre omfattande investeringar. Den produktionskapacitet som FFV sålunda erbjuder avser främst skärande bearbetning i specialutrustade automatmaskiner och i långa serier med höga krav på måttnoggrannhet och ytfinhet m. m., skärande bearbetning i besvärliga material i standardmaskiner men med höga krav i fråga om tolerans och ytfinhet m. m., komplett tillverkning av mekaniska eller elektriska apparater och utrustningar med höga krav på kvalitet, verktygstillverkning och automatisering i en- och flerspindliga maskiner. Därutöver kan FFV erbjuda vissa specialiteter i fråga om bl. a. ytbehandling, värmebehandling, vacuumlödning, långhålsborrning, rund- och planslipning, montering, djupdragnig, flytpressning, elektronstrålesvetsning och tunnplåtslagning.

Produktion

Den kompetens som FFV kan erbjuda olika uppdragsgivare kan sägas vara unik endast inom vissa produktionsområden såsom djupdragnig, flytpressning, långhålsborrning, vacuumlödning och elektronstrålesvetsning. Därutöver innebär det i och för sig en unik kompetens att ett stort antal olika produktionsresurser och kunskapsområden är samlade inom ett företag. De ger möjlighet till tillverkning av kvalificerade produkter med kort igångsättningstid och med ansvaret samlat hos en enda leverantör.

Ett argument i strävandena från FFV att erhålla tillverkningsuppdrag från andra företag är därför, att FFV utgör ett företag med stora resurser, som vill göra en allvarlig insats för att bygga upp ett flerårigt samarbete med några få uppdragsgivare på ett ganska smalt område. FFV är dessutom inställt på att redan i ett tidigt skede av ett samarbete bistå en uppdragsgivare med anpassning av en konstruktion till bästa möjliga tillverkningsmetoder. FFV är vidare berett att göra de investeringar som fordras för en rationell tillverkning.

Kostnadsläget vid FFV är för närvarande högre än vid konkurrerande företag. Full täckning av självkostnaderna för ett legoarbeta förutsätter vid tillämpning av nuvarande kalkylprinciper med kostnaderna fördelade enligt budgetmetoden, att ersättning erhålls för en timkostnad som överstiger de priser som förekommer på marknaden för motsvarande arbeten. Då legotillverkning främst har karaktären av tillfällig och marginell produktionsfyllnad kan dock lägre krav på lönsamhet accepteras.

Underleveranser bör däremot på grund av större omfattning och längre varaktighet kalkyleras så, att ett tillfredsställande ekonomiskt resultat uppnås. Varje åtagande i fråga om underleveranser bör bära sina särkostnader. De relativt höga personalkostnaderna vid FFV påverkar ogynnsamt företagets konkurrensförmåga. Detta motverkas dock i hög grad av att underleveranser håller på att bli alltmera kapitalintensiva. Kostnaderna för ett underleveransåtagande kommer således att till största

delen bero av den produktionstekniska uppläggnings- och kapitalkostnaden. I dessa avseenden är ställningen för FFV mera fördelaktig.

Marknad

Behov av underleveranser av verkstadsprodukter finns i alla industriländer och den geografiska marknaden begränsas i princip endast av traditionella hinder såsom fraktkostnader, tullar, skillnader i kostnadsnivå och språksvårigheter.

Legotillverkning är på grund av de krav som i regel ställs på korta leveranstider, samarbete i fråga om produktionsteknik och kontrollverksamhet m. m. relativt lokalt bunden. Det torde höra till undantagen att avtal om legotillverkning ingås mellan svenska och utländska företag.

Genom att den svenska kostnadsnivån är högre än i de flesta andra länder torde en marknad för underleveranser från FFV väsentligen vara att söka i Sverige.

I det föregående har angetts att den svenska verkstadsindustrins efterfrågan på underleveranser och legotillverkning är mycket stor. Värdet av underleveranser inom verkstadsindustrin har uppskattats till 25 procent av den samlade produktionen eller 8–10 miljarder kronor per år. I en så grovt angiven marknad är FFV:s andel försvinnande liten. En uppdelning av den samlade marknaden för underleveranser och legotillverkning är dock nödvändig, om det skall bli möjligt att göra meningsfulla analyser av efterfrågade tillverkningar, priser, konkurrensförhållanden m. m. En betydande sådan delmarknad utgörs av den svenska bilindustrin, som bl. a. efterfrågar högkvalitativa detaljer till styrsystem och bromssystem för bilar. I det föregående har nämnts att FFV har haft och har vissa underleveranser av styrväxlar och styrspindelhus för personbilar. Även inom den mera begränsade marknaden, som utgörs av underleveranser till bilindustrin, är FFV:s andel dock relativt obetydlig.

Konkurrensen i fråga om underleveranser och legotillverkning är betydande. Ett stort antal svenska företag har specialiserat sig som underleverantörer till andra företag. Det gäller inte minst inom bilindustrin. I fråga om legotillverkning är konkurrensförhållandena mycket varierande och i det närmaste omöjliga att kartlägga. Ett stort antal företag upprätthåller affärsförbindelser främst genom personliga kontakter och utför tillverkningar för varandra i syfte att utjämna sin beläggning. De uppdragsgivande företagen konkurrerar också själva om tillverkningarna genom att vid låg beläggning utnyttja sina egna produktionsresurser framför att lägga ut legotillverkningar.

Den svenska industrins inställning till FFV som underleverantör och legotillverkare torde i viss utsträckning kännetecknas av en uppfattning att kostnads- och prisläget hos FFV är högt. När det gäller kvalitet i produktionen torde dock FFV fortfarande ha anseende för att hålla en hög nivå.

Marknadsföring

Marknadsföringen av kapacitet för underleveranser och legotillverkning åvilar som tidigare nämnts den berörda produktionsenheten. Viss samordning sker dock genom marknadsstaben vid huvudkontoret.

Marknadsföringen har tidigare av kapacitetsskäl varit i huvudsak passiv och begränsad till besvarande av inkommande förfrågningar. På senare tid har en aktivare och uppsökande verksamhet kommit igång.

Prognoser och mål

Av den ekonomiska analys som har redovisats i det föregående framgår bl. a. det beräknade ekonomiska resultatet av underleveranser och legotillverkning vid FFV under verksamhetsåret 1972/73. Faktureringen uppgick till ca 1,8 milj. kronor och det ekonomiska resultatet har beräknats till ett mindre överskott. Resultatet har härvid belastats med alla de kostnader som kan hänföras till verksamheten.

Inom FFV förutses en snabb nedgång av beläggningen vid framför allt GF men även vid den tillverkande avdelningen vid underhållssektorn. Under den kommande femårsperioden beräknas skillnaden mellan beläggning och tillgänglig kapacitet vid GF motsvara ett produktionsvärde av ca 20 milj. kronor per år. Motsvarande överkapacitet vid den tillverkande avdelningen vid underhållssektorn uppskattas till närmare 10 milj. kronor per år. Vid underhållssektorn finns dock vissa möjligheter att belägga produktionsresurserna med underleveranser och legotillverkning för andra tillverkare av försvarsmateriel.

Den enda möjligheten att på kort sikt uppnå ett tillskott av beläggning motsvarande ett produktionsvärde av 20–30 milj. kronor per år bedöms vara åtaganden i fråga om underleveranser och legotillverkning. Vid valet av sådana åtaganden bör särskilt beaktas möjligheterna att sysselsätta den personal som utgör den väsentligaste utnyttjade resursen.

Det beräknade behovet av beläggningstillskott för underleveranser och legotillverkning innebär en mycket kraftig ökning av sådana åtaganden. Produktionsvärdet för dessa har tidigare endast uppgått till 4–8 milj. kronor per år. Även om det av bl. a. sysselsättningskäl kan vara önskvärt att ta order på underleveranser och legotillverkning till bästa möjliga pris torde det vara nödvändigt att fastställa vissa normer för den grad av lönsamhet som skall krävas samt att tillämpa bestämda metoder för kalkylering av kostnader och priser. Innan lönsamhetskraven preciserats är det svårt att bedöma möjligheterna för FFV att uppnå det beräknade tillskottet av beläggning för underleveranser och legotillverkning.

6.3.6 Konfektion

Verksamhet

Verksamhetsområdet konfektion omfattar den tillverkning av uniformer och kläder för bruk inom sjukvården samt till en del även andra

textilprodukter som FFV bedriver vid CBV i Karlskrona och Trivab Konfektions AB i Ängelholm.

De dominerande produkterna är persedlar till uniformer för krigsmakten och för olika civila statliga myndigheter, främst kommunikationsverket, samt skyddskläder för sjukvårdspersonal och kläder för sjukhuspatienter.

Den nuvarande verksamheten har utvecklats ur den konfektionsverksamhet m. m. som bedrevs vid de centrala beklädnadsverkstäder vid armén och marinen som överfördes till FFV vid verkets tillkomst. Under senare delen av 1960-talet utvidgades verksamheten till att vid sidan av uniformer även omfatta kläder för sjukvårdens behov.

Utbudet av konfektionsprodukterna vänder sig främst till krigsmakten och vissa statliga myndigheter i övrigt samt landstingen. På senare år har försök gjorts att även rikta in verksamheten mot de behov av skyddskläder som finns hos kommuner och industriföretag.

Konkurrensen från såväl svenska som utländska företag är hård.

Organisation

Konfektionsverksamheten bedrivs inom en resultatenhet som omfattar CBV och Trivab. Ledning och administration av resultatenhetens verksamhet handhas av CBV.

Trivab drivs som en produktionsenhet under CBV. Trivab har formen av ett aktiebolag med ett aktiekapital på 5 000 kronor. Aktierna förvaltas av FFV, som också svarar för företagets maskinpark. Lokaler för företagets verksamhet hyrs från Ängelholms kommun.

Antalet anställda uppgår år 1974 till ca 140 vid CBV och ca 100 vid Trivab. Den administrativa personalen vid CBV består av drygt 20 tjänstemän.

Produkter

Sortimentet av produkter inom konfektionsområdet omfattar dels uniformer och uniformspersedlar i polyester/ull och bomull, dels arbetskläder för personal inom sjukvården och patientkläder i polyester/bomull och dels vissa slag av arbetskläder för personal i serviceföretag och industri. Utformningen av sortimentet har utgått från en strävan att begränsa verksamheten till ett standardsortiment med modeller som kan tillverkas i stora serier.

Produkterna är väl anpassade till de behov inom krigsmakten, civila myndigheter och vårdinstitutioner som de är avsedda att tillgodose och uppfyller väl de kvalitetsmässiga krav som föreligger. Kostnader och priser för produkterna ligger dock ofta över vad som gäller för olika konkurrenter. För Trivabs del har konkurrenskraften på marknaderna utanför sjukhussektorn förbättrats, främst genom en bättre driftsekonomi. Trivab:s produkter är genomgående av omvittnad hög kvalitet.

Verksamhetens inriktning på de olika produkterna har förändrats väsentligt sedan början av 1960-talet. Fram till 1968 dominerade

tillverkningen av uniformer och uniformspersedlar helt och svarade för mer än 90 procent av faktureringen. Under de första åren av 1960-talet gällde det främst militära beställningar, som upptog 60–80 procent av produktionen. Under de följande åren fram till år 1968 dominerade beställningar från civila statliga myndigheter med 50–60 procent av produktionen. Från år 1968 har olika slag av arbetskläder, främst inom sjukvårdsområdet, upptagit mer än hälften av produktionen.

Produktutveckling

Produktutvecklingen inom konfektionsområdet har under senare år främst avsett arbetskläder för sjukvården. Utvecklingsarbetet har utförts av CBV och Trivab i samarbete med Landstingens inköpscentral (LIC) och Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut (Spri). CBV har varit en föregångare inom Sverige i fråga om utveckling av kläder för sjukvårdens behov och lagt ned kostnader på sammanlagt 400 000–500 000 kronor på denna utveckling.

Produktion

Produktionen av uniformer och uniformspersedlar sker så gott som helt vid CBV i Karlskrona. Vid sidan härav har även produktion av olika slag av arbetskläder m. m. förekommit i större eller mindre omfattning vid CBV. Sedan år 1972 har dock större delen av tillverkningen av arbetskläder m. m. i polyester/bomullsmaterial förlagts till Trivab i Ängelholm.

Produktionen vid CBV besväras av att lokalerna inte är ändamålsenliga och att maskinerna delvis är föråldrade. Lokalerna hyrs från fortifikationsförvaltningen. Hyran är relativt låg, vilket till en del kompenserar de merkostnader som uppstår genom att lokalerna inte medger en helt rationell uppläggning av produktionen.

Vid drift av maskinerna i ett skift kan produktionen vid CBV beräknas nå upp till ett värde av ca 16 milj. kronor per år. Eventuella behov av tillfälliga ökning av produktionen därutöver skulle kunna tillgodoses genom utläggning av uppdrag på lönsömnad eller införande av ytterligare ett skift. Tillgången på arbetskraft är god. Produktiviteten i fabriken anses framför allt beträffande uniformer och liknande i bomullsmaterial motsvara vad som gäller för konkurrenterna. Produktionskostnaderna är dock högre vid CBV än hos konkurrerande svenska företag. De högre kostnaderna hänför sig främst till höga sociala kostnader för personalen.

Produktionen vid Trivab i Ängelholm sker i moderna och ändamålsenliga lokaler och med moderna maskiner. Lokaler och maskinpark bör vid drift i ett skift medge en produktion till ett värde av ca 12 milj. kronor per år. Produktiviteten anses motsvara konkurrenternas. Löneläget överensstämmer också med vad som gäller för svenska konkurrenter men är väsentligt högre än löneläget hos utländska konkurrenter.

Marknad

Försäljningen av konfektionsprodukter från FFV har hittills så gott som helt avsett den svenska marknaden. När det gäller sjukvårdskläder har förekommit en viss bearbetning av de danska och norska marknaderna och några små order har också kunnat placeras där.

Inom konfektionsområdet är priskonkurrensen hård och antalet såväl svenska som utländska konkurrenter är stort. I fråga om uniformer är kunderna få och stora och deras upphandling sker enligt upphandlingskungörelsen. I huvudsak utgörs de av försvarets materielverk, de statliga kommunikationsverken och rikspolisstyrelsen. Därutöver förekommer upphandling av uniformer av nämnvärd betydelse hos kommunala trafikföretag.

De främsta konkurrenterna till FFV i fråga om uniformstillverkning är ett tiotal svenska konfektionsföretag. Några av dem har filialer i Portugal.

För arbets- och skyddskläder av det slag som är aktuella vid CBV och Trivab finns en marknad främst inom sjukvården, delar av livsmedelsindustrin och vissa andra industrier och delar av handeln och olika serviceområden. Marknaden är betydligt större än för uniformer när det gäller såväl omsättning som antal kunder. Landstingens anskaffning av sjukvårdskläder sker dock huvudsakligen genom LIC. CBV och Trivab har ett samarbetsavtal med LIC. Trots detta täcker LIC ca 40 procent av sitt årsbehov från andra leverantörer. Bl. a. tvingas LIC med hänsyn till konkurrens från olika importörer att täcka ca 15 procent av sina behov med produkter från utlandet.

I Sverige utgörs de främsta konkurrenterna till FFV i fråga om tillverkning av aktuella arbets- och skyddskläder av polyester/bomull av ett halvt tiotal konfektionsföretag. Dessutom förekommer viss mindre import.

Under femårsperioden 1967/68–1971/72 upphandlade försvarets materielverk uniformer och uniformspersedlar i huvudsakligen polyester/ull material för ca 46,5 milj. kronor. Faktureringen från CBV till materielverket under denna period var 10,3 milj. kronor. Det innebär en marknadsandel på 22 procent. Huvuddelen av upphandlingen från materielverket avsåg det tiotal svenska konfektionsföretag som konkurrerar med FFV i fråga om uniformstillverkning. Inom produktgruppen bomull beställde materielverket under femårsperioden för ca 15 milj. kronor. Ingen beställning gick dock till CBV trots att det gällde produkter som är lämpliga för tillverkning vid CBV. Under budgetåret 1972/73 har emellertid CBV fått en beställning från försvarets materielverk på bomullsartiklar till ett värde av ca 5 milj. kronor.

De statliga kommunikationsverken upphandlade under femårsperioden uniformer och uniformspersedlar för ca 26,8 milj. kronor. Faktureringen från CBV till dessa verk var ca 23,2 milj. kronor. Marknadsandelen var sålunda nästan 87 procent.

Under femårsperioden 1967/68–1971/72 har CBV inte haft några leveranser till andra förbrukare av uniformer och uniformspersedlar. Polisväsendet, Storstockholms lokaltrafik m. fl. uppskattas under perioden ha haft ett årligt behov av anskaffning på ca 2,5 milj. kronor.

När det gäller det slag av arbets- och skyddskläder m. m. som tillverkas av CBV/Trivab kan det genomsnittliga årliga behovet i Sverige uppskattas till ca 50 milj. kronor. Härav kan ca 20 milj. kronor beräknas avse kläder av polyester/bomullsmaterial.

Trivabs tillverkning kan uppskattas motsvara en andel på ca 10 procent av den samlade marknaden för arbets- och skyddskläder och ca 25 procent av marknaden för sådana kläder i polyester/bomull.

Marknadsföring

Sedan några år svarar CBV helt för marknadsföringen av sina produkter. Eftersom kunderna varit få och stora har marknadsföringsorganisationen kunnat hållas mycket liten. En stor del av ansvar och uppgifter för marknadsföringen har legat på företagets ledning. Under 1972 har även en konsult satts in för att närmare undersöka och utveckla marknaden för olika artiklar av polyester/bomull och i samband därmed systematisera planeringen och marknadsföringen och de rutiner som ingår däri.

Kostnaderna för marknadsföringen av produkter från CBV och Trivab uppgick under budgetåret 1972/73 till nära 700 000 kronor. Härav avsåg ca 135 000 kronor produkter från CBV. De samlade kostnaderna för marknadsföringen motsvarade 4,2 procent av den budgeterade faktureringen.

Prognoser och mål

Av den ekonomiska analys som har redovisats i det föregående framgår bl. a. det beräknade ekonomiska resultatet för konfektionsområdet under verksamhetsåret 1972/73. Resultatet innebar underskott.

Sedan verksamhetsåret 1964/65 har CBV endast redovisat mindre överskott under åren 1967/68, 1968/69 och 1969/70. Det ackumulerade redovisade resultatet för åren 1964/65–1972/73 innebar ett underskott på ca 8 milj. kronor. Verksamheten vid Trivab redovisas tekniskt så att rörelseresultatet ingår i resultatet för CBV. För de närmast kommande åren uppskattas försvarets materielverk tillsammans med vissa kommunikationsverk, tullverket och kriminalvårdsverket ha ett årligt behov av uniformer och uniformspersedlar på ca 16 milj. kronor. Därtill kan läggas uppskattade fortsatta behov vid polisväsendet, Storstockholms lokaltrafik m. fl. på ca 2,5 milj. kronor per år.

Ett mål för den årliga faktureringen för produkter från CBV under femårsperioden 1972/73–1976/77 är en långsam ökning från 9,5 milj. kronor till 11,6 milj. kronor. Ett motsvarande mål för faktureringen av produkter från Trivab är en ökning från 9,5 milj. kronor verksamhetsåret 1973/74 till 14,0 milj. kronor år 1977/78.

CBV tillverkar, lagerhåller och distribuerar uniformer för kommunikationsverken enligt fleråriga avtal. Denna marknad uppgår till totalt ca 5 milj. kronor per år. CBV strävar efter att tillgodose behoven inom hela denna marknad. Därutöver eftersträvar CBV en lika stor försäljning till försvarets materielverk av produkter i långa serier som är anpassade till produktionen vid CBV.

För de kommande verksamhetsåren strävar Trivab att minska sitt beroende av LIC genom att göra en satsning på marknaden för skydds- och arbetskläder i polyester/bomull. För budgetåret 1974/75 ianspråkar tillverkningen för LIC ca 60 procent av Trivabs resurser.

Det ekonomiska resultatet av den eftersträlvade verksamheten vid CBV under femårsperioden 1972/73–1976/77 förutses bli en förlust på minst 3,5 milj. kronor före ränta på statskapitalet.

För Trivab förutses för femårsperioden 1973/74–1977/78 med nuvarande förutsättningar en viss förlust.

De förutsedda resultaten innebär förluster för såväl CBV som Trivab. Även det blygsamma positiva resultat som under vissa förutsättningar skulle kunna uppnås för Trivabs del innebär en svag lönsamhetsutveckling för detta företag.

De angivna framtidsutsikterna för konfektionsverksamheten inom FFV har bl. a. klarlagts genom en inom FFV företagen utredning som redovisades i slutet av år 1972. Denna utredning angav också att ett alternativ till fortsatt drift skulle kunna vara mer eller mindre omedelbar nedläggning av i första hand CBV.

6.3.7 Överskottsförsäljning

Verksamhet

Verksamhetsområdet överskottsförsäljning omfattar den försäljningsverksamhet avseende dels övertalig och kasserad materiel, s. k. överskottsmateriel, från främst den militära och civila statliga förvaltningen och dels vissa nytillverkade produkter från s. k. samhällsverkstäder, som bedrivs av en särskild enhet inom FFV.

Den nuvarande verksamheten har utvecklats ur den försäljning av krigsmaktens övertaliga och kasserade tygmateriel som enligt Kungl. Maj: ts uppdrag år 1960 lades på FFV. Verksamheten har från starten snabbt utvidgats i fråga om förekommande varugrupper, organisation och omsättning.

Huvuddelen av försäljningen sker i kommission på uppdrag av de statliga myndigheter m. fl. som förvaltar överskottsmaterielen. FFV uppbär viss provision för verkställd försäljning. Nytillverkade produkter övertar dock FFV till största delen till fast pris från de skyddade verkstäder och andra s. k. samhällsverkstäder som svarar för tillverkningen.

Försäljningen sker främst direkt till enskilda personer och företag som konsumenter av olika produkter och varor. I fråga om enstaka produkter förekommer i begränsad omfattning försäljning till återförsäljare eller på export.

Konkurrens förekommer i fråga om alla de olika varugrupperna inom överskottsförsäljningen. Konkurrenter är bl. a. försäljare av begagnad utrustning, varuhus och enskilda tillverkare av sådana produkter som också tillverkas av samhällsverkstäderna.

Överskottsförsäljningens andelar av marknaderna för de olika produkt- och varugrupperna är genomgående små.

Organisation

Överskottsförsäljningen utgör en särskild resultatenhet inom FFV. Enheten omfattar sex fasta försäljningsställen. De utgörs av en huvudförsäljningsenhet i Solna och fem filialenheter i Göteborg, Kävlinge, Arboga, Sundsvall och Luleå. Vid huvudförsäljningsenheten finns en enhet för central administration. Därutöver anlitas FFV:s huvudkontor för viss administrativ service.

Vid sidan av de fasta försäljningsställena används tillfälliga försäljningsställen för motsvarande försäljning till allmänheten. Därutöver förekommer viss försäljning genom olika administrativa förfaranden och genom försäljare som besöker tänkbara köpare.

Verksamheten bedrivs inom ramen för sju försäljningsavdelningar. De avser fordon, maskiner, skrot, begagnade möbler och diverse artiklar, nytillverkade möbler och diverse artiklar, byggnader och byggnadsmaterial m. m. samt exportförsäljning.

Antalet anställda inom överskottsförsäljningen uppgick under verksamhetsåret 1972/73 till ca 120 personer motsvarande ca 115 årsanställda.

Produkter och tjänster

Verksamheten inom överskottsförsäljningen har två väsentliga syften. Det ena är att erbjuda en lämplig form för försäljning av i första hand övertalig och kasserad materiel från främst den statliga förvaltningen. Utvidgningen av verksamheten till att även omfatta nytillverkade produkter från s. k. samhällsverkstäder har skett på senare år och har varit naturlig med hänsyn till produkternas karaktär och till det offentliga huvudmannaskapet för dessa verkstäder. Det andra syftet är att verkställa en effektiv och affärsmässig försäljning av materielen och produkterna.

Enligt beslut av Kungl. Maj: t år 1964 och med stöd därav utfärdade föreskrifter har det ålegat de militära myndigheterna att försälja övertalig och kasserad materiel genom FFV. Möjlighet har dock förelegat för myndigheterna och FFV att i de fall så har bedömts ändamålsenligt överenskomma om att försäljning skulle ske i annan ordning. Sådan överenskommelse har träffats när det gäller försäljning av flygplan.

I beslutet från Kungl. Maj: t angavs att fabriksverken även fick åtaga sig försäljning för civila myndigheter. Även om det inte har förelegat något åliggande för de civila myndigheterna att anlita FFV för försäljning av överskottsmateriel har dock möjligheterna här till utnyttjats i betydande omfattning. Genom ändringar i instruktionen för FFV har det vidare blivit möjligt för de s. k. samhällsverkstäderna att anlita FFV för försäljning av nytillverkade produkter och även för bl. a. kommunala myndigheter, statliga bolag m. fl. att försälja överskottsmateriel genom FFV.

Enligt Kungl. Maj: ts kungörelse (1973:1210) om försäljning av övertalig eller kasserad materiel och inventarier, som trädde i kraft i januari 1974, skall i princip all försäljning av detta slag för statsverkets

räkning ske genom FFV:s försorg. Det innebär att civila statliga myndigheter på samma sätt som tidigare de militära myndigheterna är hänvisade till att anlita FFV:s överskottsförsäljning. Även den nya kungörelsen ger dock myndigheterna möjlighet att efter samråd med FFV besluta om försäljning i annan ordning, när detta bedöms ändamålsenligt och ekonomiskt fördelaktigt för statsverket.

Överskottsförsäljningen vid FFV innebär att ett stort antal olika statliga myndigheter m. fl. kan överlåta ansvaret för försäljning av olika slag av övertalig och kasserad materiel m. m. och därmed förenade uppgifter till FFV och den där särskilt anordnade försäljningsorganisationen. De tjänster som FFV kan erbjuda olika uppdragsgivare är bl. a. anordnande av lämpliga försäljningsställen, transport av materiel till försäljningsställena, lagring av materiel, val av lämplig försäljningsform samt mottagning och redovisning av försäljningsinkomster. Ersättning till FFV för tillhandahållna tjänster vid försäljning av överskottsmateriel utgår i regel enligt bestämda provisionssatser för olika slag av varor. Satserna varierar f. n. mellan 3 procent för skrot och 24 procent för möbler och diverse.

En samordnad försäljning av överskottsmateriel från ett stort antal uppdragsgivare anses medföra betydande fördelar när det gäller det ekonomiska utfallet av försäljningen. Fördelarna ligger bl. a. i effektivare marknadsföring, bättre priser och lägre försäljningskostnader än vid en försäljning, som är spridd på flera myndigheter m. fl. med i många fall ringa erfarenhet av försäljningsverksamhet och utan särskild försäljningsorganisation.

När det gäller nytillverkade produkter från s. k. samhällsverkstäder kan en samordnad försäljning genom FFV erbjuda motsvarande fördelar som i fråga om försäljning av överskottsmateriel. Det gäller särskilt produkter från det stora antal, ofta små, skyddade verkstäder, terapiavdelningar vid vårdinstitutioner m. m. som drivs av landsting och primärkommuner. Det kan dock även i väsentliga avseenden gälla produkter från de större verkstäder som finns vid anstalter under kriminalvårdsstyrelsen, industriella beredskapsarbeten under arbetsmarknadsstyrelsen och alkoholanstalter och ungdomsvårdsskolor inom socialstyrelsens ansvars- och tillsynsområden.

Det samarbete som har kommit igång mellan FFV och olika samhällsverkstäder har inte uteslutande begränsats till köp av produkter för försäljning eller olika direkta marknadsförings- och försäljningsåtgärder. I en del fall har FFV med utnyttjande av viss marknadskännedom aktivt medverkat i en verkstads val av tillverkningsobjekt och även svarat för viss produktutveckling genom framtagning av konstruktioner, ritningar, prototyper och liknande.

Försäljningens fördelning med hänsyn till uppdragsgivare och leverantörer var under femårsperioden 1968/69–1972/73 följande (milj. kr.).

Uppdragsgivare, leverantör	1968/ 69	1969/ 70	1970/ 71	1971/ 72	1972/ 73
Militära myndigheter	14,6	14,3	14,4	17,1	11,9
Övriga	15,1	19,9	28,6	30,4	34,4
Summa	29,7	34,2	43,0	47,5	46,3

Försäljningen av materiel och produkter från övriga uppdragsgivare och leverantörer avser i huvudsak civila statliga myndigheter. Andelen för produkter från samhällsverkstäderna har varit relativt obetydlig även om en ökning ägt rum under periodens senare år. Budgetåret 1971/72 uppgick försäljningen av sådana produkter till ca 6 milj. kronor. Under 1973/74 beräknas den uppgå till ca 12 milj. kronor.

De olika slag av varor och produkter som omsätts inom ramen för överskottsförsäljningen framgår i stora drag av den indelning av verksamheten i försäljningsavdelningar som har angivits i det föregående. De olika varu- och produktgrupperna utgörs av fordon, maskiner, skrot, möbler och diverse artiklar samt byggnader och byggnadsmaterial.

Sortimentet av fordon omfattar i huvudsak begagnade personbilar, stations- och skåpbilar samt vissa specialfordon. I gruppen maskiner ingår många olika slag av begagnad verkstadsutrustning, entreprenadmaskiner m. m. Ett betydande och stående försäljningsobjekt i denna grupp har under senare år varit begagnade traktorer. Dominerande och tämligen konstant inom skrotförsäljningen är metallskrot från tillverkning och störtning av ammunition. Därutöver förekommer tillfälliga försäljningar av fartyg och silver- och kopparparterier.

När det gäller möbler och diverse artiklar omfattar sortimentet både överskottsmateriel och nytillverkade produkter. En betydande del av överskottsmaterielen inom denna grupp utgörs av begagnade kontorsmöbler och kontorsmaskiner. Nytillverkade möbler domineras av stålhyllinredningar, pallhyllställ av stål och klädskåp av plåt. Därutöver förekommer fritidsmöbler m. m. av trä.

Varugruppen diverse artiklar har ett mycket brett sortiment. Det gäller olika slag av militär tyg-, intendentur- och sjukvårdsmateriel, innehåll i obeställbara eller transportskadade försändelser, som överlämnas av postverket och statens järnvägar, hittegoods m. m. Den överlägset främsta produkten inom diversegruppen har sedan år 1965 varit försarets vita fårskinnspläs. Nytillverkade produkter inom diversegruppen är bl. a. olika hushållsartiklar, konfektion, träskor, leksaker och prydnads- och presentartiklar som framställs vid olika samhällsverkstäder. Mot bakgrund av att tillgången på den militära fårskinnspläsen minskar har FFV:s överskottsförsäljning tagit fram en modell till sportpläs som är en modifiering av militärpläsen. Tillverkning av sportpläsen har lagts ut på en verkstad för industriellt beredskapsarbete under arbetsmarknadsstyrelsen. Den nytillverkade pläsen synes ha motsvarande framgång som militärpläsen och har kompletterats med jackor, mössor och vantar i samma material.

När det gäller byggnader och byggnadsmaterial omfattar sortimentet

endast nytillverkade produkter. De mest betydande produkterna är fritidshus av varierande storlekar samt murblock.

Försäljningens fördelning på olika varugrupper under femårsperioden 1968/69–1972/73 framgår av följande sammanställning (milj. kr.).

Varugrupp	1968/ 69	1969/ 70	1970/ 71	1971/ 72	1972/ 73
Fordon	7,9	6,9	9,2	12,4	12,5
Maskiner	3,1	3,3	4,4	5,7	6,4
Skrot	8,9	11,1	13,0	13,2	10,1
Möbler	2,3	2,6	3,3	3,5	4,3
Diverse	6,2	8,8	9,9	9,6	10,1
Byggnader	1,3	1,5	3,2	3,1	4,1
Summa	29,7	34,2	43,0	47,5	46,5

Produktion

Omsättningen i överskottsförsäljningen vid FFV har ökat snabbt från tillkomsten den 1 oktober 1960. Under det första hela verksamhetsåret 1961/62 uppgick försäljningen till ca 10 milj. kronor. Av sammanställningar i det föregående framgår att omsättningen år 1968/69 var ca 30 milj. kronor och därefter har ökat till ca 47 milj. kronor budgetåren 1971/72 och 1972/73. En utebliven ökning i omsättningen under 1972/73 tillskrivs vissa fluktuationer i tillgången på överskottsmateriel. Omsättningen per anställd har under perioden 1967/68–1972/73 ökat från ca 300 000 kronor till ca 400 000 kronor per år.

Försäljningen sker huvudsakligen direkt till konsument vid särskilda försäljningsställen. Dessa är främst de sex fasta försäljningsställen som har angetts i det föregående. Därutöver förekommer tillfälliga försäljningsställen.

Försäljningsställena i Solna och Göteborg disponerar lokaler som övertagits och hyrs från militära myndigheter. Filialerna i Kävlinge, Arboga och Luleå drivs i lokaler som förhyrs i den öppna marknaden. Filialen i Sundsvall är inrymd i en egen fastighet, som år 1971 särskilt uppfördes för ändamålet.

De förhyrda lokalerna är i allmänhet inte lämpliga för sitt ändamål. I flera fall är de spridda på flera byggnader och i övrigt så disponerade, att de hindrar en rationell hantering av varorna. I några fall är lokalerna även i dåligt skick. Härtill kommer att vissa av lokalerna på grund av ändrade markdispositioner från upplåtarnas sida kommer att kunna utnyttjas endast under begränsad tid.

Mest ändamålsenliga är de lokaler som disponeras av filialen i Sundsvall och som har uppförts särskilt för överskottsförsäljningens räkning.

De tillfälliga försäljningsställena anordnas på förrådsplatser som upplåts av uppdragsgivarna, i tillfälligt förhyrda fasta lokaler, tält o. d. på olika platser i landet.

Marknad

Av det föregående framgår att överskotts försäljningen vid FFV från början endast avsåg övertalig och kasserad militär materiel. Verksamheten har därefter utvidgats till att omfatta överskottsmateriel från civila statliga myndigheter och andra uppdragsgivare samt nytillverkade produkter från s. k. samhällsverkstäder. Ännu under verksamhetsåret 1968/69 svarade den militära materielen för omkring hälften av försäljningen. Verksamhetsåret 1971/72 hade andelen för den militära materielen gått ned till ca 35 procent. Civil överskottsmateriel svarade då för ca 53 procent av försäljningen och nytillverkade produkter för ca 12 procent. Verksamhetsåret 1972/73 svarade den militära materielen för mindre än 25 procent av omsättningen.

Den dominerande uppdragsgivaren i fråga om militär överskottsmateriel är försvarets materielverk. Stora uppdragsgivare när det gäller försäljning av annan överskottsmateriel är några civila statliga verk såsom rikspolisstyrelsen, myntverket, televerket, vägverket och även förenade fabriksverken. På senare år har tillkommit relativt betydande försäljningar för några statliga aktiebolag och vissa försäljningar för olika kommunala myndigheter och enstaka enskilda företag.

De militära myndigheterna har som angivits i det föregående med enstaka undantag sedan länge varit hänvisade till att anlita FFV för försäljning av överskottsmateriel. Tillgången på sådan materiel beror av i vilken takt den blir övertalig eller kasseras inom försvaret. Någon ökning av marknadsandelen för överskotts försäljningen är således inte aktuell och några snabba och mera betydande förändringar av de materielvolymer som skall försälas torde inte kunna förutses.

Försäljning av överskottsmateriel från civila statliga myndigheter torde hittills till stor del ha skett på andra sätt än genom FFV:s överskotts försäljning. En ytterligare ökning av överskotts försäljningens försäljning av sådan materiel är därför möjlig och kan även förutses som en följd av föreskrifterna i den tidigare angivna nya kungörelsen.

En ökning av överskotts försäljningens uppdrag från civila statliga myndigheter kan även förutses genom en ändring i brottsbalken som håller på att förberedas. Denna avses komma att innebära att försäljningen av förverkad egendom och hittegoods skall ombesörjas av överskotts försäljningen.

Den försäljning av nytillverkade produkter från samhällsverkstäderna som överskotts försäljningen bedriver omfattar trots de senaste årens ökning endast en mycket liten del av den samlade produktionen inom dessa verkstäder.

En samlad och fullständig redovisning av produktionen vid samhällsverkstäderna finns inte. Vissa beräkningar och uppskattningar av produktionens inriktning, värde m. m. har dock redovisats i betänkandet (SOU 1972: 54) "Skyddat arbete"¹ och i bilaga (SOU 1972: 75) till detta samt i betänkandet "Utredning angående verksamhetsinriktningen för förenade fabriksverken — engagemang avseende samhällsverkstäder och sjukvårdsområdet"². En sammanställning av de i de båda betänkandena

¹ Betänkande avgivet i augusti 1972 av utredningen rörande den skyddade sysselsättningen.

² Betänkande avgivet i oktober 1971 av en av affärsverksdelegationen tillsatt utredning.

angivna uppgifterna leder till den grova uppskattningen att det samlade värdet av den årliga produktionen vid samhällsverkstäderna omkring år 1971 var av storleksordningen 250 milj. kronor. Huvuddelen härav eller uppskattningsvis 150 milj. kronor avsåg legotillverkning för olika företag. Tillverkningen av egna produkter av sådant slag som bl. a. försäls genom överskottsförsäljningen skulle då kunna uppskattas till 100 milj. kronor. Försäljningen av verkstädernas egna produkter skedde främst genom egna försäljningsorganisationer och därefter genom grossister och varuhus.

Bedömningar inom FFV visar att överskottsförsäljningen bör ha stora möjligheter att väsentligt öka sortiment och försäljningsvolymen av nytillverkade produkter från samhällsverkstäderna. Överskottsförsäljningen ser det härvid som en väsentlig uppgift att genom ett öppet och förtroendefullt samarbete föra ut samhällsverkstädernas produkter på marknaden till priser som ger ett tillfredsställande ekonomiskt utbyte för verkstäderna. En pågående förstärkning av de personella resurserna beräknas komma att öka omsättningen.

Försäljningen av såväl överskottsmateriel som nytillverkade produkter avser varor och produkter från flera olika branscher, som framgår av föregående redogörelse för indelningen i försäljningsavdelningar och förekommande produkter. Försäljningen sker huvudsakligen direkt till konsumenterna. Även om det är svårt att beräkna storleken av marknaderna för de olika slagen av produkter kan konstateras, att överskottsförsäljningens andelar av de olika marknaderna genomgående är relativt små.

Antalet konkurrenter inom de olika varu- och produktområdena är stort. I fråga om överskottsmateriel gäller det bl. a. försäljare av begagnade fordon, kontorsinventarier, möbler m. m. samt skrot. Konkurrenter i fråga om nytillverkade produkter är främst olika slag av varuhus samt försäljare av monteringsfärdiga trähus och byggnadsmaterial.

Överskottsförsäljningen är i stort sett jämställd med de olika konkurrenterna i fråga om kvalitet på varor och produkter och uppnådda priser. Det samlade sortimentet är dock betydligt bredare än vad som förekommer hos någon enskild konkurrent.

Marknadsföring

Marknadsföringen av överskottsförsäljningens varor och produkter sker främst genom att de ställs ut och tillhandahålls vid de olika försäljningsställena. De fasta försäljningsställena täcker dock f. n. endast begränsade delar av landet. Ett sätt att kompensera nackdelarna härav, som har tillämpats särskilt under senare år, är anordnandet av tillfälliga försäljningsställena. Försäljning av främst skrot och byggnadsmaterial sker dock främst genom olika administrativa försäljningsformer.

När det gäller vissa nytillverkade produkter såsom stålhyllinredningar m. m. prövar överskottsförsäljningen mera aktiva försäljningsformer. Försäljare söker härvid upp tänkbara köpare. Överskottsförsäljningen har också haft viss framgång i att genom fortsatta kontakter med köpare av dessa produkter följa upp en första leverans med flera order och

härigenom skapa en fast kundkrets. Som ett led i dessa strävanden kan även ses ett på senare tid inlett samarbete med företag som marknadsför produkter med anknytning till överskottsförsäljningens produkter. När det gäller stålhyllinredningar finns en sådan anknytning till förvaringsboxar av plast. Samarbetet har formen av ömsesidiga uppdrag och åtaganden som återförsäljare av det samarbetande företagets produkter.

Prognoser och mål

Överskottsförsäljningen vid FFV har ända sedan tillkomsten drivits med tillfredsställande lönsamhet.

Förhållandet att överskottsförsäljningen redovisar positiva ekonomiska resultat beror naturligtvis till stor del på det kommissionssystem med provisioner som tillämpas för huvuddelen av försäljningen av överskottsmateriel. Försäljningen av nytillverkade produkter och även viss överskottsmateriel som övertas av överskottsförsäljningen till fast pris synes dock i allt väsentligt även ha gett positiva ekonomiska resultat.

Resultatet av överskottsförsäljningen bör dock inte bedömas enbart med hänsyn till verksamheten i sig själv. Stor betydelse bör även tillmätas de resultat som kommer uppdragsgivare och leverantörer bland myndigheter och samhällsverkstäder m. fl. till godo. Det ekonomiska utfallet av en försäljning av övertalig och kasserad materiel från myndigheter m. fl. synes i allmänhet kunna bli bättre om den sker genom överskottsförsäljningen än genom alternativa försäljningsformer. Även om det inte är möjligt att göra en samlad beräkning av värdet härav kan anföras flera exempel i fråga om enstaka försäljningar, där alternativa försäljningsformer prövats eller i övrigt aktualiserats och där försäljningen genom överskottsförsäljningen gett ett avsevärt bättre ekonomiskt utfall än alternativten. Uttalanden från skilda samhällsverkstäder, som överskottsförsäljningen inlett samarbete med, anger att motsvarande fördelar i många fall kan uppnås även när det gäller nytillverkade produkter från sådana verkstäder.

Överskottsförsäljningen vid FFV förutser i stort sett en fortsatt ökning av omsättningen. Ökningen kan enligt en allmän bedömning uppskattas till ca 10 procent per år under de närmaste verksamhetsåren. Det ekonomiska resultatet förväntas även i fortsättningen bli positivt och i stort sett utvecklas i takt med omsättningen.

Den förutsedda ökningen av verksamheten bygger på bedömningar att överskottsförsäljningen kan ta över försäljning av överskottsmateriel från främst civila statliga och kommunala myndigheter, som nu sker i andra former, samt öka försäljningen av nytillverkade produkter från samhällsverkstäderna.

Det kan konstateras att den tidigare nämnda kungörelsen (1973:1210) om försäljning av övertalig eller kasserad materiel och inventarier, som trädde i kraft i januari 1974, bör innebära ett verksamt stöd för en sådan utveckling.

6.3.8 *Tvätt*

Verksamhet

Verksamheten i fråga om tvätt avser främst vattentvättning samt kemisk tvättning av olika slag av persedlar i skilda textilmaterial. I anslutning till tvättningen bedrivs vidare lagning av de behandlade persedlarna samt till en del även uthyrning av persedlar. Vid sidan av tvättningen och därmed förenade uppgifter innefattar verksamheten till en liten del även reparation av skodon och behandling av andra skinnpersedlar.

Största delen av tvätteriverksamheten avser tvättning m. m. av persedlar för i första hand sjukvårdsinrättningar hos olika landsting samt ett par statliga sjukhus. Övrig tvättning gäller huvudsakligen uniformer och andra persedlar för krigsmakten. Förekommande skoreparationer och skinnbehandling avser också behov inom krigsmakten.

Den nuvarande verksamheten i fråga om tvätt m. m. har direkt utvecklats ur verksamheten vid de tre centrala tvätt- och reparationsanstalter för krigsmaktens behov som i anslutning till FFV:s tillkomst inordnades i verket. Verksamheten förutsattes redan från början även till en del kunna tillgodose behov av tvätt vid vissa sjukvårdsinrättningar.

De helt dominerande delar av verksamheten som avser landsting bedrivs enligt långsiktiga avtal, som i princip innebär att den ekonomiska ersättningen till FFV beräknas så att den motsvarar verkets självkostnader. Motsvarande principer tillämpas även i fråga om ersättning för utförda tjänster åt krigsmakten.

Konkurrens till tvätteriverksamheten vid FFV förekommer främst från olika landsting. En del landsting driver f. n. egna tvätterier av samma slag som inom FFV. Landsting som nu anlitar FFV har vidare på sikt givetvis möjligheter att i stället inrätta och driva egna tvätterier. Viss konkurrens förekommer även från primärkommunala tvätterier samt, framför allt när det gäller speciella persedelområden, från enskilda tvätterier.

Organisation

Tvätteriverksamheten vid FFV hålls samman inom en resultatenhet. Den består av Tvätteriernas centralkontor i Eskilstuna, som har vissa centrala ledningsfunktioner, och 15 tvätterier på olika orter i landet, som svarar för produktionen. Tvätterier finns i Boden, Umeå, Långsele, Östersund, Ockelbo, Karlstad, Hagfors, Eskilstuna, Norrköping, Visby, Ödeshög, Alingsås, Karlskrona, Lund och Malmö.

Den direkta produktionsledningen ankommer på ledningarna för de olika tvätterierna. Varje tvätterier disponerar bl. a. härför vissa administrativa resurser.

För samordning av vissa driftsfrågor har tvätterierna förts samman i fem regioner som kallas norra, mellersta, sydvästra, sydöstra och södra regionen. Vissa regionala ledningsfunktioner har hänförs till ledningen för ett tvätterier i var och en av regionerna.

I syfte att främja samverkan mellan FFV och de dominerande kunderna landstingen och krigsmakten har inrättats en särskild samar-

betsorganisation med rådgivande funktioner. Denna omfattar ett centralt tvätteriråd, ett försvarets tvätteriråd och ett antal lokala tvätteriråd med anknytning till de flesta tvätterierna. Det centrala tvätterirådet består av tio ledamöter, varav fem representerar landstingen, två försvarets materielverk och tre FFV. Försvarets tvätteriråd består av sex representer från försvaret och sex från FFV. Tvätteriråden vid de olika tvätterierna har varierande antal ledamöter, som representerar de landsting som anlitar det aktuella tvätteriet samt såväl den lokala som den centrala tvätteriledningen vid FFV.

Av de 15 tvätterierna äger staten elva, som förvaltas av FFV, medan olika landsting äger de övriga fyra. Dessa arrenderas av FFV som helt svarar för driften vid samtliga tvätterier.

För olika slag av administrativ service för tvätteriverksamheten utnyttjas resurser vid FFV: s huvudkontor i Eskilstuna.

Antalet anställda i tvätteriverksamheten under verksamhetsåret 1972/73 uppgick till ca 2 300. Av dessa var ca 75 procent kvinnor. Andelen deltidsarbetande var stor och omfattade nära 700 av de anställda. Arbetsinsatsen motsvarade bl. a. härigenom ca 1 700 helårsanställda.

Produkter och tjänster

Den helt dominerande delen av tvätteriverksamheten består i tvättning och vissa därmed förenade tjänster avseende olika slag av persedlar, som används inom sjukvården och det militära försvaret. Av faktureringen under verksamhetsåret 1972/73 på ca 127 milj. kronor avsåg sammanlagt 98,2 procent sådana tjänster. Härvid kom ca 92 procent på vattentvätt och ca 6 procent på kemisk tvätt. Övrig fakturering fördelades på reparation av skor med 1,6 procent och behandling av skinnpersedlar med 0,2 procent av den samlade faktureringen.

I anslutning till tvättningen utförs generellt vissa reparationer av de behandlade persedlarna. En speciell tjänst i anslutning till tvättningen, som förekommer i viss omfattning vid några tvätterier, är förpackning av operationspersedlar i "set", som är färdiga för autoklivering.

Vid tvätteriet i Eskilstuna förekommer vidare en speciell tjänst, som avser uthyrning av sjukvårdspersedlar. Tvätteriet svarar härvid inte endast för tvättning och reparation av kundernas persedlar utan äger även persedlarna, som i rent och reparerat skick hyrs ut till kunderna för att efter användning återgå till tvätteriet.

En tjänst som allmänt ingår i tvätteriverksamheten är transport av tvättgods till och från kunderna.

Utbudet av tjänster i tvätteriverksamheten har i stort sett kunnat tillgodose marknadens behov. Dessa förändras dock fortlöpande som en följd av bl. a. införande av nya textilmaterial och persedeltyper, användning vid sjukhusen av kemikalier med ändrade egenskaper i fråga om nedsmutsning och andra ändringar av tvättgodsets sammansättning. De olika förändringarna kräver fortlöpande anpassning av produktionsprogram och utveckling av produktionsprocessen.

Utveckling av produkter och tjänster

Förekommande utvecklingsinsatser inom tvätteriverksamheten avser främst tvättprocessen och dess olika delar såsom produktionsstyrning, tvättmetoder, maskinell utrustning och tvättmedel, transporter samt tvättgodsets sammansättning i fråga om olika slag och typer av persedlar och textilmaterial.

Hittills har FFV i första hand riktat in utvecklingsinsatserna på mera kortsiktiga åtgärder för att få tvättprocesserna att med nuvarande förutsättningar fungera väl i tekniskt avseende. Därefter bör utvecklingsverksamheten avse mera långsiktiga insatser som t. ex. kan gälla ökad användning av systemet med uthyrning av persedlar, följderna av användning av engångsmaterial inom sjukvården, system för en integrerad materialstyrning hos tvätterierna och deras kunder, utveckling av maskinell utrustning som är bättre lämpad för stora tvätterier, utveckling av tvättmedel m. m. Utvecklingsarbetet drivs inom ramen för ett relativt stort antal projekt. En stor del av dessa har dock mera karaktären av rationaliseringsarbete än egentlig utvecklingsverksamhet. Överhuvud taget kan det vara svårt att inom tvätteriområdet klart särskilja dessa båda slag av verksamheter.

För utvecklings- och rationaliseringsarbetet disponeras medel som sätts av till en särskild fond. I samarbete med kunderna beräknas avsättningarna till viss del av faktureringen.

Omfattande program har fastställts för såväl rationalisering som utveckling.

Utvecklingsarbetet bedrivs av särskilt tillsatta projektgrupper och med insatser från centralkontoret, huvudkontoret och berörda tvätterier. Tvättericheferna är härvid ofta projektledare.

Inom vissa delar av utvecklingsarbetet samarbetar FFV bl. a. med Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut (Spri). Mellan FFV och de landsting som driver egna tvätterier bedrivs vidare ett ömsesidigt informationsutbyte. De tvätterier som drivs av vissa landsting kan härigenom undvika olika utvecklingskostnader liksom tvätterierna vid FFV kan få tillgång till kompletterande erfarenheter och nya uppslag till utveckling. Detta är fördelaktigt ur samhällsekonomisk synpunkt men kan innebära vissa nackdelar för FFV vid kostnadsjämförelser och i konkurrenshänseende.

Produktion

Produktionens inriktning och omfattning varierar i en del avseenden mellan de olika tvätterierna. Vid sju av de 15 tvätterierna omfattar produktionen såväl vattentvätt som kemisk tvätt, vid sju endast vattentvätt och vid ett tvätterier endast kemisk tvätt. Reparationer av skor förekommer vid två tvätterier. Vid två tvätterier avser produktionen uteslutande persedlar för krigsmakten, medan den vid nio tvätterier avser såväl sjukvårdspersedlar o. dyl. som militära persedlar. Vid fyra tvätterier förekommer ingen tvätt av militära persedlar.

Den samlade årskapaciteten vid tvätterierna uppgick under verksamhetsåret 1972/73 vid drift av tvättmaskinerna i två skift och övriga resurser i ett och ett halvt skift till ca 90 000 ton vattentvätt och ca 4 000 ton kemisk tvätt. Denna kapacitet utnyttjades till ca 80 procent. Överkapaciteten uppgick till ca 75 ton tvättgods per dag, vilket motsvarar ungefär hela kapaciteten vid ett tvätteri som det i Eskilstuna. Reparationer av skor avsåg år 1972/73 ca 110 000 par.

Produktionsprocessen i tvätterierna består av en blandning av helt mekaniserade och rent manuella operationer. Lönekostnadsandelen är generell ca 70 procent. Processen omfattar många olika behandlingslinjer, som bryts i olika skeden och kräver sorteringar och tvärtransporter m. m. En väsentlig orsak till dessa förhållanden är att tvättgodset trots en långt driven typminskning och standardisering innehåller en mängd olika persedlar i skilda material, utformningar och storlekar.

En avsikt med att föra samman tvätt i stora centrala tvätterier är att kunna behandla likartat tvättgods i stora serier. Tvättprocessen kan härvid effektiviseras genom mekanisering och automatisering. Hittills har kunnat konstateras en sjunkande vikt-kostnad vid ökande tvättmängd per tidsenhet. Vid stora tvätterier som tar emot stora tvättgodsmängder är det möjligt att sortera ut olika persedeltyper i sådan mängd, att det går att med fördel utnyttja mekaniserade och automatiserade behandlingslinjer. Andelen av återstående tvättgods, som kräver speciell och manuell behandling, kan härigenom göras mindre.

En av förutsättningarna för stora tvätterier, som kan erbjuda sådana fördelar, är dock att tillräckligt stora mängder tvättgods kan erhållas inom rimligt avstånd från tvätteriet. En lämplig avvägning måste kunna åstadkommas mellan minskande tvättkostnader och ökande transportkostnader.

Transport av tvättgods från och till kunderna är en del av tvätteriverksamheten vid FFV. Den ombesörjs av tvätterierna dels med egna bilar och dels med anlitan av åkerier. I syfte att rationalisera hanteringen av tvättgodset vid transporter håller FFV på att införa ett containersystem. I och med att sjukvårdsinrättningarna ännu inte har standardiserat sina interna transporter kan dock inte heller transporter av tvättgods till och från tvätterierna standardiseras.

Typbegränsning och standardisering av persedlar är som nämnts en viktig förutsättning för driften av stora tvätterier. En standardisering av persedlar medger också att de kan cirkulera mellan flera olika användare. I de fall sjukvårdsinrättningar, som tillhör flera olika landsting anlitar samma tvätterier, har överenskommelse träffats om cirkulation och sambud av persedlar mellan de olika användarna. Härigenom uppnås väsentligt lägre kostnader för behandlingen av tvättgodset genom att märkning och sortering av det kan undvikas. En liten del av persedlarna är dock i regel av sådan avvikande typ, att de måste särskiljas från övrigt tvättgods. Behandlingskostnaderna för sådana persedlar beräknas bli mer än dubbelt så höga som de för cirkulerande persedlar.

En naturlig utveckling av cirkulationssystemet har ansetts vara ett uthyrningssystem, som innebär att tvätteriet även äger persedlarna och

hyr ut dem i rent och reparerat skick till användarna. Ett sådant uthyrningssystem tillämpas vid tvätteriet i Eskilstuna. Avsikten har varit att systemet skall tillämpas även vid andra tvätterier. En utvidgning av systemet har dock uppskjutits i avvaktan på en värdering av resultat och erfarenheter från verksamheten vid tvätteriet i Eskilstuna. En fördel med uthyrningssystemet har bl. a. ansetts vara, att rena persedlar snabbt kan överföras mellan olika tvätterier alltefter deras behov av att kunna leverera dem, vilket skulle medföra att det samlade persedelbeståndet kan hållas avsevärt mindre. Kunderna kan vidare lättare övergå från ett tvätterier till ett annat eller anlita flera tvätterier samtidigt. Tillämpningen av uthyrningssystemet vid tvätteriet i Eskilstuna har dock medfört vissa driftstekniska problem och oförutsett höga kostnader. Omsättningen av persedlar har blivit lägre än väntat, bl. a. genom att sjukvårdsinrättningarna lägger upp alltför stora lager av persedlar. Ett betydande svinn av persedlar har vidare förekommit under senare år. Persedelbeståndet har måst göras avsevärt större än beräknat. Anskaffningsvärdet uppgår nu till ca 43 milj. kronor. När systemet infördes år 1967 räknades med ett persedelbestånd till ett värde av ca 24 milj. kronor i nuvarande priser. Kostnaderna för uthyrningsverksamheten vid tvätteriet i Eskilstuna har av FFV beräknats överstiga intäkterna med ca 7 milj. kronor under verksamhetsåret 1972/73 om hänsyn tas till en likformig avskrivning av persedlar under sju år. FFV har med anledning av detta hos berörda landsting begärt reglering av det tillämpade systemet och bl. a. föreslagit att landstingen skall överta persedlarna.

En samordning av produktionen i fråga om tvätt av militära persedlar och sjukvårdspersedlar har skapat förutsättningar för drift av större tvätterier än vad som annars hade varit möjligt. Ökande skillnader i kraven på behandling av de två slagen av tvättgods har emellertid lett till att dessa förutsättningar och därmed förenade fördelar med tiden minskat.

Marknad

Tvätteriverksamheten vid FFV är så gott som helt inriktad på att tillgodose behov dels vid sjukvårdsinrättningar hos landstingen och de landstingsfria kommunerna samt staten och dels vid militära förband. Den största delen av verksamheten avser tvätt av sjukvårdspersedlar.

Faktureringen för verksamhetsåret 1972/73 på ca 127 milj. kronor fördelades med ca 85 procent på leveranser till sjukvårdsinrättningar och ca 13 procent på leveranser till försvaret. Återstående ca 2 procent avsåg andra kunder, vilka främst utgjordes av olika vårdinstitutioner hos vissa primärkommuner.

Av landets 23 landsting anlitar 18 enligt avtal tvätterier inom FFV. Samma gäller två av de tre landstingsfria kommunerna samt de två statliga sjukhusen Karolinska sjukhuset i Stockholm och Akademiska sjukhuset i Uppsala. Övriga sjukvårdshuvudmän driver egna tvätterier. FFV beräknas tillgodose ca 60 procent av tvättbehovet för sjukvården.

När det gäller krigsmakten svarar FFV för all förekommande tvätt

samt reparationer av skor och behandling av skinnpersedlar. Behoven av tvätt vid primärkommunala institutioner uppskattas FFV tillgodose till endast ca 6 procent.

Verksamheten för sjukvårdsinrättningar hos landsting och staten och för krigsmakten regleras i regel genom långsiktiga avtal eller motsvarande mellan FFV och de olika huvudmännen. Avtalstiden är normalt tio år eller mera.

Avtalen bygger på principen att FFV skall erhålla full tackning av verksamhetens självkostnader. När det gäller krigsmakten och flertalet landsting tillämpas denna princip i full utsträckning. I några avtal har däremot införts en begränsning, som innebär att de fakturerade priserna inte får stiga mera i förhållande till ett bestämt baspris än vad som motsvarar hela eller viss del av förändringarna i vissa bestämda allmänna indexserier. Denna begränsning har införts som ett incitament till rationalisering av verksamheten. Allmänt gäller att uppkommande "underskott" eller "överskott" under ett verksamhetsår regleras genom kompenserande betalningar i efterhand. I vissa fall balanseras "underskott" under flera kommande år för att amorteras av kunderna eller "hämtas in" av tvätterierna genom rationaliseringar. En anledning till mera betydande "underskott" är ofta det förhållandet, att produktionskostnaderna i början av verksamheten vid ett nytt tvätteri blir onormalt höga som en följd av tekniska igångsättningssvårigheter och en mer eller mindre betydande överkapacitet.

Den tvätteriverksamhet som bedrivs enligt angivna avtal eller motsvarande medför inte skattskyldighet till mervärdeskatt. Detta förhållande grundar sig på att verksamhet, som staten eller kommun bedriver för att utslutande tillgodose eget behov räknas som yrkesmässig och därmed medför skattskyldighet endast när den drivs i bolagsform eller liknande. Det gäller även vid "ekonomiskt samgående" mellan staten och kommun eller mellan kommuner för verksamhet som avser visst gemensamt ändamål. Till den del verksamheten tillgodoser behov hos andra än de på detta sätt samverkande parterna medför den däremot skattskyldighet.

De dominerande marknaderna för tvätteriverksamheten förändras endast relativt långsamt i fråga om omfattning och andelar för FFV. Någon ändring i fråga om tvätt för krigsmakten har inte aktualiserats och förutses inte. När det gäller tvätt för sjukvården förhindras snabba förändringar av de långa avtalstiderna och av de betydande förändringar i fråga om uppbyggande eller avveckling av resurser, som blir aktuella om ett landsting skall övergå från att anlita FFV till att driva egna tvätterier eller tvärtom.

En ökning av verksamhetsvolymen vid tvätterierna är önskvärd med hänsyn till en befintlig och bl. a. genom rationalisering ökande överkapacitet. Den kan mot bakgrunden av angivna förhållanden i första hand ske genom att FFV ökar sin andel av den primärkommunala marknaden och går in på nya marknader.

Tvättbehovet vid olika primärkommunala institutioner tillgodoses till övervägande del genom lokala såväl enskilda som kommunala tvätterier. Ofta torde detta bero på att de primärkommunala organen bl. a. av

sysselsättningspolitiska skäl föredrar att utnyttja lokala tvätterier framför centrala stortvätterier.

En annan svårighet för FFV när det gäller att konkurrera om tvätt för primärkommunala institutioner hänger samman med att dessa bör ha samma slags persedlar som de sjukvårdsinrättningar, som är de främsta uppdragsgivarna till tvätterierna vid FFV, och att persedlarna tillåts cirkulera mellan olika användare. Det förutsätter särskilda överenskommelser och anordningar i fråga om sambruk av persedlar med olika sjukvårdsinrättningar. Särbehandling av avvikande persedlar i små mängder medför höga kostnader i de stora tvätterierna.

Ett par områden inom näringslivet med en betydande efterfrågan på tvättjänster utgör hotell och restauranger samt industrin. Den marknad som finns inom industrin kan komma att utvidgas kraftigt i den mån det blir vanligare att arbetsgivare tillhandahåller fria arbetskläder. Tvätt för hotell, restauranger och industriföretag skiljer sig dock i flera avseenden från den nuvarande verksamheten vid tvätterierna inom FFV. Kvalitetskraven är andra. Vidare är det i regel nödvändigt att hålla isär de olika kundernas tvättgods. Till en del tillämpas även uthyrningssystem inom dessa områden. När det gäller arbetskläder för industrin kan utvecklingen komma att innebära en ökad användning av sådana system.

Tvättbehoven inom näringslivet tillgodoses för närvarande huvudsakligen genom erskilda tvätterier. Inom FFV övervägs dock möjligheterna att genom i första hand en försöksverksamhet vinna insteg på den enskilda marknaden.

När det gäller den lilla del av verksamheten vid tvätterierna, som avser reparation av skor för krigsmakten, kan konstateras att behoven har minskat fortlöpande under flera år. Behoven förutses komma att minska ytterligare för att om några år stabiliseras vid en nivå som innebär reparation av ca 70 000 par skor per år.

Marknadsföring

Förekommande insatser för marknadsföring av tvätteriernas tjänster har hittills huvudsakligen avsett landstingen och krigsmakten. För dessa insatser finns en särskild liten enhet vid tvätteriernas centralkontor. Arbetet vid denna är till stor del inriktat på frågor i samband med avtalen med de olika landstingen. Under löpande avtalsperioder förekommer fortlöpande diskussioner och förhandlingar om olika frågor och reglering av avtalsbestämmelserna. Därutöver förekommer vissa kontakter med krigsmakten.

Kostnaderna för marknadsarbetet har tidigare inte redovisats särskilt. För verksamhetsåret 1972/73 har de dock angivits till ca 250 000 kronor.

För kontakterna och samarbetet med främst landstingen har organisationen med tvätteriråd stor betydelse. Med den utformning av avtalen, som innebär att tvätterierna skall få täckning för sina självkostnader, är det väsentligt att kunderna har insyn och medinflytande i verksamheten och att båda parter får fortlöpande information om verksamheten och dess resultat.

Tvätteriråden har rådgivande funktioner men deras ställningstaganden får i praktiken ett stort inflytande på verksamheten. De lokala tvätteriråd som är knutna till tvätterierna har främst till uppgift "att – med beaktande av företagsekonomiskt ändamålsenliga principer – verka för en effektiv drift vid tvätteriet i avsikt att det skall lämna bästa möjliga service för tillgodoseende av det fortlöpande behovet av rent tvättgods". Råden skall härvid särskilt behandla ärenden rörande persedeltyper, behandlingsstandard, nyanskaffning av maskiner och annan utrustning, förpackning, transporter, kassationsnormer samt tillbyggnad och ombyggnad av lokaler.

Det centrala tvätterirådet "skall verka för att tvätt- och reparations-tjänsten fullgöres rationellt och företagsekonomiskt riktigt. Rådet bör speciellt ägna sin uppmärksamhet åt samordningsfrågor samt åt verksamhetens utveckling".

Erfarenheterna av tvätterirådets verksamhet är i stort sett goda. En ytterligare precisering av rådets uppgifter synes dock önskvärd. Vidare föreligger vissa risker för att behoven av information från landstingen till FFV tillgodoses mindre än tvärtom.

Prognoser och mål

Den ekonomiska analys som har redovisats i det föregående anger det beräknade ekonomiska resultatet av tvätteriverksamheten under verksamhetsåret 1972/73.

Under de senaste åren har tvätteriverksamheten drivits med ett ackumulerande "underskott". Detta kan huvudsakligen hänföras till de tre tvätterierna i Eskilstuna, Karlskrona och Norrköping. Verksamheten vid dessa drivs enligt de slag av avtal med begränsad prisutveckling som har berörts i det föregående. Tvätterierna har samtidigt haft onormalt höga produktionskostnader som en följd av olika tekniska igångsättnings-svårigheter och viss överkapacitet. För tvätteriet i Eskilstuna tillkommer att systemet med uthyrning av persedlar har medfört oförutsett stora kostnader.

Omfattande program för utveckling och rationalisering av tvätteriverksamheten har, som berörts i det föregående, fastställts och börjat genomföras. De förutses leda till avsevärda kostnadsbesparingar och effektiviseringar av verksamheten under de närmaste åren. Bl. a. beräknas personalbehovet med i varje fall bibehållen kapacitet kunna minskas från motsvarande ca 1 700 helårsanställda år 1972/73 till motsvarande ca 1 450 helårsanställda år 1977/78. Personalminskningen avses väsentligen kunna ske genom naturlig avgång. Produktiviteten beräknas kunna öka från ca 33 kg vattentvätt per anställd och timme till ca 42 kg.

Som en följd av olika utvecklings- och rationaliseringsinsatser beräknas "underskotten" vid tvätterierna i Eskilstuna, Karlskrona och Norrköping kunna upphöra under de närmaste åren. De ackumulerade "underskotten" bör därefter kunna "hämtas in" fram till slutet av 1970-talet.

Faktureringen från tvätteriverksamheten avses öka från ca 127 milj. kronor verksamhetsåret 1972/73 och beräknat ca 140 milj. kronor 1973/74 till ca 175 milj. kronor 1977/78 uttryckt i 1973 års priser.

En väsentlig förutsättning för den angivna utvecklingen är att förekommande överkapacitet i tvätteriverksamheten kan utnyttjas. Överkapaciteten uppgår för närvarande till ca 75 ton tvättgods per dag. Ett genomförande av det påbörjade utvecklings- och rationaliseringsprogrammet förutses medföra en ökning av den samlade kapaciteten.

Under femårsperioden 1973/74–1977/78 förutses inte någon nämnvärd förändring av mängden tvättgods från sjukvårdsinrättningar. En tidigare årlig ökning härav med drygt tre procent kan komma att i det närmaste upphöra. Tvättgodsmängden inom tvätteriernas nuvarande andel av den primärkommunala marknaden förutses under femårsperioden öka från för närvarande ca 1,2 procent av den totala tvättkapaciteten till ca 3,8 procent av denna, vilket dock bara motsvarar några tusen ton. För beläggning av överkapaciteten vid tvätterierna krävs därför att nya kunder tillkommer.

FFV strävar efter en viss ökning av tvätt för primärkommunala institutioner. Som anförts i det föregående föredrar dock dessa ofta av sysselsättningspolitiska och andra skäl att anlita lokala tvätterier. Den ökning av tvättgods från detta område som FFV kan uppnå kan därför väntas bli relativt begränsad och endast till en liten del belägga överkapaciteten vid tvätterierna. En mera betydande ökning av tvättgodsmängden måste därför hämtas från den enskilda marknaden. FFV räknar med att detta till stor del skall bli möjligt genom att efterfrågan inom näringslivet på tvättning av speciellt arbetskläder kommer att växa och genom att en rad små tvätterier kommer att läggas ned i en fortgående strukturrationalisering inom tvätteribranschen. Tvättning för kunder inom näringslivet skiljer sig dock, som nämnts i det föregående, i flera avseenden från den nuvarande verksamheten vid tvätterierna. Det är svårt att nu bedöma i vilken mån tvätterierna vid FFV kan skapa beläggning för sin förutsedda överkapacitet genom att hämta tvättgods från den enskilda marknaden. Det erforderliga beläggningstillskottet motsvarar en fakturering på ca 25 milj. kronor per år. Om detta skall kunna uppnås krävs under alla förhållanden mycket stora insatser för marknadsföring av tvätteriernas tjänster.

Förutsättningarna att genomföra planerade rationaliseringar bedöms dock vara goda. Tvätteriernas konkurrenskraft kommer härigenom att öka. En stor outnyttjad kapacitet utgör dock alltid en betydande olägenhet. Ett alternativ till bättre utnyttjande av befintlig kapacitet skulle kunna vara minskning av kapaciteten genom nedläggning av något eller några tvätterier. Möjligheterna härtill begränsas dock av risken för sysselsättningsvårigheter på de berörda orterna och direkta förluster i samband med en nedläggning.

6.4 Ställning och uppgifter för huvudkontoret

I föregående redogörelser för de olika verksamhetsområdena inom FFV har behandlats sådana uppgifter som inom de olika områdena ankommer på enheter inom huvudkontoret. Utöver uppgifter som mer eller mindre

direkt kan hänföras till olika verksamhetsområden har huvudkontoret vissa uppgifter som avser samordning och ledning av verksamheten inom hela FFV-koncernen. Med hänsyn härtill och till att huvudkontoret utgör en central och till sin omfattning relativt betydande enhet inom FFV:s organisation lämnas i det följande en sammanfattande redogörelse för huvudkontorets ställning och uppgifter.

Utvecklingen av huvudkontorets utformning och omfattning måste ses mot bakgrunden av den förändring som FFV har genomgått. Sedan andra världskriget har skett en omfattande organisatorisk och strukturell förändring, vilken huvudsakligen hänger samman med att verksamhet och organisation har utvidgats genom att nya verksamhetsgrenar har tillkommit eller att tidigare verksamhetsgrenar har förändrats i väsentliga avseenden. Exempel på detta är utökningen av tvätterverksamheten och tillkomsten av överskottsförsäljningen och underhållsverksamheten samt övergången från legotillverkning av försvarsmateriel till aktiv utveckling och försäljning av egna produkter.

FFV har traditionellt i allt väsentligt en funktionell organisation. Väsentliga operativa resurser för produktutveckling och marknadsföring inom försvarsmaterielområdet har varit knutna till huvudkontoret. Även för andra verksamhetsområden har resurser vid huvudkontoret disponerats för operativa uppgifter i större eller mindre omfattning. Utvidgningen av FFV har emellertid medfört ökade krav på att verksamheten skall kunna överblickas. I många fall har det t. ex. varit svårt att utläsa resultaten inom skilda verksamhetsområden och produktgrenar i den funktionella organisationen.

Den formellt fastställda organisation som gäller för FFV tillkom efter beslut av 1965 års riksdag (prop. 1965: 119). Denna organisation är inte längre tillfredsställande. Kungl. Maj:t har dock i avvaktan på utredningens förslag inte ansett det vara lämpligt att föranstalta om formell ändring av den. Däremot har FFV getts möjlighet att försöksvis tillämpa en organisation, som i stället för att hålla samman likartade funktioner för hela verket i speciella enheter i större utsträckning syftar till att föra samman verksamhet avseende mer eller mindre likartade produkter och tjänster inom självständiga resultatenheter. Exempel på detta är underhållssektorn, tvättsektorn, överskottsförsäljningen och konfektionssektorn. För den försvarsmaterielproducerande delen av FFV tillämpas emellertid fortfarande en funktionell organisation.

FFV:s huvudkontor är förlagt till Eskilstuna och omfattar verksamledning, sju koncernstabber och två fristående andra enheter samt en intern serviceenhet. Personalen uppgår till sammanlagt ca 400 personer. Av dessa har ca 40 interna serviceuppgifter. Fördelningen av personal och uppgifter på olika enheter framgår av följande sammanställning.

Enhet	Personal	Uppgifter
Generaldirektör, teknisk direktör m. fl.	7	Ledning, speciella utredningar
Information	2	
Internrevision	4	
Administration	92	Budget- och kostnadsredovisning Databehandling Affärsbokföring Huvudkontorets kontorsdrift Organisation Långtidsplanering
Anläggningar	19	Projektering Fastighetsförvaltning
Juridik	3	
Personal	43	Förhandlingar Utbildning Nämndfrågor Säkerhetsskydd Huvudkontorets personal
Marknad	32	Marknadsföring Försäljningsadministration
Teknik	159	Utveckling Mätapparater Hugelsta skjutfält
Industri	37	Industriservice Materialadministration Produktionsteknik

Av den angivna personalen kan ca 75 personer bedömas ha egentliga stabsuppgifter för koncernen. Resten har mera direkt operativa uppgifter, som organisatoriskt skulle kunna hänföras till resultatenheter under förutsättning att även försvarsmaterielproduktionen organiseras inom en sådan självständig enhet. Koncernstaben för teknik utför för närvarande till helt övervägande del utveckling av militära produkter för en "försvarsmaterielsektor".

Bedömningar inom FFV visar att vissa uppgifter som nu fullgörs vid huvudkontoret bör omorganiseras till för hela nuvarande FFV gemensamma serviceenheter, som interndebiterar sina tjänster. En omorganisation av detta slag skulle medföra rationaliseringsvinster och minskat personalbehov vid huvudkontoret.

Ett genomförande av det inom FFV föreliggande förslaget att bilda en försvarsmaterielsektor skulle vidare innebära att ett relativt stort antal anställda med uppgifter i fråga om utveckling och marknadsföring av försvarsmateriel omplaceras från huvudkontoret till olika produktionsenheter.

7 Analys av nuvarande ställning och framtida möjligheter för Telub AB

7.1 Verksamhet

Verksamheten vid Telub AB i Växjö omfattar huvudsakligen materielunderhåll och teknisk konsultverksamhet avseende främst teleteknisk materiel. Därutöver förekommer viss tillverkning av elektronisk utrustning. Av den samlade faktureringen under verksamhetsåret 1972 avsåg omkring tre fjärdedelar det svenska försvaret och en fjärdedel olika civila uppdragsgivare.

Den nuvarande verksamheten vid Telub AB har utvecklats ur den underhållsverksamhet som med början år 1965 successivt överfördes från vissa verkstäder inom försvaret och CVA till det år 1963 bildade AB Teleunderhåll. Företagets namn ändrades år 1969 till Telub AB.

Företaget fick redan från början formen av ett aktiebolag. Bland skälen för denna driftsform angavs att den skulle ge den största rörelsefriheten ur bl. a. finansierings- och personalsynpunkt. Bolagsformen bedömdes också vara lämpligast med hänsyn till behovet av en snabb uppbyggnad av verksamheten. Den gav också möjlighet till samarbete mellan staten och den enskilda teleindustrin inom företagets ram. Ett sådant samarbete kom också till stånd redan från företagets start. Aktierna ägs till 51 procent av staten. Denna andel förvaltas av FFV. Återstående 49 procent ägs av ett antal enskilda företag inom teleindustrins område.

Styrelsen för Telub AB har som riktlinje för verksamheten bl. a. angivit att den skall drivas med krav på sådan lönsamhet, att företaget kan konsolideras och vidareutvecklas i takt med bl. a. utvecklingen inom försvaret och samhället i övrigt. Verksamheten skall på så sätt kunna ge trygg sysselsättning åt de anställda och lämna ägarna en rimlig avkastning på deras investerade kapital.

7.2 Ekonomiskt resultat

Det ekonomiska resultatet av verksamheten vid Telub AB under åren 1968–1972 framgår av följande sammanställning (tabell 7: 1).

Tabell 7: 1 Ekonomiskt resultat vid Telub AB (milj. kr.)

	1968	1969	1970	1971	1972
Extern fakturering	22,7	32,5	41,3	53,6	60,2
Tillverknings- och administrationskostnader	19,6	29,8	38,6	52,1	54,4
Bruttoresultat	3,1	2,7	2,7	1,5	5,8
Försäljningskostnader ^a				0,3	0,6
Räntenetto	+0,2	+0,2	+0,1	-0,1	-0,6
Resultat	3,3	2,9	2,8	1,1	4,6

^a Försäljningskostnaderna inte särredovisade före 1971.

Driftskapitalet uttryckt som företagens nettovärde före skatt, när tillgångar och skulder beräknas efter marknadsvärde, vid utgången av åren 1968 till 1972 framgår av följande sammanställning (tabell 7: 2).

Tabell 7: 2 Driftskapital vid Telub AB (milj. kr.)

	1968	1969	1970	1971	1972
Eget kapital	15,9	16,0	16,1	16,2	16,3
Långfristiga skulder	8,6	7,6	6,9	14,2	12,9
Korrigerering för marknadsvärde					
varulager	1,8	2,5	3,8	3,8	6,7
maskiner	2,1	2,3	3,1	4,1	4,2
fastigheter	1,7	3,1	4,0	4,4	4,4
Driftskapital	30,1	31,5	33,9	42,7	44,5

Det genomsnittliga driftskapitalet för vart och ett av åren 1969 till 1972 var 30,7 milj. kr., 37,7 milj. kr., 38,3 milj. kr och 43,6 milj. kr. Resultatet för samma år korrigerat för räntenettet var 2,7 milj. kr., 2,7 milj. kr., 1,2 milj. kr. och 5,2 milj. kr. Avkastningen uttryckt i procent på driftskapitalet uppgick således för vart och ett av åren 1969 till 1972 till 8,8, 7,2, 3,1 och 11,9.

7.3 Organisation

Telub AB ingår i vad som betecknas som FFV-koncernen med en ställning liknande ett delägt dotterbolag. Aktiekapitalet uppgår till 12 milj. kronor och är fördelat på 12 000 aktier varav 6 120 i en serie A och 5 880 i en serie B. A-aktierna ägs av staten och förvaltas av FFV. B-aktierna ägs av ett antal enskilda teleindustrieföretag och fördelas härvid med en sjättedel på vardera Telefon AB LM Ericsson och Saab-Scania AB och med en niondel på vardera AGA AB, Svenska AB Philips, Standard Radio & Telefon AB, Decca Navigator och Radar AB, Siemens AB och Svenska Radio AB.

Styrelsen skall bestå av åtta ledmöter med två suppleanter. A-aktieägaren utser fyra styrelseledamöter och en suppleant. B-aktieägarna utser tre styrelseledamöter och en suppleant. Den åttonde styrelseledamöten, som skall vara verkställande direktör, utses av aktieägarna gemensamt. Styrelsens ordförande utses av A-aktieägaren och vice ordförande av B-aktieägarna. Vid beslut om tillsättning av posterna som verkställande direktör och vice verkställande direktör gäller den mening varom minst sex av styrelsens ledamöter förenar sig.

Till ordförande i styrelsen har utsetts generaldirektören och chefen för FFV.

Mellan A-aktieägaren och B-aktieägarna finns ett konsortialavtal, som under vissa förhållanden ger A-aktieägaren rätt att lösa in samtliga B-aktier och i vissa situationer ger B-aktieägarna rätt att kräva att A-aktieägaren skall lösa in samtliga B-aktier. Inlösningsbeloppet skall motsvara aktiernas verkliga värde. I vissa situationer skall det dock vara lägst vad som har inbetalats.

Organisationen vid Telub AB består under styrelse och verkställande direktör av en försäljningsenhet med orderkontor, en ekonomiavdelning, en personalavdelning, en byggnads- (drift-) avdelning, en teknisk avdelning och en verkstadsavdelning samt en organisation för regional service, som omfattar en central enhet och ett antal kontor på olika platser i hela landet. Därutöver finns en särskild göteborgsavdelning. Större delen av denna utgjordes fram till den 1 juli 1973 av försvarets televerkstad i Göteborg (FTG), som arrenderades från FFV. Huvuddelen av FTG överfördes då till den organisation med teleservicebaser som tillskapades inom krigsmakten.

Tekniska avdelningen svarar för teknisk konsultverksamhet och normalieverksamhet. Verksamheten avser till större delen tjänster åt försvarets materielverk enligt huvudverkstadsuppdrag eller särskilda uppdrag. Tekniska avdelningen har vidare hand om service för vissa fasta anläggningar inom krigsmakten. En mindre del av verksamheten vid tekniska avdelningen avser därutöver uppdrag från civila myndigheter och enskilda företag samt tjänster åt verkstadsavdelningen.

Verkstadsavdelningens verksamhet består främst av produktion av centralt underhåll av markelemateriel för försvaret och omfattar översyn, renovering och modifiering av materiel samt viss tillverkning av nya utrustningar och modifieringsmateriel. Härutöver förekommer viss legotillverkning av elektronikutrustningar på uppdrag av enskilda företag samt tillverkning av en fordonsvåg som är en egen produkt för Telub AB.

Organisationen för regional service har hand om service och underhåll av datorutrustningar och annan elektronisk utrustning hos olika främst civila uppdragsgivare.

Ekonomiavdelningen svarar för ekonomiska och administrativa uppgifter. Personalavdelningen handlägger ärenden rörande anställning, avlöning och utbildning m. m. av personalen. Byggnadsavdelningen svarar för vissa driftsfrågor och transporter samt byggnadsfrågor.

Försäljningsenheten har huvudsakligen hand om försäljning av företagets egna produkter, legotillverkning och regional service.

Tabell 7: 3 Personal vid Telub AB år 1973

Enhet	Tjänstemän	Arbetare	Summa
Verkställande direktör m. m.	3		3
Försäljningsavdelning med orderkontor	6		6
Ekonomi-, personal- och byggnadsavdelningarna	46	18	64
Teknisk avdelning	257		257
Verkstadsavdelning	101	154	255
Regional serviceorganisation	29		29
Göteborgsavdelning	15		15
Totalt	457	172	629

Antalet anställda vid FTG, som fram till den 1 juli 1973 ingick i göteborgsavdelningen, var ca 100.

Personalens antal och fördelning på olika enheter samt anställningsformer framgår av ovanstående sammanställning, som avser förhållandena under år 1973 efter det att FTG har avskiljts (Tabell 7:3).

Samarbete mellan Telub AB och FFV har förekommit i relativt obetydlig omfattning. Ett visst mera regelbundet samarbete har främst skett mellan tekniska avdelningen vid Telub AB och CVA inom materielområdet marktele. Inom det administrativa området har Telub AB samarbetat med koncernstaberna för juridik, administration och personal vid FFV:s huvudkontor. Det har främst gällt avtalsfrågor, redovisning och förhållanden för personalen vid FTG.

Huvuddelen av verksamheten vid Telub AB är förlagd till kontors- och verkstadslokaler i Växjö.

7.4 Produkter och tjänster

Verksamheten vid Telub AB avser dels olika materielområden inom försvaret på motsvarande sätt som verksamheten inom underhållssektorn vid FFV och dels regional service. Därutöver bedriver verkstadsavdelningen och göteborgsavdelningen viss nytillverkning.

Förekommande materielområden vid Telub AB är robotar och markteleutrustning. De underhållsuppgifter som utförs av Telub AB är av samma slag som de som utförs inom underhållssektorn vid FFV men avser annan materiel enligt en fortlöpande strukturfördelning mellan företagen. Uppgifterna gäller således sammanfattningsvis tillsyn, översyn och reparation, montering och installation, modifiering, teknisk konsultverksamhet, normalieverksamhet och kontroll och provning.

Den regionala serviceverksamheten är huvudsakligen inriktad på datorutrustningar, elektronisk och finmekanisk utrustning för industriellt bruk och elektronisk utrustning för medicinskt bruk. Verksamheten vänder sig främst till användare av sådan utrustning inom industrin och sjukvården.

Tillverkningen avser dels ett par egna produkter, som utgörs av en

fordonsvåg och automatiska parkeringsmätare samt dels underleveranser och legotillverkning av elektronisk och finmekanisk utrustning. För närvarande gäller det främst viss medicinsk elektronisk utrustning.

I underhållsverksamheten är de helt dominerande materielgrupperna marktelemateriel samt robotar och vapen. Marktelemateriel svarade verksamhetsåret 1972 för ca 60 procent av det samlade antalet direkta arbetstimmar på ca 735 000 och för ca 50 procent av den samlade faktureringen på ca 60 milj. kronor. Motsvarande andelar för robotar och vapen var ca 20 och ca 25 procent. De dominerande slagen av åtgärder och insatser är tillsyner, översyner och reparationer samt teknisk konsultverksamhet och normalieverksamhet. Tillsyner, översyner och reparationer tog verksamhetsåret 1972 i anspråk ca 38 procent av det disponerade antalet direkta arbetstimmar och svarade för ca 40 procent av faktureringen. Motsvarande för teknisk konsultverksamhet var ca 24 och ca 19 procent och för normalieverksamhet ca 14 och ca 9 procent. Tillverkningen tog år 1972 i anspråk ca 8 procent av de direkta arbetstimmarerna och bidrog med ca 14 procent till faktureringen.

Underhållsverksamheten inom materielgrupperna marktelemateriel, robotar och vapen avser att tillgodose behov inom det svenska försvaret. Den regionala serviceverksamheten och tillverkningsverksamheten i fråga om olika slag av elektronisk utrustning vänder sig främst till en civil marknad. Verksamheten för militära uppdragsgivare svarade under år 1972 för ca 81 procent av faktureringen.

7.5 Utveckling av produkter och tjänster

På samma sätt som inom underhållssektorn vid FFV innebär den tekniska konsultverksamheten vid Telub AB till stor del ett tekniskt-organisatoriskt utvecklingsarbete. Det avser underhållsmetodik, testutrustningar m. m. och utgör bl. a. en förutsättning för att företaget skall kunna fullgöra sina uppgifter som huvudverkstad för det svenska försvaret i fråga om vissa materielgrupper.

I förekommande strävanden att komplettera underhållsverksamheten med viss tillverkning har Telub AB även lagt ned arbete på att utveckla egna produkter för tillverkning vid företaget. Störst framgång har hittills uppnåtts med den fordonsvåg som f. n. ingår i produktionen.

7.6 Produktion

Produktionen vid Telub AB avser huvudsakligen tekniska konsulttjänster genom tekniska avdelningen och olika slag av materielunderhåll samt modifieringar och viss tillverkning vid verkstadsavdelningen, den regionala serviceorganisationen och göteborgsavdelningen.

Den tekniska konsultverksamheten kräver främst teknisk personal med goda kunskaper inom ett stort antal materiel- och teknikområden. Under 1972 omfattade personalen vid den tekniska avdelningen ca 260

personer. Av dessa hade ca 165 gymnasieingenjörutbildning eller motsvarande och ca 10 akademisk utbildning. Övriga hade varierande teknisk eller administrativ utbildning.

För produktionen av materielunderhåll vid verkstadsavdelningen gäller i stort sett samma förhållanden som för motsvarande produktion vid underhållsverkstäderna inom FFV. Verkstadsproduktionen är företrädesvis inriktad mot centralt underhåll av försvarets marktelemateriel. Förekommande legotillverkning och annan tillverkning sker även huvudsakligen vid verkstadsavdelningen.

Produktionen inom den regionala serviceorganisationen avser såväl förebyggande som avhjälpande underhåll på anläggningar och utrustningar hos de olika uppdragsgivarna. Verksamheten intar en oberoende ställning i förhållande till tillverkarna av den utrustning som underhålls. Den erbjuder en hög grad av service till relativt låg kostnad genom den geografiska spridningen av de lokala enheterna och ett effektivt utnyttjande av personella resurser.

Personalen vid verkstadsavdelningen har dels allmän utbildning inom aktuella teknikområden såsom teleteknik, finmekanik och elmekanik och dels speciell utbildning i fråga om förekommande slag av materiel och utrustning.

Mellan den centraliserade verkstadsproduktionen och den regionala serviceverksamheten finns inte något direkt samband, så att t. ex. serviceverksamheten bidrar till att ge uppdrag till den centrala verkstaden. En strävan att rekrytera personal till serviceorganisationen genom verkstaden har hittills inte lyckats på grund av svårigheter att få personalen att flytta. Personal till serviceorganisationen får i regel rekryteras direkt och ges viss utbildning vid de centrala verkstäderna.

Företagets centrala anläggningar för såväl teknisk konsultverksamhet som direkt materielunderhåll ligger i Växjö. Verkstadsavdelningen har vidare en anläggning i Risinge ca 10 km utanför Växjö. Denna placering är betingad av den hantering av explosiva varor som förekommer vid visst robotunderhåll. Anläggningarna färdigställdes år 1966. Ytterligare investeringar i byggnader planeras inte för närvarande.

På samma sätt som vid underhållsverkstäderna inom FFV utgörs den utrustning som används i verksamheten dels av mera allmän verkstadsutrustning, som ägs av företaget, och dels av speciell utrustning, som är anpassad för bestämda typer av utrustning och tillhandahålls av försvarets materielverk.

7.7 Marknad

Telub AB bildades för att tillgodose de ökade behov av underhåll av telemateriel inom försvaret som bedömdes komma att uppstå. Försvaret har varit och är fortfarande företagets största uppdragsgivare. Uppdragen som meddelas genom försvarets materielverk avser huvudsakligen materiel för armén och flygvapnet och endast i ringa omfattning materiel för marinen. Av faktureringen vid Telub AB under år 1972 avsåg drygt tre fjärdedelar materielverket.

För en del av försvarets telemateriel är Telub AB huvudverkstad. Uppdragen som huvudverkstad avser dock en mindre del av den samlade verksamheten för försvaret än vad som är fallet för de centrala underhållsverkstäderna inom FFV. Uppskattningsvis svarade huvudverkstadsuppdragen för endast 20 procent av den samlade faktureringen. Om därtill läggs sådana uppdrag för försvaret, som utan att vara huvudverkstadsuppdrag ändå i praktiken är relativt fast knutna till företaget, innebär det att Telub AB i fråga om ca 70 procent av verksamheten är utsatt för normal konkurrens.

Redan från början strävade Telub AB efter att bygga upp en regionalt organiserad verksamhet för underhåll av teleteknisk och annan elektronisk utrustning åt civila uppdragsgivare. Strävandena har haft viss framgång och lett till en verksamhet, som för närvarande har uppdrag från vissa civila myndigheter och institutioner samt enskilda företag.

Marknadsförhållandena varierar mellan de olika materielområdena och verksamhetsgrenarna.

När det gäller robotar och vapen finns i praktiken endast den marknad som det svenska försvaret erbjuder. Konkurrens inom detta område förekommer dels från tillverkare av robotmateriel och dels från försvarets egna förbandsanknutna verkstäder. Konkurrensen från tillverkare av robotmateriel avser tillverkarnas egna produkter. Konkurrensen från försvarets verkstäder hänger främst samman med en tendens hos dessa att söka kompensera allmänt minskande sysselsättning med bl. a. utvidgat underhåll av robotmateriel. Troligen kommer detta att mindre gälla själva robotarna och mera den tillhörande markutrustningen i form av radar, stridsledningscentraler, lavetter, elverk m. m. Resurser för underhållsverksamhet avseende robotar finns även vid CVA inom FFV.

Underhåll av marktelemateriel för försvaret omfattar till stor del kvalificerade tjänster av sådant slag som det kan finnas behov av bland andra användare av komplex och dyrbar teleutrustning med ofta höga krav på driftsäkerhet. Sådan utrustning används bl. a. inom processindustrin, sjukvården och databehandlingsområdet. Användning av komplex teleutrustning och behov av kvalificerade underhållsinsatser hänger ofta samman med behov av tekniska tjänster vid anskaffningar samt installationstjänster. De behov som Telub AB bör kunna tillgodose gäller främst kvalificerade och dyrbara tjänster, eftersom kostnaderna för de personella och andra resurser som bl. a. redan krävs för underhållet av militär telemateriel inte blir acceptabla för arbeten av mindre kvalificerad natur.

Uppdragsgivare till Telub AB i fråga om kvalificerat underhåll av teleutrustningar kan således vid sidan av försvaret finnas bland statliga myndigheter och institutioner, landsting och kommuner samt enskilda företag.

Telub AB har kunnat erhålla en del uppdrag från främst statliga myndigheter och räknar med att kunna successivt öka omfattningen härav.

I fråga om underhåll av marktelemateriel för försvaret anser sig Telub AB kunna öka sin marknadsandel inom vissa områden. Det gäller främst teknisk konsultverksamhet. På detta område förekommer konkurrens

dels från renodlade konsultföretag och dels från materielltillverkande företag. En viss ökning av andelen underhåll av telemateriel för försvaret bör vara möjlig för Telub AB, om försvarets materielverk konsekvent tillämpar huvudverkstadsprincipen och Kungl. Maj: ts särskilda föreskrifter om att materielverket bör utse i första hand FFV eller Telub AB som huvudverkstad.

När det gäller direkt materielunderhåll har Telub AB främst konkurrens från försvarets egna verkstäder. Dessa svarar normalt för service och tillsyner av materielen. Genom lägre anslag minskar deras arbetsvolym. De söker då i viss mån kompensera detta genom att även utföra verkställande underhåll och därmed sammanhängande reparationer, som normalt skall hänvisas till centrala verkstäder. I fråga om flygvapnets materiel är större delen av det centrala underhållet fördelat genom huvudverkstadsuppdrag. Det innebär en mer eller mindre automatisk styrning av uppdragen vad avser avhjälpande underhållsinsatser. När det gäller seriemässiga modifieringar och vidare avhjälpande underhåll av materiel vid övriga försvarsgrenar är möjligheterna till konkurrens större.

Den regionalt bedrivna serviceverksamheten vänder sig till såväl myndigheter och institutioner som enskilda företag som använder datorer med kringutrustningar och andra slag av komplicerade elektroniska utrustningar. Konkurrens förekommer främst från tillverkare och leverantörer av sådan utrustning men även från användarnas egna underhålls- och reparationsorgan. De främsta konkurrensmedlen för Telub AB är dess oberoende gentemot olika tillverkare och den höga servicegrad som kan erbjudas till relativt låg kostnad.

7.8 Marknadsföring

Förhållandena mellan Telub AB och försvarets materielverk i fråga om underhåll av telemateriel för försvaret liknar de som föreligger mellan underhållsverkstäderna vid FFV och materielverket. De bestäms sålunda allmänt av tillämpningen av principer och föreskrifter för huvudverkstäder och regleras särskilt i ett princip- och ramavtal. Nuvarande avtal är sexårigt och gäller till och med den 30 juni 1975.

Princip- och ramavtalet innehåller bl. a. bestämmelser om garanterade beställningsvolym, kontraktsformer, beräkning av kostnader och tillägg för vinst. Bestämmelserna överensstämmer i stort sett med bestämmelserna i motsvarande avtal för FFV i fråga om underhållsverksamheten.

Ramavtalets grundprinciper är att ge skälig betalning för ett ur effektivitetssynpunkt godtagbart arbete. Detta bör helst leda till användning av kontraktsformer som innebär mer eller mindre fast bestämda priser. Av den underhållsverksamhet som Telub AB utför för försvaret avser ca 60 procent arbeten till fasta priser. Resten utförs på löpande räkning till årligen fastställda timpriser.

Inom Telub AB är de olika avdelningarna för teknik, verkstad och regional service samt göteborgsavdelningen i princip resultatenheter. De är indelade i sektioner som i stor utsträckning själva svarar för den

operativa marknadsföringen av sina tjänster och produkter. Detta gäller framför allt konsulttjänsterna inom den tekniska avdelningen.

Den särskilda försäljningsenheten med orderkontor lyder direkt under verkställande direktören. Enheten ägnar sig huvudsakligen åt försäljning av företagets egna produkter, legotillverkning och regional service. Försäljningsansvaret för framför allt konsultuppdrag och verkstadsuppdrag är i vissa avseenden delat mellan på ena sidan försäljningsenheten och på andra sidan tekniska avdelningen och verkstadsavdelningen.

Inom Telub AB planeras en betydande expansion av verksamheten och en radikal förändring av dennas inriktning från militära till civila uppdrag, vilket behandlas närmare i det följande. Den avsedda expansionen och omstruktureringen kommer att ställa krav på ökning och anpassning av marknadsföringsresurserna.

7.9 Prognoser och mål

En följd av 1972 års försvarsbeslut förutses bli en väsentlig minskning av den militärt inriktade verksamheten vid Telub AB. Sammanlagt beräknas faktureringen uttryckt i 1973 års priser minska med ca 20 procent mellan åren 1973 och 1977. Minskningen väntas till större delen avse det direkta materielunderhåll som utförs inom verkstadsavdelningen. En förutsedd minskning i fråga om tekniska konsulttjänster för försvaret bedöms av Telub AB kunna till viss del kompenseras genom att företaget i konkurrens med enskilda konsultföretag kan få en större andel av de konsulttjänster som kommer att efterfrågas inom försvaret.

En femårsplan som har utarbetats inom Telub AB anger dock en väsentlig ökning av den samlade verksamhetens omfattning. Det innebär en mycket kraftig ökning av den civilt inriktade verksamheten som mer än väl kompenserar en minskning av den militärt inriktade verksamheten.

Enligt femårsplanen skall företagets samlade fakturering öka från 60,2 milj. kronor år 1972 till 83 milj. kronor år 1977 uttryckt i 1973 års priser. Faktureringsens procentuella fördelning på olika verksamhetsinriktningar skall förändras enligt följande.

Verksamhetsinriktning	Fördelning i procent	
	1972	1977
Teknisk konsultverksamhet och regional service för civila uppdragsgivare	5	22
Tillverkning	14	32
Teknisk konsultverksamhet och materielunderhåll för försvaret	81	46

Ökningen av tillverkning skall främst avse legotillverkning av bl. a. medicinsk elektronisk utrustning, vågsystem, styrutrustning och annan industrielektronik samt hjälpmedel för handikappade. Erforderliga investeringar för att anpassa verkstäderna till nya växande verksamhetsområ-

den beräknas till ca 700 000 kronor under vart och ett av åren 1973 till 1977.

Möjligheterna för Telub AB att öka den tekniska konsultverksamheten för civila uppdragsgivare beror av hur väl företaget kan tillgodose höga krav på teknisk kompetens samt hur mycket uppdragsgivarna fäster avseende vid företagets neutrala ställning i förhållande till materietillverkare. Marknaden för regional service har hittills utvecklats relativt långsamt. Telub AB förutser emellertid en snabb utvidgning av denna marknad. En grund för bedömningarna i femårsplanen utgör en undersökning om utvecklingen av regional serviceverksamhet på den amerikanska marknaden, som anger att användare av olika slag av elektronisk utrustning kommer att utnyttja utrustning från flera olika tillverkare men samtidigt kommer att vilja anlita ett företag för underhåll och service av utrustningen. Därtill kommer att Telub AB redan har en väsentlig del av det närmaste årets uppdragsvolym säkrad genom avtal.

8 Utredningens principiella överväganden

8.1 Speciella förutsättningar för verksamheten vid förenade fabriksverken

Den verksamhet inom den nuvarande FFV-koncernen som utredningen har att behandla avser en rad olikartade områden. Verksamheten bedrivs huvudsakligen inom det egentliga affärsverket FFV men även inom ett antal företag i bolagsform med olika slag av anknytning till verket. Även för den verksamhet som hålls samman inom affärsverket FFV tillämpas en uppdelning i sektorer eller enheter som har en mer eller mindre självständig ställning i organisatoriska och ekonomiska avseenden. För samlad ledning av verksamheten och gemensam service finns centrala resurser vid huvudkontoret. Verksamheten vid huvudkontoret avser dock även till stor del direkta insatser i den operativa verksamheten inom olika områden och enheter.

Förutsättningarna för verksamheterna inom de skilda områdena och enheterna varierar i olika avseenden. Det gäller möjligheterna att tillgodose det krav på full kostnadstäckning på lång sikt som har framhållits i direktiven för utredningen. Det gäller också de skäl av försvarspolitisk, sysselsättningspolitisk, samhällsekonomisk och annan samhällspolitisk karaktär som kan anföras för upprätthållande och utveckling av de olika verksamheterna. Utredningen vill här allmänt anföra några sådana skäl som bör beaktas vid överväganden om den framtida inriktningen och utformningen av vissa delar av verksamheten vid FFV.

Större delen av verksamheten vid FFV avser att tillgodose behov hos det svenska försvaret genom produktion av försvarsmateriel och tjänster. Tjänsterna gäller främst underhåll av försvarsmateriel och därutöver tvättning av militära persedlar. Verksamhetsåret 1972/73 uppgick den samlade faktureringen från FFV till ca 675 milj. kronor. Härav avsåg ca 450 milj. kronor det svenska försvaret. Dessa fördelades med ca 160 milj. kronor på materiel, ca 275 milj. kronor på underhållstjänster och ca 15 milj. kronor på tvättjänster.

Budgetåret 1972/73 uppgick anslagen för materielanskaffning till krigsmaktens förband till ca 1 700 milj. kronor. Härav avsåg ca 550 milj. kronor arméförband. Detta innebär att FFV, som främst tillverkar armémateriel, svarar för en relativt betydande del av leveranserna av

materiel till i synnerhet arméförbanden. Beträffande en del av den försvarsmateriel som FFV producerar är verket den enda eller den helt dominerande tillverkaren och leverantören inom landet. Det gäller framför allt torpeder, pansarvärnsmateriel, finkalibriga handvapen, granatkastammunition och vissa slag av grovkalibrig artilleriammunition.

I prop. 1972:75 angående försvarets fortsatta inriktning m. m. uttalade departementschefen bl. a. att anskaffning av materiel som är väsentlig för försvaret bör ske på ett sådant sätt att Sverige inte kommer i beroendeställning till andra länder och därigenom kan utsättas för påtryckningar.

Utredningen konstaterar att tillverkningen av försvarsmateriel vid FFV väsentligen utgör sådan produktion som enligt angivna förutsättningar för den svenska säkerhets- och försvarspolitikerna bör bedrivas inom landet. När det gäller de slag av materiel som FFV tillverkar tillgodoser leveranserna från verket en betydande del av försvarets anskaffningsbehov. I fråga om vissa slag av materiel såsom torpeder, viss pansarvärnsmateriel och finkalibriga handeldvapen är FFV den enda tillverkaren och leverantören i landet. *Utredningen* anser därför att det är i hög grad angeläget att väsentliga delar av den produktion och produktionskapacitet i fråga om tillverkning av försvarsmateriel som för närvarande finns vid FFV kan upprätthållas även i en framtid.

Underhåll av försvarsmateriel avser huvudsakligen tjänster för flygvapnet, som tillämpar ett underhållssystem för flygmateriel där underhållsarbetet med hänsyn till sina speciella krav fördelas på tre nivåer. Underhållsverkstäderna vid FFV svarar härvid för huvuddelen av det kvalificerade underhåll som hänförs till centrala verkstäder med tillgång till utbildad personal, utrustning och lokaler av sådant speciellt slag att de inte kan tilldelas förband. Verkstädernas anknäytning till underhållssystemet markeras bl. a. genom att de utses till s. k. huvudverkstäder för olika typer av materiel.

Underhåll av främst teleteknisk materiel för försvaret har utgjort och utgör fortfarande den större delen av verksamheten vid Telub AB. Det gäller huvudsakligen materiel för armén och flygvapnet.

Verksamheten vid såväl underhållsverkstäderna inom FFV som Telub AB bygger sålunda på en uppfattning att det är lämpligt att hålla samman en kvalificerad underhållsverksamhet för i första hand försvarsmateriel i särskilda för ändamålet utformade företag. Den principiella frågan om detta är riktigt har aktualiserats i ett par olika sammanhang under senare år.

En kartläggning av försvarets utnyttjande av privata företag för reparation och underhåll av försvarsmateriel under senare delen av 1960-talet utfördes av 1966 års verkstadsutredning. I sitt betänkande (Stencil Fö 1969:6) Försvarets tygverkstadsorganisation m. m. Etapp 2 föreslog utredningen vidare viss omfördelning i samband med omläggningen av krigsmaktens underhåll av marktelemateriel samt överföring av vissa arbeten till statliga verkstäder. Vid behandlingen av verkstadsutredningens förslag i prop. 1970:110 anförde departementschefen, att utredningen här hade berört en principiell fråga, nämligen om underhålls-

arbetena skall ske i en för detta ändamål särskilt etablerad statlig organisation eller lämnas ut till fri konkurrens på den öppna marknaden. Genom konkurrens kan visserligen kostnaderna pressas ned och de under senare tid ökade underhållskostnaderna, som huvudsakligen orsakades av att mer komplex utrustning tillförts organisationen, i någon mån minskas. Detta talar för att de statliga verkstäderna skall konkurrera med enskilda på lika villkor. Å andra sidan föreligger ett önskemål att utnyttja de statliga investeringarna i verkstäder som huvudsakligen har utformats för underhåll av militär materiel och som av beredskapsskäl måste hållas i gång i fredstid. Inom denna sektor har således staten vissa fasta kostnader oavsett beläggningen vid verkstäderna. Departementschefen framhöll vidare att detta förhållande måste väga tungt vid val mellan olika former för att utföra underhållet. Enligt departementschefens mening kan någon generell regel inte formuleras för hur de beställande myndigheterna skall förfara utan beslut om var underhållsarbeten skall läggas ut måste fattas från fall till fall. Liksom tidigare borde dock fleråriga avtal träffas mellan försvarets materielverk och bl. a. FFV och Telub AB. Långtidsavtal med privata företag om underhållsverksamhet borde inte få träffas utan Kungl. Maj: ts tillstånd.

Riksdagens ställningstagande till propositionen innebar en anslutning till den av departementschefen angivna uppfattningen.

Kungl. Maj: t föreskrev därefter den 17 juni 1970 bl. a. att huvudverkstad i första hand bör vara FFV eller Telub AB och att långtidsavtal med privata företag om underhållsverksamhet inte får träffas utan Kungl. Maj: ts medgivande.

Under senare år har vidare ett delvis nytt synsätt i fråga om beräkning av kostnader för materielanskaffning vunnit insteg. Det innebär att hänsyn bör tas inte endast till de direkta anskaffningskostnaderna för viss materiel utan även till de erforderliga underhållskostnaderna under materielens hela användningstid. Detta kan leda till att tillverkare och leverantörer av materiel erbjuder sig att även svara för underhåll av materielen. En utveckling i denna riktning kan iakttagas särskilt i fråga om elektronisk utrustning men även när det gäller annan materiel såsom flygmotorer. En pådrivande faktor för tillverkare av materiel att även ta upp ett mera omfattande underhåll av denna kan även vara en strävan från dessa att kompensera ett bortfall av verksamhet, som följer av minskade materielbeställningar, med annan verksamhet. Underhållsverksamhet kan då i en del fall anses ligga nära till.

Ett särskilt uppmärksammat fall under senare tid, där ett enskilt företag strävade efter att utöver tillverkning av materiel även svara för en omfattande underhållsverksamhet, gällde den s. k. RM 8-motorn till flygplan 37. Under flera år utredde försvarets materielverk frågan om översyner och reparationer av motorerna skulle ske hos tillverkaren eller vid FFV. Under våren 1973 avgjorde dock Kungl. Maj: t att underhållet av RM 8-motorn skall förläggas till underhållsverkstäderna vid FFV.

Utredningen finner att statsmakterna genom såväl sina allmänna ställningstaganden som det särskilda beslutet om underhållet av RM 8-motorn tagit klar ställning för att det även i framtiden skall finnas

särskilda och i första hand statliga företag för underhåll av försvarsmateriel. Av betydelse i sammanhanget torde inte minst vara olika försvarsberedskapsskäl.

Förhållandet att det under överskådlig tid kommer att finnas särskilda företag, som svarar för åtminstone väsentliga delar av underhållet av försvarsmateriel, bör dock enligt utredningens uppfattning inte leda till att dessa företag genom skärpta regler för fördelning av underhållsunderdrag i alla lägen ges företräde framför alternativa leverantörer av underhållstjänster. Möjlighet bör finnas att från fall till fall bedöma den mest ändamålsenliga förläggningen av underhåll av viss materiel med beaktande av tekniska och ekonomiska förhållanden och hänsyn till beredskapskrav. Härigenom upprätthålls i viss mån sådana konkurrensförhållanden som kan bidra till att hålla nere kostnaderna vid såväl de särskilda statliga underhållsföretagen som enskilda leverantörer av underhållstjänster.

Tvätteriverksamheten vid FFV tillgodoser hela behovet av tvätt av militära persedlar för försvaret och större delen av behoven av tvätt av persedlar för sjukvårdsinrättningar hos staten och landstingen. FFV uppskattas ta hand om ca 60 procent av den samlade tvättgodsmängden vid landstingens sjukvårdsinrättningar.

Verksamheten har härigenom en dominerande ställning såväl inom denna sektor av näringslivet som ännu mera när det gäller att tillgodose tvättbehoven inom den offentliga sektorn. Alternativ tvätterikapacitet finns inte tillgänglig och kan inte komma till stånd under avsevärd tid. Utredningen konstaterar att dessa förhållanden i och för sig utgör skäl för att verksamheten i någon form måste drivas vidare under överskådlig tid.

Utredningen anser vidare att ett sammanhållande av en stor del av tvätteriverksamheten för den offentliga sektorn i en enhet av det slag som nu finns inom FFV medför betydande fördelar såväl för de olika uppdragsgivarna som i ett vidare samhällsekonomiskt perspektiv.

Jämförelser vid enstaka tillfällen mellan FFV:s tvätterier och vissa utomstående, främst landstingsägda, tvätterier i fråga om tvättkostnader, tvättresultat m. m. har visserligen utfallit till FFV:s nackdel. I någon mån kan detta bero på svårigheter att identifiera och redovisa samtliga kostnader på ett fullt jämförbart sätt. I viss utsträckning torde det även bero på att investeringar i utrustning och rationaliseringar vid de jämförelsevis nya anläggningarna vid FFV ännu inte har gett full effekt. Vidare kan konstateras att resultaten av de insatser i fråga om utveckling och rationalisering av metoder och processer som företagits i tvätteriverksamheten inom FFV till stor del har kunnat utnyttjas av olika landstingstvätterier utan särskild kostnad.

Utredningen anser att det är angeläget att så långt som möjligt hålla samman tvätteriverksamhet för den offentliga sektorn i ett företag med betydande kapacitet och resurser. Det bör ge de bästa förutsättningarna för en rationell utveckling av själva tvätteriverksamheten. Det bör även i hög grad underlätta strävandena att begränsa de samlade kostnaderna för persedelhanteringen inom sjukvården genom bl. a. minskning av antalet persedeltyper, standardisering av persedlar och samordning av systemen

för transporter av tvättgods till och från tvätterierna med sjukvårdsinrättningarnas interna transportsystem.

8.2 Företagsekonomiska krav på verksamheten

Verksamheten vid FFV har ända sedan verkets tillkomst haft en så gott som uteslutande industriell inriktning. Bland de skäl som anges för att olika fabriker och verkstäder inom försvaret skulle föras samman till ett särskilt verk var de väsentligaste att åstadkomma ökad rationalitet i verksamheten i tekniska och ekonomiska avseenden. Genom ett förstärkt inflytande från teknisk och merkantil sakkunskap i verksamheten skulle driften vid fabriker och verkstäder kunna anordnas efter linjer som prövats och ansetts rationella inom den privata industrin.

Vid verkets tillkomst fästes emellertid också stort avseende vid olika beredskapssynpunkter. Bl. a. framhölls att fabriker måste anläggas och drivas främst med hänsyn till militära krav, att tillgodoseendet av sådana krav gjorde dem mindre lämpade för ekonomisk drift under fredstid och att de dessutom vid låg produktion i fredsdrift måste upprätthålla en förhållandevis dyrbar militär beredskap. Olika beredskapskrav och särskilda uppgifter i övrigt för de statliga försvarsmateriefabriker gjorde enligt vissa bedömare att en verksamhet i samma former och på samma villkor som gällde för enskilda företag var svår att åstadkomma.

Ett uttryck för inställningen att vissa beredskapskrav måste beaktas i verksamheten var den ordning som infördes med ett särskilt anslag för täckning av kostnaderna för vidmakthållande i fred av viss beredskap vid fabriker. I övrigt förutsattes dock rörelsen redovisa ett överskott. Ordningen med ett särskilt anslag för täckning av beredskapskostnader har bibehållits oförändrad till och med budgetåret 1971/72. Då genomfördes en förändring som innebär ett medel för beredskapsåtgärder för krigsproduktion ställs till försvarets materielverks förfogande. Även om FFV tills vidare får del av dessa medel i en omfattning, som motsvarar det tidigare anslaget, bör detta ses som en bekräftelse på en principiellt ändrad inställning från statsmakterna i fråga om kraven på verksamheten vid FFV. De av materielverket disponerade medlen är avsedda för generella beredskapsåtgärder för krigsproduktion. FFV är härvid i princip jämställt med andra försvarsmaterieföretag. Från och med budgetåret 1976/77 avses inte några särskilda medel avsättas för täckning av beredskapskostnader. Eventuell ersättning till olika företag för krigsproduktionsåtaganden och därmed förenade kostnader för beredskapsåtgärder avses då utgå på rent affärsmässiga grunder och bestämmas i den fortlöpande avvägningen mellan olika former för att tillgodose materielbehovet. Ett alternativ till förberedande av produktion av viss materiel under krig kan sålunda vara anskaffning i fred och lagring av krigsbehovet.

I praktiken har utvecklingen av FFV inneburit att verksamheten alltmera kommit att få en helt företagsekonomisk inriktning. Under 1960-talet har den företagsekonomiska inriktningen även klarare kommit till uttryck i uttalanden och åtgärder från statsmakterna.

I ett par propositioner (1965:119 och 1966:1, bil. 6) framhöll departementschefen i olika sammanhang FFV som ett verk som skulle kunna arbeta företagsekonomiskt rationellt och kunna göra sig gällande på marknaden och som vidare hade karaktären av en varuproducerande företagskoncern i fri konkurrens med övriga industrier på öppna marknaden. I dessa sammanhang framhölls även att konkurrenskraften hos FFV var av stor direkt betydelse för staten både som stor köpare av försvarsmateriel och som ägare av verket. Ett rationellt drivet och konkurrenskraftigt FFV hade även indirekt en prisreglerande effekt på den enskilda försvarsmaterielindustrin.

Överföringen av FFV från försvarsdepartementet till industridepartementet den 1 januari 1970 kan också ses som en markering av dess företagsekonomiska inriktning. I samband härmed framhöll chefen för industridepartementet (prop. 1970:1, bil. 15) att överföringen borde ge större möjligheter att samordna FFV med den koncern av statliga företag som lyder under industridepartementet.

För de myndigheter, och då i första hand försvarets materielverk, som har att verkställa upphandling av materiel och tjänster för försvaret gäller den grundläggande principen för all statlig upphandling, att den skall bedrivas affärsmässigt. Vissa möjligheter finns dock att av bl. a. försvarspolitiska skäl göra avsteg från denna princip. Det förutsätts emellertid att dessa möjligheter endast utnyttjas i begränsad omfattning och efter särskild prövning.

Utredningen finner att utvecklingen mot en helt företagsekonomisk inriktning av verksamheten vid FFV är naturlig och anser, att verksamheten nu så gott som helt kan hänföras till sådan industriell och affärsmässig verksamhet, som inom såväl de enskilda som statliga sektorerna av näringslivet drivs enligt vedertagna företagsekonomiska principer och med de krav på lönsamhet som följer härav.

Med utgångspunkt häri anser *utredningen* att resultatet av den verksamhet som nu bedrivs vid FFV inte endast skall ge full kostnads-täckning i en mer eller mindre formell statsfinansiell bemärkelse utan även tillgodose sådana krav på avkastning, som normalt gäller för motsvarande verksamheter inom den svenska industrin i övrigt. Detta är ur såväl företagsekonomisk som samhällsekonomisk synpunkt en förutsättning för att verksamheten på lång sikt skall kunna upprätthållas och ta till vara olika möjligheter till expansion. Eftersom avkastningskraven inom den svenska industrin normalt varierar mellan olika verksamhetsområden och mellan olika tillfällen är det inte möjligt att närmare precisera ett avkastningskrav för verksamheten inom nuvarande FFV. Det väsentliga i detta sammanhang bör vara att betingelserna för verksamheten och redovisningen av den är sådana, att avkastningskrav kan formuleras enligt företagsekonomiska principer och att de kan jämföras med vad som gäller för andra industriföretag.

8.3 Samhälleliga krav på verksamheten

8.3.1 *Försvarspolitiska krav*

Av föregående avsnitt framgår att de särskilda krav i fråga om upprätthållande av viss försvarsberedskap, som ursprungligen gällde för FFV, i princip har fallit bort. För FFV gäller inte några andra krav än för övriga delar av försvarsmaterielindustrin i landet i fråga om bl. a. krigsproduktionsåtaganden och vidmakthållande av viss produktionskapacitet. När det gäller särskild ersättning för sådana åtaganden är FFV från och med budgetåret 1972/73 i princip jämställt med enskilda företag. FFV torde dock övergångsvis under ytterligare några år kunna räkna med att från försvarets materielverk erhålla särskild ersättning som motsvarar det tidigare anslaget till FFV för vissa beredskapskostnader.

Utredningen anser att det är en riktig princip att den försvarsmaterielinriktade verksamhet, som nu bedrivs vid FFV inte behandlas annorlunda än motsvarande verksamheter vid andra företag inom den svenska industrin. Det innebär att det inte bör utgå någon särskild ersättning till FFV för olika åtaganden utöver vad som normalt utgår till alla företag vid motsvarande åtaganden eller ålägganden. Med hänsyn till de företagsekonomiska krav, som *utredningen* anser bör gälla för verksamheten, innebär det emellertid också, att i de fall verksamheten belastas med ålägganden av speciell omfattning eller karaktär bör den kompenseras för kostnaderna härför.

8.3.2 *Sysselsättningspolitiska krav*

Vid ett par tillfällen har direkta ställningstaganden från statsmakterna av sysselsättningspolitisk karaktär haft avgörande betydelse för att verksamheter inom FFV-koncernen har tagits upp och lokaliserats till viss plats.

Uppbyggnaden av en filial till CVA för central underhållsverksamhet i Östersund har delvis påverkats av lokaliseringpolitiska hänsynstaganden. När statsmakterna år 1963 först tog ställning för att verkstaden i Östersund skulle komma till stånd ansågs behovet av centrala underhållsanstalter i Norrland vara relativt ringa. Behov av en central underhållsverkstad bedömdes komma att uppstå först på längre sikt. I prop. 1963:114 framhöll emellertid departementschefen, att han var väl medveten om sysselsättningsproblemen för Norrlands del och även var beredd att vidtaga de åtgärder som var försvarbara ur rationella och ekonomiska synpunkter. En sådan åtgärd skulle vara att föra över underhållsverksamhet motsvarande sysselsättning för 40–50 man från en planerad teleunderhållsverkstad i Växjö till en verkstad i Östersund. Detta skulle visserligen medföra en betydande merkostnad för denna underhållsverksamhet men departementschefen var likväl beredd att överväga en sådan överföring.

Utvecklingen av underhållsbehovet har sedermera inneburit att inte heller det på längre sikt förutsedda behovet av en underhållsverkstad i Norrland synes komma att föreligga. Efter framställning har FFV under

budgetåret 1973/74 erhållit ett anslag för engångsavskrivning av en nybyggnad för underhållsverkstaden i Östersund. Anslaget beräknades till ett belopp som skulle motsvara ett lokaliseringsbidrag till ett företag med annan företagsform.

Industri AB Gelfa bildades år 1970 för tillverkning av främst gevärstockar i en anläggning i Gällö i Jämtlands län. Ett väsentligt syfte härmed var att skapa ersättning för de sysselsättningstillfällena som föll bort, när den ammunitionstekniska verksamhet, som bl. a. bedrevs i en bergverkstad i Gällö centraliserades till FFV:s nyuppförda anläggningar i Vingåker. I prop. 1970:105 erinrade departementschefen om att det med hänsyn till arbetsmarknadsläget i Gällö hade förutsatts att den nedlagda verksamheten i bergverkstaden skulle ersättas med annan verksamhet, så att ca 60 personer skulle kunna förses med arbete även framgent. Verksamheten vid det nya företaget skulle tillsammans med viss verksamhet i fråga om hylsrevidering, som FFV hade förlagt till den befintliga bergverkstaden, tillgodose detta. För den nya verksamheten behövdes en särskild verkstadsbyggnad. Det förutsattes att företaget fick lokaliseringsstöd i form av bidrag och lån från arbetsmarknadsstyrelsen.

De fall där sysselsättnings- och lokaliseringspolitiska skäl på angivet sätt direkt och formellt inverkat på utformning och förläggning av verksamheter inom FFV-koncernen är få och relativt små till sin omfattning. Därutöver har dock FFV fortlöpande tagit betydande hänsyn till olika sysselsättningsfrågor. I några fall har sådana hänsynstaganden haft betydelse för lokalisering av tvätterier. Strävandena att bygga upp en tillverkning av produkter för civila marknader och att erhålla legotillverkningar har delvis bedrivits i syfte att upprätthålla sysselsättningen vid såväl tillfälliga som mera varaktiga minskningar i produktionen av materiel och tjänster för försvaret. I en del fall har vidare sysselsättningen upprätthållits genom att FFV erhållit beställningar från försvaret, som har lagts ut tidigare än planerat och gjorts möjliga genom insats av arbetsmarknadsmedel.

De ålägganden och åtaganden av sysselsättnings- och lokaliseringspolitisk art, som har berört verksamheten inom FFV-koncernen, synes dock i stort sett inte ha varit av annan karaktär eller omfattning än vad som gäller för andra statliga företag.

Utredningen anser att det är angeläget att någon ändring av detta förhållande inte sker. De krav på särskilda åtaganden av sysselsättnings- och lokaliseringspolitisk art, som ställs på den verksamhet som nu bedrivs inom FFV-koncernen, bör således även i framtiden överensstämma med de som ställs på verksamheten vid andra jämförbara statliga företag. I enlighet härmed skall verksamheten inte sysselsätta mera personal än vad som behövs för en löpande effektiv verksamhet. Härvid skall givetvis gälla de begränsningar som krävs för att tillgodose personalens berättigade anspråk på trygghet i anställningen och som kommer till uttryck i författningar, avtal och tillämplad praxis inom den statliga företagssektorn. Det innebär bl. a. att tillfälliga produktionsminskningar, som kan bedömas bli relativt kortvariga, inte skall föranleda friställning av personal. Åtgärder skall i stället vidtagas för att söka sysselsätta

personalen med andra uppgifter. Vid mera varaktiga minskningar av personalbehovet inom viss del av verksamheten skall vidare i första hand åtgärder vidtagas för att söka bereda den berörda personalen sysselsättning inom andra delar av verksamheten.

Särskilda lokaliseringpolitiska hänsynstaganden torde i första hand komma i fråga vid utvidgning av förekommande verksamheter eller upptagande av nya verksamheter. I sådana fall bör alltid möjligheterna att förlägga verksamhet till undersysselsatta delar av landet undersökas. De företagsekonomiska krav, som har angetts i det föregående, måste dock beaktas och en rimlig avvägning mellan dessa och de sysselsättnings- och lokaliseringpolitiska synpunkterna söka åstadkommas. I detta sammanhang är det väsentligt att verksamheten kan erhålla olika former av lokaliseringstöd i samma omfattning som andra jämförbara statliga och enskilda verksamheter.

8.4 Verksamhetens inriktning, omfattning och struktur

8.4.1 *Samband mellan olika verksamhetsområden*

Utvecklingen av FFV har inneburit att en rad verksamhetsområden med olika karaktär, inriktning och omfattning har förts samman inom den organisatoriska ram som utgörs av ett statligt affärsverk. Detta förhållande har i princip gällt ända från verkets tillkomst. Större delen av verksamheten avsåg dock då fabriker och verkstäder för tillverkning och viss därmed sammanhängande revidering och reparation av vapen och ammunition för det svenska försvaret. De härifrån avvikande verksamheterna vid beklädnadsverkstäder och tvätterier svarade för en relativt liten del av den samlade verksamheten. De hade dock det gemensamt med övriga delar av denna, att de främst var inriktade på att tillgodose behov inom försvaret. I samband med tillkomsten av FFV diskuterades dock en uppdelad organisation, där försvarsmaterieltillverkningen och därmed sammanhängande verksamheter skulle hänföras till ett företag och beklädnadstillverkning och tvätteriverksamhet till ett annat företag.

De betydande utvidgningar av verksamheten vid FFV, som framför allt har ägt rum sedan början av 1960-talet, har medfört att olikheterna mellan skilda verksamhetsområden blivit mera markerade och fått större praktisk betydelse. Underhållet av försvarsmateriel, som snabbt har kommit att omfatta en något större del av verksamheten vid FFV är den sedan länge bedrivna tillverkningen av försvarsmateriel, har i flera avseenden en annan karaktär och inriktning än denna. Det gäller bl. a. i fråga om teknik, produktionsuppläggning, behov av personella och materiella resurser och de slag av materiel som verksamheten avser. Även om båda verksamheterna främst är inriktade på det svenska försvaret rör det sig huvudsakligen om olika delar härav. Tvätteriverksamheten har samtidigt med en betydligt ökad omfattning fått sin huvudsakliga inriktning på att tillgodose behov inom sjukvården och då främst hos landstingen. Konfektionsverksamheten har fått en relativt sett väsentligt

minskad betydelse. Dess inriktning har vidare förskjutits från militära uniformer till huvudsakligen sjukvårdspersedlar och uniformer för civila myndigheter. Försäljningen av överskottsmateriel är en affärsverksamhet av helt annan karaktär än de övriga produktionen av materiel och tjänster inom FFV. Det samband med denna, som kan ha legat i att försäljningen avsåg överskottsmateriel från försvaret, har minskat i betydelse sedan större delen av verksamheten har kommit att avse överskottsmateriel från olika civila uppdragsgivare och till en del även nytillverkade produkter från s. k. samhällsverkstäder.

Skillnaderna mellan de olika verksamhetsområdena inom FFV har även kommit till uttryck i den pågående utvecklingen mot att hänföra dem till skilda sektorer eller resultatenheter med betydande självständighet i sin verksamhet. Denna utveckling började med de mest "avvikande" verksamhetsområdena avseende konfektionstillverkning, tvätt och överskottsförsäljning. Under 1973 har en sektorisering aktualiserats även för de centrala verksamhetsområdena underhåll och tillverkning av försvarsmateriel. Underhållssektorn drivs på försök från den 1 juli 1973 som en resultatenhet. Förslag har framlagts om att inom den närmaste tiden föra samman de olika enheterna för utveckling, tillverkning och marknadsföring av försvarsmateriel i en försvarsmaterielsektor omfattande tre delar som var och en får ställning som resultatenhet.

Vid tillkomsten av FFV fick dåvarande försvarets fabriksstyrelse uppgifter att som huvudkontor i administrativt, tekniskt och ekonomiskt hänseende leda verksamheten vid de olika fabriker samt handha nyanläggningsverksamheten vid dessa. Uppdelningen av verksamheten på resultatenheter innebär att angivna ledningsfunktioner och erforderliga resurser härför förläggs till de olika enheterna. Verksamheten vid det nuvarande huvudkontoret avser till större delen operativa uppgifter i fråga om marknadsföring, produktutveckling, konstruktion och anläggningsverksamhet för de olika verksamhetsområdena och då huvudsakligen i fråga om tillverkning av försvarsmateriel, som ännu inte har hänförs till resultatenheter. En annan stor del av verksamheten avser administrativ service åt verkets olika enheter. Av de sammanlagt ca 400 tjänstemännen vid huvudkontoret har uppskattningsvis endast ca 75 uppgifter som direkt avser ledning och samordning av hela verksamheten inom FFV-koncernen.

Ett skäl för att hålla samman skilda verksamhetsområden inom ett företag kan vara av finansiell art. Genom uppdelning av företagets verksamhet på olika områden – diversifiering – kan vinnas att variationer i lönsamheten för de olika verksamhetsområdena ur hela företagets synpunkt kan utjämnas, på så sätt att goda ekonomiska resultat inom vissa områden kan kompensera sämre resultat inom andra områden. Denna princip tillämpas i många företagskonstruktioner. *Utredningen* anser dock att den har mindre praktisk betydelse när det gäller FFV som statligt affärsverk och de särskilda finansieringsformer som gäller för detta.

Lämpligheten av att av angivna finansiella skäl hålla samman de nuvarande verksamhetsområdena inom FFV i ett företag kan även

bedömas med utgångspunkt i FFV:s ställning inom hela den statliga företagssektorn. *Utredningen* anser att de olika verksamheterna inom FFV i fråga om industriell och affärsmässig inriktning är av väsentligen samma karaktär som de verksamheter som hålls samman inom ramen för Statsföretag AB. I samband med att FFV fördes till industridepartementet framhöll departementschefen bl. a. att möjligheterna härigenom borde bli större att samordna FFV med den koncern av statliga företag som lyder under industridepartementet. *Utredningen* finner det vara naturligt att se verksamhetsområdena inom nuvarande FFV som mer eller mindre integrerade delar i den statliga företagssektorn under industridepartementet. Det kan då hävdas att principen om uppdelning av verksamheten på skilda områden, där variationer i lönsamhet kan utjämna varandra, bör tillämpas mera på hela den statliga företagssektorn än på den del därav som nu ryms inom FFV. Förhållandet att FFV drivs som affärsverk hindrar dock genomförandet av en del åtgärder av bl. a. finansiell och organisatorisk art, som kan bli en praktisk följd av en sådan principiell syn på den statliga företagssektorn som en helhet.

Andra samband mellan olika verksamhetsområden, som kan utgöra skäl för att samordna dem och t. ex. hålla samman dem inom ett företag, är sådana som avser det direkta utförandet av olika delar av verksamheten inom de skilda områdena. Syftet är härvid att ta till vara de positiva effekter — synergieffekter — i fråga om t. ex. företagsledning, produktutveckling, produktion, marknadsföring och administration, som kan uppnås genom att olika verksamheter har vissa gemensamma förutsättningar eller på något sätt kompletterar varandra. Det kan t. ex. gälla att de utgår från samma teknik eller att de utnyttjar samma slag av resurser. De positiva effekterna ligger i ökad effektivitet och kostnadsbesparingar vid samordnade i stället för särskilda verksamheter.

Mellan de olika sektorerna inom FFV föreligger samband av angivet slag endast i begränsad omfattning. De positiva effekter som kan tas till vara härur är därför små. Det väsentligaste sambandet mellan sektorerna utgör den gemensamma företagsledningen. Till en del föreligger ett samband i produktionen av finkalibriga militära vapen och jakt- och sportskyttevapen. Ett visst samband finns vidare mellan tillverkning och underhåll av försvarsmateriel genom att båda verksamheterna avser uppdrag för försvaret och delvis använder samma kontaktvägar och samma slag av information.

Flera av verksamhetsområdena inom FFV har väsentligare samband med verksamheter inom andra företag och institutioner. I fråga om tillverkning av försvarsmateriel gäller det enskilda företag som tillverkar motsvarande materiel. Underhållsverksamheten har olika samband med försvarets egen underhållsorganisation, även om den tillämpade uppdelningen av underhållsarbetet på olika nivåer i väsentliga avseenden har åstadkommit en rationell fördelning av uppgifter och resurser. När det gäller tvätteriverksamheten finns betydande samband mellan tvätt av sjukvårdspersedlar och användningen av dem inom sjukvården.

Utredningen anser att det i flera fall bör finnas möjligheter att utveckla sådana samband till olika former av praktisk samverkan, som sett i ett

vidare sammanhang än FFV som ett företag, kan medföra betydande fördelar. De samverkansformer som bör kunna komma i fråga avser såväl förvärv och överlåtelser av verksamheter som samgående i gemensamma företag eller olika långt gående samverkan enligt avtal mellan skilda företag.

8.4.2 *Avveckling av verksamhetsområden*

Avveckling av vissa verksamhetsområden har i några olika sammanhang övervägts inom FFV. I första hand har det gällt relativt små verksamhetsområden, som har medfört förluster och bedömts inte kunna uppnå nämnvärt bättre resultat i framtiden. Någon avveckling av betydelse har emellertid inte kommit till stånd. Det beror framför allt på en strävan hos FFV och statsmakterna att så långt som möjligt söka upprätthålla den sysselsättning som de olika verksamhetsområdena ger upphov till.

Nedläggning har främst övervägts för konfektionstillverkningen och uppfödningen av försöksdjur.

En annan form av avveckling har övervägts för tvätteriverksamheten. Med stöd av en utredning, som bedrevs i samverkan mellan FFV och landstingsförbundet, bedömde FFV år 1965, att den bästa företagsformen för tvätteriverksamheten skulle vara aktiebolag eller eventuellt ekonomisk förening. Förslag om att tvätteriverksamheten skulle avskiljas för att i samverkan med landstingen drivas i någon av dessa företagsformer lades emellertid inte fram med hänsyn till att verksamheten då troligen skulle belastas med allmän omsättningsskatt eller mervärdesskatt.

Utredningen anser att det kan vara riktigt att i någon form avveckla vissa av de verksamhetsområden som för närvarande förekommer inom FFV. De skäl som kan anföras härför kan vara av olika slag. Formerna för avveckling kan också variera.

Ett väsentligt skäl för avveckling av ett verksamhetsområde är att det inte bedöms kunna ge ett tillfredsställande ekonomiskt resultat inom överskådlig tid. Om det dessutom inte har sådant samband med övriga förekommande verksamhetsområden, som är till fördel för något av områdena, kan skälet för avveckling vara ännu större. Det förhållandet att ett verksamhetsområde inte har några påtagliga samband med övriga verksamhetsområden kan i och för sig utgöra ett skäl att avveckla dess anknytning till dessa områden. Ytterligare skäl för en sådan avveckling kan vara att verksamhetsområdet har större samband med verksamheter inom andra företag. Dessa samband kan ge förutsättningar för samordningsåtgärder i form av samverkansavtal, företagskonstruktioner m. m., som innebär fördelar för de olika verksamheterna. Möjligheterna att genom olika åtgärder ta till vara sådana fördelar kan underlättas av att verksamhetsområdets nuvarande anknytningar avvecklas.

Med hänsyn till de skäl som kan anföras för en avveckling av ett verksamhetsområde kan den ges olika form och innebörd. I vissa fall kan det enda möjliga alternativet anses vara en nedläggning av verksamheten och skingring av de resurser som använts i den. I andra fall kan avvecklingen innebära att en verksamhet med i princip oförändrad

inriktning och omfattning förs över i annan form. Olika kombinationer härav kan också komma i fråga.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla att en avveckling av ett verksamhetsområde alltid skall ske på sådant sätt, att den berörda personalen så långt som möjligt kan beredas fortsatt sysselsättning. Vid nedläggning av en verksamhet skall alla möjligheter tas till vara att omplacera personalen till kvarvarande verksamhetsområden. Om en verksamhet förs över till annan huvudman eller verksamhetsform skall eftersträvas att kunna erbjuda personalen fortsatt sysselsättning i verksamheten. I den mån en avveckling av ett verksamhetsområde oundvikligen medför att personal måste friställas bör utöver de åtgärder som följer av förekommande regler och praxis även kunna komma i fråga att anpassa takten i avvecklingen till vad som kan anses skäligt vid en avvägning mellan de företagsekonomiska kraven och de arbetsmarknads- politiska förutsättningarna och behoven.

8.4.3 Utvidgning av verksamhetsområden

Verksamheten vid FFV har fortlöpande fram till början av 1970-talet ökat i omfattning. En väsentlig del av ökningen under 1960-talet beror på att befintlig verksamhet i fråga om underhåll av försvarsmateriel genom beslut av statsmakterna överfördes från försvaret till FFV. En betydande ökning har emellertid också ägt rum inom de olika verksamhetsområdena. Det gäller såväl den övertagna underhållsverksamheten som de tidigare bedrivna verksamheterna avseende försvarsmaterieltillverkning och tvätt samt försäljning av överskottsmateriel. Denna fortlöpande ökning av verksamheten har varit en följd av en stigande efterfrågan på de olika produkterna och tjänsterna och strävanden att tillgodose större andelar av denna efterfrågan.

Under lång tid har FFV även strävat efter att genom utvidgning av befintliga verksamhetsområden eller upptagande av nya verksamhetsområden komplettera den från början huvudsakligen militärt inriktade verksamheten med en civilt inriktad produktion. De särskilda verksamhetsområdena för tvätt och konfektionstillverkning har fått en till större delen civil inriktning. Försäljningen av överskottsmateriel får närmast anses vara helt civilt inriktad.

En annan karaktär har de strävanden som har gått ut på att ta upp en civilt inriktad verksamhet i mer eller mindre direkt anslutning till tillverkning och underhåll av försvarsmateriel. Syftet har här varit att motverka förekommande variationer i beläggningen av resurserna för militärt inriktad verksamhet med en produktion av varor och tjänster för civil användning. Det har gällt såväl tillverkning av egna produkter, där jakt- och sportskyttevapen och kylkompressorer och komponenter till sådana är några mera betydande exempel, som underleveransåtaganden och legotillverkning för andra företag. Det har emellertid inte gått att uppnå någon mera betydande omfattning på en kompletterande civilt inriktad verksamhet av detta slag eller att göra den företagsekonomiskt lönsam.

Utvecklingen inom FFV bekräftar erfarenheter från andra försvarsmaterielproducerande företag i Sverige och andra länder. De innebär att en mera omfattande civilt inriktad verksamhet vid sådana företag inte kan byggas upp och drivas med framgång, om den inte hänförs till en organisation, som är i stort sett helt skild från den försvarsmaterielinriktade verksamheten. Möjligheterna att på ett rationellt och ekonomiskt fördelaktigt sätt använda samma resurser i båda verksamheterna och fortlöpande skifta dem mellan dessa är mycket små. Dessa förhållanden har beaktats i det förslag som nu föreligger inom FFV om att en organisatoriskt sammanhållen försvarsmaterielsektor skall bildas. Enligt förslaget skall civilt inriktad verksamhet inom sektorn endast förekomma i form av mer eller mindre tillfällig legotillverkning. Förslaget förutsätter dock även att FFV-koncernen skall bedriva en med försvarsmaterieltillverkningen parallell civilt inriktad produktion under effektiva former. Syftet härmed skall vara att öka riskspridningen och att utnyttja de resurser – framför allt personal – som kan friställas vid en eventuell minskning av försvarsmaterielverksamheten.

Utredningen finner det vara i hög grad angeläget att de resurser inom nuvarande verksamhetsområden vid FFV, som av olika anledningar inte helt utnyttjas, kan sättas in i en effektiv produktion. Närmast till hands för att uppnå detta ligger en ökning av produktionsvolymen i fråga om redan förekommande varor och tjänster. Det förutsätter att en ökad avsättning av dessa kan uppnås inom nuvarande eller nya marknader. Strävanden i denna riktning pågår fortlöpande vid FFV. I fråga om tvätteriverksamheten försöker FFV, förutom att öka sina andelar av marknaderna för tvätt åt landstingskommunala och primärkommunala institutioner, även i någon mån komma in på nya marknader, som avser tvätt för enskilda företag inom näringslivet. Inom underhållsverksamheten eftersträvas att erhålla uppdrag från civila användare av utrustning av liknande slag som den militära materielen. När det gäller tillverkningen av försvarsmateriel finns vissa möjligheter att öka verksamheten genom produktion för export. Export av produkter från FFV har sedan länge förekommit i varierande omfattning. Förekommande restriktioner i fråga om handeln med försvarsmateriel medför dock vissa speciella svårigheter vid sidan av de som är rent kommersiellt betingade.

Ett annat sätt att söka uppnå en effektiv användning av tillgängliga resurser och ett tillfredsställande ekonomiskt resultat av verksamheten kan vara att utvidga verksamhetsområdena till att omfatta nya produkter och tjänster. En utgångspunkt för valet av dessa kan vara att produktionen av dem har sådana samband med redan förekommande produktion, att olika positiva effekter av det slag som har angetts i det föregående kan tas till vara. Nya produkter och tjänster kan införas antingen genom egen utveckling av sådana, som förs fram till produktion, eller genom övertagande av färdiga produkter och pågående produktion från annat företag. Olika mellanformer kan också tänkas. Inom FFV har flera olika former för upptagande av nya produkter och tjänster prövats. Främst har det dock gällt utveckling av egna produkter.

Utredningen anser att en effektiv användning av resurser och ett

tillfredsställande ekonomiskt resultat i den verksamhet som nu bedrivs inom FFV i första hand bör söka uppnås inom de befintliga verksamhetsområdena. Bl. a. bör fortlöpande eftersträvas att uppnå så stor export av försvarsmateriel som politiska och affärsmässiga förutsättningar medger. I den mån erforderliga ökningar av produktionsvolymen för en effektiv användning av resurserna inte kan uppnås bör en erforderlig anpassning av resurserna inom de olika verksamhetsområdena ske.

Erfarenheter från FFV och från andra försvarsindustriföretag i Sverige och utlandet visar klart, att det inte är möjligt att med framgång inom samma organisation komplettera försvarsmaterielproduktion med en civilt inriktad verksamhet, som nämnvärt kan utjämna variationer i beläggningen av produktionsresurserna och i det ekonomiska utfallet av verksamheten. I detta sammanhang kan bl. a. hänvisas till utvecklingen vid de norska och nederländska statliga försvarsindustriföretag som utredningen tidigare har redogjort för. Utredningen ansluter sig till den uppfattning som innebär att i den mån eftersträvide utjämningar kan uppnås, bör de ske genom en civil verksamhet, som drivs i en särskild organisation vid sidan av försvarsmaterielproduktionen. När det gäller förhållandena vid nuvarande FFV anser sig *utredningen* kunna konstatera att förutsättningarna att inom överskådlig tid bygga upp eller genom förvärv från annat håll skapa en lämplig kompletterande civil verksamhet är små. Vissa möjligheter kan dock komma att föreligga inom ramen för stirlingprojektet.

Utredningen anser vidare att det är tveksamt om en civilt inriktad verksamhet bör knytas till försvarsmaterielproduktionen inom en företagskonstruktion av det slag som det nuvarande FFV utgör. Utredningen utgår härvid från den uppfattning som har redovisats i det föregående och som innebär att de olika verksamhetsområdena ses som mer eller mindre integrerade delar i den statliga företagssektorn under industridepartementet. Möjligheter att uppnå eftersträvide utjämningar bör då sökas inom hela denna företagssektor.

En slutsats av utredningens uppfattning är att verksamheten vid de huvudsakliga försvarsmaterielinriktade verksamhetsområdena inom nuvarande FFV inte bör omfatta direkta insatser för utveckling och med försvarsmaterielproduktionen direkt samordnad produktion av civila produkter. Detta utesluter dock inte att vissa underleveransåtaganden och legotillverkningar i fråga om civila produkter skall kunna förekomma för tillfällig beläggning av lediga produktionsresurser. Hinder bör inte heller föreligga för att verksamheten kan omfatta viss utveckling av sådana civila produkter, som kan erhållas som följdresultat ("spin-off") av den försvarsmaterielinriktade verksamheten. Förläggning av vidareutveckling, produktion, marknadsföring m. m. av sådana produkter bör ske med hänsyn till vad som anses lämpligt från fall till fall och med beaktande av bl. a. förutsättningarna inom alla delar av den statliga företagssektorn.

8.4.4 *Verksamhetens struktur och organisation*

Sammanfattningsvis anser *utredningen* mot bakgrunden av de principiella uppfattningar, som har anförts i det föregående, att det kan vara naturligt att överväga inte endast ett sammanhållande av nuvarande verksamheter vid FFV inom ett företag utan även en uppdelning av verksamheterna på flera företag.

8.5 Företagsform

8.5.1 *De statliga företagsformerna*

Statlig affärsmässig och industriell verksamhet drivs för närvarande huvudsakligen i företagsformerna affärsverk och aktiebolag.

Det officiella erkännandet av affärsverket som en särskild företagsform skedde genom 1911 års budgetreform. Postverket, telegrafverket, statens järnvägar, domänverket och statens vattenfallsverk klassificerades då som affärsdrivande verk och fick en form för sin verksamhet som var något skild från statens förvaltning i övrigt. Affärsverksformen har därefter använts för statens reproduktionsanstalt år 1926, försvarets fabriksverk år 1943 och luftfartsverket år 1945. Statens reproduktionsanstalt ombildades år 1962 till ett statligt aktiebolag.

Det betydande antal statliga företag för affärsmässig och industriell verksamhet, som i övrigt har inrättats, har i stort sett ända från början av 1900-talet till övervägande del fått formen av aktiebolag. Samtidigt har fortlöpande genomförts vissa förändringar av affärsverksformen i syfte att ge affärsverken större befogenheter och självständighet i den löpande verksamheten.

Förhållandet att aktiebolagsformen till övervägande del valts för de statliga företagen hänger i första hand samman med att denna form i allmänhet ansetts ge företagsledningarna större möjligheter att handla affärsmässigt än affärsverksformen. Valet av aktiebolagsformen har skett genom ställningstaganden i varje enskilt fall. Några utförliga uttalanden om skälen härför har i regel inte förekommit.

I allmänhet har endast uttalats att aktiebolagsformen har fått anses vara den lämpligaste.

Frågan om att för statlig affärsdrivande verksamhet skapa en särskild företagsform, som ibland har kallats den "tredje formen", har vid skilda tillfällen behandlats av olika utredningar. Avsikten med den särskilda företagsformen skulle i stort sett vara att vid sidan av verk och bolag få en form för statliga företag, som skulle utgöra självständiga rättssubjekt. Framlagda förslag i detta avseende har inte lett till praktiskt genomförande.

Under senare delen av 1960-talet har en betydande utveckling ägt rum inom den statliga företagssektorn som ett led i strävandena att tillgodose behoven av en aktiv och samordnad näringspolitik. Den statliga företagssektorn har sålunda blivit större och samordningen inom den har ökat och fått fastare former. Några principiella ändringar i fråga om

företagsformerna har inte skett. Aktiebolagsformen har kommit till ökad användning och mera bestämda regler för dess praktiska tillämpning har införts.

Ägaransvaret för de statliga företagen har till stor del förts samman till industridepartementets ansvarsområde. Undantag härifrån gäller i huvudsak endast de s. k. fiskala företagen och kreditinstituten, som hänförs till finansdepartementet och i någon mån handelsdepartementet, samt kommunikationsföretagen, som hänförs till kommunikationsdepartementet.

I enlighet med beslut av 1969 års riksdag (prop. 1969:121, SU 1969:168, rskr 1969:381) har ett statligt förvaltningsbolag med namnet Statsföretag AB bildats. Förvaltningsbolaget förvaltar sedan den 1 januari 1970 statens aktier i flertalet av de bolag som hör till industridepartementet. Förvaltningsbolaget skall i första hand fastställa målen för dotterbolagens verksamhet, tillsätta styrelserna i bolagen, initiera nya projekt och medverka i bolagens kapitalanskaffning. Vidare har bildats en affärsverksdelegation för ökad kontakt och samverkan mellan affärsverken och mellan dessa och förvaltningsbolaget och dess dotterföretag.

Utredningen anser att ett val av företagsform för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV bör stå mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen. Den s. k. "tredje formen" finns inte utformad för praktisk tillämpning. Införandet av en sådan företagsform skulle kräva avsevärda insatser och ta relativt lång tid för erforderliga utredningar, grundlagsändringar och andra lagstiftningsåtgärder. De möjligheter att tillgodose olika krav på en lämplig form för verksamheten inom nuvarande FFV, som den skulle kunna erbjuda, bedömer *utredningen* inte heller vara väsentligt annorlunda än de som ryms inom affärsverksformen med däri möjliga modifieringar eller aktiebolagsformen.

Utredningen konstaterar vidare att valet mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen inte kan utgå från några tidigare fastlagda principiella riktlinjer. Valet mellan de båda företagsformerna har i förekommande fall skett efter bedömningar av de praktiska förutsättningarna i varje enskilt fall.

8.5.2 Tidigare överväganden om företagsform för förenade fabriksverken

Försvarets fabriksverk fick vid sin tillkomst år 1943 formen av ett statligt affärsverk (prop. 1943:180, Första SäU 2, rskr 319). Statsmakternas val av denna företagsform hade dock, som framgår av en tidigare lämnad redogörelse, föregåtts av vissa förslag och överväganden om att den verksamhet som fördes samman i fabriksverket skulle drivas inom ett eller flera statliga aktiebolag. De allmänna skäl som anfördes för bolagsformen gällde möjligheterna att driva verksamheten efter samma normer som inom den enskilda industrin. Valet av affärsverksformen bestämdes emellertid särskilt av att det ansågs vara svårt att vid bolagsdrift på ett betryggande sätt tillgodose olika beredskapskrav.

Frågan om att föra över hela eller delar av verksamheten vid försvarets fabriksverk, från år 1970 förenade fabriksverken, till aktiebolag har därefter tagits upp i några olika sammanhang.

I ett betänkande (SOU 1960:32) diskuterade 1953 års utredning rörande de statliga företagsformerna bl. a. möjligheterna att föra över olika affärsverk till aktiebolagsform. För bl. a. försvarets fabriksverk förordades dock inte någon ändring av företagsformen. I ett par tidigare delbetänkanden hade utredningen däremot föreslagit att statens vattenfallsverk och statens reproduktionsanstalt skulle ombildas till aktiebolag. Av dessa förslag har endast det som gällde reproduktionsanstalten genomförts.

Vid förslag till 1963 års riksdag (prop. 1963:114) om samordning av underhållet av krigsmaktens telemateriel m. m. redovisade departementschefen, att fabriksstyrelsen hade framhållit att alla de aktuella gemensamma verkstäderna efter hand borde föras samman i ett aktiebolag. Departementschefen föreslog att centrala verkstaden i Arboga och försvarets teleunderhållsverkstad i Göteborg skulle föras över till statlig affärsdrift, då de inleddes i fabriksverket. För bedömning av vilka praktiska problem som kunde uppstå om dessa verkstäder skulle drivas i aktiebolagsform erfordrades ytterligare underlag. Däremot föreslogs aktiebolagsformen för en ny verkstad i Växjö. Riksdagen beslöt i enlighet med departementschefens förslag.

I samband med förslag till 1965 års riksdag (prop. 1965:119) om ny organisation för försvarets fabriksstyrelse m. m. berördes bl. a. tvätteriverksamhetens företagsform. Härvid redovisades att fabriksstyrelsen på grundval av en utredning, som hade företagits i nära kontakt med landstingen, hade bedömt att den bästa företagsformen för tvätterierna otvivelaktigt skulle vara aktiebolag eller eventuellt ekonomisk förening. Med hänsyn till att verksamheten om den drevs i någon av dessa former troligen skulle belastas med allmän omsättningsskatt hade fabriksstyrelsen ändå föreslagit att tvätteriverksamheten även i fortsättningen skulle bedrivas inom fabriksverket. Departementschefen anslöt sig till förslaget, vilket även blev riksdagens beslut.

I motioner till 1970 års riksdag (1970 I:757 och II:558) föreslogs att en utredning om ombildning till aktiebolag av i första hand förenade fabriksverken och domänverket skulle komma till stånd. Bland skälen härför angavs att den bristande konkurrenslikheten på vissa områden mellan statliga företag och övriga oftast hade formen av fördelar för de statliga företagen. Det gällde inte minst de affärsverk som bedrev sin verksamhet i konkurrens med enskilda företag. Riksdagen avtog motionerna i enlighet med hemställan från statsutskottet (SU 1970:163). Utskottet uttalade som grund för sitt ställningstagande att det inte behövde råda något tvivel om att frågan om lämpligaste driftform för bl. a. förenade fabriksverken noga penetrerades inom Kungl. Maj:ts kansli. Folkpartiets och moderata samlingspartiets företrädare i utskottet reserverade sig för ett uttalande om att övervägande skäl talade för att ombilda i vart fall fabriksverken till aktiebolag.

I motion till 1971 års riksdag (1971:1068) föreslogs att förenade fabriksverken skulle ombildas till aktiebolag. Riksdagen avtog motionen i enlighet med hemställan från näringsutskottet (NU 1971:48). Med hänvisning till bl. a. pågående utredningar inom fabriksverken framhöll

utskottet att frågan om lämplig organisationsform för fabriksverkens verksamhet var under prövning och att ett förslag i ämnet borde kunna föreligga i en nära framtid. Riksdagen syntes därför inte ha anledning att göra något uttalande.

I riksdagens debatt den 15 december 1971, då näringsutskottets betänkande om motionen behandlades, uttalade utskottets ordförande Ingvar Svanberg bl. a. att det var mycket små motsättningar i utskottet om motionen. I stort sett var man överens om att med den verksamhet som förenade fabriksverken har borde de i allt väsentligt vara ett aktiebolag för att kunna bedriva sin verksamhet på sådant sätt att den kan konkurrera med andra bolag. I varje fall vissa delar av fabriksverken bör kunna ombildas till aktiebolag för att verket skall få bättre konkurrensmöjligheter. Med hänvisning till pågående utredningsarbete avstyrkte näringsutskottet en motion vars syfte man alltså menade vara riktigt.

FFV har vid några tillfällen under senare år mer eller mindre direkt förordat en ombildning av hela verket eller viss del av det till aktiebolag.

I en framställning till Kungl. Maj: t i december 1969 föreslog FFV att överskotts försäljningen skulle ombildas till ett aktiebolag.

I yttrande till statsutskottet, som utskottet inhämtade i samband med behandlingen av nämnda motioner till 1970 års riksdag, anförde FFV att frågan om ändring till aktiebolag sett på längre sikt måste tas upp i ett större sammanhang. Trots modifieringar av driftformen inom verksformens ram kvarstod besvärande hinder för ett affärsmässigt handlande och för att FFV på helt lika villkor skulle kunna konkurrera med motsvarande enskilda företag.

I anslagsframställningen för budgetåret 1972/73 anförde FFV, att det var angeläget att en ny företagsform snarast kunde börja tillämpas. Verksamhetsformen som affärsdrivande verk ansågs i flera angivna hänseenden ha uppenbara nackdelar i jämförelse med t. ex. bolagsformen. Inom verket pågick utredningar om olika förhållanden i samband med övergång till annan företagsform. Förslag till åtgärder skulle i särskild ordning underställas Kungl. Maj: t.

Utredningarna inom FFV och därav föranledda förslag om ombildning av verket till aktiebolag har inte fullföljts med hänsyn till att 1972 års FFV-utredning tillsatts. Utredningen bör enligt sina direktiv bl. a. överväga lämplig företagsform för FFV.

Utredningen konstaterar att en utgångspunkt för överväganden om lämplig företagsform för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV ända från början ofta har varit möjligheterna att bedriva verksamheten på i stort sett samma villkor som konkurrerande företag. Önskvärdheten av att sådana möjligheter skall föreligga har kommit att alltmera framhållas under senare år. De beredskapskrav som till stor del bestämde det ursprungliga valet av affärsverksformen synes däremot numera inte böra tillmätas någon nämnvärd betydelse för valet av företagsform.

Utredningen ansluter sig i princip till uppfattningen att verksamheten inom FFV bör bedrivas på samma villkor som verksamheterna vid konkurrerande företag. Detta är en naturlig följd av de uppfattningar om

olika såväl företagsekonomiska som samhällseliga krav på verksamheten som utredningen har anfört i det föregående. *Utredningen* anser vidare allmänt att de största förutsättningarna att erhålla samma villkor för verksamheterna inom FFV som för konkurrerande företag föreligger om de drivs i aktiebolagsform. Denna företagsform används allmänt för såväl enskilda som statliga företag när det gäller affärsmessig och industriell verksamhet av det slag som för närvarande bedrivs inom FFV.

Ett närmare ställningstagande till lämplig företagsform för verksamheterna inom FFV bör dock föregås av en bedömning av en rad förhållanden, som har olika praktisk betydelse i fråga om förutsättningarna att upprätthålla eller åstadkomma en konkurrenskraftig verksamhet och möjligheterna att genomföra en övergång från den nuvarande affärsverksformen till aktiebolagsformen.

8.5.3 *Några skillnader mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen*

Mellan ett affärsverk och ett aktiebolag föreligger vissa mer eller mindre betydande skillnader när det gäller förutsättningarna för deras verksamhet och möjligheterna att bedöma resultatet härav. Skillnaderna mellan ett statligt affärsdrivande verk och ett statligt aktiebolag utgår från olikheter i deras ställning i konstitutionella och övriga rättsliga avseenden.

Ett statligt affärsverk är liksom en statlig förvaltningsmyndighet en del av statsförvaltningen. Affärsverket är således inte en självständig juridisk person med egna tillgångar och full egen beslutanderätt. I sin verksamhet har det att följa och tillämpa de statliga förvaltningsföreskrifterna. Det innebär bl. a. att investeringar sker efter bemyndigande från Kungl. Maj: t och riksdagen, att beslut i vissa frågor i övrigt fattas av Kungl. Maj: t och riksdagen, att verkets egna beslut efter besvär av den som beslutet avser kan prövas och ändras av Kungl. Maj: t och att verkets handlande är underkastat reglerna om offentlighet. Jämfört med statliga förvaltningsmyndigheter har dock ett affärsverk större befogenheter att vidtaga olika åtgärder i sin löpande verksamhet. Befogenheterna kan efter statsmakternas beslut variera i karaktär och omfattning för olika affärsverk. Detta kan dock inte ändra det grundläggande förhållandet att ett affärsverk utgör en del av statsförvaltningen och de begränsningar i verkets självständighet som följer härav.

Ett statligt aktiebolag är en självständig juridisk person vid sidan av statsförvaltningen. Bolaget har egna tillgångar och skulder. Staten äger företagen genom sitt aktieinnehav. Bolagets allmänna förhållanden bestäms av aktiebolagslagen och de regler i övrigt som allmänt gäller för svenska aktiebolag. För bolagets handlande tillämpas den i aktiebolagslagen förutsatta funktionsuppdelningen mellan ägare och företagsledning. Ägarinflytandet i bolaget utövas normalt i bolagsstämman, som är bolagets ledande beslutande organ när det gäller företagens fortbestånd och allmänna inriktning. Företagsledningen i form av styrelse och verkställande direktör förvaltar fortlöpande bolagets angelägenheter. Medan verkställande direktören handhar den löpande förvaltningen

brukar styrelsen behandla och i förekommande fall besluta i viktigare frågor, som rör verksamhetens resultat och omfattning, investeringar, finansiering, prispolitik, vissa personalärenden och organisation.

Skillnaderna mellan ett statligt affärsverk och ett statligt aktiebolag framträder starkast när det gäller företagsledningens möjligheter att på ett ändamålsenligt sätt påverka olika förhållanden i verksamheten för att tillgodose de skiftande krav som ställs på en industriell och affärsdrivande verksamhet.

Den inre organisationen kan i stort sett anordnas på samma sätt i ett affärsverk och i ett aktiebolag. För affärsverket gäller dock att åtminstone organisationens huvuddrag fastställs av Kungl. Maj: t och riksdagen och anges i verkets instruktion. Det innebär vissa inskränkningar i företagsledningens möjligheter att företaga i varje fall snabba förändringar av organisationen. En annan inskränkning ligger i att vissa cheftjänster, som inrättas av Kungl. Maj: t efter beslut av riksdagen, knyts till den fastställda organisationen. Detta försvårar omplacering av tjänster och befattningshavare i samband med en organisationsförändring. Möjligheterna att uppnå en effektiv organisation inom affärsverket genom delegering av befogenheter och ansvar begränsas vidare genom att ansvaret principiellt ligger kvar hos verkets ledning.

I ett aktiebolag förekommer inte inskränkningar av angivet slag i företagsledningens möjligheter att utforma företagets organisation så att den fungerar så effektivt som möjligt.

Kapitalförsörjningen sker på olika sätt för ett affärsverk och ett aktiebolag. Statsmakterna svarar så gott som helt för affärsverkets kapitalförsörjning. Det gäller såväl investeringsmedel som rörelsemedel. Affärsverket kan inte ta upp egna lån i öppna marknaden. Finansieringen av investeringar sker genom investeringsanslag via statsbudgeten. Behovet av rörelsemedel tillgodoses i första hand genom att driftinkomsterna löpande används för att täcka driftutgifterna. Inkomstmedel som inte erfordras i rörelsen under den närmaste tiden skall varje månad inlevereras till statsverket. Erforderliga tillskott av rörelsemedel erhålls i första hand genom att verket tar i anspråk medel från en rörlig kredit i riksgäldskontoret. För dessa medel betalar verket ränta.

Formerna för finansiering av investeringar innebär att en avsevärd tid förflyter mellan det att verket tar ställning för en investering och denna kan företagas. Det kan minska förutsättningarna för en driftsekonomisk effektivitet. Vidare kan inträffa förändringar som borde men inte alltid kan påverka investeringens genomförande.

På grund av statsbudgetens omfattning och budgetbehandlings natur kan statsmakternas prövning av medelsbehovet också i vissa fall bli schablonmässig och inte i alla avseenden ta hänsyn till det enskilda verkets särskilda förutsättningar och behov.

Försörjningen med rörelsemedel kan bli onödigt dyr för affärsverket genom att eventuella inkomstöverskott fortlöpande måste inlevereras till statsverket och inte kan placeras på räntebärande konton för senare användning.

Ett aktiebolag har i finansieringshänseende i allmänhet en betydligt

friare ställning än affärsverket. Bolaget kan i regel ta upp lån på den allmänna kapitalmarknaden och sätta av egna medel för finansiering av investeringar. Bolaget bestämmer självt om dispositionen av inkomster och utgifter. I den mån bolagets verksamhet kräver kapitaltillskott genom statsmakternas medverkan i form av aktieteckning eller garanti för lån är förhållandena likartade de som gäller för affärsverkets kapitalförsörjning.

Personalpolitiken skiljer sig i vissa avseenden mellan ett affärsverk och ett aktiebolag. I första hand gäller det i fråga om personalens anställningsförhållanden och olika personaladministrativa förfaranden.

Ett affärsverk måste som en del av statsförvaltningen i personalfrågor tillämpa regler och förfaranden, som i första hand är utformade för statliga förvaltningsmyndigheter och inte alltid motsvarar de krav som kan ställas på en effektiv affärsdrivande verksamhet. Av särskild betydelse är härvid bindningen till de statliga villkoren i fråga om avlöningsförmåner och anställningsförhållanden i övrigt. Dessa bestäms genom förhandlingar och avtal mellan statens avtalsverk och de statsanställdas huvudorganisationer samt genom vissa statliga föreskrifter och tillämpade förfaranden i övrigt. Affärsverkets möjligheter att i dessa sammanhang få sina särskilda krav beaktade är relativt begränsade.

Ett aktiebolag har möjlighet att i personalfrågor handla i enlighet med vad som tillämpas inom näringslivet i övrigt. Personalens avlöningsförmåner och övriga anställningsförhållanden kan härigenom mera anpassas till vad som gäller för motsvarande företag inom samma bransch.

För affärsverket kan tillämpningen av de statliga anställnings- och lönevillkoren innebära att verket i vissa fall måste erbjuda sämre löne- och befordringsförhållanden än ett företag i aktiebolagsform. Det gäller huvudsakligen i fråga om viss särskilt kvalificerad personal och chefspersonal. Vissa möjligheter finns dock att frångå det statliga lönesystemet genom kontraktsanställning av sådan personal. Det förutsätter emellertid en relativt tidskrävande central prövning av varje enskilt ärende i den s. k. kontraktsdelegationen.

I andra fall kan de statliga löne- och anställningsvillkoren innebära att affärsverket belastas med högre personalkostnader än ett motsvarande aktiebolag. Utredningen har i det föregående redovisat en jämförelse mellan personalkostnaderna vid FFV och ett motsvarande företag i aktiebolagsform. Jämförelsen ger enligt utredningens uppfattning grund för bedömningen att de samlade personalkostnaderna vid affärsverket FFV är större än vad de skulle vara om verksamheten skulle bedrivas av ett aktiebolag, som tillämpar i aktuella branscher gällande löne- och anställningsvillkor. Storleken av merkostnaderna för FFV som affärsverk kan inte beräknas med någon större säkerhet. Merkostnaderna kan dock allmänt bedömas vara sådana, att de i och för sig märkbart påverkar FFV:s förutsättningar att konkurrera inom vissa områden.

Pensionskostnaderna belastar verksamheten på delvis olika sätt i ett affärsverk och i ett aktiebolag. Avgifter för ATP utgår på samma sätt i båda företagsformerna. När det gäller kostnaderna för pensioner som utgår utöver ATP föreligger däremot betydande skillnader. Affärsverkets kostnader är här inte periodiserade. För varje verksamhetsår täcks

utgifterna för utbetalade pensioner från årets driftsinkomster. Möjligheter att göra regelbundna avsättningar till pensionsstiftelser eller liknande för framtida pensionsutbetalningar finns inte. Affärsverkets fortlöpande pensionskostnader blir härigenom antingen mindre eller större än vad de skulle vara om de beräknades enligt någon av de metoder för reservering av pensionsmedel som genomgående tillämpas av aktiebolag. Den för affärsverket tillämpade ordningen måste förr eller senare leda till problem.

Även andra slag av kostnader och utgifter beräknas eller redovisas på olika sätt för ett affärsverk och ett aktiebolag eller belastar dem i olika utsträckning.

Kapitalkostnaderna för affärsverket i form av avskrivningar och räntekostnader beräknas i enlighet med regler som fastställs av Kungl. Maj:t och följer av de särskilda formerna för kapitalförsörjning och bestämning av avkastningskrav för affärsverk.

Avskrivning av affärsverkets anläggningstillgångar sker årligen med vissa fastställda procenttal som varierar för olika slag av objekt. Huvudprincipen är att avskrivningen utgår från objektets anskaffningsvärde och avvägs så att den totala avsättningen för ett objekt när det utranteras uppgår till anskaffningskostnaden efter avdrag av beräknat restvärde. Regelmässigt tillämpas s. k. konstant avsättning som innebär att avsättningen fördelas jämnt över den beräknade livslängden för ett objekt eller en objektgrupp.

Den angivna huvudprincipen för avskrivningar tillämpas inte enhetligt för alla affärsverk. Särbestämmelser gäller för vissa verk eller särskilda slag av tillgångar. För flera verk har vidare införts kompletterande regler om att avskrivningar skall göras på objektets återanskaffningsvärden. Vid FFV har avskrivning på återanskaffningsvärden dock endast kalkylmässigt börjat tillämpas för vissa objekt fr. o. m. budgetåret 1972/73 och för samtliga tillgångar fr. o. m. budgetåret 1973/74.

Avskrivningar av tillgångar hos ett aktiebolag sker enligt föreskrifter i aktiebolagslagen och olika skatteförfattningar. De kan härigenom göras rörliga mellan en undre och en övre gräns. Den undre gränsen bestäms av aktiebolagslagen, som föreskriver att avskrivning skall ske med belopp som motsvarar tillgångens värdeminskning och förslitning såvida tillgångens nettovärde uppenbarligen är lägre än det verkliga värdet. I praktiken har detta tolkats såsom ett krav på avskrivning på det historiska värdet över tillgångens ekonomiska livslängd. Den övre gränsen bestäms huvudsakligen av vad som ur skattesynpunkt utgör högsta medgivna avdragsgilla avskrivningsbelopp. Aktiebolagens redovisningspraxis har i betydande utsträckning påverkats av skatteförfattningarnas regler om avskrivning så att bokföringsvärderingen genomgående har anpassats efter den skattemässiga.

Skillnaderna mellan ett affärsverk och ett aktiebolag när det gäller avskrivningar innebär, vid sidan av att de officiellt redovisade tillgångsvärdena inte är jämförbara, framför allt att de olika företagsformerna ger olika förutsättningar för bl. a. kostnadsberäkningar och prissättning, bedömning av kapitalavkastning och ekonomiskt resultat och över huvud taget styrningen av företagets verksamhet.

Räntekostnader redovisas vidare på olika sätt för ett affärsverk och ett aktiebolag och har delvis olika innebörd. För affärsverket föreligger ett ovillkorligt förräntningskrav endast för det rörelsekapital som tas i anspråk från den rörliga krediten i riksgäldskontoret. Det är endast beträffande denna som räntan är att betrakta som en bokföringsmässig kostnad. Den härigenom redovisade ränteposten utgör mestadels en mindre del av den samlade kapitalkostnaden för affärsverkets verksamhet. För det statskapital som affärsverket i övrigt disponerar föreligger i stället för en ovillkorlig förräntningsplikt en villkorlig förpliktelse att lämna ett överskott av viss storlek. Ett aktiebolag har att ta upp samtliga räntor på främmande kapital som en kostnad före avskrivningar och övriga bokslutsdispositioner. Den för affärsverket tillämpade ordningen försvårar möjligheterna till en rättvisande beräkning av kapitalkostnaderna.

Beskattningen av ett affärsverk och ett aktiebolag är helt olika i de flesta avseenden. Affärsverket erlägger varken statlig inkomstskatt eller förmögenhetsskatt. Däremot erlägger verket till viss del kommunal inkomstskatt. Det gäller främst sådan skatt som är knuten till garantibelopp. Ett aktiebolag betalar såväl statlig som kommunal skatt.

Beträffande mervärdeskatt gäller i princip samma regler för ett affärsverk som för ett aktiebolag. Av olika anledningar påförs dock i praktiken affärsverk mervärdeskatt endast i begränsad omfattning. En anledning är att verksamheten vid verket avser sådana varor och tjänster som är undantagna från mervärdeskatt. En annan anledning är att verksamheten avser statens egna behov. Genom att affärsverket utgör en del av statsförvaltningen blir då den principen tillämplig, att intern verksamhet inom ett företag inte belastas med mervärdeskatt. Ett aktiebolag betalar alltid mervärdeskatt för sin utåtriktade verksamhet, såvida den inte avser särskilt undantagna varor och tjänster.

För FFV gäller i ett par avseenden särskilda förhållanden.

Tvätteriverksamheten vid FFV tillgodoser till helt övervägande del behov hos staten och landstingen. Verksamheten bedrivs i samverkan mellan FFV och landstingen. Enligt särskild föreskrift i mervärdeskatteförordningen utgår mervärdeskatt på sådan verksamhet som staten eller kommun bedriver för att uteslutande tillgodose egna behov endast när den drivs i bolagsform eller liknande. Det gäller även vid "ekonomiskt samgående" mellan staten och kommun eller mellan kommuner för verksamhet som avser visst gemensamt ändamål. Med tillämpning av dessa föreskrifter utgår inte mervärdeskatt för de dominerande delar av tvätteriverksamheten vid FFV som avser behoven hos staten, landstingen och vissa primärkommuner.

Verksamhet avseende krigsmateriel medför i och för sig skattskyldighet till mervärdeskatt på samma sätt som annan verksamhet. Enligt särskilt undantag uttages dock inte utgående mervärdeskatt för leveranser av varor och tjänster avseende krigsmateriel. Skattskyldigheten innebär då endast att avdrag får göras för ingående mervärdeskatt. Med tillämpning av principen om att skattskyldighet inte föreligger för verksamhet för egna behov skulle skattskyldighet inte föreligga för

FFV:s verksamhet avseende krigsmateriel för statens behov. Avdrag kunde då inte göras för ingående mervärdeskatt. Detta har ansetts försämra FFV:s konkurrensmöjligheter gentemot andra tillverkare av krigsmateriel. Kungl. Maj: t har därför särskilt förordnat om skattskyldighet för FFV:s verksamhet avseende krigsmateriel, så att avdrag för ingående mervärdeskatt kan ske även i denna verksamhet.

Det ekonomiska resultatet beräknas och redovisas delvis på olika sätt för ett affärsverk och ett aktiebolag. Det är en följd av de särskilda regler för affärsverkets ekonomiska handlande som har behandlats i det föregående. En strikt tillämpning av dessa regler kan innebära betydande avvikelser från de allmänt vedertagna företagsekonomiska principer, som ett aktiebolag har att tillämpa i sin ekonomiska redovisning. Härigenom blir det svårt att göra jämförelser mellan verksamheten vid affärsverk och andra företag. Detta belyses av den redogörelse för en ekonomisk analys av verksamheten vid FFV, som utredningen har lämnat i ett tidigare avsnitt av betänkandet. Även om ett affärsverk som FFV i betydande utsträckning kan anpassa sin interna redovisning till vad som gäller för industriföretag i aktiebolagsform kvarstår sådana skillnader, som hänger samman med bl. a. beräkningen av pensionskostnader och kapitalkostnader samt beskattningen. Dessa skillnader inverkar inte endast på redovisningen av det ekonomiska resultatet utan torde även tillsammans med angivna begränsningar i affärsverkets handlande i fråga om kapitalförsörjning, personalfrågor m. m. påverka det faktiska resultatet.

Vid sidan av de skillnader mellan ett affärsverk och ett aktiebolag, som gäller deras handlingsfrihet i angivna ekonomiska och vissa organisatoriska och administrativa avseenden, finns skillnader i fråga om kontroll och revision av deras verksamhet samt allmän insyn i denna.

Affärsverkets handlande kan ur främst förvaltningsrättslig synpunkt granskas och prövas av justitiekanslern och justitieombudsmannen. Fortlöpande revision av affärsverkets verksamhet utövas dels av verkets interna revisionsorgan och dels av riksrevisionsverket. Det gäller såväl förvaltningsrevision som redovisningsrevision. Riksrevisionsverkets revision avser inte regelbundna perioder. De interna revisionsorganens verksamhet redovisas däremot i årliga rapporter till riksrevisionsverket. En följd av de tillämpade formerna för revision av affärsverken är att de årsredogörelser som ett affärsverk offentliggör inte har varit föremål för särskild granskning av revisionsorganen, som redovisas i en samtidigt publicerad revisionsberättelse. Affärsverkets verksamhet kan vidare tas upp till sakgranskning av riksdagens revisorer.

För aktiebolaget utförs revision av revisorerna som utses på bolagsstämman. I regel är åtminstone någon av dessa auktoriserad revisor.

Den granskning av affärsverkets verksamhet som utförs av de statliga kontroll- och revisionsorganen sker med tillämpning av den offentlighetsprincip som gäller för all offentlig verksamhet. Granskningen kan även i viss mån anses vara ett direkt led i tillämpningen av denna princip. Detta innebär att uppgifter om olika förhållanden inom affärsverket, som behandlas vid granskningen, redovisas eller i övrigt blir tillgängliga på ett sådant sätt att det kan medföra skada för affärsverket i dess konkurrens med andra företag.

Motsvarande offentlighet gäller inte för revisionen av aktiebolag. Förhållandet att aktiebolagen huvudsakligen anlitar auktoriserade revisorer medför, att ett aktiebolag har möjlighet att tillgodogöra sig erfarenheter från specialister med oftast omfattande kontakter inom näringslivet. Detta tillsammans med att revisorerna har att avge en revisionsberättelse för varje verksamhetsår innebär en viss garanti för att bolagets verksamhet bedrivs på ett tillfredsställande sätt och att dess årsredovisning ger en riktig bild av företagets ekonomiska ställning.

Offentlighetsprincipen innebär även skillnader mellan affärsverket och aktiebolaget i deras löpande verksamhet. För affärsverket som statlig myndighet gäller att handlingar, som inkommit till eller upprättats inom verket, är offentliga och tillgängliga för var och en som önskar ta del av dem, såvida inte särskilda skäl kan anges mot deras utlämnande i enlighet med lagen om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Ett aktiebolag bestämmer i huvudsak helt själv vilka uppgifter och handlingar som görs offentliga.

De möjligheter som lagen om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar allmänt ger statliga myndigheter att hemlighålla handlingar med hänsyn till olika intressen avseende rikets säkerhet, försvarets förhållanden, enskild persons rätt m. m. gäller givetvis även affärsverket. Av särskild betydelse för affärsverket är vidare den möjlighet som allmänt ges en myndighet att hemlighålla handlingar rörande olika affärsöverenskommelser i varje fall innan avtal slutits eller ärendet eljest slutförts. För affärsverk gäller därutöver särskilt att ett verk kan hemlighålla handling, som angår verkets affärs- eller driftförhållanden, om det kan antagas att utlämnande av handlingen skulle på affärsverkets bekostnad gynna någon som driver likartad verksamhet.

Utredningen har i olika sammanhang i det föregående framhållit att de nuvarande verksamheterna vid FFV bör bedrivas enligt vedertagna företagsekonomiska principer och på samma villkor som gäller för verksamheterna vid konkurrerande företag inom det svenska näringslivet. Av väsentlig betydelse härvid är att kraven på avkastning från verksamheten kan formuleras på ett ur företagsekonomisk synpunkt tillfredsställande sätt och att jämförelser i dessa avseenden kan företas med förhållandena vid andra och då i första hand konkurrerande företag samt att företagsledningen har möjlighet att på ett ändamålsenligt sätt påverka olika förhållanden i verksamheten. *Utredningen* finner att det i alla dessa avseenden föreligger avgörande skillnader mellan affärsverksformen, såsom den nu tillämpas, och aktiebolagsformen. Skillnaderna kommer ytterst till uttryck i bestämning och redovisning av den ekonomiska avkastningen av verksamheten. De hänför sig dock till en rad olikheter i fråga om försörjning med såväl investeringskapital som rörelsemedel, disposition av inkomstmedel, beräkning av kapitalkostnader, avskrivningsregler samt belastning med personalkostnader, pensionskostnader och skatter.

Vid en jämförelse mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen och en bedömning av förutsättningarna för att bedriva en viss verksamhet i någon av dessa former kan skillnaderna mellan dem anses innebära såväl

fördelar som nackdelar för båda företagsformerna. Vad som skall betecknas som en fördel eller nackdel beror givetvis också på från vilken utgångspunkt och i vilket syfte bedömningen sker.

De finansieringsformer som gäller för affärsverket kan av affärsverksledningen å ena sidan anses utgöra en fördel genom finansieringens relativa oberoende av verksamhetens resultat och läget på kapitalmarknaden och å andra sidan en nackdel genom att investeringarna kräver lång tid och beror av olika statsfinansiella hänsynstaganden. Ur statsmakternas synpunkt kan finansieringsformerna anses vara till fördel genom de möjligheter till direkt påverkan av investeringarna som de ger statsmakterna.

De relativt höga personalkostnaderna för affärsverket kan vidare av affärsverksledningen anses vara en nackdel genom att de försämrar verkets konkurrensmöjligheter. Ur personalens synpunkt torde de relativt sett bättre löneförmånerna i affärsverket vara en fördel. På längre sikt kan de dock vara till nackdel även för personalen om de leder till att en verksamhet på grund av bristande konkurrensförmåga måste avvecklas.

Beräkningen av pensionskostnaderna kan av såväl affärsverksledningen som statsmakterna anses vara en fördel så länge pensionsutgifterna inte svarar mot de verkliga åtagandena för att därefter bli en klar nackdel. Den lägre beskattningen av affärsverket kan vidare ur affärsverksledningens synpunkt anses vara en fördel.

Begränsningarna i affärsverkets administrativa befogenheter och handlingsfrihet kan ur såväl verksledningens som personalens synpunkt anses vara en nackdel. Detsamma kan gälla tillämpningen av offentlighetsprincipen. Ur riksdagens och allmänhetens synpunkt kan tillämpningen av denna princip och den insyn i affärsverkets verksamhet som den ger anses vara en fördel.

Med angivna exempel på "fördelar" och "nackdelar" för affärsverksformen har utredningen velat belysa deras relativa karaktär. Gemensamt för de flesta av dem är vidare att deras storlek och betydelse för verksamheten inte går att ange med någon större grad av noggrannhet. Inom affärsverken och inte minst inom FFV finns en strävan att genom anpassning av redovisningssystemen och kalkylmässiga beräkningar beakta de skillnader, som affärsverksformen innebär jämfört med aktiebolagsformen, i syfte att åstadkomma jämförbarhet och så långt som möjligt överensstämmelse med de förhållanden och villkor som skulle gälla för motsvarande verksamhet i aktiebolagsform.

Enligt *utredningens* uppfattning är möjligheterna mycket små att på detta sätt uppnå realistiska resultat. För detta är skillnaderna alltför många och i flera fall alltför stora och möjligheterna att närmare beräkna dem alltför små. *Utredningen* anser att jämförbarhet mellan verksamheterna vid nuvarande FFV och motsvarande verksamheter som drivs i aktiebolagsform samt likartade villkor för verksamheterna endast kan erhållas genom att de regler som skall gälla för verksamheterna vid FFV så långt som möjligt anpassas till vad som gäller för aktiebolag.

8.5.4 *Modifiering av affärsverksformen eller övergång till aktiebolagsformen*

Vissa modifieringar av de regler som gäller för affärsverken har företagits i olika sammanhang. I en del fall har de avsett alla affärsverken medan de i andra fall endast har gällt ett enskilt verk och knutits till speciella förhållanden vid detta. Modifieringarna har främst avsett regler som direkt gäller affärsverkens ekonomiska handlande. De har mindre gällt de olika administrativa förfaranden som affärsverken som statliga myndigheter har att tillämpa. Modifieringarna är vidare av varierande räckvidd och betydelse.

Modifieringar som har genomförts sedan 1950-talet framgår av det följande.

Finansieringen av affärsverkens investeringar sker efter statsmakternas beslut år 1962 (prop. 1962: 1, bil. 2, SU 1962: 14, rskr 1962: 14) genom i huvudsak ett anslag för varje affärsverk. Tidigare förekom särskilda anslag för skilda investeringsobjekt. Syftet med en koncentration till ett kollektivanslag var att ge verken ökad frihet till avvägning av sina investeringar inom av statsmakterna angivna ramar. Verken skall dock så långt som hänsynen till konkurrensförhållandena medger redovisa årliga prognoser över investeringsverksamheten.

Avskrivning av anläggningstillgångar sker numera vid flertalet affärsverk på tillgångarnas återanskaffningsvärde i stället för som tidigare på det historiska anskaffningsvärdet. Detta började tillämpas för några verk redan vid 1950-talets början. För FFV bibehålls dock i bokföringsavseende fortfarande avskrivning på anskaffningsvärdena. Kalkylmässigt tillämpas däremot avskrivning på återanskaffningsvärdena. Den ökning av avskrivningarna, som övergången till avskrivning på återanskaffningsvärde innebär, medför att behoven av kapitaltillskott från statens sida blir mindre. Vid oförändrade krav på förräntning av statskapitalet innebär de ökade avskrivningarna vidare en höjning av avkastningskraven. Denna höjning motverkas dock på längre sikt av att de ökade avskrivningarna också medför att statskapitalet relativt sett blir mindre.

Även om vissa allmänna principer kan anges för avskrivning av affärsverkens tillgångar gäller att enhetliga och klart formulerade riktlinjer för beräkning av avkastningarna inte har funnits eller tillämpats. Betydande variationer förekommer mellan olika affärsverk och olika tider.

Avkastningsbegreppet har också tolkats olika för skilda affärsverk. I allmänhet har överskottet i ett verks rörelse ansetts böra stå i viss procentuell relation till det av verket disponerade statskapitalet. Detta förräntningskrav har i allmänhet knutits till statens normalränta. En helt enhetlig tillämpning härav har dock inte skett. För FFV var förräntningskravet före budgetåret 1966/67 lägre än statens normalränta. För postverket som har ett mycket lågt statskapital i förhållande till omsättningen har avkastningskraven bedömts på annat sätt. Bedömningen av avkastningen från domänverket har även bedömts böra ske från särskilda utgångspunkter. Det hänger bl. a. samman med att verkets

anskaffning av anläggningstillgångar i betydande utsträckning sker med driftmedel samt att i övrigt särskilda avskrivningsprinciper tillämpas.

I fråga om statens järnvägar har i enlighet med statsmakternas beslut år 1963 (prop. 1963: 191, S3LU: 1, rskr 1963: 424) skett en uppdelning av verksamheten på två skilda rörelsegrenar. Den ena av dessa avser det trafikstarka järnvägsnätet eller det s. k. affärsbanenätet. För denna upprätthålls ett krav på förräntning av det nedlagda statskapitalet som knyter an till statens normalränta. Den andra rörelsegrenen utgörs av det trafiksvaga järnvägsnätet. För denna har förräntningskravet slopats genom en nedskrivning av statskapitalet per den 30 juni 1965.

En genomgång av det kvarvarande statskapitalet vid statens järnvägar har därefter lett till att statsmakterna beslutat (prop. 1971: 85, TU 1971: 5, rskr 1971: 145) om en ytterligare nedskrivning av statskapitalet per den 30 juni 1971. Nedskrivningen avsåg bl. a. tillgångar vid övertagna enskilda järnvägar, som övervärderats, och oavskrivna äldre tillgångar, som inte motsvarades av verkliga nyttigheter. Den medförde en motsvarande minskning av förräntningskravet.

För statens järnvägar medförde vidare systemet med direktfinansiering av kompletteringspensioner utöver ATP att under 1960-talet de årliga utgifterna för de faktiskt utbetalade pensionerna började överstiga de enligt försäkringstekniska principer beräknade värdena av de under motsvarande år uppkomna nya pensionsåtagandena. Detta förhållande föranledde statsmakterna att besluta (prop. 1971: 85, TU 1971: 5, rskr 1971: 145) att vid beräkningen av statens järnvägars rörelseresultat fr. o. m. budgetåret 1971/72 skulle de faktiskt utbetalade pensionerna inte tas upp som kostnad för kompletteringspensionen. Den redovisade kostnaden skulle i stället utgöras av ett schablonmässigt försäkringstekniskt beräknat värde av de pensionsåtaganden som hänförde sig till varje nytt verksamhetsår. Skillnaden mellan de faktiska utgifterna och de beräknade kostnaderna för pensioner skulle tas upp som en resultatdisposition, som beaktas vid bestämning av det överskott som statens järnvägar kan leverera in till statsverket.

Affärsverken har genom Kungl. Maj: ts kungörelse (1965: 921, ändr. 1973: 455) om bevakning och avskrivning av vissa av statens fordringar m. m. fått befogenhet att besluta om avskrivning, ackord m. m. oberoende av belopp.

Förbud för statliga myndigheter att försäkra statens egendom föreligger i princip enligt särskilt cirkulär (1954: 325, ändr. 1972: 557). Undantag gäller dock för bl. a. några affärsverk – dock inte FFV – i fråga om trafikförsäkring FFV har i skrivelse den 24 januari 1973 till Kungl. Maj: t hemställt att verket ges rätt att teckna dels lämpliga försäkringar med hänsyn till verksamheten och dels mot trafikförsäkring svarande ansvarighetsförsäkring. Kungl. Maj: t har enligt förordnande den 14 december 1973 överlämnat skrivelsen jämte övriga handlingar i ärendet till 1972 års FFV-utredning för att tagas i övervägande vid utredningsuppdragets fullgörande.

Möjligheterna för affärsverken att hemlighålla handlingar i sin verksamhet ökades väsentligt genom en ändring år 1971 i lagen om inskränkning i

rätten att utbekomma allmänna handlingar (prop. 1971:89, KU 1971:35, rskr 1971:184). Tidigare kunde affärsverken liksom andra statliga myndigheter hemlighålla affärshandlingar i vissa ärenden. Genom ändringen har affärsverken fått särskilda möjligheter att av konkurrensskäl begränsa utomståendes insyn även i affärsförhållanden av mera allmänt slag.

Styrelserna för samtliga affärsverk har under 1960-talet i enlighet med statsmakternas beslut år 1962 (prop. 1962:1, bil. 2, SU 1962:14, rskr 1962:14) fått formen av kollegialt beslutande lekmannastyrelser.

När det gäller ekonomisk handlingsfrihet intar domänverket i flera avseenden en särställning bland affärsverken. Det gäller framför allt efter beslut av statsmakterna år 1968 (prop. 1968:103, JoU 1968:32, rskr 1968:269). Redan tidigare gällde emellertid särskilda förhållanden för domänverket. Detta torde förklaras av verksamhetens speciella karaktär. Till investeringar i domänverkets verksamhet har huvudsakligen endast hänförts anskaffning av mark, kontorsfastigheter och bostäder åt tjänstemän. Anskaffning av exempelvis maskiner och arbetarbostäder har däremot räknats som driftskostnader. Investeringarna i mark har inte skett genom kapitaltillskott över statsbudgeten utan genom en särskild markfond, som har utgjort en del av det disponerade statskapitalet under domänfonden. Markfonden har tillförts de medel som erhållits vid försäljning av fast egendom under domänfonden. Därutöver har funnits en förnyelsefond för finansiering av bl. a. skogsvårdsåtgärder, skogsdikning och byggnad av skogsbilvägar. Till förnyelsefonden har årligen avsatts viss av Kungl. Maj: t fastställd andel av verkets bruttointäkt innan överskottsmedel har levererats in till statsverket. I fråga om avskrivningar har gällt den särskilda ordningen att även förekommande investeringar genom investeringsanslag på statsbudgeten har avskrivits direkt. Investeringar i mark, som betraktas som ett värdebeständigt objekt, har inte avskrivits alls. Med den särskilda ordning som har gällt för domänverket har bedömningar rörande verksamhetens avkastning inte ansetts kunna ske på samma sätt som för övriga affärsverk. Avkastningskravet har fortlöpande fastställts av Kungl. Maj: t i samband med fastställandet av domänverkets driftstat för varje budgetår.

Statsmakternas beslut år 1968 om ändringar i domänverkets förhållanden syftade till att ge verket en handlingsfrihet, som så nära som möjligt motsvarar ett aktiebolags. I propositionen (1968:103) framhöll departementschefen att de statliga skogsföretagen domänverket och AB Statens skogsindustrier (Assi) arbetar i konkurrens med enskilda företag. Det är viktigt att staten/ägaren ger sina företag möjlighet att ta upp denna konkurrens på lika villkor. Affärsverksformen får därför inte innefatta besvärande begränsningar för domänverket i det affärsmässiga handlandet.

De regler för domänverket som gäller efter statsmakternas beslut år 1968 och som i mera betydande utsträckning avviker från vad som allmänt gäller för affärsverken är i huvudsak följande.

Investeringar i domänverkets verksamhet sker huvudsakligen med medel från en särskild investeringsfond inom domänfonden. Förutom till

inköp av fast egendom får fonden utnyttjas till investeringar med en varaktighet av minst tio år, såsom t. ex. byggnader och skogsbilvägar. Investeringsfonden tillförs främst inkomster från försäljning av mark och annan fast egendom. Genom avsättningar till värdepapperskonto för investeringar med begränsad varaktighet bör vidare fondens kapital hållas intakt.

Överskott i verksamheten inlevereras till statsverket endast till den del som tillgodoser av statsmakterna fastställda avkastningskrav. Kvarstående överskottsmedel förs till en dispositionsfond, som domänverket i stort får fritt förfoga över. Fast egendom och andra objekt med en varaktighet av minst tio år, som förvärvas med medel från dispositionsfonden, skall dock redovisningsmässigt föras över till domänfonden.

Domänverket kan bilda aktiebolag för särskilda ändamål. Ett krav bör dock vara att bolagets uppgift står i nära samband med verkets uppgift att förvalta statens egendom. Såsom exempel på en sådan särskild uppgift har angetts exploatering av grustillgång. Samarbetet med Assi bör också kunna bedrivas genom gemensamt ägda dotterbolag. Domänverket kan också i motsvarande fall förvärva aktier i redan befintliga bolag. Verkets beslut att bilda aktiebolag eller förvärva aktier i sådant bolag skall dock underställas Kungl. Maj: ts prövning.

Den rörliga kredit i riksgäldskontoret som domänverket disponerar får användas inte endast för tillgodoseende av verkets kortsiktiga behov av likvida medel utan även för anskaffning av maskiner och anläggningar.

Domänverket kan vidare placera medel på räntebärande konto.

Försäljning av staten tillhörig fast egendom som förvaltas av domänverket får beslutas av Kungl. Maj: t om taxeringsvärdet eller motsvarande beräknade värde uppgår till högst 2 milj. kronor. Kungl. Maj: t har delegerat denna beslutanderätt till domänverket i sådana fall där nämnda värden uppgår till högst 1 milj. kronor.

För verksamheten vid domänverket fastställer Kungl. Maj: t femåriga planer. I samband härmed anges avkastningskrav och bestäms de överskott som årligen skall inlevereras till statsverket.

Utredningen konstaterar att genomförda modifieringar av affärsverksformen endast i mycket begränsad omfattning har avsett de allmänna principer som ligger till grund för denna företagsform. De har inte i någon avsevärd grad kunnat jämna ut de grundläggande skillnader mellan affärsverk och aktiebolag som gäller avkastningskraven och anknytningen av affärsverket till statsförvaltningen i finansiella och administrativa hänseenden. Vid sidan av de relativt begränsade ändringar av förhållanden som allmänt gäller för affärsverken har modifieringarna till stor del avsett utformning och anpassning av olika regler med hänsyn till de speciella förhållandena för enskilda affärsverk. I en del fall, såsom i fråga om statens järnvägar, har ändringarna väsentligen varit av redovisningsteknisk karaktär. De ändringar som har gått längst i fråga om en omfördelning av befogenheter mellan statsmakterna och ett affärsverk och som därigenom i mera betydande grad har ökat verkets ekonomiska handlingsfrihet har gällt domänverket.

Vid behandlingen av frågan om utökade befogenheter för domänverket

framhöll departementschefen, att verket borde ges en handlingsfrihet som så nära som möjligt ansluter till de befogenheter som skulle ha följt av en ombildning av verket till aktiebolag. Frågan om en sådan ombildning behandlades också i detta sammanhang. Affärsverksformen ansågs dock böra behållas tills vidare med hänsyn främst till behovet av insyn i markförvaltningen men även på grund av svårigheterna att föra över statens fastigheter till ett bolag.

De praktiska lösningarna i fråga om befogenheter m. m. för domänverket är till stor del betingade av de speciella förhållanden som gäller för en stor del av verksamheten vid detta verk och som sedan länge föranlett särskilda former för finansiering av denna. De skulle endast delvis kunna tillämpas för den verksamhet som nu bedrivs inom FFV. Det gäller i första hand möjligheterna att fortlöpande finansiera investeringar i stort sett helt med medel inom verksamheten. *Utredningen* anser därför att modifieringar även av det relativt långtgående slag som har genomförts för domänverket inte är tillräckliga för att på ett avgörande sätt förändra villkoren för verksamheten vid FFV och i konkurrenshänseende göra den mera jämförbar med motsvarande verksamheter vid enskilda företag.

Förslag om mera betydande ändringar av riktlinjerna för affärsverkens i första hand ekonomiska målsättning och handlande har framlagts av affärsverksutredningen i betänkandet (SOU 1968: 45 och 46) Affärsverken – ekonomi, konkurrens, effektivitet. Affärsverksutredningens förslag har vidare på uppdrag av affärsverksdelegationen vidarebearbetats och utvecklats av den av delegationen tillsatta affärsverkskommittén, som i juni 1972 har redovisat förslag i betänkandet Affärsverken – målsättning och styrformer.

Affärsverksutredningen utgick från att dess förslag skulle rymmas inom den konstitutionella formen för affärsverken. Den ville emellertid rent allmänt tillkännage den uppfattningen, att det föreligger anledning överväga en övergång från verksform till bolagsform för de affärsverk, som ur marknadssynpunkt är lämpade att arbeta i aktiebolagsformen.

Avsikten med affärsverksutredningens förslag angavs av utredningen vara att likställa de ekonomiska utgångspunkterna i affärsverken med de som gäller för enskilda företag. Härigenom bör grundtankarna om effektivitetsbefrämjande resursallokering och ett strikt kostnadsmedvetande bäst kunna tillgodoses inom ramen för den marknadsekonomi som råder i vårt land.

De väsentligaste punkterna i affärsverksutredningens förslag är följande.

– Den med det disponerade statskapitalet förknippade förräntningsplikten omformuleras så att en del av förräntningen utgår som "ovillkorlig" kostnadsränta på ett lån från statsverket.

– Lånedelen av statskapitalet benämnes statsverkslån. Den resterande delen utgör en motsvarighet till det enskilda företagens egna kapital och benämnes verkskapital.

– Uppdelningen av statskapital i statsverkslån och verkskapital vid

övergången till den nya ordningen sker bl. a. med utgångspunkt från önskemålet att avkastningskravets nivå helst inte skall rubbas. När det gäller framtida tillskott av kapital bör dessa komma till stånd i relationer mellan statsverkslån och verkskapital som återspeglar förhållandena i enskilda företag.

– Såväl anläggnings- som omsättningstillgångar avses bli finansierade med statskapital. Användningen av rörlig kredit begränsas till att avse kortfristiga behov av rörelsemedel.

– Ränta på statsverkslån bestämmas med utgångspunkt från gällande ränteläge på statsobligationer. Upptagna statsverkslån konverteras efter 15 år till då gällande ränteläge. Beträffande statsverkslån vid övergångstidpunkten – initiallånet – knyts räntan till den vid denna tidpunkt gällande statliga normalräntan.

– Avskrivningar baseras på historiska anskaffningsvärden. Affärsverken får samma möjligheter som enskilda företag att variera sina avskrivningstider inom den ram, som fastlägges av aktiebolagslagen och skattelagstiftningen. Värderingen av affärsverkens lager bör ske inom samma ram.

– Affärsverken skall till statsverket inleverera en skattemotsvarighet som avses representera aktiebolagens statliga inkomstskatt. Skattemotsvarigheten kommer under nuvarande förhållanden att beräknas såsom 40 % på redovisat överskott.

– Norm för utdelningen på verkskapital bör vara 6 %. Under de fem första åren begränsas den dock till 5 %.

– Affärsverken beredes möjlighet att fondera de vinstmedel som inte erfordras för bestridande av utdelning på verkskapitalet eller för skattekompensation.

– En komponent vid bestämning av affärsverkens avkastningskrav utgör kravet på realsäkring av verkskapitalet. Resultatet skall således medge att ett belopp, som motsvarar penningvärdeförsämringen på verkskapitalet, kan reserveras inom företaget antingen i form av extra avskrivningar inom ramen för vad som är avdragsgillt inom skattelagstiftningen eller i form av fonderingar.

– Affärsverken får möjlighet att göra avsättningar till en s. k. konjunkturutjämningsfond som avses fungera på liknande sätt som enskilda företags avsättningar till investeringsfond för konjunkturutjämnings.

– Affärsverken medges rätt att i viss utsträckning placera medel på räntebärande räkning.

– Affärsverkens pensionskostnader beräknas försäkringsmässigt enligt den s. k. tryggandelagens regler om medelsreservering för pension. För reservering erforderliga medel inlevereras årligen till statsverket, som å andra sidan har att utbetala aktuella pensioner.

– Affärsverkens finansiella ställning göres med fem års mellanrum till föremål för en översyn. Den finansiella översynens primära uppgift är att ta ställning till huruvida de fonderingar och avsättningar som ägt rum skall föranleda uppskrivning av det förräntningspliktiga kapitalet eller om avkastningskravet skall höjas på annat sätt.

Affärsverksutredningen behandlar vidare de förändringar i affärsverkens ställning inom statsbudgeten och den inverkan på affärsverkens ekonomiska redovisning och kontroll m. m. som ett genomförande av förslagen skulle medföra.

Affärsverkskommittén har lagt fram olika förslag, som enligt kommittén innebär en systematisering och konkretisering av mål och styrformer i ett mål- och styrsystem som omfattar såväl samhällsekonomiska som företagsekonomiska aspekter på affärsverkens verksamhet. Härvid behandlas ägaren/statens överordnade målbeskrivning (fylligare verksinstruktion), verkens uttolkning härav i skriftlig form (skriftliga företagspolitiker), verksamhetsplaner för fem till tio år som beskriver hela den avsedda verksamheten med konkreta delmål och som godkänns av ägaren (långsiktsplaner), interna flerårsprogram för olika verksamhetsgrenar (program för investeringar, forskning och utveckling m. m.), ettårsbudgeter för alla slag av aktiviteter samt årlig revision av verksamheten.

Vid utformningen av sina förslag strävade affärsverkskommittén efter att skapa instrument, som gör det möjligt för affärsverken att redovisa resultaten av sin verksamhet på i princip samma sätt som enskilda företag. Affärsverkskommittén behandlade även affärsverksdelegationens uppgifter och verksamhet.

Affärsverksdelegationen bildades år 1970 för att tillgodose behov av en samordning mellan affärsverken och de statsägda bolagen särskilt i fråga om långtidsplaneringen. Härvid skulle delegationen utgöra ett kontaktorgan. Den skulle även ha till uppgift att lägga fram förslag i frågor av principiell betydelse, som aktualiseras i samband med affärsverkens anslagsframställningar.

Affärsverksdelegationen består av ledamöterna i styrelsen för Statsföretag AB samt statssekreteraren i kommunikationsdepartementet. Representanter för företagsledningarna i affärsverken ingår däremot inte i delegationen.

Affärsverkskommittén framhöll att aktiviteten hos delegationen har varit sporadisk. Bortsett från tillsättandet av affärsverkskommittén har delegationen inte själv tagit initiativ till åtgärder. Anledningen härtill har enligt kommittén väl delvis varit den arbetsbörda som skötseln av Statsföretags egna göromål ålagt företagsledning och styrelserepresentanter. Därtill kommer att affärsverksdelegationen har saknat finansiella resurser för en egen aktivitet men kanske framför allt att dess sammansättning inte varit sådan, att det tett sig naturligt för den att gå djupare in på eventuella för affärsverken aktuella samordningsproblem.

Affärsverkskommittén konstaterade vidare att affärsverken i många fall har att lösa problem av en art som inte påkallar en samordning med företag inom Statsföretagsgruppen. I specifika fall kan det dock enligt kommittén vara av värde att ha ett forum, där relationer mellan något av

Statsföretags bolag och ett affärsverk kan diskuteras och belysas med erfarenheter från representanter från såväl bolagssidan som affärsverkssidan.

Det kan också finnas behov av ett organ där för flera verk gemensamma problem kan behandlas.

Affärsverkskommittén föreslog att affärsverksdelegationens uppgifter och lämpliga sammansättning skulle ses över.

Utredningen konstaterar att affärsverksdelegationens förslag och den utveckling av vissa delar av dem som ligger i affärsverkskommitténs förslag avser långtgående förändringar av den nuvarande affärsverksformen. Ett genomförande av förslagen skulle i många avseenden jämställa affärsverken med såväl statliga som enskilda aktiebolag. De grundläggande bindningarna av affärsverken till statsförvaltningen avses dock kvarstå med de begränsningar i affärsverkens handlingsfrihet i vissa ekonomiska och administrativa avseenden som de innebär. De föreslagna förändringarna framstår vidare klart som en kompromiss, som har betingats av strävanden att bibehålla den konstitutionella formen för affärsverken. *Utredningen* vill erinra om att affärsverksutredningen har framhållit som sin principiella uppfattning, att aktiebolagsformen bör vara lämpligast för de verksamheter som bedrivs av flertalet affärsverk.

Utredningen har tidigare framhållit att de verksamheter som nu bedrivs inom FFV bör ses som mer eller mindre integrerade delar i den statliga företagssektorn under industridepartementet. *Utredningen* bedömer inte att affärsverksdelegationen med nuvarande inriktning och verksamhetsformer på ett verksamt sätt kan bidra till de olika slag av praktiska samordningsåtgärder som bör kunna vidtagas inom denna sektor. Som också berörts i det föregående gäller det bl. a. frågor om samverkan beträffande produktutveckling, produktion och marknadsföring.

Utredningen konstaterar vidare att de förslag som lades fram av affärsverksutredningen år 1968 och av affärsverkskommittén år 1972 hittills inte har föranlett några ställningstaganden från statsmakterna.

Budgetutredningen har i betänkandet (SOU 1973: 43) Budgetreform lagt fram förslag, som vid ett genomförande för affärsverkens del kan leda till effekter motsatta de som åsyftas med genomförda modifieringar av affärsverksformen samt med affärsverksutredningens och affärsverkskommitténs förslag. Det gäller i första hand affärsverkens ekonomiska handlingsfrihet och då främst i fråga om investeringar.

En huvuduppgift för budgetutredningen var att pröva vilka förändringar som bör vidtas i det statliga budgetsystemet för att detta skall bli ett så effektivt instrument som möjligt för att styra användningen av de ekonomiska resurserna och för stabiliseringspolitiken. Budgetutredningen konstaterar att möjligheterna att använda statsbudgeten i den löpande stabiliseringspolitiken, när det gäller utgiftssidan, väsentligen knys till investeringarna. De förslag som i enlighet härmed har lagts fram innebär bl. a. att mera information om olika investeringar skall tas fram och delges statsmakterna så tidigt som möjligt, att tidpunkterna för igångsättning av investeringar skall kunna hållas öppna och förskjutats med kort varsel och att väsentliga avvikelser från investeringsplaner och motsvaran-

de skall anmälas till regeringen. Ett annat förslag från budgetutredningen, som kan ha särskild betydelse i fråga om investeringar, är att outnyttjade anslagsmedel inte skall få disponeras efter det budgetår som de har anvisats för.

Utredningen anser att ett genomförande av budgetutredningens förslag i angivna avseenden kan medföra sådana dröjsmål och osäkerheter i investeringsverksamheten, att de företagsekonomiska effektivitetskrav som enligt utredningens uppfattning bör kunna ställas på ett enskilt affärsverk inte kan tillgodoses på ett tillfredsställande sätt.

När det gäller ett val mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV anser *utredningen* att det bör ske med beaktande av främst verksamheternas allmänna karaktär, deras speciella förhållanden, de krav som ställs på dem och de möjligheter som de båda företagsformerna ger att tillgodose dessa krav.

Utredningen har tidigare framhållit att den anser att verksamheten vid FFV numera så gott som helt kan hänföras till sådan industriell och affärsmässig verksamhet som inom såväl de enskilda som statliga sektorerna av näringslivet drivs enligt vedertagna företagsekonomiska principer. Mot bakgrund härav har utredningen framhållit att verksamheterna bör tillgodose sådana krav på avkastning som normalt gäller för motsvarande verksamheter inom den svenska industrin i övrigt. Utredningen har vidare anslutit sig till den i olika sammanhang framförda uppfattningen att verksamheterna vid nuvarande FFV bör bedrivas på samma villkor som verksamheterna vid konkurrerande företag samt allmänt ansett att de största förutsättningarna för detta föreligger om de drivs i aktiebolagsform.

Utredningen har även tidigare konstaterat att de samhällliga krav av försvarspolitisk, sysselsättningspolitisk och lokaliseringspolitisk karaktär som ställs på verksamheterna inom FFV inte är av annat slag eller annan omfattning än vad som gäller för motsvarande verksamheter vid statliga och enskilda företag inom näringslivet i övrigt.

Efter genomgång av olika skillnader mellan affärsverksformen och aktiebolagsformen samt olika tillämpade modifieringar av affärsverksformen anser sig *utredningen* kunna konstatera att affärsverksformen med förekommande slag av modifieringar inte kan erbjuda de möjligheter som krävs för att verksamheterna vid nuvarande FFV i olika väsentliga avseenden skall kunna jämföras med verksamheter vid konkurrerande företag.

Ett genomförande av affärsverksutredningens förslag i fråga om verksamheterna vid FFV skulle i avsevärt högre grad kunna erbjuda sådana möjligheter. Vissa grundläggande skillnader skulle dock ändå kvarstå och medföra sämre förutsättningar för verksamheterna vid FFV att uppnå full företagsekonomisk effektivitet och konkurrensförmåga. Ett genomförande av förslagen innebär vidare vissa ändringar i det statliga budgetsystemet och torde böra tas upp generellt för samtliga affärsverk. Det synes för övrigt vara tveksamt om affärsverksutredningens förslag över huvud taget kan komma att genomföras, i varje fall inom överskådlig tid.

I detta sammanhang vill *utredningen* även framhålla att ett fullföljande av budgetutredningens intentioner minskar möjligheterna att bedriva verksamheterna vid FFV efter företagsekonomiska principer.

Utredningen förordar mot bakgrund av angivna förhållanden att i första hand aktiebolagsformen används för de verksamheter som nu bedrivs inom FFV. Inga sådana förhållanden som utpräglad monopolställning, särskilda försvarspolitiska, sysselsättningspolitiska och liknande krav, specifika myndighetsfunktioner m. m. kan enligt utredningens uppfattning anföras för ett bibehållande av något slag av affärsverksform. I varje fall har de inte sådan karaktär och omfattning att de inte likaväl kan förenas med aktiebolagsformen. Aktiebolagsformen underlättar vidare en samordning med de delar av den övriga statliga företagssektorn som verksamheterna vid FFV har vissa samband med och som redan bedrivs i aktiebolagsform. Den ger även större möjligheter till olika former av samverkan med enskilda företag, som enligt vad utredningen tidigare har berört kan visa sig fördelaktiga.

Ett överförande av verksamheterna vid FFV till aktiebolagsform innebär en mer eller mindre automatisk övergång till de regler som gäller för motsvarande verksamheter vid andra företag och som sedan länge har prövats och ansetts lämpliga för industriell och affärsmässig verksamhet. En väsentlig fråga i detta sammanhang gäller den anpassning som måste förutsättas komma att ske i fråga om personalens anställnings- och lönevillkor till vad som gäller inom näringslivet. Resultatet av de jämförande undersökningarna om personalkostnaderna vid FFV, som utredningen har redovisat i det föregående, antyder att en övergång till aktiebolagsformen i nuvarande läge generellt sett kommer att innebära en viss försämring av personalens förmåner. *Utredningen* vill med anledning härav framhålla att det måste vara en grundläggande princip, att ingen enskild person, som är anställd vid tillfället för övergången till aktiebolagsform, skall vidkännas en försämring av då utgående förmåner. Detta kan innebära att varje sådan anställd antingen får behålla utgående förmåner under sin fortsatta anställningstid eller erhåller en engångserättning för den skillnad i förmåner som uppkommer vid övergång till nya anställningsvillkor. De särskilda former och villkor som härvid skall tillämpas bör bestämmas genom förhandlingar och överenskommelser mellan staten och personalens organisationer.

9 Utredningens förslag

9.1 Riktlinjer för den framtida utformningen av nuvarande verksamheter vid förenade fabriksverken

Med utgångspunkt i de principiella överväganden och ställningstaganden som har redovisats i föregående avsnitt anser utredningen att följande riktlinjer bör gälla för den framtida utformningen av de verksamheter som nu bedrivs inom FFV.

De båda inom nuvarande FFV dominerande verksamheterna avseende tillverkning av försvarsmateriel och underhåll av försvarsmateriel skall drivas vidare med i huvudsak nuvarande inriktning och syfte att främst tillgodose behov hos det svenska försvaret.

Tvätterverksamheten skall även drivas vidare med i huvudsak nuvarande inriktning och med syfte att i första hand tillgodose tvättbehov hos det svenska försvaret och hos statliga, landstingskommunala och primärkommunala vårdinstitutioner.

Övriga verksamheter skall drivas vidare, avvecklas eller utvidgas efter bedömningar och ställningstaganden, som för varje verksamhet beaktar bl. a. angelägenheten av de behov som verksamheten tillgodoser, verksamhetens förutsättningar ur företagsekonomisk synpunkt och dess möjligheter att komplettera de försvarsmaterielinriktade verksamheterna genom att bl. a. utjämna förekommande variationer i beläggningen av därför erforderliga resurser.

De olika verksamheterna skall tillgodose sådana krav på avkastning som normalt gäller för motsvarande verksamheter inom den svenska industrin i övrigt.

Verksamheterna skall i första hand drivas i aktiebolagsform.

De försvarsmaterielinriktade verksamheterna skall inte behandlas annorlunda än motsvarande verksamheter vid andra företag inom den svenska försvarsmaterielindustrin i fråga om beredskapsåtaganden och ersättning för härav betingade kostnader.

Verksamheterna skall inte åläggas sysselsättnings- och lokaliseringspolitiskt betingade hänsynstaganden och insatser av annat slag och i annan form än jämförbara statliga verksamheter.

Verksamheterna skall bedrivas inom en företagskonstruktion som, med beaktande av de samband som finns mellan olika verksamheter såväl inom som utom nuvarande FFV, ger möjligheter att dels skapa effektiva

företagsenheter och dels ta till vara de fördelar som kan uppnås genom olika slag av samordning av skilda verksamheter. Härvid bör särskilt eftersträvas att åstadkomma en samordning med de verksamheter som bedrivs inom övriga delar av den statliga företagssektorn under industri-departementet.

9.2 Verksamhetsområden

Utredningen redovisar i det följande sina bedömningar av förutsättningarna för framtida verksamhet inom de olika verksamhetsområden vid nuvarande FFV som har beskrivits i det föregående. Utredningen föreslår vidare olika åtgärder som bör vidtagas inom ramen för dessa verksamhetsområden. I ett följande avsnitt behandlar utredningen den företagskonstruktion i vilken de olika verksamhetsområdena bör sättas in.

9.2.1 *Försvarsmateriel*

Den vid FFV bedrivna produktionen av olika slag av försvarsmateriel och därmed sammanhängande tjänster tillgodoser väsentliga behov hos det svenska försvaret. En del produkter har också kunnat avsättas på utländska marknader trots de restriktioner och svårigheter som gäller för export av försvarsmateriel. Utredningen har tidigare med hänvisning till FFV:s ställning som leverantör till det svenska försvaret samt förutsättningarna för den svenska säkerhets- och försvarspolitik anført, att det är i hög grad angeläget att väsentliga delar av den produktion och produktionskapacitet i fråga om försvarsmateriel som för närvarande finns vid FFV kan upprätthållas även i en framtid.

Produktionen av försvarsmateriel vid FFV representerar ett stort och specialiserat kunnande, som delvis är unikt inom Sverige. I tekniska och kvalitativa avseenden uppfyller de framställda produkterna högt ställda krav.

Det ekonomiska resultatet av försvarsmaterieltillverkningen som helhet innebär emellertid för närvarande betydande årliga underskott. Dessa avser inte hela tillverkningen utan hänför sig till vissa produkter och tillverkningsenheter.

Orsakerna till de otillfredsställande ekonomiska resultaten är flera. FFV har under flera år haft en betydande överkapacitet i fråga om såväl personal som anläggningar och utrustning för tillverkning av vissa slag av försvarsmateriel. Det hänger i sin tur samman med flera olika förhållanden. De samlade beställningarna av materiel från försvaret har under senare år minskat något eller i varje fall inte ökat. Beställningarna har dock framför allt varit sådana att det har varit svårt att upprätthålla en fortlöpande jämn beläggning av produktionsresurserna. Vidare har priserna för till försvaret levererad materiel inte helt kunnat anpassas till kostnadsutvecklingen. Det beror främst på att utvecklingen av lönekostnaderna vid FFV har inneburit större öknningar än de som har registrerats i den index över löneutveckling som enligt avtal har legat till grund för

prisjusteringar. Lönekostnaderna för FFV har även varit högre än för konkurrerande företag, vilket har bidragit till att FFV inte har kunnat hävda sig i konkurrensen om vissa beställningar från försvaret.

Inom FFV har företagits en omfattande utredning — den s. k. FMS-utredningen — avseende målsättning för tillverkningen av försvarsmateriel och utformning av en ändamålsenlig organisation för denna verksamhet. En särskild utredning har även utförts i fråga om den framtida verksamheten vid Åkers krutbruk, som inte omfattades av FMS-utredningen. De båda utredningarnas resultat har översiktligt redovisats i det föregående.

Utredningen anser att de synpunkter och förslag som har lagts fram genom de båda utredningarna i väsentliga delar bör läggas till grund för den framtida inriktningen och utformningen av produktionen av försvarsmateriel.

Utredningen ansluter sig i stort till den i FMS-utredningen framförda uppfattningen att en produktion av försvarsmateriel av det slag som nu bedrivs vid FFV under vissa förutsättningar skall kunna effektiviseras så att den uppnår rimlig lönsamhet inom en femårsperiod. Det kräver emellertid betydande insatser för att åstadkomma ett bättre kapacitetsutnyttjande genom samtidig ökning av produktionsvolymerna och minskning av resurserna.

Särskilda svårigheter att uppnå en tillfredsställande lönsamhet förutses i fråga om tillverkning av finkalibriga vapen och finkalibrig ammunition. En förutsättning för att det ur företagsekonomisk synpunkt skall vara motiverat att bibehålla denna tillverkning är att högre priser än hittills kan erhållas för leveranser till det svenska försvaret. Ur beredskapssynpunkt är det nödvändigt att en tillverkning av främst finkalibrig ammunition kan upprätthållas inom landet. Vid bedömning av de priser, som av lönsamhetsskäl måste tas ut för vapen och ammunition inom det finkalibriga området, bör det vara möjligt att från det svenska försvarets sida beakta det värde som ligger i att erforderlig produktionskapacitet i fråga om dessa produkter kan upprätthållas inom landet.

En viktig förutsättning för ökning av produktionsvolymerna i försvarsmaterieltillverkningen är att en ökad export kan komma till stånd. Det kräver förutom intensifierade marknadsföringsinsatser på olika exportmarknader även att gällande regler för export av försvarsmateriel inte tillämpas mera restriktivt än vad som bedöms vara absolut nödvändigt.

Utredningen vill i övrigt framhålla att alla möjligheter att sänka kostnaderna i tillverkningen av försvarsmateriel måste tas till vara. Med principiell anslutning till de förslag som har förts fram i FMS-utredningen, men utan att ta ställning till de praktiska formerna för deras genomförande, förordar utredningen att produktionen av försvarsmateriel koncentreras till ett mindre antal enheter. Vidare bör utvecklingsarbete och tillverkning samordnas organisatoriskt och lokalmässigt i högre grad än vad som nu är fallet. Möjligheterna att genomföra rationaliseringar i olika led av produktionen måste givetvis fortlöpande tas till vara.

Åtgärder av angivet slag är i första hand ägnade att på relativt kort sikt förbättra lönsamheten i produktionen av försvarsmateriel. På längre sikt

blir det även nödvändigt att skapa nya konkurrenskraftiga produkter. Det kräver betydande utvecklingsinsatser.

Den utredning som har utförts inom FFV i fråga om den framtida verksamheten vid Åkers krutbruk har lett fram till ett förslag att produktionen av försvarsmateriel vid Åkers krutbruk bör successivt avvecklas under tiden fram till år 1981. Den väsentliga grunden härför är att utnyttjningen av kapaciteten för kruttillverkning vid Åkers krutbruk för närvarande är låg och förutses komma att minska ytterligare under 1970-talet. En fortsatt kruttillverkning kräver vidare ur miljö-, skydds- och rationalitetssynpunkter betydande investeringar i nya anläggningar. Erforderlig tillverkningskapacitet för att tillgodose det svenska behovet av krut finns redan vid annat företag i landet. Detta företags anläggningar för kruttillverkning är betydligt mera ändamålsenliga än de som finns vid Åkers krutbruk och torde i en nära framtid komma att förbättras ytterligare. Vid en avveckling av kruttillverkningen vid Åkers krutbruk kan övrig förekommande produktion av försvarsmateriel med fördel överföras till annan tillverkningsenhet.

Med anslutning till förslagen förordar utredningen att produktionen av försvarsmateriel vid Åkers krutbruk successivt avvecklas under tiden fram till början av 1980-talet. Utredningen anser att den relativt långa avvecklingstiden och Åkers för industrilokalisering lämpliga läge bör ge goda möjligheter att bereda fortsatt sysselsättning för personalen i annan verksamhet på orten.

FMS-utredningen har föreslagit att produktionen av försvarsmateriel inom FFV organisatoriskt skall föras samman i en försvarsmaterielsektor med ställning som resultatenhet.

Utredningen vill med fullföljande av de syften som har kommit till uttryck i FMS-utredningens förslag förorda att den produktion av försvarsmateriel som nu bedrivs inom FFV hänförs till ett särskilt företag som drivs i aktiebolagsform.

9.2.2 *Jakt- och sportskyttevapen*

Verksamheten i fråga om jakt- och sportskyttevapen har huvudsakligen tillkommit och upprätthållits för att ge viss kompletterande beläggning av de resurser som krävs för produktionen av finkalibriga militära vapen. Det främsta syftet har härvid varit att söka utjämna variationer i beläggningen av produktionsresurserna för framställning av militära vapen. Ett annat syfte har också varit att mera kontinuerligt kunna upprätthålla en av beredskapsskäl önskvärd produktionskapacitet i fråga om finkalibriga vapen.

Produktionen av jakt- och sportskyttevapen svarade under budgetåret 1972/73 för ca 20 procent av den samlade tillverkningsvolymen vid Gevärsfaktoriet i Eskilstuna. Verksamheten vid Industri AB Gelfa avser vidare huvudsakligen stockar för jakt- och sportskyttevapen.

Beräkningar av det ekonomiska resultatet av verksamheten visar att den under en lång följd av år har medfört i förhållande till verksamhetens omsättning betydande underskott. På grundval av förutsedda resultat av

en ändrad uppläggning och mycket kraftig rationalisering av produktionen samt ett inlett samarbete med ett internationellt verksamt företag i jakt- och sportskyttevapenbranschen i fråga om marknadsföringen av produkterna har inom FFV tagits fram en prognos för verksamhetens resultat under femårsperioden 1973/74–1977/78. Enligt prognosen förutses underskott även under dessa år. De bedöms dock komma att successivt minska, så att verksamheten eventuellt skulle kunna bära sina egna kostnader från och med verksamhetsåret 1977/78.

Utredningen har gjort vissa uppskattningar av vad en avveckling av verksamheten avseende jakt- och sportskyttevapen skulle innebära i fråga om kostnader och förluster. Dessa synes bli betydande. Om den förutsedda resultatförbättringen kan uppnås bör en fortsatt verksamhet ur ekonomisk synpunkt klart vara att föredraga framför en avveckling.

Även om det kan vara i hög grad osäkert att den angivna resultatförbättringen kan uppnås helt anser utredningen att de nu inledda åtgärderna i fråga om produktion och marknadsföring bör ge goda möjligheter till en sådan förbättring att en avveckling ändå framstår som ofördelaktig. Med beaktande även av verksamhetens betydelse för upprätthållande av en produktionskapacitet för finkalibriga vapen och för verksamheten vid Industri AB Gelfa förordar utredningen att verksamheten avseende jakt- och sportskyttevapen drivs vidare ytterligare ett par år. Under denna tid bör utvecklingen av verksamhetens resultat noga följas. Därefter bör ställning på nytt tas till frågan om avveckling eller fortsatt verksamhet.

Utredningens förslag att produktionen av försvarsmateriel bör ske i ett företag i aktiebolagsform leder till att den produktion av jakt- och sportskyttevapen som är samordnad med produktionen av militära finkalibriga vapen även bör drivas i aktiebolagsform. Den produktion som för närvarande är inordnad i verksamheten vid Gevärsfaktoriet bör av produktionstekniska skäl och i avvaktan på resultatet av framtida överväganden om verksamhetens fortsättning tills vidare bedrivs inom det föreslagna nya aktiebolaget för produktion av försvarsmateriel. Övriga delar av verksamheten avseende jakt- och sportskyttevapen bör i princip oförändrat drivas inom de befintliga aktiebolagen FFV Sport AB och Industri AB Gelfa. Dessa bör åtminstone tills vidare knytas till det försvarsmaterieltillverkande bolaget som dotterbolag.

9.2.3 Underhåll

Den verksamhet avseende underhåll av olika slag av materiel som bedrivs inom FFV och som sedan år 1973 försöksvis hålls samman inom Underhållssektorn avser i ännu högre grad än produktionen av försvarsmateriel att tillgodose behov hos det svenska försvaret. Utredningen har tidigare funnit att statsmakternas ställningstaganden i olika sammanhang innebär att det även i framtiden skall finnas särskilda och i första hand statliga företag för underhåll av försvarsmateriel. Utredningen har emellertid i anslutning härtill även framhållit att detta inte bör utesluta att vissa konkurrensförhållanden upprätthålls i fråga om tillhandahållande av underhållstjänster för försvaret.

Underhållsverksamheten vid FFV har således en mycket stark anknytning till det svenska försvaret. För betydande delar av verksamheten har denna anknytning en särskilt fast karaktär genom tillämpningen av den s. k. huvudverkstadsprincipen och långsiktiga ramavtal. Dessa förhållanden innebär betydande säkerhet för verksamhetens upprätthållande under överskådlig tid. En viss minskning av verksamheten kan dock bli aktuell som en följd av minskande underhållsbehov för försvarsmateriel. Inom underhållsverksamheten vid FFV har företagits vissa begränsade insatser för att erhalla underhållsuppdrag från civila användare av olika slag av utrustning. En intensifiering av sådana insatser bör kunna leda till en civilt inriktad underhållsverksamhet av något större omfattning än den som hittills har kunnat uppnås. Med hänsyn till de betydande skillnader som föreligger mellan underhåll av försvarsmateriel och civil utrustning bedömer dock utredningen att den underhållsverksamhet som nu bedrivs vid FFV även i framtiden till huvudsaklig del kommer att avse försvarsmateriel.

De redovisade ekonomiska resultaten av underhållsverksamheten innebär att denna ger betydande årliga överskott. Till stor del hänger detta samman med det system för ersättning av tillhandahållna underhållstjänster som tillämpas i fråga om avsevärda delar av verksamheten och som innebär att ersättning utgår för redovisade självkostnader med visst tillägg.

Utredningen finner det vara angeläget att i detta sammanhang framhålla, att den relativa säkerhet för verksamhetens fortbestånd och positiva ekonomiska resultat, som anknytningen till försvaret och härvid tillämpade avtal innebär, inte får leda till att kraven på största möjliga effektivitet i verksamheten eftersätts. Detta är en väsentlig förutsättning för att det skall vara möjligt att i någon avsevärd utsträckning kunna kompensera bortfallande underhåll av försvarsmateriel med civila underhållsuppdrag och därigenom så långt som möjligt undvika kraftiga minskningar av sysselsättningen. På längre sikt är det också en förutsättning för att underhållsverksamheten skall kunna konkurrera med materieltillverkande företag och enskilda underhållsföretag i fråga om underhållet av försvarsmateriel. Förekommande rationaliseringssträvanden inom underhållsverksamheten bör därför intensifieras. Strävandena att i ökad omfattning införa fasta priser för olika underhållsuppdrag bör även fortsätta. När det gäller prissättningen av underhållstjänster för försvaret bör dock beaktas att viss ersättning måste beräknas inte endast för direkt utförda uppdrag utan även för det åtagande som ligger i att fortlöpande kunna ställa erforderliga resurser till förfogande.

De angivna kraven på effektivitet och konkurrensförmåga i underhållsverksamheten överensstämmer enligt utredningens mening i stort sett med de skäl som angavs för att de centrala underhållsverkstäderna skulle överföras från försvaret till FFV. Utredningen anser därför att det inte nu finns någon anledning att pröva frågan om ett återförande av verkstäderna till försvaret. Utredningen förordar i stället att underhållsverksamheten ges de ökade möjligheter till effektivisering och affärsmässigt handlande som ligger i ett överförande av verksamheten till aktiebolagsform.

En fråga i detta sammanhang är om underhållsverksamheten bör drivas inom ett särskilt bolag eller inordnas i samma bolag som bedriver tillverkning av försvarsmateriel. Utredningen finner att de båda verksamheterna var för sig är av sådan omfattning att de med fördel bör drivas som två skilda företag. De samband som föreligger mellan de båda verksamheterna i operativa avseenden är relativt obetydliga. Verksamheterna avser i huvudsak skilda slag av materiel och tillgodoser behov inom olika delar av försvaret. Direkt samverkan kommer i första hand i fråga om utbyte av vissa allmänna erfarenheter rörande produktionsteknik m. m. och i vissa fall gemensamt utnyttjande av speciell teknik eller speciella resurser. Utredningen anser att en sådan samverkan bör kunna bedrivas mellan två skilda företag som hålls samman inom något slag av koncernförhållande.

Utredningen föreslår att den verksamhet som nu bedrivs inom Underhållssektorn vid FFV hänförs till ett särskilt aktiebolag.

Underhållsverksamhet inom FFV-koncernen bedrivs även vid Telub AB. Verksamheten vid detta företag domineras för närvarande av underhåll av försvarsmateriel. Det gäller dock inte i samma utsträckning som för Underhållssektorn. Inemot en fjärdedel av den fakturerade omsättningen vid Telub AB avser civilt inriktad verksamhet, som gäller dels underhåll av utrustning hos civila statliga myndigheter och enskilda företag och dels viss tillverkning av elektronisk utrustning m. m.

Verksamheten avseende underhåll av försvarsmateriel förutses komma att successivt minska i omfattning. Enligt föreliggande planer avses denna minskning komma att kompenseras med en ökad civilt inriktad verksamhet, som även avses komma att medföra en utvidgning av den samlade verksamheten.

Det ekonomiska resultatet för Telub AB har hittills varit relativt tillfredsställande. En inom företaget uppgjord prognos för tiden fram till och med år 1977 anger även en förbättring av det ekonomiska resultatet.

Verksamheten vid Telub AB har haft och har fortfarande flera gemensamma drag med verksamheten inom Underhållssektorn vid FFV. Den planerade utvecklingen för Telub AB innebär dock att dessa kommer att minska relativt snabbt. Verksamheten vid Telub AB avses väsentligen få en civil inriktning. Om utvecklingen kan fullföljas torde verksamheten på längre sikt övergå till att i betydande omfattning avse tillverkning av olika produkter.

Med hänsyn till dessa förhållanden anser utredningen att det inte finns tillräcklig anledning att överväga någon form av sammanslagning av Telub AB med det föreslagna nya aktiebolaget för underhåll av i första hand försvarsmateriel. En sådan sammanslagning skulle för närvarande kunna te sig naturlig. Den skulle emellertid även kunna försämra de förutsättningar som finns för Telub AB att bygga upp en ny effektiv verksamhet och som kan bedömas vara relativt goda. En sammanslagning kan inte bedömas medföra några nämnvärda fördelar för det nya företaget för underhållsverksamhet eller för den samlade underhållsverksamhet som nu bedrivs vid de båda skilda underhållsföretagen.

Utredningen föreslår därför att Telub AB behålls som ett särskilt

företag. Det pågående samarbetet med den nuvarande Underhållssektorn bör dock fortsätta och så långt som möjligt byggas ut när det gäller det nya underhållsföretaget.

9.2.4 *Civila produkter och projekt*

En verksamhet avseende utveckling och produktion av olika produkter för civil användning har under en lång följd av år bedrivits vid FFV. Syftet har främst varit att få till stånd en produktion som på lämpligt sätt skulle kunna jämna ut variationer i beläggningen av tillgängliga resurser för den försvarsmaterielinriktade produktionen. Under senare år har även tillkommit strävanden att söka kompensera mera långsiktiga minskningar av den på försvarsmaterielområdet inriktade verksamheten med en civilt inriktad verksamhet. Särskilda medel för utvecklingsinsatser och investeringar för en civilt inriktad verksamhet har under flera år ställts till förfogande av statsmakterna.

En särställning i fråga om omfattning och långsiktig inriktning intar det projekt som avser utveckling av den s. k. stirlingsmotorn.

Utredningen har tidigare konstaterat att strävandena att skapa en lämplig kompletterande produktion av olika produkter för civil användning inte har varit framgångsrika. Det gäller såväl möjligheterna att i nämnvärd utsträckning uppnå en utjämning av beläggningen av produktionsresurserna som det ekonomiska utfallet. Detta har i flertalet fall inneburit underskott.

Utredningen har även anslutit sig till den uppfattning som innebär att det inte är möjligt att med framgång inom samma produktionsenhet komplettera en försvarsmaterielinriktad verksamhet med en civilt inriktad verksamhet, som nämnvärt kan utjämna variationer i beläggningen av produktionsresurserna och i det ekonomiska utfallet av verksamheten. En civil verksamhet som i första hand kan bidra till att utjämna variationer i det ekonomiska utfallet av den försvarsmaterielinriktade verksamheten bör bedrivas i en särskild organisation vid sidan av försvarsmaterielproduktionen. I anslutning härtill har utredningen framhållit sin uppfattning att olika verksamheter vid nuvarande FFV bör ses i det större sammanhang som utgörs av hela den statliga företagssektorn. Möjligheter att uppnå eftersträevade utjämningar och komensationer bör då sökas inom hela denna sektor.

Med hänvisning till de slutsatser som utredningen tidigare har dragit av angivna uppfattningar förordar utredningen, att direkta insatser för att utveckla civila produkter och bygga upp en produktion av dessa inom de i det föregående föreslagna huvudsakligen försvarsmaterielinriktade företagen inte bör ske. Detta bör dock inte utesluta att verksamheten vid dessa kan omfatta viss utveckling och produktion av sådana produkter eller tjänster för civila användningar som kan erhållas som följdresultat ("spin-off") av den försvarsmaterielinriktade verksamheten. Detsamma bör givetvis gälla sådana produkter och tjänster i den försvarsmaterielinriktade verksamheten som utan nämnvärd anpassning kan tillhandahållas även åt civila användare. Exempel härpå kan vara underhåll av flygmoto-

rer för civila flygföretag och av elektronisk utrustning för civila myndigheter och enskilda företag.

I den mån en mera omfattande vidareutveckling, produktion, marknadsföring m. m. kommer i fråga beträffande en produkt, som är speciellt inriktad på civil användning, bör förläggningen av sådana insatser ske med hänsyn till vad som anses lämpligt från fall till fall och med beaktande av bl. a. förutsättningarna inom alla delar av den statliga företagssektorn.

Utredningen vill här framhålla att en ökad integrering av de föreslagna försvarsmaterielinriktade företagen i den statliga företagssektorn kan underlätta för dessa företag att från andra delar av denna sektor erhålla kompletterande verksamhet avseende viss utveckling, produktion m. m. som de kan vara särskilt lämpade för.

När det gäller det projekt som avser stirlingsmotorn kan utredningen konstatera att FFV dels på uppdrag av KB United Stirling (Sweden) AB & Co och dels på licens från detta företag men i egen regi och i samarbete med Husqvarna AB har bedrivit och bedriver ett omfattande utvecklingsarbete. Detta har givit betydande kunskaper och praktiska erfarenheter i fråga om den speciella teknik som kommer till tillämpning inom detta område. Utredningen anser att detta utvecklingsarbete bör fortsätta i den omfattning som bestäms av fortsatta uppdrag från United Stirling och statsmakternas ställningstaganden till projektets framtida utveckling. Med hänsyn till att utvecklingsarbetet i första hand har samband med utvecklingen av försvarsmateriel bör den fortsatta verksamheten knytas till det föreslagna aktiebolaget för produktion av försvarsmateriel.

Utredningen anser sig i övrigt sakna möjligheter att kunna bedöma i vilken mån projektet kan leda till produktion och marknadsföring av stirlingsmotorer och till vilken del de nu inom FFV befintliga resurserna kan anses lämpade för att medverka häri. Utredningen vill dock framhålla att det är angeläget, att det speciella kunnande som har erhållits kan tas till vara vid en eventuell produktion av motorer. Det bör kunna finnas vissa möjligheter att förlägga t. ex. tillverkning av åtminstone speciella motordetaljer till någon enhet inom det föreslagna försvarsmaterielinriktade företaget. Det bör dock ankomma på i första hand United Stirling att avgöra om och hur en eventuell produktion av stirlingsmotorer eller motordetaljer skall anordnas.

9.2.5 Underleveranser och legotillverkning

Underleveranser och legotillverkning har i varierande omfattning alltid förekommit vid olika enheter inom FFV. Till en betydande del har det gällt underleveranser till andra företag som tillverkar försvarsmateriel och har då utgjort en naturlig del i försvarsmaterielproduktionen. Därutöver har förekommit mer eller mindre omfattande åtaganden i fråga om underleveranser och legotillverkningar av hela eller delar av produkter för civil användning. Syftet har då främst varit att utnyttja ledig produktionskapacitet.

Utredningen anser att underleveranser och legotillverkning med civil inriktning endast kan bli av marginell betydelse för utnyttjandet av

produktionsresurserna i de föresvarsmaterielinriktade verksamheterna. Detta hänger samman med att dessa resurser ofta är mycket specialiserade och att kostnaderna för att utnyttja dem är relativt höga. De möjligheter som finns att belägga ledig produktionskapacitet med underleveranser och legotillverkning bör dock tas till vara så långt som möjligt. I enlighet med vad som nu tillämpas inom FFV bör det kunna ankomma på ledningarna för de olika produktionsenheterna att avgöra om och i vilken mån åtaganden i fråga om underleveranser och legotillverkning skall ske.

9.2.6 *Konfektion*

Konfektionsverksamheten inom FFV har under flera år drivits med förlust. Föreliggande prognoser för verksamheten anger fortsatta underskott för i första hand CBV men även för Trivab Konfektions AB.

Orsakerna till detta torde vara flera. Enligt utredningens bedömning är enheterna för små för att kunna bära de fasta kostnaderna för administration, marknadsföring och utveckling. Produktionsmöjligheterna i Karlskrona är inte ändamålsenliga och produktionen torde inte kunna bära kostnaderna för en flyttning till moderna, men betydligt kostsammare lokaler.

Utredningen har också kunnat konstatera att konkurrensen på de marknader det här gäller är mycket hård. Såväl Trivab som CBV har konkurrens från andra svenska företag med i regel lägre lönebikostnader men framför allt från utländska företag som arbetar med ett helt annat kostnadsläge. Enligt den upphandlingskungörelse som nu gäller för statlig upphandling är kraven på affärsmässighet mycket stora. En naturlig följd härav är att en verksamhet som av olika skäl har högre kostnader än andra går miste om statliga order. För Trivab medför den höga kvaliteten på produkterna att konkurrensen blir mindre. Det långsiktiga avtal som ingåtts med landstingens inköpscentral (LIC) har hittills inte givit kostnadstäckning.

För CBV, som specialiserat sig på uniformer, gäller att försvaret i allt större utsträckning numera köper uniformer som helt eller delvis är tillverkade i utlandet. Affärsverken m. fl. verk, vilka i allmänhet låter konfektionären också stå för distributionen, har hittills i allmänhet inte köpt uniformer från utlandet. Det finns emellertid tendenser som tyder på att dessa kunder i ökad utsträckning avser att köpa uniformer utomlands. För att verksamhet överhuvudtaget skall kunna hållas i gång med lönsamhet vid CBV krävs att marknaden inte minskar. Uteblivna order på grund av att dessa läggs hos andra svenska tillverkare eller utomlands betyder ett svårt avbräck för CBV. Vissa av de kunder som f. n. lägger beställningar på CBV överväger att inskränka på uniformsplikten, vilket medför en ytterligare begränsning av marknaden. CBV har mycket små möjligheter att ta upp annan produktion än uniformer, då man helt saknar erfarenhet av modebetonad produktion. Att bli ett rent lönsamhetsföretag är bl. a. av lönsamhetsskäl omöjligt. Vissa avdelningar vid CBV har vid olika tillfällen sytt sjukhuskläder. Marknaden för dessa

varor torde emellertid ännu inte räcka till för ytterligare ett företag. Dessutom ger detta inte sysselsättning åt de avdelningar inom CBV som är specialiserade på ulltyger.

Utredningen bedömer utsikterna att varaktigt uppnå ett tillfredsställande ekonomiskt resultat för CBV som mycket små. Utredningen anser inte heller att förbättrade produktionsmöjligheter på sikt medför lönsamhet för CBV. Marknaden för uniformer kommer att minska ytterligare samtidigt som de statliga verken av kostnadsskäl ser sig nödsakade att lägga beställningarna till företag som helt eller delvis producerar plaggen utomlands. Bl. a. med tanke på läget för svensk konfektionsindustri över huvud torde inte ett företag som CBV ha förutsättningar till fortsatt verksamhet. Utredningen anser inte att en ändrad företagsform skulle förändra framtidsutsikterna. Utredningen anser därför att CBV bör läggas ned. Nedläggningen bör därvid ske i en sådan takt och på ett sådant sätt att de anställdas intressen tillgodoses i olika avseenden.

För Trivab ser utredningen vissa möjligheter till fortsatt drift, då nuvarande prognoser pekar på förbättrad lönsamhet. Utredningen anser emellertid att en förutsättning för fortsatt drift är att företaget passas in i ett större företag i branschen, då företaget i dag är för litet för att kunna existera på egen hand. Denne nye huvudman finns enligt utredningens bedömning inte inom den statliga sektorn.

9.2.7 Överskottsförsäljning

Verksamheten avseende försäljning av övertalig och kasserad materiel m. m. har sedan tillkomsten successivt ökat betydligt i omfattning. En betydande del av ökningen under senare år hänger samman med att verksamheten har kommit att omfatta även nytillverkade produkter från s. k. samhällsverkstäder. En fortsatt ökning av verksamheten förutses.

Överskottsförsäljningen har med ett enstaka undantag, som kan hänföras till speciella förhållanden, varje år redovisat ett ekonomiskt överskott. Det ekonomiska resultatet förutses även i fortsättningen bli positivt. Detta är relativt naturligt genom att huvuddelen av försäljningen sker enligt ett kommissionssystem.

Vid sidan av att överskottsförsäljningen i och för sig drivs med ett positivt ekonomiskt resultat torde verksamheten medföra betydande fördelar för de olika uppdragsgivarna bland statliga myndigheter, samhällsverkstäder m. fl. Dessa kan i många fall bedömas erhålla större inkomster vid försäljning av övertalig och kasserad materiel samt nytillverkade produkter genom överskottsförsäljningen än genom alternativa försäljningsformer.

Utredningen förordar att verksamheten avseende försäljning av övertalig och kasserad materiel samt nytillverkade produkter från samhällsverkstäder drivs vidare med i huvudsak oförändrad inriktning.

Överskottsförsäljningen har i operativt avseende mycket obetydliga samband med de övriga verksamheter som för närvarande bedrivs inom FFV. Utredningen föreslår därför att verksamheten hänförs till ett

särskilt företag, som drivs i aktiebolagsform vid sidan av de båda försvarsmaterielinriktade företag som utredningen i det föregående har föreslagit.

9.2.8 *Tvätt*

Tvätteriverksamheten vid FFV tillgodoser väsentliga behov av tvätt inom den offentliga sektorn. Det gäller hela behovet av tvätt av militära persedlar för det svenska försvaret och större delen av behoven av tvätt av persedlar för sjukvårdsinrättningar hos staten och landstingen. Utredningen har tidigare med hänvisning till tvätteriverksamhetens dominerande ställning inom sitt område och de fördelar, som en sammanhållen verksamhet av denna omfattning innebär såväl ur uppdragsgivarnas synpunkt som i ett vidare samhällsekonomiskt perspektiv, framhållit att tvätteriverksamheten bör drivas vidare under överskådlig tid och att det härvid är angeläget att så långt som möjligt hålla samman den i ett företag.

De ekonomiska förutsättningarna för tvätteriverksamheten bestäms av den samverkan som sker med berörda landsting och de långsiktiga avtal eller motsvarande som tillämpas för så gott som hela verksamheten. De principer som härvid tillämpas innebär att tvätteriverksamheten skall erhålla full täckning av sina självkostnader. Uppkomna "överskott" och "underskott" skall regleras i efterhand. I fråga om tre av de femton tvätterierna tillämpas avtal som innebär att erforderliga prisjusteringar begränsas med hänsyn till inträffade förändringar enligt vissa allmänna indexserier. Detta har medfört att större balanserade "underskott" har uppstått för dessa tvätterier än för övriga, där principen om täckning av självkostnaderna tillämpas i full utsträckning. Underskotten beror även delvis på en relativt betydande överkapacitet.

Inom tvätteriverksamheten har ett omfattande program för utveckling och rationalisering börjat genomföras. Det förutses leda till avsevärda kostnadsbesparingar och effektiviseringar och avses även medföra att de balanserade "underskotten" vid berörda tre tvätterier skall ha undanröjts i slutet av 1970-talet. Strävanden att söka belägga befintlig överkapacitet med tvätt från nya uppdragsgivare bland primärkommuner och enskilda industriföretag pågår vidare.

Tvätteriverksamheten belastas för närvarande inte med mervärdesskatt för de helt dominerande delar som avser försvaret, statliga och landstingsägda sjukvårdsinrättningar och vissa primärkommunala vårdinstitutioner. Det är i överensstämmelse med de allmänna reglerna för mervärdesskatten. Förutsättningar härför är dock att verksamheten drivs i verksform och i sådant "ekonomiskt samgående" med landstingen, som innebär att ekonomiskt överskott eller underskott inte uppstår.

Utredningen anser det vara angeläget att påbörjade utvecklings- och rationaliseringsinsatser fullföljs. Möjligheterna att i allt väsentligt uppnå avsedda kostnadsänkningar och effektiviseringar bedömer utredningen vara stora. Det är väsentligt att tvätteriverksamhetens konkurrensförmåga kan ökas, om strävandena att belägga förekommande överkapacitet med

tvätt från nya uppdragsgivare skall lyckas. Det kan dock enligt utredningens mening vara tveksamt om det blir möjligt att i erforderlig utsträckning finna avsättning för överkapaciteten. Det bör därför även kunna övervägas att anpassa kapaciteten till föreliggande behov genom avveckling av ett eller ett par tvätterier.

Utredningen konstaterar att tvätteriverksamheten inte har några betydande samband med övriga verksamheter inom nuvarande FFV. En anslutning av den till något av de tidigare föreslagna företagen för tillverkning och underhåll av försvarsmateriel samt överskotts försäljning bör inte komma i fråga. Tvätteriverksamheten är emellertid av sådan omfattning och karaktär, att den med fördel kan utgöra underlag för ett fristående företag.

I detta sammanhang vill utredningen framhålla de samband som föreligger mellan tvätt av sjukvårdspersedlar och användningen av dessa vid landstingens sjukvårdsinrättningar. Dessa samband och landstingens dominerande ställning som beställare av tjänster från tvätteriverksamheten har redan lett till en viss samverkan mellan FFV och landstingen i särskilda organisatoriska former. Utredningen anser att det nu finns anledning att överväga en utveckling av denna samverkan genom ett överförande av tvätteriverksamheten till landstingen.

Som framgår av det föregående finner utredningen det vara angeläget att så långt som möjligt hålla samman tvätteriverksamheten i en enhet av i princip nuvarande omfattning. Det innebär att tvätt av militära persedlar och sjukvårdspersedlar även i fortsättningen till stor del bör kunna ske i samma anläggningar. Utredningen anser inte att verksamhetsform eller huvudmannaskap bör ha någon avgörande betydelse i dessa avseenden.

En komplicerande faktor när det gäller företagsform kan däremot vara reglerna för mervärdesskatt. Frihet från sådan skatt kan i stort sett enligt gällande regler endast förekomma om verksamheten drivs som offentlig myndighet eller motsvarande och i "ekonomiskt samgående" mellan berörda offentliga organ. En belastning av den sammanhållna tvätteriverksamheten med mervärdesskatt kan t. ex. innebära, att det för ett enskilt landsting framstår såsom fördelaktigare att bedriva tvätteriverksamhet i egen regi, även om detta i ett vidare perspektiv måste bedömas som mindre rationellt och effektivt.

Utredningen har underhand med landstingsförbundet aktualiserat frågor om bl. a. ett överförande av tvätteriverksamheten till landstingen. Frågorna har behandlats vid landstingsförbundets förbundskonferens den 22 januari 1974. Enligt ett utdrag ur protokoll från konferensen, som har delgivits utredningen, beslöt konferensen "att uttala sig för att landstingen, därest förenade fabriksverkens tvätteriverksamhet skulle upphöra, skulle vara beredda att på sikt ta över denna verksamhet i egen regi under förutsättning att tillräcklig förberedelsetid stod till förfogande".

Utredningen föreslår att överläggningar tas upp mellan staten och landstingen angående formerna för fortsatt drift av en sammanhållen tvätteriverksamhet av det slag som nu drivs inom FFV. Syftet bör vara att få till stånd en tvätteriverksamhet som i lämplig form drivs antingen helt av landstingen eller gemensamt av staten och landstingen.

9.3 Företagskonstruktion

Utredningen har i det föregående föreslagit att den produktion av försvarsmateriel som för närvarande bedrivs inom FFV skall hänföras till ett särskilt företag i aktiebolagsform. Utredningen har dessutom föreslagit att verksamheten avseende jakt- och sportskyttevapen tills vidare bör drivas i princip oförändrat inom det nya försvarsmaterieföretaget och de befintliga bolagen FFV Sport AB och Industri AB Gelfa. Eftersom viss del av tillverkningen avses ske i nära samband med produktion av finkalibriga militära vapen föreslår utredningen att dessa båda bolag knyts till det försvarsmaterielproducerande företaget som dotterbolag. Till det nya bolaget bör också föras den utveckling av stirlingmotorn och vissa tillämpningar av den, som idag bedrivs vid CVM. De aktier och andelar som FFV för närvarande förvaltar i United Stirling (Sweden) AB och KB United Stirling (Sweden) AB & Co bör överföras på det nya bolaget, såvida inte statsmakterna anser annan förvaltare mera lämpad. AB Avimat som idag är knutet till den försvarsmaterielproducerande delen av FFV bör avvecklas så snart som möjligt. Företaget bedriver numera inte någon egentlig rörelse.

Utredningen föreslår vidare att ett särskilt bolag bildas för den verksamhet som idag bedrivs vid FFV:s underhållssektor. Så länge Telub AB till övervägande del bedriver underhåll av militär materiel bör en samordning med det nya underhållsbolaget eftersträvas. Telub bör dock behållas som ett särskilt företag, i första hand på grund av att bolaget successivt och i ökad utsträckning skall orienteras mot ökad civil verksamhet, som till stor del även avses gälla tillverkning av olika produkter. För ett behållande av Telub som ett särskilt företag talar även att betydande delar av det för närvarande ägs av ett antal enskilda företag.

Överskottsförsäljningen bör överföras i bolagsform.

Konfektionsverksamheten föreslås avvecklad. För tvätteri- och tvätteri- och tvätteri- verksamheten bör enligt utredningen eftersträvas att den helt eller delvis tas över av landstingen. Härvid bör den så långt som möjligt hållas samman inom ett företag. Formen härför bör behandlas i samband med de överläggningar mellan staten och landstingen, som utredningen anser bör komma till stånd.

Under förutsättning att konfektionsverksamheten försäljs eller nedläggs och tvätteri- och tvätteri- verksamheten övertas av landstingen innebär utredningens förslag sålunda att ingenting av den nuvarande verksamheten vid FFV kommer att kvarstå i affärsverksform.

De statligt ägda aktiebolagen sorterar idag under flera departement. Under finansdepartementet sorterar vissa kreditföretag och fiskala bolag. Under försvars-, social-, jordbruks- och handelsdepartementet sorterar ett litet antal företag med specialuppgifter knutna till de olika departementens uppgifter. Ett stort antal företag sorterar under kommunikationsdepartementet. För de flesta av dessa företag gäller att SJ och televerket förvaltar statens aktier. Industridepartementet har numera det största antalet statliga bolag. De är inordnade dels under affärsverken dominver-

ket, FFV och statens vattenfallsverk, dels i vissa speciella fall direkt under departementet och dels och till övervägande del under förvaltningsbolaget Statsföretag AB.

Utredningen har tidigare konstaterat att det är vanligt bland försvarsmaterielproducerande företag att också söka ta upp produktion av civila produkter. Utredningen har vidare konstaterat att civil produktion inte bör integreras i samma organisation som den försvarsmaterielproducerande verksamheten. Det är emellertid helt klart att försvarsmaterielproducerande företag, bl. a. i lägen där möjligheterna till export av olika skäl kan vara begränsade, är utsatta för svängningar i beläggning och lönsamhet. För att förhindra att detta leder till omfattande friställningar eller förluster anser utredningen det vara väsentligt, att det nya försvarsmaterielproducerande företaget ges möjlighet att genom olika slag av kompletterande verksamhet så långt som möjligt motverka de svängningar i beläggning och lönsamhet som till stor del torde vara ofrånkomliga när det gäller produktion av försvarsmateriel. Enligt utredningens uppfattning är det inte rationellt att inom ramen för ett fristående statligt företag med huvudsaklig inriktning på produktion av försvarsmateriel i framtiden hålla kapacitet för såväl utveckling och produktion som framför allt marknadsföring av civila produkter. Den samlade kapacitet som fordras i detta sammanhang bör i stället rymmas inom en större grupp av skilda men samverkande företag med verksamheter som i olika avseenden kan komplettera varandra. Utredningen anser att det bör eftersträvas att inordna det nya försvarsmaterielproducerande företaget i en sådan företagsgrupp. Inom en sådan grupp bör uppgifter avseende utveckling, tillverkning och marknadsföring kunna fördelas på ett sådant sätt att det försvarsmaterielproducerande företaget kan tillföras erforderlig kompletterande verksamhet. Den företagsgrupp som ligger närmast till hands i detta sammanhang är den statliga företagsgruppen under industridepartementet.

De anförda synpunkterna gäller i första hand det föreslagna företaget för produktion av försvarsmateriel. I princip kan de dock även anses gälla det föreslagna företaget för underhåll av försvarsmateriel även om svängningarna i beläggning och lönsamhet samt behoven av kompletterande verksamheter kan förutses bli mindre för detta företag.

Mot bakgrund av det anförda anser utredningen att de två föreslagna aktiebolagen för produktion av försvarsmateriel och för underhållsverksamhet bör placeras i den statliga företagsgruppen under Statsföretag AB. Detsamma bör gälla Telub AB. Härigenom bör den eftersträlvade kompletteringen av den militärt inriktade verksamheten med civilt inriktad sådan kunna underlättas i avsevärd mån. Samtidigt ges möjligheter att ta till vara olika samordningsfördelar rörande administration, marknadsföring, produktionsteknisk utveckling etc.

En effektiv samordning mellan de tre företagen, som alla får en verkstadsindustriell inriktning, och mellan dessa och andra verkstadsföretag inom Statsföretagsgruppen är en väsentlig förutsättning för att de avsedda syftena skall kunna tillgodoses. Utredningen förutsätter därför att en särskild verkstadssektor organiseras inom Statsföretagsgruppen, dit

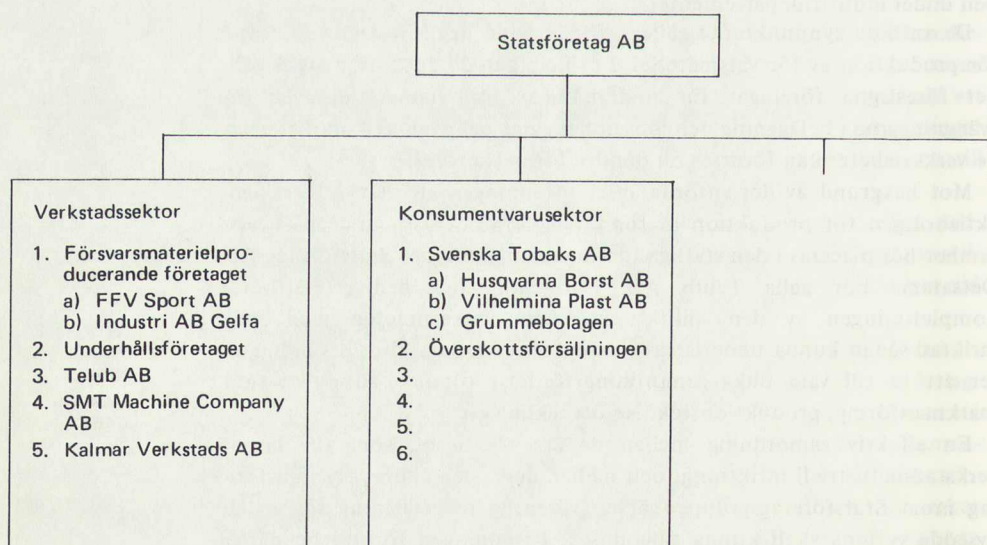
berörda företag hänförs. Samordningsuppgifterna torde nämligen bli av en så löpande operativ karaktär, att de lämpligen bör handläggas av en särskilt organiserad sektorledning inom företagsgruppen.

Det särskilda bolaget för överskottsförsäljning kan enligt utredningens mening skiljas från övriga delar av det ombildade FFV och placeras inom Statsföretagsgruppen inom den konsumentvarusektor, som för närvarande håller på att byggas upp och där Svenska Tobaks AB med dotterbolag ingår. Härigenom kan överskottsförsäljningen få del av de samordningsfördelar som denna sektor erbjuder.

Den föreslagna företagskonstruktionen återges översiktligt i nedanstående tablå (figur 9.1).

När det gäller stirlingsprojektet har utredningen anfört att erfarenhet av ett liknande utvecklingsprojekt saknas bland svenska företag. Det ankommer på statsmakterna att avgöra hur förvaltningen skall ske av statens aktier och andelar i de bolag som har bildats för utvecklingsverksamheten. Om en framtida produktion av delar till stirlingsmotorer blir aktuell i Sverige åligger det United Stirlings styrelse att besluta i denna fråga. Det är utredningens åsikt att berörda verksamhetsområden och enheter inom nuvarande FFV genom aktiebolagsformen och den föreslagna företagskonstruktionen i övrigt får avsevärt större möjligheter att framgångsrikt konkurrera om att få svara för denna produktion.

De ekonomiska resultaten för de föreslagna bolagen för underhållsverksamhet och överskottsförsäljning bör enligt utredningens bedömning kunna bli tillfredsställande redan från början. För det försvarsmaterielproducerande företaget visar gjorda utredningar att lönsamhet inte kan förutses förrän fyra till fem år efter det att åtgärder enligt FMS-utredningens förslag har börjat vidtas. Utredningen förutsätter att överföringen av detta företag till Statsföretagsgruppen sker på ett sådant sätt att

Figur 9.1 Föreslagna företagskonstruktion

Statsföretag AB inte behöver täcka den förlust som kan förutses för de närmaste åren efter bolagsbildningen. Utredningen förutsätter vidare att FFV:s ackumulerade förluster inte kommer att belasta de nya företagen liksom att en avlösning av vissa förmåner till den personal som övergår från FFV till de nya bolagen kommer till stånd så att de nya företagen blir "nollställda".

Utredningen har i det föregående föreslagit olika åtgärder i fråga om de flesta av de företag i vilka FFV för närvarande förvaltar statens andelar. Ytterligare ett par företag av detta slag är Innovations AB Projection KB och Swedevelop Hospital Equipment AB (Swequip). När det gäller Innovations AB Projection KB förordar utredningen att statens ägarandel överläts på det föreslagna företaget för produktion av försvarsmateriel. Engagemanget i Swequip, som har tillkommit för att ta till vara olika möjligheter inom området för sjukhusförnödenheter, bör däremot avvecklas.

Utformningen av de föreslagna företagen och deras anknytning till Statsföretagsgruppen bör i huvudsak och i sista hand ankomma på ledningarna för företagen och för Statsföretag AB. Övergångsvis krävs dock vissa särskilda anordningar som utredningen behandlar i det följande.

10 Genomförande av utredningens förslag

Ett genomförande av utredningens förslag kräver ställningstaganden och åtgärder i en rad frågor. Det gäller i första hand bildande, finansiering m. m. av de båda aktiebolagen med huvudsaklig inriktning på produktion och underhåll av försvarsmateriel och det särskilda aktiebolaget för försäljning av överskottsmateriel m. m. samt överföring av motsvarande verksamheter vid FFV till de nya aktiebolagen. Det gäller vidare upptagande och genomförande av överläggningar mellan staten och landstingen om former för tvätteriverksamheten. Det gäller slutligen avveckling av konfektionsverksamheten samt genomförandet av vissa resursminskningar inom övriga verksamhetsområden vid FFV.

Några väsentliga frågor som måste lösas i samband med bildandet av de tre aktiebolagen och innan dessa kan börja sin verksamhet gäller företagens kapitalförsörjning, finansiering av kostnader för pensionsåtaganden, som hänför sig till tiden före övergången till aktiebolagsformen, och utformning av de villkor som skall gälla för personalen vid övergång till anställning hos de nya bolagen.

Utredningen vill framhålla att det är angeläget att de angivna frågorna löses på ett sådant sätt att de tre företagen med dotterföretag får möjlighet att verka enligt villkor som överensstämmer med de som gäller för motsvarande och konkurrerande enskilda företag.

Utredningen föreslår att statsmakterna snarast möjligt fattar ett principbeslut om att de tre företagen skall komma till stånd och överta berörda delar av verksamheten vid FFV. Efter principbeslutet bör tillsättas en arbetsgrupp som får karaktären av gemensam interimsstyrelse för de blivande aktiebolagen. Arbetsgruppen bör ges i uppdrag att lägga fram preciserade förslag till de åtgärder som erfordras för att företagen skall kunna bildas och träda i verksamhet. Med hänsyn till att de föreslagna företagen avses böra inordnas i företagsgruppen inom Statsföretag AB synes det vara lämpligt att någon företrädare för detta företag ingår i arbetsgruppen. Om förberedelserna för ett genomförande av utredningens förslag bedrivs på detta sätt bedömer utredningen att företagen bör kunna träda i verksamhet den 1 juli 1976.

I det följande behandlar utredningen allmänt vissa frågor som måste lösas för de tre blivande aktiebolagen och de principer som härvid bör tillämpas.

Beräkningar av aktiebolagens kapitalbehov bör utgå från att företagen i

princip skall tillföras samtliga tillgångar och skulder, som vid tillfället för övergången till den nya företagsformen kan hänföras till de motsvarande verksamhetsområdena inom FFV samt hela den rörelse som bedrivs inom dessa områden. Kapitalbehovet för vart och ett av de tre företagen skall täckas dels med eget kapital i form av aktiekapital och reservfond och dels med långfristiga lån. Förhållandena häremellan bör bestämmas med beaktande bl. a. av att företagen skall få möjligheter att uppnå rimlig förräntning av sitt kapital.

Samtliga aktier i företagen bör tecknas av staten. Likvid för aktierna torde väsentligen utgå genom apportegendom i form av anläggningar m. fl. tillgångar som överläts till företagen. Detta förutsätter att en särskild värdering av de olika tillgångarna företas. Ett belopp motsvarande de värden som kan komma att sättas på de tillgångar som överläts på de tre företagen bör överföras från förenade fabriksverkens fond till fonden för statens aktier. Aktierna tillförs därefter Statsföretag AB.

Engångsutgifter i samband med bildandet av de tre aktiebolagen, som avser stämpelavgifter för aktier och lagfartskostnader, bör bestridas av statsverket. Ett alternativ kan vara att statsverket genom särskilt beslut i samband med bolagsbildningarna befrias härifrån.

För de blivande tre aktiebolagen bör vidare ske en reglering av pensionskostnaderna. Härvid bör kunna tillämpas i huvudsak samma principer som tidigare har tillämpats vid motsvarande övergång till aktiebolagsform för Karlskronavarvet AB enligt beslut av 1962 års riksdag (prop. 1962: 169, SU 1962: 152, rskr 1962: 341) och för Svenska reproduktions AB enligt beslut av 1963 års riksdag (prop. 1963: 92, SU 1963: 82, rskr 1963: 197). Principerna innebar främst att staten helt svarar för kostnaderna för infriande av de pensionsförpliktelser som gäller anställda som har övergått till anställning hos de nybildade bolagen och som hänför sig till tiden före övergången till bolagen. Vidare innebar principerna att de nybildade bolagen erhöll vissa engångsbelopp från statsverket för att kompensera de jämfört med den svenska industrin i övrigt större pensionskostnader som förutsattes komma att belasta dem under en övergångstid. Till grund för den antagna ordningen låg överenskommelser med personalens organisationer, som bl. a. innebar att anställda, som vid övergången till bolaget var underkastade de statliga pensionsbestämmelserna, skulle bibehållas vid dessa även under sin anställning vid bolaget.

Utredningen har tidigare framhållit vissa principer som måste läggas till grund för behandlingen av frågor om förmåner för den personal som övergår till anställning vid de blivande aktiebolagen. De innebär att ingen enskild person, som är anställd vid tillfället för verksamhetens övergång till aktiebolagsform, skall vidkännas en försämring av då utgående förmåner. De villkor som skall gälla för personalen vid övergång till anställning vid de blivande bolagen och som kan avse bibehållande av vissa förmåner eller avlösning av dessa genom någon form av engångsersättning bör som tidigare angetts bestämmas genom förhandlingar och överenskommelser mellan staten och personalens organisationer. Det bör i första hand ankomma på den ovan angivna arbetsgruppen att för statens räkning svara för att sådana förhandlingar kommer till stånd.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla att all den personal som är sysselsatt inom berörda verksamhetsområden, när dessa överförs till aktiebolagsform, bör erbjudas anställning vid de nya bolagen.

Utredningen förutsätter vidare att de avtal som FFV har ingått i olika affärsförbindelser m. m. i allt väsentligt kan överföras på de nya företagen i samband med att de träder i verksamhet.

Utredningar och överläggningar mellan staten och landstingen om lämplig framtida form för tvätteriverksamheten bör kunna genomföras och föras fram till konkreta förslag inom ramen för en arbetsgrupp med företrädare för berörda parter. I avvaktan på resultaten härav bör tvätteriverksamheten drivas vidare i nuvarande form. Det kan komma att innebära att affärsverket FFV övergångsvis kan behöva behållas med huvudsaklig uppgift att svara för tvätteriverksamheten även efter det att övriga verksamheter har överförts till de blivande tre aktiebolagen eller avvecklas.

Avveckling av konfektionsverksamheten bör ske med tillämpning av de principer som utredningen har anfört i det föregående. Det innebär framför allt att avvecklingen bör ske på sådant sätt att den berörda personalens berättigade krav på att erhålla fortsatt sysselsättning på orten så långt som möjligt kan tillgodoses. I första hand bör eftersträvas att driva verksamheten vidare i annan form. Det skulle kunna ske genom att den överläts till annan huvudman inom konfektions- och textilbranschen. Möjligheter bör finnas att annan huvudman med hänsyn till omfattning och inriktning av sin verksamhet och möjligheter att utnyttja olika fördelar av en samverkan skulle kunna ha förutsättningar för att driva verksamheten med ett tillfredsställande ekonomiskt resultat. Alla möjligheter till en sådan överlåtelse bör undersökas och tas till vara.

I det fall att en nedläggning av konfektionsverksamheten bedöms vara oundviklig bör den ske i sådan takt att arbetsmarknadsorganen i samarbete med företagsledningen ges erforderlig tid att bereda personalen annan sysselsättning.

Den personal som berörs av en avveckling av konfektionsverksamheten omfattar ca 140 anställda i Karlskrona och ca 100 anställda i Ängelholm.

En rad olika insatser för rationalisering och effektivisering av verksamheten inom olika områden vid FFV pågår eller planeras. Förslag om ytterligare sådana insatser har vidare lagts fram i första hand beträffande produktionen av försvarsmateriel. Utredningen anser att det är angeläget att förekommande insatser för en ökad effektivisering av verksamheterna fullföljs och att nya insatser fortlöpande initieras. Detta är en väsentlig förutsättning för att de olika verksamheterna även i nya former skall kunna uppnå erforderlig konkurrensförmåga och kunna drivas med tillfredsställande ekonomiska resultat.

Ett tillgodoseende av nu förutsedda krav på ökad effektivisering kommer att under de närmaste åren leda till relativt betydande minskningar av personalbehovet inom olika verksamhetsområden. Till en del bör personalminskningar kunna uppnås inom ramen för den s. k. naturliga personalavgången. Till en del bör även övertalig personal inom viss del av verksamheten kunna omplaceras till annan del av denna.

Därutöver torde det dock bli ofrånkomligt att viss personal måste friställas och beredas sysselsättning utanför FFV eller de företag som föreslås överta de huvudsakliga delarna av verksamheten vid FFV. Härvid bör givetvis tillämpas samma principer som utredningen har angivit i det föregående i samband med frågan om en nedläggning av konfektionsverksamheten.

Ett genomförande av inom FFV föreliggande förslag till effektivisering av tillverkningen av försvarsmateriel och koncentrerung av verksamheten förutses medföra en personalminskning som på sikt beräknas uppgå till 150–200 anställda. Större delen därav torde behöva beredas sysselsättning utanför FFV. Därutöver kommer ett stort antal anställda att successivt behöva erbjudas sysselsättning i verksamhet på annan ort.

Inom underhållssektorn förutses en anpassning av kapaciteten till den minskande uppdragsvolymen medföra ett behov av en successiv personalminskning under de närmaste åren på ca 300 anställda. Den s. k. naturliga avgången under motsvarande period beräknas bli större. Med hänsyn till att behoven av personalminskning och den beräknade avgången delvis avser skilda personalkategorier kan dock en viss friställning av personal bli nödvändig trots att det totalt förutses ett nettobehov av nyrekrytering inom underhållssektorn. Olika rationaliseringsåtgärder inom underhållsverksamheten kan vidare leda till personalbesparingar som kan medföra att viss personal blir övertalig.

När det gäller tvätteriverksamheten förutses genomförandet av ett omfattande program för utveckling och rationalisering av verksamheten leda till att personalbehovet vid oförändrad kapacitet under de närmaste åren kan minskas från motsvarande ca 1 700 helårsanställda till ca 1 450 helårsanställda. Minskningen avses väsentligen kunna ske inom ramen för s. k. naturlig avgång.

Den företagskonstruktion som utredningen föreslår för verksamhetsområdena försvarsmateriel, underhåll och överskotts försäljning samt särskiljande av tvätteriverksamheten och avveckling av konfektionsverksamheten innebär att det inte kommer att finnas behov av en organisatorisk enhet av det slag som det nuvarande huvudkontoret utgör. De funktioner inom huvudkontoret som avser de olika verksamhetsområdena bör hänföras till de föreslagna nya företagsenheterna eller i förekommande fall avvecklas. Vissa samordnande funktioner bör vidare övertas av Statsföretag AB och under detta på ledningen av den verkstadssektor som utredningen anser bör komma till stånd. På viss sikt bör det vidare medföra att den personal som erfordras för fullgörande av de olika funktionerna placeras tillsammans med de olika företagsledningarna i anslutning till några av produktionsenheterna. Den förvaltningsbyggnad i Eskilstuna som nu disponeras för huvudkontoret kan under sådana förhållanden komma att kunna disponeras för andra ändamål.

Utredningen har ovan endast skisserat huvuddragen av ett genomförande av de olika förslagen och konsekvenserna härav. Det beror till en del på att förutsättningarna för en praktisk lösning av olika frågor kan förutses komma att skifta relativt snabbt och till stor del beror på

resultatet av framtida förhandlingar med bl. a. personalens organisationer, landstingen och ledningen för Statsföretag AB. Väsentligast är dock att utformningen av de olika företagen bör ankomma på de ansvariga företagsledningarna.

Reservation

av ledamöterna Granath och Sandberg

Valet av företagsform för statlig verksamhet utgör för undertecknade en väsentlig fråga. Vårt ställningstagande grundar sig i första hand på de konsekvenser valet får för de anställda. Personalens trygghet och anställningsförmåner samt möjligheterna att bevara och förbättra dessa är av avgörande betydelse.

De anställda vid de statliga affärsverken och deras organisationer har under lång tid uppmärksammat följt den diskussion som förts och de utredningar som gjorts beträffande de statliga företagsformerna. Personalorganisationerna och de anställda har varit starkt kritiska mot sådana förändringar beträffande de statliga företagsformerna, vilka skulle ha medfört negativa inverknings på väsentliga trygghets- och anställningsfrågor. Erfarenheterna i samband med ombildningar till aktiebolag av statlig verksamhet som tidigare drivits i verksform är sådana, att personalorganisationerna kan konstatera att krav på försämringar av de anställdas trygghets- och övriga anställningsförmåner alltid har ställts.

Personalorganisationerna har under de gångna åren ställt sig positiva till sådana förslag som inneburit motiverade omorganisationer eller förslag som medfört uppmjukningar och modifieringar i de organisatoriska och ekonomiska förutsättningarna för den statliga verksamheten. Ett flertal sådana förändringar har tillstyrkts och ställningstagandena har motiverats av att den statliga verksamheten därigenom effektiviserats och att bättre konkurrensmöjligheter skapats.

Utredningen har bland annat haft till uppgift att presentera förslag till företagsform för den verksamhet som FFV skall bedriva. Majoriteten har begränsat valet till att stå mellan affärsverk enligt nu gällande regler och statligt bolag och därvid stannat för bolag.

Vi däremot anser att den verksamhet som FFV bedriver även framledes skall ske inom affärsverksformen. Denna företagsform kan nämligen med fördel göras till föremål för modifieringar och förändringar, vilka innebär ett förbättrat konkurrensläge gentemot den privata sektorn. Vi kan därvid hänvisa till affärsverksutredningens förslag till förändringar i reglerna och de ekonomiska förutsättningarna för affärsverken. Dessa förslag har i sin tur vidareutvecklats av affärsverkskommittén. Ett genomförande av dem skulle i stor utsträckning likställa de ekonomiska utgångspunkterna för affärsverken med dem som gäller för företaget drivna i aktiebolagsform. Till denna slutsats kommer också

utredningen när man konstaterar att ett genomförande av affärsverksutredningens förslag i avsevärt högre grad skulle jämställa FFV i olika väsentliga avseenden med verksamheter vid konkurrerande företag. Trots detta har majoriteten avfärdat affärsverksutredningens förslag med hänvisning till att man bedömer det som osannolikt att förslagen kommer att genomföras. Undertecknade anser däremot att starka skäl föreligger för att åtgärder snarast vidtages för genomförande av affärsverksutredningens och affärsverkskommitténs förslag helt eller delvis för såväl FFV som för övriga affärsverk. Även om detta ej sker bör affärsverksformen för FFV bibehållas. Endast under denna förutsättning kan bibehållen anställningstrygghet och oförändrade anställningsvillkor garanteras.

Utredningsmajoritetens förslag att omvandla affärsverket FFV till en rad statliga bolag har i hög grad motiverats av att man därigenom trott sig kunna göra kraftiga personalkostnadsbesparingar främst vad gäller den lägre avlönade personalen.

Utgångspunkten för detta resonemang har varit de jämförelser utredningen gjort mellan nuvarande personalkostnader inom FFV och de kostnader som FFV anser att motsvarande konkurrerande industri har. Utredningsmajoriteten har därvid enligt vår uppfattning på ett alltför okritiskt sätt accepterat ett jämförelsematerial som tidsmässigt uteslutande omfattar åren 1970–1973. Vidare har man inte i tillräcklig grad beaktat att jämförelsen försvåras av att det material man använt för att belysa den privata sektorns personalkostnader, nämligen Verkstadsföreningens statistik, inte innefattar standardavvikelse, variationsbredd eller andra uppgifter som anger spridningen inom varje sysselsättningsgrupp.

Värderingen av personalkostnadernas betydelse blir därtill allvarligt snedvriden genom att bedömningsunderlaget inte omfattar en längre tidsperiod. En bättre bild hade erhållits om en långsiktig kostnadsutveckling inom å ena sidan affärsverken, å andra sidan den privata sektorn hade presenterats. Inte heller har hänsyn tagits till den sannolikt utjämnande effekt som löneförhandlingar under återstoden av 1970-talet och början av 1980-talet kommer att medföra. Den profilerade låglönepolitik som staten som arbetsgivare drivit under senare år omfattas alltmer i de lönepolitiska resonemang som förs mellan parterna inom näringslivets övriga sektorer, varför ökade insatser för de lägre avlönade kan intas få en framskjuten ställning i framtida löneförhandlingar. En konsekvens av detta blir att mera likartade lönekostnader kommer att gälla inom de olika sektorerna av arbetsmarknaden vad avser den lägre avlönade personalen.

Staten har som arbetsgivare varit föregångare för en låglönepolitik inom lönepolitiken samtidigt som man på det personalpolitiska området tagit ett viktigt ställningstagande i det att man genom 1971 års förhandlingar eliminerade den gamla skillnaden mellan arbetare och tjänstemän genom att ge alla statligt anställda tjänstemäns ställning. Utredningens förslag att överge affärsverksformen till förnåm för bolagsformen innebär att man underkänner den statliga löne- och personalpolitiken, då den besparingsvinst man i detta avseende anser sig uppnå helt faller inom den lägre avlönade personalens område samtidigt

som man personalpolitiskt återgår till en situation som rådde före 1971. Den enhetliga anställningsform man då uppnådde skulle elimineras och en återgång ske till den tidigare differentieringen.

När det gäller företagskonstruktionen föreslår utredningens majoritet att statliga bolag bildas dels för produktion av försvarsmaterial, dels för den verksamhet som idag bedrivs inom FFV:s underhållssektor och dels för överskottsförsäljningen. Konfektionsverksamheten föreslås avvecklad och tvätteriverksamheten överföres på sikt till annan huvudman. Samtliga föreslagna bolag anser utredningsmajoriteten bör inordnas under Statsföretag AB, och verksamheten samordnas under nybildade verkstads- eller konsumentvarusektorer.

Den föreslagna företagskonstruktionen kan inte tillstyrkas av undertecknade. Enligt vår mening bör valet av företagskonstruktion grundas på det starka allmänna samhälls- och försvarsintresset av att ha en sammanhållen statlig verksamhet för produktion, underhåll, service och tjänster för försvarsändamål. Den uppsplittring av verksamheten som majoriteten föreslår kan därför inte accepteras. En sådan uppsplittrad verksamhet och ett inordnande av densamma under Statsföretag AB medger inte full parlamentarisk insyn i den viktiga försvarsverksamheten. Sådan insyn erbjudes endast under förutsättning att verksamheterna bedrivs i myndighets- eller affärsverksform.

Utredningsmajoritetens förslag beträffande konfektions- och tvätteri- verksamheten avvisas av undertecknade. Ställningstagandet i fråga om konfektionsverksamheten grundar vi i första hand på regional- och sysselsättningspolitiska skäl. När det gäller tvätteri- verksamheten kan de av majoriteten åberopade skälen för en eventuell förändring av huvudmannaskapet inte anses tillräckligt bärande. Det av FFV bedrivna utvecklings- och rationaliseringsarbetet allt sedan uppbyggnadsskedet och de under åren vunna erfarenheterna visar enligt vår mening på att inga omständigheter föreligger som skulle motivera ett sådant byte av huvudman.

Vi kan dela utredningsmajoritetens uppfattning att en sektorisering av FFV:s nuvarande verksamhet bör ske genom att man skapar eller utvecklar verksamheten i form av resultatenheter. Enligt vår mening bör resultatenheter finnas för produktionen av försvarsmaterial, för underhållssektorn, för överskottsförsäljningen, för konfektionsindustrin och för tvätteri- verksamheten. Resultatenheten för konfektion bör bildas genom att Trivab i Ängelholm upphör som bolag och verksamheten samordnas med beklädnadsverkstaden i Karlskrona. Den nödvändiga och viktiga samordnande funktionen för dessa resultatenheter anser undertecknade bör omhändreras av en administrativ enhet inom FFV. En samordning med övrig statlig verksamhet, bedrivna av andra statliga verk eller inom Statsföretags område, är enligt vår mening definitivt nödvändig. För detta ändamål bör en reorganisation ske av den år 1970 inrättade affärsverks- delegationen. I dagens läge består delegationen av ledamöterna i styrelsen för Statsföretag AB samt statssekreteraren i kommunikationsdepartementet. Enligt vår mening bör reorganisationen innebära att delegationen förstärkes med representation från de statliga verken och genom att ekonomiska resurser ställes till förfogande.

Sammanfattningsvis vill undertecknade framföra

- att* företagsformen affärsverk bibehålls för FFV,
- att* affärsverksutredningens och affärsverkskommitténs förslag genomföres helt eller delvis,
- att* en sektorisering görs av FFV:s verksamheter genom bildande av resultatenheter för produktion av försvarsmaterial, för underhållssektorn, för överskotts försäljningen, för konfektionsindustrin och för tvätteriverksamheten med en samordning genom en administrativ enhet inom FFV,
- att* Trivab upphör som bolag och samordnas med CBV samt
- att* en reorganisation görs av affärsverksdelegationen.

Stockholm i april 1974

Sölve Granath

Lars Sandberg

Kronologisk förteckning

1. Orter i regional samverkan. A.
 2. Ortsbundna levnadsvillkor. A.
 3. Produktionskostnader och regionala produktionssystem. A.
 4. Regionala prognoser i planeringens tjänst. A.
 5. Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande. U.
 6. Förenklad konkurs m. m. Ju.
 7. Barn- och ungdomsvård. S.
 8. Rättegången i arbetstvister. A.
 9. Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanen av 1968 års beredning om stat och kyrka. U.
 10. Data och näringspolitik. I.
 11. Svensk industri. Delrapport 1. I.
 12. Svensk industri. Delrapport 2. I.
 13. Svensk industri. Delrapport 3. I.
 14. Svensk industri. Delrapport 4. I.
 15. Sänkt pensionsålder m. m. S.
 16. Neutral bostadsbeskattning. Fi.
 17. Solidarisk bostadspolitik. B.
 18. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. B.
 19. Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. U.
 20. Förslag till skatteomläggning m. m. Fi.
 21. Markanvändning och byggande. B.
 22. Vattenkraft och miljö. B.
 23. Reklam V. Information i reklamen. U.
 24. Förslag till hamnlag. K.
 25. Fri sterilisering. Ju.
 26. Motorredskap. K.
 27. Mindre brott. Ju.
 28. Räntelag. Ju.
 29. Att utvärdera arbetsmarknadspolitik. A.
 30. Jordbruk i samverkan. Jo.
 31. Unga lagöverträdare V. Ju.
 32. Solidarisk bostadspolitik. Följdfrågor. B.
 33. Att översätta gamla testamentet. U.
 34. Grafisk industri i omvandling. I.
 35. Spridning av kemiska medel. Jo.
 36. Skolan, staten och kommunerna. U.
 37. Mut- och bestickningsansvaret. Ju.
 38. FFV. Förenade fabriksverken. I.
-

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Förenklad konkurs m. m. [6]
- Fri sterilisering. [25]
- Mindre brott. [27]
- Räntelag. [28]
- Unga lagöverträdare V. [31]
- Mut- och bestickningsansvaret. [37]

Socialdepartementet

- Barn- och ungdomsvård. [7]
- Sänkt pensionsålder m. m. [15]

Kommunikationsdepartementet

- Förslag till hamnlag. [24]
- Motorredskap. [26]

Finansdepartementet

- Neutral bostadsbeskattning. [16]
- Förslag till skatteomläggning m. m. [20]

Utbildningsdepartementet

- Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande. [5]
- Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanden av 1968 års beredning om stat och kyrka. [9]
- Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. [19]
- Reklam V. Information i reklamen. [23]
- Att översätta gamla testamentet. [33]
- Skolan, staten och kommunerna. [36]

Jordbruksdepartementet

- Jordbruk i samverkan. [30]
- Spridning av kemiska medel. [35]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Expertgruppen för regional utredningsverksamhet 1. Orter i regional samverkan. [1] 2. Ortsbundna levnadsvillkor. [2] 3. Produktionskostnader och regionala produktionssystem. [3] 4. Regionala prognoser i planeringens tjänst. [4]
- Rättegången i arbetsvister. [8]
- Att utvärdera arbetsmarknadspolitik. [29]

Bostadsdepartementet

- Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Solidarisk bostadspolitik. [17] 2. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. [18] 3. Solidarisk bostadspolitik. Följdfrågor. [32]
- Markanvändning och byggande. [21]
- Vattenkraft och miljö. [22]

Industridepartementet

- Data och näringspolitik. [10]
- Industristrukturutredningen. 1. Svensk industri. Delrapport 1. [11] 2. Svensk industri. Delrapport 2. [12] 3. Svensk industri. Delrapport 3. [13] 4. Svensk industri. Delrapport 4. [14]
- Grafisk industri i omvandling. [34]
- FFV. Förenade fabriksverken. [38]

